

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Букашин Н. Станојловић

НАСТАНАК И САДРЖИНА ПРАВА ПЛОДОУЖИВАЊА У КЛАСИЧНОМ РИМСКОМ ПРАВУ

докторска дисертација

Београд • 2024.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF LAW

Vukašin N. Stanojlović

ORIGIN AND ELEMENTS OF USUFRUCT IN CLASSICAL ROMAN LAW

Doctoral Dissertation

Belgrade • 2024.

МЕНТОР

проф. др Андреја Катанчевић

редовни професор Универзитета у Београду – Правног факултета

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

проф. др Милена Полојац

редовна професорка Универзитета у Београду – Правног факултета

проф. др Владимир Вулетић

ванредни професор Универзитета у Београду – Правног факултета

проф. др Валентина Цветковић-Ђорђевић

ванредна професорка Универзитета у Београду – Правног факултета

проф. др Огњен Вујовић

ванредни професор Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској

Митровици – Правног факултета

ДАТУМ ОДБРАНЕ

ИЗЈАВЕ ЗАХВАЛНОСТИ

Највећу захвалност за пружену подршку и љубав у процесу писања докторске дисертације, као и током целокупног школовања, дугујем родитељима, Невени и Небојши, којима посвећујем овај рад.

Велику захвалност на стрпљивом, преданом и истрајном залагању дугујем свом ментору проф. др Андреји Катанчевићу, као и проф. др Милени Полојац, проф. др Владимиру Вулетићу, проф. др Валентини Цветковић-Ђорђевић и проф. др Огњену Вујовићу на корисним саветима и безрезервној подршци. Такође, велику захвалност дугујем свим колегама са катедре за правну историју, као и наставницима и сарадницима Универзитета у Београду – Правног факултета, а посебно Стефану Јовановићу, Ксенији Џипковић, Николи Станковићу, Сави Војновићу и Катарини Прици.

Захвалан сам и проф. др Валерију Миналеу, доц. др Мирјани Мишкић, доц. др Мирзи Хебибу и асис. Данилу Брајовићу, без чије помоћи на прикупљању литературе не бих могао да завршим дисертацију.

У Београду, 1. маја 2024. године

PARENTIBVS.

ПОДАЦИ О ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Наслов: НАСТАНАК И САДРЖИНА ПРАВА ПЛОДОУЖИВАЊА У КЛАСИЧНОМ РИМСКОМ ПРАВУ

Сажетак: Применом историјскоправног метода, аутор трага за одговорима на питања када је право плодуюживања настало, који су били разлози настанка института и каква је била његова правна природа у преткласичном и класичном римском праву. Анализирајући сачуване текстове, аутор полази од претпоставке да се плодуюживање развило у првом периоду републике под снажним утицајем брака без мануса и легата. Осврћући се на теоријске концепције славних романиста, аутор настоји да осветли садржину и правну природу установе, посебно анализирајући настанак, еволуцију и значај преторске установе *cautio usufructuaria*.

Резултати истраживања указују на следеће. Право плодуюживања је настало као облик легатског располагања у корист супруге из брака без мануса којим је тестатор уступао право коришћења и убирања плодова, у почетку на појединачној ствари, а касније на целокупној имовини. Аутор сматра да је институт настао у IV или III веку пре Христа, иако прве обресе установе проналазимо код Плаута. На прелазу из II у I век пре нове ере, плодуюживање је био заокружен институт. Анализирајући сачуване изворе, аутор верује да је установа изворно имала стварноправни карактер, а да је наметањем обавезе закључења процесне стипулације добила облигационоправну компоненту. Деловањем претора, створена је уникатна установа дуалне правне природе: стварноправни однос делује *erga omnes* и гарантује плодуюживаоцу правну власт на објекту права чиме он стиче право активног делања на ствар, док власник и трећа лица имају негативну обавезу уздржавања; облигационоправни однос делује *inter partes* и одликује се корелативношћу права и обавеза плодуюживаоца и власника ствари у коме преовлађују овлашћења сопственика и њима одговарајуће обавезе плодуюживаоца у функцији очувања објекта права.

Кључне речи: Римско право. – Право плодуюживања (*Ususfructus*). – Настанак права плодуюживања. – Садржина права плодуюживања. – Салвије Јулијан (*Salvius Iulianus*). – *Cautio usufructuaria*. – *Ususfructus legatus*. – Брак без мануса (*Matrimonium sine manu*).

Научна област: Правне науке.

Ужа научна област: Римско право.

INFORMATION REGARDING THE DOCTORAL DISSERTATION

Title: ORIGIN AND ELEMENTS OF USUFRUCT IN CLASSICAL ROMAN LAW

Abstract: The author applies the historical-legal method to investigate the origins, reasons for emergence, and legal nature of usufruct in pre-classical and classical Roman law. Beginning with the assumption that usufruct developed under the influence of marriage without manus and legacies during the early Roman Republic, the author analyzes preserved texts to elucidate the content and legal nature of the institution. Specifically, the author examines the origin, evolution, and significance of the praetorian institution *cautio usufructuaria*.

The research findings indicate that the right of usufruct originated as a form of testamentary disposition for the benefit of a wife in marriages without manus, where the testator granted the right to use and enjoy the fruits, initially on individual things and later on entire property. The author posits that the institution likely originated in the 4th or 3rd century BCE, with the first outlines found in Plautus. By the transition from the 2nd to the 1st century BCE, usufruct evolved into a fully developed institution.

Analyzing preserved sources, the author suggests that usufruct was originally a right *in rem*. However, by imposing the obligation to conclude a procedural stipulation, it acquired elements of a right *in personam*. Through the action of the praetor, a unique institution of dual legal nature emerged: as a right *in rem*, it affected *erga omnes* and granted the usufructuary legal authority over the object of the right, enabling the right to use the thing while imposing a negative obligation of abstention on the owner and third parties. As a right *in personam*, it affected *inter partes* and involved the correlativity of rights and obligations between the usufructuary and the owner, where the owner's rights corresponded to the obligations of the usufructuary to preserve the object of the right.

Key words: Roman Law. – Usufruct (*Ususfructus*). – Origin of usufruct. – Elements of usufruct. – Salvius Julianus (*Salvius Iulianus*). – *Cautio usufructuaria*. – *Ususfructus legatus*. – Marriage without manus (*Matrimonium sine manu*).

Scientific field: Legal Science.

Scientific subfield: Roman Law.

САДРЖАЈ

УВОД	14
1.1. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ	15
1.1.1. ПРЕДМЕТ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ	15
1.1.2. ЦИЉ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ	16
1.2. ПОЛАЗНЕ ХИПОТЕЗЕ	18
1.3. ЗНАЧАЈ ИСТРАЖИВАЊА	20
1.4. МЕТОДИ	21
1.5. СИСТЕМАТИКА И РЕДОСЛЕД ИЗЛАГАЊА	22
ГЛАВА I	24
НАСТАНАК ПРАВА ПЛОДОУЖИВАЊА	24
1.1. ПРАВО ПЛОДОУЖИВАЊА ИЗ ВИЗУРЕ РЕПУБЛИКАНСКИХ ПИСАЦА И ПРАВНИКА	25
1.1.1. ТИТ МАКЦИЈЕ ПЛАУТ	25
1.1.2. МАРКО ПОРЦИЈЕ КАТОН СТАРИЈИ	30
1.1.3. МАНИЈЕ МАНИЛИЈЕ	33
1.1.4. МАРКО ЈУНИЈЕ БРУТ	34
1.1.5. ПУБЛИЈЕ МУЦИЈЕ СЦЕВОЛА	36
1.1.6. КВИНТ МУЦИЈЕ СЦЕВОЛА	39
1.1.7. МАРКО ТУЛИЈЕ ЦИЦЕРОН	40
1.1.7.1. <i>Pro Aulus Caecina</i>	41
1.1.7.2. <i>De finibus bonorum et malorum</i>	45
1.1.7.3. <i>Topica</i>	46
1.1.8. ГАЈ АКВИЛИЈЕ ГАЛ	48
1.1.9. ГАЈ ЕЛИЈЕ ГАЛ	49
1.1.10. ПУБЛИЈЕ АЛФЕН ВАР	51
1.1.11. ГАЈ ТРЕБАЦИЈЕ ТЕСТА	53
1.1.12. ТЕКСТОВИ НЕПОЗНАТИХ <i>VETERUM</i>	57
1.2. ПОКУШАЈ УОПШТАВАЊА	59

ТЕОРИЈЕ О ПОРЕКЛУ И ПРАВНОЈ ПРИРОДИ ПЛОДОУЖИВАЊА **66**

1.1. ТЕОРИЈЕ О ПОРЕКЛУ ПРАВА ПЛОДОУЖИВАЊА	67
1.1.1. ТЕОРИЈА О ГРЧКОМ ПОРЕКЛУ ПРАВА ПЛОДОУЖИВАЊА	68
1.1.2. ПРАВО ПЛОДОУЖИВАЊА И <i>AGER PUBLICUS</i>	70
1.1.3. <i>USUSFRUCTUS ET COMMUNIO</i>	75
1.2. ТЕОРИЈЕ О ПРАВНОЈ ПРИРОДИ ПЛОДОУЖИВАЊА	77
1.2.1. ПРАВО ПЛОДОУЖИВАЊА КАО <i>PARS FUNDI</i> ИЛИ <i>PARS DOMINII</i>	77
1.2.2. ПРАВО ПЛОДОУЖИВАЊА КАО <i>MERUM IUS</i>	82
1.2.3. ПЛОДОУЖИВАЊЕ КАО ОБЛИГАЦИОНО ПРАВО	86
1.2.4. ПЛОДОУЖИВАЊЕ КАО (ЛИЧНА) СЛУЖБЕНОСТ	87
1.2.5. ПЛОДОУЖИВАЊЕ КАО <i>ПРИВРЕМЕНА СВОЈИНА</i>	89
1.2.6. D.7.1.1. <i>PAULUS LIBRO TERTIO AD VITELLIIUM</i>	89
1.3. ПОКУШАЈ ТЕОРИЈЕ	91
1.3.1. БРАК БЕЗ МАНУСА	92
1.3.1.1. Уводне напомене	92
1.3.1.2. <i>Usu et trinoctio abesse</i>	93
1.3.1.3. Последице брака без мануса и право плодоуживања	96
1.3.2. ЛЕГАТ	99
1.3.2.1. Уводне напомене	99
1.3.2.2. <i>Ususfructus legatus</i>	102
1.3.2.2.1. Дејство легата плодоуживања	102
1.3.2.2.2. Неке особине легата плодоуживања	105
1.3.3. ПОКУШАЈ УОПШТАВАЊА	107

ГЛАВА III **113**

САДРЖИНА ПРАВА ПЛОДОУЖИВАЊА **113**

1.1. ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ИМАОЦА ПРАВА ПЛОДОУЖИВАЊА	114
1.1.1. ОВЛАШЋЕЊА ИМАОЦА ПРАВА ПЛОДОУЖИВАЊА	114
1.1.1.1. Право на фактичку власт – <i>ius possidendi</i>	116

1.1.1.1.1. Интердиктна заштита плодуюживаоца	118
1.1.1.2. Право коришћења послужне ствари – <i>ius utendi</i>	120
1.1.1.2.1. Обим права коришћења послужне ствари	123
1.1.1.3. Право прибирања плодова – <i>ius fruendi</i>	130
1.1.1.3.1. Обим плодова	131
1.1.1.3.2. Моменат и начин стицања плодова	140
1.1.1.4. Располагање правом плодуюживања	146
1.1.1.4.1. Уступање вршења права плодуюживања	148
1.1.1.4.2. Конституисање закупа на послужној ствари	149
1.1.1.4.3. Залагање плодуюживања	151
1.1.1.5. Право на прираштај ствари	152
1.1.2. ОБАВЕЗЕ ПЛОДОУЖИВАОЦА	154
1.1.2.1. Настанак и еволуција <i>cautio usufructuaria</i>	154
1.1.2.2. Разлози за увођење <i>cautio usufructuaria</i>	160
1.1.2.3. Правна природа <i>cautio usufructuaria</i>	164
1.1.2.4. Садржина <i>cautio usufructuaria</i>	165
1.1.2.4.1. Обавеза очувања супстанце ствари	165
1.1.2.4.2. Обавеза очувања намене ствари	167
1.1.2.4.3. Обавеза поступања с пажњом доброг домаћина	169
1.1.2.4.4. Обавеза накнаде трошкова	172
1.1.2.4.5. Обавеза враћања ствари	175
1.1.2.5. Обавеза трпљења права власника и трећих лица	175
1.2. ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ВЛАСНИКА СТВАРИ	177
1.2.1. ОВЛАШЋЕЊА ВЛАСНИКА СТВАРИ	177
1.2.1.1. Право располагања ствари – <i>ius abutendi</i>	179
1.2.1.2. Право на ванредне плодове	180
1.2.1.3. Право вршења надзора	182
1.2.1.4. Право на повраћај послужне ствари	182
1.2.2. ОБАВЕЗЕ ВЛАСНИКА СТВАРИ	182
1.2.2.1. Обавеза предаје и омогућавања употребе послужне ствари	183
1.2.2.2. Обавеза накнаде ванредних трошкова	188
1.2.2.3. Обавеза уздржавања	188

<u>ИНДЕКС ИЗВОРА</u>	<u>195</u>
ПРАВНИ ИЗВОРИ	196
ВАНПРАВНИ ИЗВОРИ	205
<u>ЛИТЕРАТУРА</u>	<u>209</u>
<u>БИОГРАФИЈА АУТОРА</u>	<u>225</u>

СКРАЋЕНИЦЕ

Анали	=	Анали Правног факултета у Београду
Annali	=	Annali del seminario giuridico dell'universita degli studi di Palermo
Appian. BC	=	Appianus Alexandrinus, Bellum civile
Arnob. Adv. gent.	=	Arnobius, Adversus gentes / nationes
BIDR	=	Bullettino dell'Istituto di Diritto Romano
Boeth. de top. diff.	=	Anicius Manlius Severinus Boethius, De topicis differentiis
C.	=	Codex Iustinianus
Cat. de agri cul.	=	Marcus Porcius Cato Maior (Censor), De agri cultura
Cic. ad fam.	=	Marcus Tullius Cicero, Ad familiares
Cic. Brut.	=	Marcus Tullius Cicero, Brutus
Cic. de amic.	=	Marcus Tullius Cicero, Laelius de amicitia
Cic. de fin.	=	Marcus Tullius Cicero, De finibus bonorum et malorum
Cic. de har. resp.	=	Marcus Tullius Cicero, De Haruspicum Responsis
Cic. de leg.	=	Marcus Tullius Cicero, De legibus
Cic. de off.	=	Marcus Tullius Cicero, De officiis
Cic. de orat.	=	Marcus Tullius Cicero, De oratore
Cic. de re pub.	=	Marcus Tullius Cicero, De re publica
Cic. de senec.	=	Marcus Tullius Cicero, Cato Maior de senectute
Cic. in Verr.	=	Marcus Tullius Cicero, In Verrem
Cic. pro Caec.	=	Marcus Tullius Cicero, Pro Aulus Caecina
Cic. pro Cluent.	=	Marcus Tullius Cicero, Pro Cluentio
Cic. pro Flac.	=	Marcus Tullius Cicero, Pro Flacco
Cic. pro Quin.	=	Marcus Tullius Cicero, Pro Quinctio
Cic. Top.	=	Marcus Tullius Cicero, Topica
CLJ	=	The Cambridge Law Journal
Coll.	=	Mosaicarum et Romanarum legum collatio
CP	=	Classical Philology
CR	=	The Classical Review
D.	=	Digesta Iustiniani
Dion. Hal. AR	=	Dionysii Halicarnasei, Antiquitates Romanae
Fr. Vat.	=	Iuris anteiustiniani fragmenta quae dicuntur Vaticana
G. Inst.	=	Institutiones Gaii
Gell. NA	=	Aulus Cornelius Gellius, Noctes Atticae
Hier. Temp. Lib.	=	Eusebius Sophronius Hieronymus, Temporum liber / Chronicon

Horac. Sat.	=	Quintus Horatius Flaccus, Saturae / Sermones
HR	=	History of Religions
I.	=	Institutiones Iustiniani
IJ	=	Irish Jurist
IVRA	=	Rivista Internazionale di Diritto Romano e Antico
JRS	=	The Journal of Roman Studies
Liv.	=	Titus Livius, Ab Urbe condita
LQR	=	Law Quarterly Review
Macr. Sat.	=	Macrobius Ambrosius Theodosius, Saturnaliorum libri septem
Mart. Epig.	=	Marcus Valerius Martialis, Epigrammaton libri
N.	=	Novellae Iustiniani
Paul. Sent.	=	Iulius Paulus, Sententiarum ad filium libri quinque
Petron. Sat.	=	Gaius Petronius Arbiter (Titus Petronius Niger), Satyricon (liber)
Plaut. Capt.	=	Titus Maccius Plautus, Captivi
Plaut. Cas.	=	Titus Maccius Plautus, Casina
Plaut. Merc.	=	Titus Maccius Plautus, Mercator
Plin. NA	=	Gaius Plinius Secundus, Naturalis Historia
Plin. Ep.	=	Gaius Plinius Caecilius Secundus, Epistulae
Plut. Cato Mai.	=	Lucius Mestrius Plutarchus, Marcus Cato
Plut. Cicero	=	Lucius Mestrius Plutarchus, Marcus Tullius Cicero
RIDA	=	Revue Internationale des droits de l'antiquité
SDHI	=	Studia et Documenta Historiae et Iuris
Sen. Mai. Controv.	=	Lucius Annaeus Seneca Maior, Controversiae
Sen. Min. Q. Nat.	=	Lucius Annaeus Seneca Minor, Naturales quaestiones
Serv. In Verg. Georg.	=	Maurus Servius Honoratus, In libros Vergili Georgicon
SLR	=	Stanford Law Review
Tac. Ann.	=	Publius Cornelius Tacitus, Ab excessu divi Augusti (Annales)
TLR	=	Tulane Law Review
TRG	=	Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis
TSDP	=	Teoria e Storia del Diritto Privato
Ulp. Reg.	=	Tituli ex corpore Ulpiani
Val. Max.	=	Valerius Maximus, Factorum ac dictorum memorabilium libri IX
Varr. LL	=	Marcus Terentius Varro Reatinus, De lingua latina
Verg. Ecl.	=	Publius Vergilius Maro, Ecloga / Bucolics
ZRG / ZSS / SZ	=	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte

УВОД

1.1. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ

1.1.1. ПРЕДМЕТ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

D.7.1.1 (= I.2.4.pr) *Paulus libro tertio ad Vitellium: Usus fructus est ius alienis rebus utendi fruendi, salva rerum substantia.*¹

Павлову дефиницију права плодуюживања² парафразирају сви уџбеници стварног права и правни системи настали на рушевинама римске империје. Тако на пример, *Грађански законик за Књажевство Српско* (СГЗ) из 1844. године у § 374 предвиђа да: „Коме припада право на уживање туђе ствари, онај може туђу ствар, само суштину њену не нарушавајући, без сваког ограничења уживати“³, *Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору* (ОИЗ) из 1888. године у члану 156 став 1 и 2: „Ко има право да ужива какву туђу ствар (добро, имање), он је уопште властан све плодове и дохотке, као господар, од ње примати и њоме се најпотпуније користовати, ма како иначе имућан био. Поред свега тога, ипак, он треба да суштину ствари, на којој је право уживања, уздржи у њеној потпуној цјелини.“⁴, а члан 1964 *Нацрта Грађанског законика Републике Србије* (Нацрт) дефинише установу на следећи начин: „Право плодуюживања је најшире право употребе и прибирања плодова са туђе ствари (послужно добро) уз обавезу да се очува њена суштина“⁵. Заиста, Павлов текст, у својој једноставности и лапидарности на најбољи начин нормира ову правну установу и одређује обим вршења права плодуюживаоца. Према слову дефиниције, плодуюживање је стварно право, *ius in re aliena*, које овлашћује титулара да користи и прибира плодове (*fructus civiles et naturales*) са туђе ствари уз обавезу очувања њене супстанце.

Реч је о комплексном институту. Његовим конституисањем, правним послом *inter vivos vel mortis causa*, долази до конкуренције два стварна права на једној ствари – својине и (личне) службености. Обим овлашћења титулара права својине је сужен, те се уобичајено за власника каже да има „голо“ право (*nudum ius* или *nuda proprietas*). Власнику остаје државина послужног добра и право његовог фактичког и правног располагања (*ius abutendi*), које такође трпи извесна ограничења, јер не сме бити вршено на начин који ремети или ограничава права плодуюживаоца. Са друге стране, узуфруктуар има широк обим права. Он може користити послужно добро (*ius utendi*) и убирати плодове које оно даје (*ius fruendi*), те њима слободно располагати у личне и

¹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

² *Ususfructus* се на српски језик преводи као „плодуюживање“. Немали број романиста и цивилиста сматра да је реч о неадекватном преводу, јер реч упућује на закључак да титулар стиче искључиво право употребе плодова ствари. Као алтернатива најчешће се предлаже употреба одреднице „уживање“, као свеобухватног термина који је кадар да ослика узуфруктуарев обим права на послужном добру.

³ <https://www.overa.rs/gradanski-zakonik-kraljevine-srbije-1844-god-sa-kasnijim-izmenama.html>, последњи приступ 7. децембар 2023. Вид. више М. Живковић, „Уређење личних службености у Српском грађанском закону“, *Српски грађански законик – 170 година* (ур. М. Полојац, З. С. Мирковић, М. Ђурђевић), Београд 2014, 181–194; В. Станојловић, „Службеност употребе (*usus*) у римском и српском праву“, *Анали* LXXI 1/2023а, 157–175.

⁴ *Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору*, Цетиње 1888, 59. Вид. више В. Богишић, *Метод и систем кодификације имовинског права у Црној Гори* (приредио Т. Никчевић), Београд 1967.

⁵ <https://www.mpravde.gov.rs/files/NACRT.pdf>, последњи приступ 7. децембар 2023. Вид. више Р. Цветић, „Регулисање стварноправних односа у Србији – већ виђено?“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 3/2006, 245–261; Д. Попов, „Појам и предмет права плодуюживања у преднацрту Грађанског законика Републике Србије“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 4/2017, 1305–1323.

комерцијалне сврхе, у чему се огледа мотив за установљавање права. Циљ је овластити узифруктуара да економски искоришћава ствар и вуче користи од ње. Алокацијом права на економски супстрат ствари са власника на плодуживаоца, осигурава се његова егзистенција и унапређује економски положај, чиме у први план избија алиментациона функција права.

Друга значајна особина права плодуживања огледа се у његовој дуалистичкој правној природи. Установљавањем овог института формирају се два правна односа. Унутрашњи, који делује *inter partes*, то јест који твори облигационоправни однос између сопственика и титулара права. На тај начин и узифруктуар и власник стичу узајамна права и обавезе. Тако на пример, плодуживалац стиче право да захтева предају ствари, али и обавезу да ствар користи с посебном пажњом; с друге стране, власник стиче право да захтева повраћај ствари након гашења (личне) службености, али и обавезу да надокнади ванредне трошкове. Спољашњи правни однос делује *erga omnes* и манифестује се тако што плодуживалац стиче право да одбије сваки неосновани наслртај трећих лица на предмет права, као и свако позитивно делање њеног власника.

Напред описане доминантне црте права плодуживања као (личне) службености и чувена Павлова дефиниција настали су пред крај класичног периода, а заокружени тек у Јустинијановом праву. Закон XII таблица не познаје право плодуживања, а његове обресе први пут проналазимо у Плаутовим комедијама, иако аутор претпоставља да је институт старији од III века пре Христа. Од времена када је настало, па све до посткласичног права, римски правници нису убрајали право плодуживања у (личне) службености, већ су га третирали као самосталан институт. Његов еволутивни пут, од времена славних републиканских конзула и претора, до Јустинијанових компилатора, дуг је неколико векова, те је због тога потребно предмет дисертације верменски ограничити. Аутор се у свом истраживању доминантно ослања на правне текстове из периода класичног римског права, који обухвата период принципата, омеђен владавинама Октавијана Августа и Диоклецијана. Због потребе свеобухватног сагледавања правне установе, аутор ће у Глави I дисертације анализирати сачуване правне текстове и друге изворе из такозваног архаичног и преткласичног римског права, а који се поклапају са републиканском фазом у развоју римске државе.

Аутор дисертацију предметно ограничава на неколико питања. На првом месту, тежи да одреди када и зашто је право плодуживања настало, те како је текао његов историјски развој од преткласичног до класичног римског права. Затим, ставља акценат на питање правне природе установе, разматрајући хипотезе да ли су је римски правници, од настанка, па до позног класичног права, третирали као *merum ius, pars dominii*, (личну) службеност или специфичан облик својине. Напоследку, интересује се за садржину права плодуживања – његове стварноправне и облигационоправне елементе. У оквиру последње главе, аутор посебно разматра преторску установу *cautio usufructuaria*, њен настанак и еволуцију, дomete и импликације, као и однос класичне јуриспруденције према овој теми, бранећи становиште да је по среди најбитнији елемент плодуживања који је омогућио његову трансформацију и актуелност кроз векове.

1.1.2. ЦИЉ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Циљ докторске дисертације је да одговори на неколико питања која се јављају у вези са на њеним предметом.

Прво питање се односи на време настанка права плодуюживања. Закон XII таблица, као ни сачувани правни текстови до III века пре нове ере не спомињу институте који су у позном класичном или посткласичном (Јустинијановом) праву убројани у (личне) службености (*servitutes personarum*). Са друге стране, римско право из времена републике и принципата познавало је *ususfructus* и *usus* (могуће и *habitatio* и *operae servorum vel animalium*), али не под заједничким именом „личне службености“, већ као самостална права на туђим стварима. Исто тако, прва римска кодификација не познаје независан институт земљишних службености (*servitutes praediorum*), већ регулише одређене односе, попут права преласка пешице (*iter*) или прогона стоке (*actus*) преко туђег имања, које изједначава са стварима на којима су конституисане. Тако на пример, сматрало се да ималац права службености има фактичку власт над путем којим прогони стоку. Романисти су изнели низ хипотеза о настанку плодуюживања, а преовладава мишљење по коме је оно настало у III веку пре Христа. Истини за вољу, оно се тада први пут среће у радовима римских писаца, али аутор сматра да је институт старији.

Друго питање се односи на разлоге због којих је настало право плодуюживања. Прецизније, аутор тежи да понуђеним аргументима одговори на питања када је правна установа настала, као и да открије разлоге због којих је институт створен. Друго питање је свакако значајније од пуког датирања, те ће сходно томе, њему бити посвећено више пажње.

Треће питање се односи на правну природу плодуюживања, то јест да ли је установа била *pars fundi*, *pars dominii*, *species rei*, *merum ius*, *pars rei*, облигационо право, (лична) службеност или привремена својина.

Четврто питање се односи на садржину права плодуюживања, односно нормирање његових стварноправних и облигационоправних елемената који осликавају динамику односа узифруктуар – власник, уз посебан осврт на настанак, развој и импликације *cautio usufructuaria*, преторске процесне стипулације којом је умогome дефинисана садржина права.

Као што је напред наведено, доминантна карактеристика права плодуюживања је његова дуалистичка правна природа. Синтеза стварноправних и облигационоправних елемената створила је аутентичан правни институт, захваљујући чему опстаје вековима након слома правног система из кога је поникао. Међутим, аутор сматра да институт плодуюживања, каквим га данас познајемо, није изворно био такав. С тим у вези, намећу се два питања: да ли је од тренутка настанка право плодуюживања било стварноправног карактера; и када се у право плодуюживања уносе облигационоправни елементи. Прво питање је, због оскудних извора, комплексније и захтева дубоку и свеобухватну анализу, а за друго питање аутор засигурно сматра да је у његовом развоју кључну улогу имао претор који је прописивањем обавезе давања обезбеђења у форми стипулације трансформисао правну установао и поред, у том тренутку, постојећег стварноправног елемента, унео, облигациони. Наметањем обавезе плодуюживаоцу да вршити право с пажњом доброг домаћина, да након престанка права ствар вратити власнику и да се у облигационом односу понаша *sine dolo*, установљен је облигациони однос између узифруктуара и сопственика. Обавезе плодуюживаоца и власника ствари су даљом разрадом и тумачењем преторовог едикта проширене, а облигационоправни елемент је постао неизоставан део права плодуюживања.

1.2. ПОЛАЗНЕ ХИПОТЕЗЕ

Аутор полази са становишта да се тренутак и разлог настанка права плодоуживања могу одредити довођењем у тесну везу с установама брака без мануса и легатом, верујући да је институт настао као облик легатског располагања којим је тестатор супрузи из брака *sine manu* доживотно уступао право коришћења и убирања плодова, у почетку на појединачној ствари, а касније на целокупној имовини, како би осигурао њену економску независност.

Прва околност која је, према ауторовом мишљењу, значајно утицала на настанак установе плодоуживања је могућност легатског располагања. Остаток је легатом, као обликом сингуларне сукцесије у форми тестаментa, преносио на легатара тачно одређено (стварно) право или творио облигациони однос између наследника и легатара. Имајући у виду да већина правних текстова из преткласичног и класичног римског права наводи легат као најчешћи начин конституисања плодоуживања, аутор закључује да је институт настао као варијанта правног посла *mortis causa* којим су се лицу, неподобном или изузетом из круга интестатских наследника, уступала два од три својинскоправна овлашћења (*uti et frui*) на ствари или имовини тестатора. Исто тако, аутор сматра да *ususfructus* у преткласичном и класичном римском праву није (лична) службеност, као и да не постоји правно-технички термин *ususfructus*, већ више назива којима се објашњава правна ситуација у којој је одређеном лицу омогућено да користи и убира плодове са туђе ствари.

Друга чињеница која је одиграла пресудну улогу у настанку и афирмацији права плодоуживања био је брак без мануса. Римски брак (*iustae nuptiae* или *iustum matrimonium*) се према Гајевом сведочењу закључивао на три начина: *confarreatio* – свечаним верским обредом, *coemptio* – у форми привидне куповине младе и *usus* – „одржајем“. Специфичност ових начина закључења брака огледала се у томе што се њима, поред заснивања пуноважне брачне заједнице, успостављала власт мужа над женом (*manus*). На тај начин, жена је напуштала своју агнатску породицу и постајала агнатски сродник мужевљеве породице, при чему је у новој породици, у односу на свог супруга, добијала наследноправни положај *filiae loco*. Супруга би заједно са законитом децом под очинском влашћу (*patria potestas*), као интестатски наследник (*suus heres*), конкурисала за наслеђе покојног супруга у првом наследном реду. Међутим, Закон XII таблица познаје и *matrimonium sine manu*, који је у другој половини републике постао доминантан облик римског брака. Ако је брак настајао у форми *usus*, жена је имала право да прекидањем рока за одржај (напуштањем мужевљеве куће три ноћи заредом), избегне долазак под манус супруга. На тај начин је задржавала имовинску самосталност или остајала под влашћу свог првобитног патерфамилијаса као његов агнатски сродник. Негативна страна брака без мануса огледала се у томе што жена није могла да наследи мужа *ipso iure*. Због тога се налазила у незавидном економском положају – није имала имовину којом би се издржавала након мужевљеве смрти, већ би зависила од деце (мужевљевих агната) или првобитне породице. Начини за превазилажење ове ситуације били су двојаки – супруг је могао располагати за случај смрти у корист супруге тестаментом или у форми легата. Међутим, мужеви су избегавали да тестаментарно располажу у корист супруге из брака без мануса, јер све до Хадријановог времена, жена није могла слободно да сачини тестамент, па би након смрти имовина припала њеним агнатским сродницима, а не деци или другим члановима покојникове породице. Додатно, узимајући у обзир снажан патријархални карактер римског друштва, тестаментарно располагање у ужем смислу у корист супруге је било атипично, а временом је претрпело и значајна ограничења Фуријевим (*lex Furia*

testamentaria) и Воконијевим (*lex Voconia*) законом. Тешко је замислити да би већина мушкараца, у таквим друштвеним околностима, тестаментарно располагала у корист жене, а на уштрб деце. Због тога је муж завештавао тестаментом целокупну имовину деци, а супрузи из брака без мануса легирао право плодуюживања. На тај начин се остваривао двоструки циљ – и жена из брака без мануса и деца су били материјално збринуте из имовине покојног супруга и оца. Деца би као универзални сукцесори препуштали, у почетку ствар, а касније део или целокупну имовину мајци, коју би она користила и економски експлоатисала до краја живота. Деца су могла фактички и правно да располажу послужним добром / имовином, док је њихова мајка могла да га користи и убира цивилне и натуралне плодове.

Питање правне природе института у преткласичном праву је веома загонетно. Ако пођемо од претпоставке да је плодуюживање настало као легат (*ususfructus legatus*), поставља се питање да ли је реч о легату *per vindicationem* или *per damnationem*, тачније, да ли је његово дејство било стварноправног или облигационоправног карактера и да ли је то питање релевантно за разумевање правне природе установе? Ако знамо да је римско право у својој основи процесног карактера, то јест да је *actio* уједно и материјално право и процесни механизам којим се то право штити, јасно је да без тужбе којим би се конкретно право штитило оно не постоји. Ако кажемо да је легат којим се установљавало право плодуюживања имао стварноправни карактер, то имплицира да је легатар за заштиту свог права имао на располагању *actio in rem*. Чињеница да правни текстови наводе најчешће легат као правни посао којим је право могло настати, те највероватније порекло *vindicatio ususfructus* из *legis actio sacramento* (*in rem*), можемо претпоставити да је плодуюживање имало стварноправни карактер. Међутим, нејасно је да ли је било реч о *pars fundi* – праву својине на плодовима, комбиновано са ограниченим правом својине на плодносној ствари или *pars dominii*, то јест стварном праву на туђој ствари (*ius in re aliena*). Због оскудних извора питање остаје и даље отворено, иако аутор нуди аргументе на којима заснива становиште да плодуюживање од свог настанка имало стварноправни карактер. Са друге стране, делује неупитно да је плодуюживање од времена правника Салвија Јулијана схватано као *ius in re aliena*.

Анализирајући садржину права плодуюживања, аутор ставља акценат на установу *cautio usufructuaria* и полази од претпоставке да је до наметања обавезе давања обезбеђења у форми стипулације (*cautio usufructuaria*) плодуюживање имало стварноправни карактер. Као последица тога, конституисање права плодуюживања није творило облигационоправни однос између сопственика и плодуюживаоца. Следствено, обим обавеза које су падале на терет имаоца права плодуюживања био је знатно ужи него што се претпоставља. Наиме, он је имао „општу“ обавезу да се уздржи од сваког противправног понашања којим би причинио штету власнику. Самим тим, за причињену штету одговарао би деликтно као свако треће лице које противправно уништи или оштети туђу ствар. Под условом да је штета последица активне и непосредне радње плодуюживаоца, власник је имао на располагању *actio legis Aquiliae* (и *actio furti*), али и специфична процесна средства (*actio in factum*) о којима ће бити више речи у наставку рада. Уколико умањење активе није последица физичког оштећења ствари (на пример одвезивањем животиње или ослобађањем роба), власник не би могао да утужи насталу штету.

Увидевши недостатке у заштити власникове „голе“ својине, претор ступа на сцену и налаже сваком легатару да пре доласка у положај плодуюживаоца дâ обезбеђење – *cautio usufructuaria* да ће се према ствари понашати с пажњом доброг

домаћина и да ће након гашења права ствар вратити власнику. Обавеза давања обезбеђења је проширена и на ситуације када се право плодуживања установљавало фидеикомисом, поклоном за случај смрти или било којим другим правним послом. На тај начин је претор револуционарно изменио институт плодуживања и учинио га онаквим каквим га познаје већина светских законодавстава. Наметањем обавеза давања обезбеђења у форми стипулације, претор уводи облигационоправне елементе у плодуживање и омогућава власнику ствари да путем *condictio incerti (actio ex stipulatu)* потражује накнаду штете у случају кршења преузетих обавеза. Тумачећи норму, класични правници су извели закључак да давање обезбеђења, поред две основне обавезе плодуживаоца, подразумева и: обавезу понашања према ствари *boni viri arbitrati*, обавезу предаје ствари власнику након гашења права, обавезу накнаде редовних (них) трошкова и јавних дажбина, обавезу очувања супстанце ствари и обавезу очувања намене ствари. Корелативно обавезама плодуживаоца, власник је био у обавези да му преда ствар и омогући вршење права, да се суздржи од вршења права на начин којим би ограничио узифруктуарева овлашћења, као и да надокнади ванредне трошкове који не падају на терет плодуживаоца. Плодуживалац је могао имати и друге специфичне обавезе које су зависиле од карактера послужног добра. Давање обезбеђења постало је *conditio sine qua non* постојања права. У супротном, власник не би био у обавези да омогући плодуживаоцу вршење права, а узифруктуар не би имао право на тужбу за остварење свог права.

1.3. ЗНАЧАЈ ИСТРАЖИВАЊА

Очекује се да рад који обрађује конкретну тематику наведеним методама да допринос домаћој и иностраној правној романистици, као и позитивном праву Републике Србије.

У домаћој науци римског права није било ниједног монографског рада на ову тему, те би се са аспекта српске романистике могло рећи да је реч о пионирском подухвату на обради веома важне правне установе.

Значај интересовања за институт плодуживања расте уколико знамо да није уређен позитивним правом Републике Србије, као ни правним прописима бивше СФР и СР Југославије, иако је поменут у члану 60. савезног Закона о основама својинскоправних односа⁶. Последица постојања правне празнине узрокује да се као важеће и меродавно право у овој области, а на основу члана 4. Закона о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације⁷, примењују норме СГЗ-а и *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB)*. Актуелност питања додатно расте ако знамо да је СГЗ настао под снажним утицајем Аустријског грађанског законика, који је пак изникло на тековинама *usus modernus Pandectarum*. Имајући у виду историјат настанка прве српске кодификације грађанског права, трагање за сврсисходним и целисходним решењима међу радовима доајена римске класичне јуриспруденције чини се више него оправданим. Начин на који су римски правници нормирали и уобличио институт, али и понудили решења одређених контроверзи, може послужити као путоказ домаћој судској пракси, али и

⁶ „Службени лист СФРЈ“, бр. 6/80 и 36/90, „Службени лист СРЈ“, бр. 29/96 и „Службени гласник РС“, бр. 115/2005 – др. закон.

⁷ „Службени лист ФНРЈ“, бр. 86 од 25. октобра 1946, 105 од 27. децембра 1946, 96 од 12. новембра 1947 – обавезно тумачење.

законодавцима, приликом израде дуго најављиваног Грађанског законика Републике Србије.

Треба напоменути да се предмет истраживања дисертације подудара једним незнатним делом са предметом докторске дисертације Мирослава Лазића, браћеном на Правном факултету у Нишу 1999. године, која обрађује конкретну материју са аспекта позитивног права Републике Србије. Лазић анализира институт са позитивноправног и упоредноправног аспекта, без трагања за њеном романистичком историјскоправном димензијом.

Са друге стране, у светској науци ова тема је била заступљена током XIX и XX века, посебно међу италијанским романистима. Допринос овог истраживања светској науци може се огледати у поновној актуелизацији теме, као и решавању неких, још увек отворених питања. Оно на шта романисти нису дали јединствен и кохерентан одговор тиче се превасходно развоја института, разлога његовог настанка и правне природе, тачније да ли је од свог настанка установа обједињавала у себи и стварноправне и облигационоправне елементе.

Изнете хипотезе су у одређеној мери оригиналне и амбициозне, те њихово доказивање може отворити плодну научну расправу на међународном нивоу, у чему се, поред пружања заокруженог модела за попуњавање правне празнине позитивног националног права, огледа највећи допринос рада.

1.4. МЕТОДИ

Аутор у раду примењује историјски метод. Он се дефинише као скуп техника којима се сазнају ствари и феномени у процесу њиховог настанка и развика, у вези с конкретним историјским условима који их одређују. У фокусу истраживача је чињеница да право није статична већ динамична појава.⁸ Циљ је идентификовати изворе сазнања, проценити њихову релевантност, те њиховим комбиновањем изградити слику о конкретном догађају у прошлости и друштвеном контексту у коме је он настао. Задатак истраживача је да формира лични критички став према историјским изворима и документима који не дају јасну и прецизну слику о конкретном историјском догађају који је предмет истраживања. Историјско истраживање се финализира интерпретацијом добијених података, тежећи објашњењу узрочно-последичних веза, као на пример, структуралних или функционалних.

Срж правне романистике чини анализа и тумачење сачуваних античких текстова, пре свега делова Јустинијанове кодификације. Аутор у раду анализира сачувана или парафразирана виђења и дела римских правника: Манија Манилија, Марка Јунија Брута, Публија Муција Сцеволе, Квинта Муција Сцеволе, Гаја Елија Гала, Гаја Аквилија Гала, Алфена Вара, Гаја Требација Тесте, Марка Антистија Лабеола, Урсеја Ферокса, Марка Масурија Сабина, Тиција Аристона, Нерве Млађег, Гаја Касија Лонгина, Луција Нерација Приска, Секста Помпонија, Гаја, Публија Салвија Јулијана, Публија Јувенција Целза, Секста Цецилија Африканца, Улпија Марцела, Квинта Цервидија Сцеволе, Флорентина, Емилија Папинијана, Клаудија Трифонија, Емилија Мацера, Домиција Улпијана, Јулија Павла, Аурелија Хермогенијана, Елија Марцијана, Херенија Модестина и Венонија; али и писаца: Тита Макција Плаута, Марка Порција Катона Старијег и Марка Тулија Цицерона; те конституција царева: Октавијана

⁸ А. Маленица, *О методу историјскоправне науке*, Београд 2012, 14.

Августа, Александра Севера, Септимија Севера и Каракале, Гордијана, Диоклецијана и Максимијана. Следствено томе, примењено је неколико стандардних метода тумачења.

Први метод је језичко тумачење текстова. Оно подразумева откривање нормативног значења кроз фокус на сам текст који се тумачи, ради утврђивања (природног) језичког значења термина у датом историјском периоду.

Други метод је системско тумачење, односно егзегеза правних и других античких текстова. Повезивањем анализираног текста са другим, садржински повезаним текстовима, открива се њихово значење.

Трећи метод је историјско, односно субјективно функционално тумачење. Оно трага за намером творца норме (историјског законодавца), која се може сазнати кроз проучавање правног стања које је претходило норми која се тумачи, то јест друштвених околности које су постојале у тренутку доношења правног правила.

Четврти метод је регресивна анализа. Она подразумева фазни рад на реконструкцији извора, почевши од онога што знамо, како бисмо растумачили и повезали делимичне и неповезане податке из претходних раздобља. Овај метод осветљавања прошлости подразумева кретање уназад од познијег познатог ка ранијем непознатом. Метод омогућава делимичну реконструкцију конкретног извора уколико се узму у обзир друштвене и друге промене које су наступиле у међувремену.

Интерполационистичку анализу, односно критику изворности текстова, аутор примењује изузетно, сматрајући да је по среди спекулативан и недовољно поуздан метод тумачења.

1.5. СИСТЕМАТИКА И РЕДОСЛЕД ИЗЛАГАЊА

Докторска дисертација се састоји из увода, три главе, закључка, индекса извора, пописа литературе и биографије аутора.

У уводним разматрањима аутор опредељује предмет и циљ дисертације. Затим образлаже полазне хипотезе, значај теме која се обрађује у раду, те појашњава примењене технике тумачења и методе које користи у истраживању. Напоследку, изложен је опис структуре рада по поглављима.

У првој глави, „Настанак права плодуюживања“, аутор настоји да открије приближан тренутак настанка права. Следствено, анализира текстове римских писаца и правника из периода републике покушавајући да сублимацијом њихових ставова о праву плодуюживања оквирно лоцира историјски моменат у коме је право могло да настане.

У другој глави, „Теорије о пореклу и правној природи плодуюживања“, аутор разматра теоријске концепције познатих романиста о настанку, разлозима за настанак и правној природи плодуюживања у преткласичном и класичном римском праву. С тим у вези, излажу се аргументи за и против тврдњи по којима право плодуюживања води порекло из грчког права, те оних које објашњавају да је право настало како би се омогућило коришћење земље у јавној својини или пак заједничко коришћење послужног добра од стране власника и плодуюживаоца. Такође, разматрају се хипотезе по којима су романисти схватили право плодуюживања као *pars fundi*, *pars domini*, *species rei*, *merum ius*, *pars rei*, облигационо право, (личну) службеност или привремену

својину. На крају, аутор излаже теорију настанка плодуюживања чију окосницу чини претпоставка о развоју права под снажним утицајем легата и брака без мануса.

У трећој глави „Садржина права плодуюживања“, аутор анализира права и обавезе власника и плодуюживаоца у класичном римском праву. Најкарактеристичнија овлашћења плодуюживаоца су: право на фактичку власт (*ius possidendi*), право употребе (*ius utendi*), право на плодове (*ius fruendi*), право располагања овлашћењима из права плодуюживања, као и право на прираштај ствари. Централни део поглавља разматра питања *cautio usufructuaria* и обавеза плодуюживаоца. С тим у вези, аутор обрађује питања: настанка и еволуције *cautio usufructuaria*, правног стања пре увођења *cautio usufructuaria*, правне природе и форме *cautio usufructuaria*, те њене садржине. Када је реч о садржини *cautio usufructuaria*, односно обавезама плодуюживаоца, оне се састоје из: обавезе очувања супстанце ствари, обавезе поступања према ствари с пажњом доброг домаћина, обавезе очувања намене ствари, обавезе накнаде редовних (нужних) трошкова и јавних дажбина, обавезе враћања ствари након гашења права.

Овлашћења сопственика ствари се састоје из: права располагања (*ius abutendi*), права на ванредне плодове, права вршења надзора и права на повраћај ствари. А *contrario*, његове обавезе су: да преда и омогући коришћење ствари, да се уздржи од вршења својих права којим би онемогућио или умањио обим права узуфруктуара, као и да надокнади ванредне трошкове који падају на његов терет.

У поглављу „Закључак“, аутор даје преглед аргумената и потврђених и оповргнутих хипотеза.

У одељку „Индекс извора“, наводи се преглед правних и ванправних античких текстова који су коришћени у истраживању.

У делу „Литература“, аутор даје списак употребљене научне литературе.

На крају дисертације је наведена биографија аутора.

ГЛАВА I

НАСТАНАК ПРАВА ПЛОДОУЖИВАЊА

1.1. ПРАВО ПЛОДОУЖИВАЊА ИЗ ВИЗУРЕ РЕПУБЛИКАНСКИХ ПИСАЦА И ПРАВНИКА

Класични правници су своје претходнике из времена славне римске републике називали *veteres*⁹. Ниједно правничко дело из тог периода није сачувано. Са друге стране, највише захваљујући Цицерону и Помпонију, стичемо увид у животе и дела славних преткласичних правника. Тумачећи сачуване одломке из њихових радова, као и парафразе њихових ставова, у прилици смо да делимично реконструишемо римско право из времена републике, те самим тим и институт¹⁰ плодуживања.

Неизоставан сегмент у истраживању ове установе су и ванправна (неправничка) дела која спадају у такозване изворе сазнања права. Римски политичари, говорници и књижевници¹¹ у својим радовима често коментаришу или узгредно објашњавају одређен правни појам. Најчешће је реч о епиграфским, историографским или компилаторским списима енциклопедијског карактера, попут оних које су писали Варон, Фест, Аул Гелије или Плиније Старији.¹² Следствено, на посредан или непосредан начин они сведоче о постојању и карактеристикама права плодуживања.

Захваљујући сачуваним или парафразираним мишљењима „стarih“ правника, Цицероновом говору *Pro Aulus Caecina*, те списима „О крајностима добра и зла“ и „Топика“, Катоновом монографији „О пољопривреди“ и Плаутовим комедијама „Касина“ и „Трговац“, можемо да назремо обресе установе плодуживања у бурним историјским превирањима од III до I века пре Христа.

1.1.1. ТИТ МАКЦИЈЕ ПЛАУТ

Тит Макције Плаут (*Titus Maccius / Maccus*¹³ *Plautus*) био је римски комедиограф и писац најстаријих, у целини сачуваних, дела на латинском језику. О њему се веома

⁹ Опреза ради, у Јустинијановом кодексу проналазимо текстове у којима се наводи да су *veteres* нешто установили или коментарисали о праву плодуживања: на пример, C.3.33.14.pr–1. или C.3.33.16. Међутим они нису узети у разматрање јер су Јустинијанови компилатори термином *veteres* означавали и преткласичне и класичне правнике, те није јасно на који се период реферише.

¹⁰ Термин „правни институт“ може бити споран, тим пре што не постоји консенсус око његовог значења. Посебно је упитно да ли за неки друштвени однос у преткласичном или класичном римском праву можемо рећи да је „институт“ у данашњем смислу те речи, то јест скуп правних норми који се односи на један друштвени однос или групу односа. Због тога, аутор напомиње да одредницу употребљава у објективном значењу, а не као „правни концепт“ или „теорију“, наслањајући се на Диожидијев став према коме правна установа – „институт“ може објективно постојати, иако се у свести људи није оформила представа о њеним елементима и импликацијама, то јест, иако није добила одлике самосталног (правног) појма. Термин „правна установа“ употребљен је као синоним термина „правни институт“. G. Diósdí, *Contract in Roman Law: From the Twelve Tables to the Glosators*, Budapest 1981, 26.

¹¹ Вид. више А. Ромац, „Робови и ропство у Марцијаловим епиграмима“, *Анали* XII 2–3/1964, 279–287; L. Estavan, „Roman Law in Plautus“, *SLR* 18/5 (1966), 873–909; A. Romac, „Pravnici i pravosuđe u Juvenalovim Satirama“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 4/1974, 307–323; V. Castellani, „Roman Comedy-in-law“, *Анали* LXI 3/2013, 23–38; J. F. Gaertner, „Law and Roman Comedy“, *The Oxford Handbook of Greek and Roman Comedy* (ed. M. Fontaine, A. C. Scafuro), Oxford New York 2014, 615–633; A. Bartholomä, „Legal Laughter“, *The Cambridge Companion to Roman Comedy* (ed. M. T. Dinter), Cambridge 2019, 229–240; O. Diliberto, „Law and Literature. The Case of Roman Jurisprudence in Latin Literary Works“, *Jurists and Legal Science in the History of Roman Law* (ed. F. Nasti, A. Schiavone; translated by P. Christie), London New York 2022, 115–131.

¹² A. Romac, *Rimsko pravo*, Zagreb 1981, 9.

¹³ О контроверзи око презимена вид. више W. Beare, „Titus Maccus Plautus“, *CR* 53/4 (1939), 115–116.

мало зна. Немамо поузданих података када је рођен, па чак ни да се звао *Тит Макције Плаут*.¹⁴ Са друге стране, Машкин¹⁵ наводи да се родио 254. године пре нове ере. Свети Јероним¹⁶ (Стридонски) пише да је био родом из Сарсине у Умбрији, а Гелије¹⁷ да је по доласку у Рим обављао разноразне послове: био је помоћни радник у позоришту (*in operis artificum scaenicarum*), затим трговац, а након пропасти трговачког посла, радио је као физички радник у млину.¹⁸ У тренуцима доколице писао је и продавао комедије, а један од његових ликова, за кога се претпоставља да представља Плаута, изговара: „Сиротиња ме је натерала да постанем духовит; она нас научи свакој мајсторији, кад нас само једном окупи.“¹⁹ На основу његових дела у којима бодри Римљане за рат против Картагине, верује се да је стварао у годинама II пунског рата (218 – 201. година пре нове ере),²⁰ а захваљујући помену двојице магистрата у својим делима, знамо да је активно стварао 200. и 191. године пре нове ере.²¹ Познаваоци његовог живота и дела спекулишу да је све комедије написао у периоду од 224. до 184. године пре Христа²² или од 205. до 184. године пре нове ере.²³ Цицерон²⁴ бележи да је умро у години када је Катон Старији постао цензор, то јест 184. године старе ере, а Јероним²⁵ као место смрти наводи град Рим.

Плаут је стварао угледајући се на грчке, прецизније атичке комедије (*fabula palliata*);²⁶ његови јунаци носе грчка имена, а радње су смештене у грчке градове. Велики број ликова су препредени робови²⁷, друштвени паразити, подводачи, хвалисави војници, хетере, тврдице, кувари, преварени старци или старице које воле да пију,²⁸ а у основи комедија обично леже љубавне интриге са срећним крајем.²⁹ Он пише говорним (народним) језиком и као коментатор друштвених прилика, вештом игром речи, стварајући нове и сликовите изразе често пропраћене псовкама, тежи да ослика суморну свакодневницу својих суграђана. Због тога се каже да је Плаут створио језик

¹⁴ Плаутово име делује комично или као име једног од његових ликова. Реч *Плаут* потиче од речи *planipes*, што значи „равни табани“, а може означавати и извођача, док је *Maccius* – „син Маков“ јунак ателанске фарсе. Д. Ацовић, *Тит Макције Плаут. Седам комедија*, Београд 2021, 22.

¹⁵ Н. А. Машкин, *Историја старог Рима*, Београд 2005, 183.

¹⁶ Hier. *Temp. lib.* 145.1.

¹⁷ Gell. *NA* 3.3.14.

¹⁸ Рад у млину, каменолому и руднику спадао је међу најтеже физичке послове у античком Риму које су углавном обављали робови. Ова епизода из Плаутовог живота инспирисала је многе уметнике и научнике, а међу њима и српског правника, књижевника и секретара државног совјета Павла Арс. Поповића (1812 – 1849) који је о томе написао кратку приповетку „Уважење човека: Плаутус у сувачи, и којој пекарџ Квинтилиан“, *Сербскій Народній Листъ* год. 2 число XVI (18. април 1837), 124–127, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=numerated&id=3236&m=2#page/140/mode/2> ур, последњи приступ 15. септембар 2023. Такође, вид. више С. Милинковић, *Тит Макције Плаут. Трговац*, Нови Сад 2004, 6 фн. 2; Д. Ацовић, 21 фн. 24.

¹⁹ В. Чајкановић, *Тита Макција Плаута одабране комедије*, Београд 1923, 3.

²⁰ М. Ростовцев, *Историја старог света. Грчка и Рим*, Нови Сад 1990, 298.

²¹ A. Richlin, *Rome and the Mysterious Orient: Three Plays by Plautus*, Berkeley Los Angeles 2005, 10.

²² *Ibid.*, 11.

²³ Џ. Бордам, Џ. Грифин, О. Мари, *Оксфордска историја римског света*, Београд 1999, 73.

²⁴ Cic. *Brut.* 60; *de senec.* 50.

²⁵ Hier. *Temp. lib.* 145.1.

²⁶ М. Будимир, М. Флашар, *Преглед римске књижевности – De auctoribus romanis*, Београд 1996, 143; Џ. Бордам, Џ. Грифин, О. Мари, 73.

²⁷ Вид. више Е. Fraenkel, *Plautine Elements in Plautus* (translated by T. Drevikovsky, F. Muecke), Oxford 2007, 159–179; R. Stewart, *Plautus and Roman Slavery*, West Sussex 2012.

²⁸ В. Чајкановић, 4.

²⁹ Н. А. Машкин, 184; О Плауту и његовим делима вид. више Е. Segal, *Roman Laughter. The Comedy of Plautus*, New York Oxford 1987; Т. Moore, *The Theater of Plautus. Playing to the Audience*, Austin 1998.

комедије,³⁰ а римски књижевни критичар и филолог Луције Елије Стилон Преконин (*Lucius Aelius Stilo Praeconinus*) писао је: „Када би Музе хтеле говорити латински, оне су говориле језиком Плаутовим.“³¹ Сачувано је двадесет једно његово дело (*Corpus Plautinum*), сматра се да их је написао око педесет, а Варон му приписује невероватних сто тридесет комедија.³² Помен права плодоуживања или односа који су каснији правници окарактерисали као узусфруктус проналазимо у две комедије.

Плаутов „Трговац“ (*Mercator*), вероватно једно од његових најстаријих дела, представља прераду истоимене грчке комедије (грч. *Ἐμπορος*) чувеног песника и комедиографа Филемона (грч. *Φίλημων* / лат. *Philemon*). Према Енку, највероватније је настала 212. године пре Христа када и „Магарци“ (*Asinaria*), а Волф и Вествеј су је, као најеминентнији познаваоци његовог стваралачког опуса, окарактерисали као „брбљиву“ и „неуспелу“.³³ У њој Плаут формира заплет око односа оца и сина који се заљубљују у исту девојку, а радња се одиграва у Атини.³⁴ Уједно, ово је најстарије сачувано писано дело у коме се помиње право плодоуживања или његова претеча.³⁵ Нажалост, о особинама права не можемо ништа да закључимо, осим да је Харин, након очеве смрти, добио родитељску кућу на „уживање“. Иако поприлично неодређено, Вотсон³⁶ указује да се у наведеном тексту можда не ради о „плодоуживању“, већ праву „употребе и уживања“ који не морају нужно указивати на постојање узусфруктуса.

Но, осврнимо се на употребљене изразе, а пре свега значење речи *fructus*. У другој половини републике, формативној епохи у развоју римске државе и права, омеђеној Плаутовим и Цицероновим животима, реч *fructus* (као именица *frūctus, fructūs* у значењу „плод“, „корист“, али и као партицип перфекта пасива *frūctus (frūcta, fructum)* у значењу „уживао“, „извлачио / вукао користи из / од“) је имала тројаку употребу: коришћена је да означи натуралне (појединачне ботаничке³⁷ плодове или целокупну жетву³⁸, животињске производе и младунца³⁹) и цивилне⁴⁰ плодове, али и „уживање“ по неком (правном) основу.⁴¹ У прва два случаја реч *fructus* има објективно значење и као генусни појам означава сваки принос који даје ствар, док у трећем случају има субјективно значење и указује на садржај неког правног посла.⁴² Наравно, било би илузорно у конкретном примеру трагати за конститутивним елементима права и обимом стечених овлашћења. Међутим, ако језичким тумачењем проникнемо у значење речи *fructus*, па га доведемо у везу с значењем речи *usus* (партицип перфекта глагола *ūtōr, ūtī* у значењу „користио“, „уживао“, „доживео“), која јој претходи, те речима *victus* (партицип перфекта глагола *vīvō, vīvere* у значењу „живео“, „настањивао“,

³⁰ Н. А. Машкин, 185.

³¹ В. Чајкановић, 3.

³² Међу Плаутова најпознатија и најуспешнија остварења убрајају се: „Амфитрион“ (*Amphitruo*), „Касина“ (*Casina*), „Хвалисави војник“ (*Miles Gloriosus*), „Стихо“ (*Stichus*), и тако даље С. Милинковић, 6.

³³ *Ibid.*, 7–8.

³⁴ Џ. Бордам, Џ. Грифин, О. Мари, 74.

³⁵ Н. W. P. Stevens, „Roman Law in the Roman Drama“, *Journal of the Society of Comparative Legislation* 13/3 (1914), 553

³⁶ A. Watson, *The Law of Property in the Later Roman Republic*, Oxford 1984a, 204.

³⁷ Cat. de agri cul. 93; Varr. LL 5.6, 21, 31; 9.20; Cic. Brut. 16; in Verr. II 3.32, 69, 227.

³⁸ Lex agraria (95); Cat. de agri cul. 1 и 5; Cic. in Verr. II 3.48, 114, 198; II 4.114.

³⁹ Cat. de agri cul. 150.

⁴⁰ Cic. ad fam. 2.12.2; D.22.1.19.pr.

⁴¹ M. Bretone, *La nozione romana di usufrutto* I, Napoli 1962, 37–40.

⁴² *Ibid.*, 44.

„боравио“) и *cultus* (партицип перфекта пасива глагола *colō, colēre* у значењу „обрађивао“, „неговао“, „култивисао“ али и „обожавао“, „поштовао“), које јој следе, можемо закључити да се употребљеним речима желело указати на укупну корист (садржај права) коју је Харин имао на очевој имовини. У том случају, *usus* и *fructus* могу означавати Хариново право „употребе“ и „уживања“ очеве куће.⁴³ Имајући у виду напред речено, сматрамо да се у конкретном Плаутовом делу може говорити о постојању или претечи права које је пред крај републике садржински одговарало плодоуживању.

Plaut. Merc. ACTVS V 5.1: *CHARINVS: Limen superum inferumque, salve, simul autem vale: hunc hodie postremum extollo mea domo patria pedem. usus, fructus, victus, cultus iam mihi harunc aedium interemptust, interfectust, alienatust. occidi. ...*⁴⁴

[Харин (излази из очеве куће): Прагу, горњи и доњи, здраво и збогом у исто време. Сад последњи пут ступам из очинског дома. Користио сам, уживао, живео у њој, и бавио се овом кућом, а сад ми је све упропаштено, уништено и отуђено! ...]⁴⁵

Комедија „Касина“ (*Casina*) спада међу Плаутова последња дела. Највероватније је настала између 187. и 184. године пре нове ере. Као и у претходном случају, реч је о преради грчке комедије „Коцкари“ (грч. *Κληρούμενοι* / лат. *Sortientes*) писца Дифила (грч. *Δίφιλος* / лат. *Diphilus*) из Синопе.⁴⁶ Радња је смештена у Атини, а окосницу дела чини сукоб оца и сина, то јест њихових робова који се заљубљују у робинју Касину. Како би разрешили сукоб коме од њих двојице припада девојка, бацају коцку, након чега робинја припадне очевом робу, то јест његовом господару.⁴⁷ У једном од дијалога, Олимпио (роб, Касинин будући муж) тврди да је девојка његова (*mea est*), јер му је обећана за брак, а Лисидам (господар) реплицира *Scio: sed meus fructus est prior*. Употребљена синтагма *meus [fructus] est* може указивати да је Лисидам имао „мање“ права на робинју од Олимпија. Наиме, Анкум и Пол наводе да су Римљани само у случају власништва поистовећивали ствар са правом својине на ствари, док су у случају постојања других стварних права на туђим стварима („rights less than ownership“) имали изграђен правнички језик; право својине су могли да означе као (*res*) *mea est*, а право плодоуживања *ususfructus* / (*fructus*) (*rei*) *meus est*.⁴⁸ Иако Масон⁴⁹ и Мароне⁵⁰ сматрају да се у овом тексту не помиње право плодоуживања,⁵¹ Вотсон лепо примећује да Плаут наводи право својине (*mea est*) и право на плодове (*meus fructus est*) као антипозе; романиста у наставку спекулише да је по среди продаја права на плодове, али не

⁴³ *Ibid.*, 41–42.

⁴⁴ <https://www.thelatinlibrary.com/plautus/mercator.shtml>, последњи приступ 2. април 2023.

⁴⁵ С. Милинковић, 141. Упореди с преводом на хрватски језик D. Novaković, „Prijevod: Plaut, *Trgovac*“, *Latina et Graeca* 1/25 (1985), 65.

⁴⁶ Т. MacCary, „The Comic Tradition and Comic Structure in Diphilos' *Kleroumenoi*“, *Hermes* 101/2 (1973), 194–208.

⁴⁷ М. Будимир, М. Флашар, 148.

⁴⁸ Н. Ankum, Е. Pool, „*Rem in bonis esse and rem in bonis meam esse: Traces of the Development of Roman Double Ownership*“, *New Perspectives in the Roman Law of Property. Essays for Barry Nicholas* (ed. P. Birks), Oxford 1989, 13.

⁴⁹ Р. Masson, „Essai sur la Conception de l'usufruit en Droit Romain“, *Revue historique de droit français et étranger* 13/1 (1934), 3 фн. 2.

⁵⁰ М. Marrone, *La posizione possessoria del nudo proprietario nel diritto romano*, Palermo 1961, 18 фн. 6 и 19.

⁵¹ А. Watson (1984a), 203 фн. 4 и 204 фн. 3.

искључује ни могућност да је у конкретном тексту описана ситуација када је својина на ствари *res mancipi* пренета традицијом, те да је након тога, имајући у виду да није дошло до преноса квинитске својине, стицалац са преносиоцем закључио стипулацију *uti frui habere possidere licere*⁵², која му је омогућавала да ствар употребљава и економски експлоатише.⁵³ Супротно, Бретоне⁵⁴ сматра да се у конкретном примеру ради о „уживању“ робиње.

Plaut. Cas. ACTVS IV 4.22:

LYSIDAMUS: *Euax*, [Ево,]

Nunc pol demum ego sum liber. [сада сам напoкoн слoбoдaн.]

Meum corculum, melculum, uerculum. [Моје срцуленце, мој медић, мој драгуљ.]

OLYMPIO: *Heus tu*, [Хеј ти,]

Malo, si sapis, cauebis; [Ако си мудар, пазићеш се (јер);]

Meast haec. [Моја је.]

LYSIDAMUS: *Scio: sed meus fructus est prior*.⁵⁵ [Знам, али моје (право на) плодове је прече.]

Спорно је да ли Плаут у комедији „Касина“ уопште говори о плодoуживању, али делује неупитно да је реч *fructus* употребљена како би се означило право на неку корист / услугу робиње. Лисидамов ласциван коментар би према нашем мишљењу требало посматрати у контексту спорења ко би од њих двојице имао право на сексуални однос са девојком, те да Лисидам указује како по неком (правном) основу (могуће праву плодoуживању) има предност у односу на њеног будућег супруга. Вотсон, не спорећи Лисидамову намеру да полно општи са робињом, претпоставља да његово „право“ проистиче из тога што је Лисидамова супруга (Клеустрата) била њен *de facto* „власник“, а он *de iure*, јер је с Клеустратом био у манус браку⁵⁶ – реч је о претпоставци без утемељења у делу. У историји је остало забележен безброј примера да су господари упражњавали сексуалне односе са својим робовима,⁵⁷ без обзира на пол и старосну доб,⁵⁸ робови су уживали заштиту само у случају окрутнoг третманa у шта су, поред физичког злостављања, спадали изгладњивање и приморавање на проституцију.⁵⁹ За разлику од Вотсона, Хонсела, Мајер-Малог и Зелба, који у ревидираном четвртoм издању Јерсовог, Кункеловог и Венгеровог *Römisches Privatrecht*⁶⁰ не одбацују могућност да Плаут у својим делима помиње право плодoуживања, Казер⁶¹ и Бретоне⁶²

⁵² Вид. више R. Zimmermann, *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Pretoria 1990, 278.

⁵³ A. Watson (1984a), 203–204.

⁵⁴ M. Bretone, 42.

⁵⁵ <https://www.thelatinlibrary.com/plautus/cas.shtml>, последњи приступ 24. јун 2023.

⁵⁶ A. Watson (1967), 29–31.

⁵⁷ Petron. Sat. 75; Sen. Mai. Controv. 4.10; Mart. Epig. 6.66, 71.

⁵⁸ Mart. Epig. 1.58; 2.44; 3.62, 71. и даље. Такође, A. Ромац (1964), 282; R. Gamauf (2016), 393.

⁵⁹ G. Inst. 1.53; Coll.3.3.1–3; D.1.12.1.8; Plin. Ep. 3.14; Sen. Min. Q. Nat. 1.16.1.

⁶⁰ P. Jörs, W. Kunkel, L. Wenger, *Römisches Privatrecht* (in Vierter Auflage neu bearbeitet von H. Honsell, T. Mayer-Maly, W. Selb), Berlin Heidelberg 1987, 185.

⁶¹ M. Kaser, *Eigentum und Besitz im älteren römischen Recht*, Cologne Graz 1956, 306 фн. 10.

⁶² M. Bretone, 42.

верују да је реч о потврди постојања института у III веку пре нове ере. Са друге стране, Бакланд⁶³ категорички одбацују ову тврдњу.

1.1.2. МАРКО ПОРЦИЈЕ КАТОН СТАРИЈИ

Марко Порције Катон⁶⁴ Старији (*Marcus Porcius Cato Maior*), познатији и као Катон Цензор (*Cato Censorius*), рођен је 234. године пре нове ере⁶⁵ у месту Тускулум⁶⁶ на око двадесет и пет километара југоисточно од Рима. Плутарх бележи да је био *homo novus*⁶⁷ и да се прославио ратујући против Ханибала у II пунском рату.⁶⁸ Захваљујући личним квалитетима и физичким особинама убрзо је стекао прву функцију војног трибуна.⁶⁹ Након његове запажене улоге у победи Римљана под командом Гаја Клаудија Нерона у бици код Метаура 207. године пре нове ере,⁷⁰ 204. године пре Христа постаје квестор и започиње сенатску каријеру.⁷¹ Затим је, 199. године старе ере, обављао функцију плебејског едила, а 198. постаје претор и добија на управу провинцију Сардинију.⁷² Врхунац његове политичке моћи био је 195. године пре нове ере када заједно са својим пријатељем и ментором Луцијем Валеријем Флаком постао конзул. Катонов положај на тој функцији остао је упамћен по два догађаја – војном походу у Хиспанију⁷³ и противљењу укидању Опијевог закона.⁷⁴ Изабран је за цензора 184. пре нове ере и све до своје смрти 149. године старе ере остао је значајан политички чинилац у јавном животу.⁷⁵ Историја га је запамтила као снажног борца за очување римског конзервативног морала, противника грчких утицаја и културе,⁷⁶ заклетог непријатеља Картагине⁷⁷ и једног од иницијатора III пунског рата (149 – 146. година пре нове ере).⁷⁸ Његов син Марко Порције Катон Лицинијан, такође правник, написао је

⁶³ W. W. Buckland, *A Text-Book of Roman Law From Augustus to Justinian*, Cambridge 1921, 268 фн. 3.

⁶⁴ Првобитно је био познат као Приско, да би касније због своје духовне снаге добио надимак Катон, јер су Римљани искусне и паметне људе називали *catus*. Plut. *Cato Mai.* 1.1

⁶⁵ Cic. *Brut.* 61, 80, 89; *de senec.* 10, 14, 32.

⁶⁶ О његовом пореклу вид. више А. Astin, „Cato Tusculanus and the Capitoline Fasti“, *JRS* 62 (1972), 20–24.

⁶⁷ Plut. *Cato Mai.* 1.1.

⁶⁸ Plut. *Cato Mai.* 1.1

⁶⁹ Plut. *Cato Mai.* 1.3; А. Astin, *Cato the Censor*, Oxford 1978, 6.

⁷⁰ Н. А. Машкин, 143.

⁷¹ Plut. *Cato Mai.* 1.3; А. Astin (1978), 7.

⁷² Plut. *Cato Mai.* 1.6; А. Astin (1978), 11–20.

⁷³ Plut. *Cato Mai.* 1.10–11; Н. А. Машкин, 156; М. Мирковић, *Историја римске државе. Од Ромула, 753. године пре Христа, до смрти Константина, 337. године*, Београд 2018, 200.

⁷⁴ *Lex Oppia* је донет 215. године пре нове ере и њиме је ограничен луксуз и раскош римских матрона. Након победе над Ханибалом, жене су протестовале на Форуму тражећи да се закон укине и да им се дозволи ношење накита у складу са римским обичајима. Иако је према Ливијевим наводима Катон био изричито против, закон је укинут. Такође, Катон се сматра заслужним за доношење *Leges Porciae* који су пружали заштиту Римљанима од сурових казни по *Lex Valeria* – једном од првих републиканских закона који је усвојен 509. године пре Христа након протеривања Тарквинија Охолог. Liv. 34.1–8; Cic. *de re pub.* 2.54; А. Astin (1978), 25–27. О *Lex Porcia* вид. више А. Ромас, *Рјечник римског права*, Zagreb 1983, 189.

⁷⁵ Plut. *Cato Mai.* 1.16.

⁷⁶ Plut. *Cato Mai.* 1.23.

⁷⁷ Своје говоре у Сенату је завршавао реченицом: *Ceterum censeo Carthaginem esse delendam*. Plut. *Cato Mai.* 1.27; Н. Мојовић, *Римско право. Књига I. Историја римског права*, Бања Лука 2008, 288 фн. 122.

⁷⁸ Plut. *Cato Mai.* 1.26; G. Gordon, *Atrocity Speech Law: Foundation, Fragmentation, Fruition*, Oxford 2017, 31–32; E. O'Gorman, „Cato the Elder and the Destruction of Carthage“, *Helios* 31 (2004), 99–125.

дело *De iuris disciplina* и *Regula Catoniana* (D.34.7.1.pr; D.50.17.29),⁷⁹ а унук Марко Порције Катон Утички, познат и као Катон Млађи, био је сенатор и Цезарев противник.⁸⁰

Поред тога што је био цењен војсковођа и државник, Катон Старији је био виспрен правник и плодан писац. Цицерон⁸¹ га описује као најбољег познаваоца *ius civile*, а претпоставља се да је написао *Regulae iuris*, збирку кратких и језгровитих правних правила,⁸² као и коментаре цивилног (*Commentarii iuris civilis*)⁸³ и понтификалног права.⁸⁴ Међу његова најстарија дела убрајају се *Историја*,⁸⁵ настала између 185. и 180. године пре нове ере, *Commentarius* – књига упутстава за лечење у кућним условима,⁸⁶ *Ad filium* – вероватно колекција књига намењених образовању његовог сина, као и писма у којима описује битку код Пидне⁸⁷ 168. године пре нове ере.⁸⁸ Катон је најпознатији по делима: *Origines* (168. године пре нове ере), *De agri cultura*, *De re militari*, *Carmen de moribus* и збирци *Изрека*.⁸⁹

*De agri cultura*⁹⁰ је најчувеније и једино у целини сачувано Катоново дело из 160. године пре Христа. Оно је уједно и најстарији сачувани прозни спис на латинском језику.⁹¹ Дело је посвећено пољопривреди и у многим деловима садржи правна правила која се односе на земљорадњу, положај сељака и њихове међусобне односе. Тако на пример, Катон у 150. параграфу пише о правилима која се примењују када се стадо оваца поверава другом лицу (*coactor* = „онај који продаје у туђе име“) на старање и продају плодова – јагњади, млека, вуне и сира. Власник свом пословном партнеру предаје стадо оваца и дозвољава му да их одведе са фарме на два месеца у сезони јагњења. Са друге стране, *coactor* се обавезује да ојагњи овце и да се брине о њима. Поред тога, он може да храни своје прасиће млеком оваца у односу 1:10 и да их продаје. Реч је о заједничком пословном подухвату у коме власник и његов ортак деле профит од продаје јагњади, млека, вуне и младог сира градском становништву.⁹² Занимљиво је да Плаут⁹³ и Вергилије⁹⁴ помињу праксу да су се овце у пролеће смештале у близини града где би се јагњиле и музле. На тај начин би јагањци и сир били доступнији градском становништву. Након тога би се овце шишале, а њихова вуна прерађивала и продавала. Захваљујући *Menologium rusticum Colotianum*⁹⁵ – једном од

⁷⁹ D.1.2.2.38; В. Вулетић, *Римска класична јуриспруденција. Дилеме и правне контроверзе у Гајевом делу*, Београд 2017, 26.

⁸⁰ Н. Мојовић, 288.

⁸¹ Cic. *de orat.* 1.171.

⁸² Н. Мојовић, 289.

⁸³ F. Schulz, *History of Roman Legal Science*, Oxford 1946, 72.

⁸⁴ Cic. *de senec.* 38.

⁸⁵ Plut. *Cato Mai.* 20.7.

⁸⁶ A. Astin (1978), 182–183.

⁸⁷ Н. А. Машкин, 154.

⁸⁸ A. Astin (1978), 183–184.

⁸⁹ *Ibid.*, 184–188.

⁹⁰ Вид. више A. S. Gratwick, „A Matter of Substance: Cato's Preface to the *De Agri Cultura*“, *Mnemosyne* IV 55/1 (2002), 41–72.

⁹¹ Н. Мојовић, 289.

⁹² A. Dalby, *Cato: On Farming – De Agricultura*, London 1998, 213 фн. 269–270.

⁹³ Plaut. *Capt.* 4.2.818–820.

⁹⁴ Verg. *Ecl.* 1.6–10.

⁹⁵ A. L. Broughton, „The Menologia Rustica“, *CP* 31/4 (1936), 353–356; V. Johnson, „Natalis urbis and Principium anni“, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 91 (1960), 110–111;

два сачувана календара пољопривредних радова из I века нове ере, знамо да је мај био месец када су се овце шишле и прала вуна.⁹⁶

Катов одломак је вишеслојан и вишезначан. Његов језик је архаичан, а стил оскудан што отежава читање и разумевање текста. Са правне тачке гледишта описана ситуација је веома интересантна и можда би највише одговарала некој форми уговора о комисиону (*aestimatum*) или о ортаклуку (*societas alicuius negotiationis*). Свакако да не можемо говорити о постојању права плодуживања, већ пре о продаји права на плодове (за разлику од Плаутових дела где је реч *fructus* употребљена у значењу „уживање“, то јест као субјективно право, код Катона је то именица која означава животињске плодове), јер плодуживање не може настати уговором о продаји.⁹⁷ Међутим, нема сумње да је текст двоструко значајан за предмет дисертације. Прво, знамо шта се у том периоду подразумевало под плодовима стада оваца, као и да се оно схватало као збирна ствар (*universitas rerum*). Друго, видимо да је власник, у време када је дело писано, могао правним послом *inter vivos* уступити другој страни ограничено право употребе (*usus*) и прибирања плодова (*fructus*) што може указивати на архаичан / атипичан облик права плодуживања. За разлику од права плодуживања, власник није у потпуности лишен економске вредности плодова – он ће постати власник дела плодова (сира и млека), али ће делимично приходовати и од њихове продаје (јагњади и вуне). Сходно циљу због кога је правни посао закључен, његово трајање је ограничено на два месеца. Део аутора, попут Масона⁹⁸, наводи текст као доказ да право плодуживања није постојало у II веку пре Христа. Вотсон⁹⁹ сматра супротно и не види због чега би цитирани одломак био доказ о непостојању установе плодуживања.

Cat. de agri cul. 150: **Fructum ovium** hac lege venire oportet. In singulas casei P. I S dimidium aridum, lacte feriis quod mulserit dimidium et praeterea lactis urnam unam; hisce legibus, agnus diem et noctem qui vixerit in fructum; et Kal. Iun. emptor **fructu** decedat; si interkalatum erit, K. Mais. Agnos XXX ne amplius promittat. Oves quae non pepererint binae pro singulis in **fructu** cedent. Ex quo die lanam et agnos vendat menses X ab coactore releget. Porcos serarios in oves denas singulos pascat. Conductor duos menses pastorem praebeat. Donec domino satisfecerit aut solverit, pignori esto.¹⁰⁰

[Плодове оваца треба овако нудити. По грлу ти припада 1 ½ фунте сира, половина (од тога треба да буде) тврди (сир), половина млека помуженог на свете дане и урна млека помуженог другим данима; по истом закону јагње је плод (овце) ако живи дан и ноћ; и на јунске календе плодове предаје (власнику), односно мајске календе ако је уметнута година. (Купац) није у обавези (да надомести) више од тридесет (угинулих) јагњади.¹⁰¹ Овца која се није јагњила (ове године) рачуна се као две за једну. Од дана када је продао вуну и јагњад у наредних десет месеци *coactor* треба да ти исплати цену. На десет јагњади може да храни једно прасе (млеком оваца). „Закупац“ (?) треба да обезбеди пастира на два месеца. Док власник не буде намирен или исплаћен имаће залогу.]

A. Marzano, *Roman Villas in Central Italy: A Social and Economic History*, Leiden Boston 2007, 297; J. Patrich, *Studies in the Archaeology and History of Caesarea Maritima*, Leiden Boston 2011, 84 фн. 53.

⁹⁶ H. H. Scullard, *Festivals and Ceremonies of the Roman Republic*, London 1981, 115.

⁹⁷ A. Watson (1984a), 205.

⁹⁸ P. Masson, 4 фн. 1.

⁹⁹ A. Watson (1984a), 205–206.

¹⁰⁰ <https://www.thelatinlibrary.com/cato/cato.agri.html>, последњи приступ 2. април 2023.

¹⁰¹ A. Watson, *The Law of Obligations in the Later Roman Republic*, Darmstadt 1984b, 45 фн. 5.

1.1.3. МАНИЈЕ МАНИЛИЈЕ

Маније Манилије (*Manius Manilius*) је, попут Катона Старијег, био *homo novus*.¹⁰² Као проконзул у Шпанији 155/4. године пре нове ере, безуспешно је покушао да угуши устанак Лузитанаца.¹⁰³ Постао је конзул 149/8. године пре Христа, након чега је још једном безуспешно предводио римске трупе приликом опсаде Картагине у III пунском рату.¹⁰⁴ Написао је збирку формула у три тома из уговора о продаји *Monumenta Maniliana (Actiones Manilianae)*.¹⁰⁵ Збирка се сврстава у дела каутеларне јуриспруденције (*Venalium vendendorum leges*),¹⁰⁶ а остало је забележено да се обилато користила у периоду позне републике.¹⁰⁷ Био је цењен правник,¹⁰⁸ вешт оратор¹⁰⁹ и уважен војсковођа, а знамо да је грађанима Рима давао правне савете на Форуму и код своје куће.¹¹⁰ Помпоније га убраја међу тројицу јуриспрудената, поред Марка Јунија Брута и Квинта Муција Сцеволе, који су утемељили римско *ius civile*.¹¹¹

Захваљујући Цицерону знамо да је у периоду позне републике плодуюживање био развијен институт. Наиме, он у *De finibus bonorum et malorum* (1.4.12) из 45. године пре нове ере, сведочи да се међу правницима из II века пре Христа повела расправа да ли се дете робиње у плодуюживању сматра плодом. Маније Манилије, као и Публије Муције Сцевола сматрали су једно, а Марко Јуније Брут друго. На основу конкретног текста не знамо ко је био на којој позицији. Међутим, уколико наведено доведемо у везу са D.7.1.68.pr. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum*, знамо да је Манилије заступао став да се дете робиње може сматрати натуралним плодом. Овај закључак је веома значајан јер сведочи да су се римски правници у том периоду интересовали за суптилна питања око права плодуюживања. Такође, то може бити потврда да је реч о старој установи, довољно познатој и заступљеној у пракси да преткласични правници нису морали да расправљају о општим местима, већ су могли да се фокусирају на конкретне појединости.

¹⁰² F. Schulz (1946), 47.

¹⁰³ М. Мирковић, 200; Н. А. Машкин, 156; Н. Мојовић, 289.

¹⁰⁴ B. W. Frier, *The Rise of the Roman Jurists. Studies in Cicero's pro Caecina*, Princeton 1985, 156; Н. А. Машкин, 158; Н. Мојовић, 289.

¹⁰⁵ O. Lenel, *Palingenesia iuris civilis* I, Leipzig 1889a, 589–590; A. Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953, 575; F. Schulz (1946), 92.

¹⁰⁶ M. Horvat, *Rimska pravna poviest*, Zagreb 1943, 114.

¹⁰⁷ F. Schulz (1946), 90.

¹⁰⁸ Cic. *de orat.* 212. Међу најбоље познаваоце приватног права Цицерон, поред Манија Манилија, убраја и Секста Елија (*Sextus Aelius Paetus Catus*), конзула из 198. године пре нове ере и писца чувеног дела *Commentaria tripartita (Ius Aelianum)*, прве правничке књиге о римском приватном праву коју Помпоније назива колевком римске правне науке, као и Публија Муција Сцеволу. Liv. 32.7.12; D.1.2.2.38; Cic. *de re pub.* 1.18; M. Horvat (1943), 113; A. Romas (1983), 22; В. Вулетић, 25.

¹⁰⁹ Cic. *Brut.* 108.

¹¹⁰ A. Berger, 575.

¹¹¹ D.1.2.2.39. *Pomponius libro singulari enchiridii: Post hos fuerunt Publius Mucius et Brutus et Manilius, qui fundaverunt ius civile. Ex his Publius Mucius etiam decem libellos reliquit, Brutus septem, Manilius tres: et extant volumina scripta Manilii monumenta. Illi duo consulares fuerunt, Brutus praetorius, Publius autem Mucius etiam pontifex maximus.* [После ових били су Публије Муције и Брут и Манилије, који су утемељили право грађана. Од њих је Публије Муције оставио десет књижица, Брут седам, Манилије три, и сачуване су свеске написане у спомен Манилију. Њих двојица су били конзули, Брут претор, а Публије Муције (је био) и врховни свештеник.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 5. фебруар 2024; Јустинијан, *Дигеста. Прва књига* (превод А. Маленица), Београд 1999, 91.

1.1.4. МАРКО ЈУНИЈЕ БРУТ

Марко Јуније Брут (*Marcus Iunius Brutus*) је највероватније био син конзула из 178. године пре нове ере.¹¹² Припадао је угледним правницима II века пре Христа, а претпоставља се да је био претор 142. године старе ере.¹¹³ Написао је дело *Libri de iure civili* у седам књига.¹¹⁴ Прве три књиге су биле у форми дијалога између оца – учитеља (Брута) и ученика – његовог сина,¹¹⁵ док је четврта књига садржала одговоре. Шулиц, надовезујући се на Ленела¹¹⁶, верује да је књига одговора постхумно додата његовом опусу, док је Квинт Муције Сцевола Аугур за њу рекао да је *non veri Bruti libri*.¹¹⁷ Књига је била веома популарна као уџбеник права у позној републици,¹¹⁸ а из ње су сачуване само три кратке реченице које цитира Цицерон 66. године пре нове ере.¹¹⁹ Такође, Цицерон пише да је Брутова *De iure civili libri VII* заправо прерада ранијих *Responsa*.¹²⁰ Захваљујући Гелију и његовој парафрази Лабеоновог дела *De Duodecim tabulis*, дакле из треће руке, знамо да је Брут поставио правило по коме је послугопримац једнако крив за *furtum usus*¹²¹ када коња добијеног на послугу изведе са имања, исто као и онај који га одведе на далеко путовање.¹²²

Читајући Цицерона и Улпијана¹²³ можемо да реконструишемо становишта три преткласична правника о томе да ли се дете робине сматра плодом. Као што видимо из напред цитираног текста, Брутово становиште је било да се у конкретном случају не ради о натуралном плоду, те да плодоуживалац не стиче ни својину (*partus ancillae*) ни право плодоуживања над дететом робине у плодоуживању; Бакланд додаје да је било могуће уговорити супротно.¹²⁴ Брут, највероватније под утицајем стоицизма¹²⁵ и стоичког схватања природе ствари (грч. *φύσις* / лат. *natura*),¹²⁶ заснива став по коме се

¹¹² F. Schulz (1946), 47.

¹¹³ B. W. Frier (1985), 156.

¹¹⁴ A. Berger, 377.

¹¹⁵ F. Schulz (1946), 72, 92, 327.

¹¹⁶ O. Lenel (1889a), 77–78.

¹¹⁷ F. Schulz (1946), 92.

¹¹⁸ *Ibid.*, 94.

¹¹⁹ Cic. *pro Cluent.* 51.141.

¹²⁰ Cic. *de orat.* 2.32.142.

¹²¹ Вид. више В. Станојловић, „Одговорност послугопримца за штету у класичном римском праву“, *Проузроковање штете, накнада штете и осигурање* (ур. З. Петровић, В. Чоловић, Д. Обрадовић), Београд 2022, 579–589.

¹²² Gell. NA 6.15.1.

¹²³ Домиције Улпијан (*Gnaeus Domitius Annianus Ulpianus*) рођен је око 170. године у Тиру у Феникији (данашња Либанска Република), а убијен у завери преторијанаца 223. или 228. године. За време владавине Александра Севера обављао је низ јавних функција: био је *magister libellorum*, члан царског савета, префект преторијанске гарде (*praefectus praetorio*) 222. године и сенатор с титулом *vir clarissimus*. Његова дела чине трећину Јустинијанових Дигеста, а верује се да је написао око двеста педесет књига: *Libri ad edictum* у осамдесет једној и *Libri ad Sabinum* у педесет једној књизи, затим Институције у две књиге, Регуле у седам књига, коментаре на дела старијих правника, и тако даље. Д. Улпијан, *Knjiga regula* (prevod A. Romac), Zagreb 1987, 5–18; A. Berger, 750; В. Вулетић, 46–48. Детаљно вид. Т. Honoré, *Ulpian. Pioneer of Human Rights* (second edition), Oxford 2002.

¹²⁴ W. W. Buckland, *The Roman Law of Slavery. The Condition of the Slave in Private Law from Augustus to Justinian*, Cambridge 1908, 358.

¹²⁵ Cic. *de off.* 1.22.

¹²⁶ Иако су класични правници сматрали да је ропство у супротности с природним правом (D.1.5.4.1), држали су да је реч о установи *ius gentium* (D.1.1.4), па тако Гај дели људе (*summa divisio personarum*) на слободне и робове (G. *Inst.* 1.9). R. Gamauf, „Slavery: Social Position and Legal Capacity“, *The Oxford Handbook of Roman Law and Society* (ed. P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori), Oxford 2016, 386. За разлику

људско биће не може правно квалификовати као објекат права.¹²⁷ Вотсон¹²⁸ појашњава да је схватање резултат примене апстрактног филозофског принципа и да том приликом нису узети у обзир добробит мајке и детета. Супротно, Кантарела¹²⁹ сматра да је *raison d'être* Брутовог мишљења заштита власника ствари, а став поткрепљује навођењем два Гајева текста у којима јуриспрудент пише на исту тему (G. Inst. 2.50 = D.41.3.36.1. и D.41.3.37.pr; D.22.1.28.1). Иако је тачно да се на оба места говори о правној квалификацији порода робиње у плодоуживању, сматрамо да став није инспирисан заштитом власника ствари, већ да се у њима афирмише стоичко резонување, што је јасније ако се одломци доведу у везу са Cic. de off. 1.22. Роџер¹³⁰ пак тумачи текст из угла привредне и економске функције робова. Романиста сматра да Брут потврђује право својине власника робиње над њеним дететом и појашњава да се, за разлику од животиња, робиње не прибављају због порода, већ као радна снага.

Брутово мишљење је значајно и са аспекта разумевања правног положаја робова. Ако његов став доведемо у контекст са Манилијевим и Публијевим мишљењем, видимо да се у II веку пре нове ере Рим налази на друштвеној и привредној прекретници, а као директна последица тог процеса и у фази трансформације робовласничких односа. Поларитет мишљења наводи на закључак да прелазак из такозваног патријархалног у такозвано класично ропство није окончан и да постоје аргументи *за* и *против* да се роб правно квалификује као ствар која говори.¹³¹ Дакле, према Брутовом наводу, роб није предмет већ људско биће и не може се третирати као плодносна ствар, а његов пород као натурални плод, иако је неспорно да је период позне републике зенит римског робовласничког система.¹³² Његово становиште је постало општеприхваћено у класичном праву, те класични правници више нису расправљали о овом питању, већ у својим радовима понављају Брутово становиште (Paul. Sent. 3.6.19; D.5.3.20.3; D.5.3.27.pr; D.7.1.68.pr; D.22.1.28.1; I.2.1.37).

Cic. de fin. 1.4.12: *An, partus ancillae sitne in fructu habendus, disseretur inter principes civitatis, P. Scaevolam M'. que Manilium, ab iisque M. Brutus dissentiet -- quod et acutum genus est et ad usus civium non inutile, nosque ea scripta*

од приватног, робови су имали повољнији положај у оквиру сакралног права, јер су могли да учествују у државним и приватним верским церемонијама, о празницима Сатурналија и Компиталија уживали су широке слободе, имали су своје празнике, а заклетва роба је била правно обавезујућа. Р. Поповић, „Ропство у римском праву“, *Архив за правне и друштвене науке* XVIII 6/1929, 9.

¹²⁷ G. Thielmann, „Produktion als Grundlage des Fruchterwerbs“, *ZRG* 94/1 (1977), 98–99; P. Birks, „An Unacceptable Face of Human Property“, *New Perspectives in the Roman Law of Property. Essays for Barry Nicholas* (ed. P. Birks), Oxford 1989, 61–73; F. Zuccotti, „Partus ancillae in fructu non est“, *Antecessori oblata. Cinque studi dedicati ad Aldo Dell'Oro*, Milano 2001, 185–326; J. Giltaij, „Greek Philosophy and Classical Roman Law. A Brief Overview“, *The Oxford Handbook of Roman Law and Society* (ed. P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori), Oxford 2016, 192.

¹²⁸ A. Watson, „Morality, Slavery and the Jurists in the Later Roman Republic“, *TLR* 42/2 (1968), 294. Такође, вид. више A. Watson, „Roman Slave Law and Romanist Ideology“, *Phoenix* 37/1 (1983), 53–65; A. Watson, „A Slave's Marriage: Dowry of Deposit“, *Journal of Legal History* 12/2 (1991), 132–139.

¹²⁹ E. Cantarella, „Women and Patriarchy in Roman Law“, *The Oxford Handbook of Roman Law and Society* (ed. P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori), Oxford 2016, 420.

¹³⁰ A. Rodger, „A Very Good Reason for Buying a Slave Woman?“, *LQR* 123 (2007), 446–454.

¹³¹ W. W. Buckland (1908), 356–359; M. Kaser, „Partus ancillae“, *ZRG* 75/1 (1958), 159–161 и 165–177; A. Watson, „The Acquisition of young in the *usufructus gregis*“, *IVRA* 12/1 (1961), 210–221.

¹³² А. Ромац, *Стварање феудалних односа и римско посткласично право*, докторска дисертација, Београд 1963, 101.

*reliquaque eiusdem generis et legimus libenter et legemus --, haec, quae vitam omnem continent, neglegentur? ...*¹³³

[Међу првацима града повела се расправа да ли се дете робинје, која се има у плодоуживању, сматра плодом; Публије Сцевола и Маније Манилије заступају једно мишљење, а Марко Брут супротно (не само да су такве расправе актуелне, већ нису ни бескорисне за грађанство, а те текстове и остале исте врсте читамо са задовољством и читаћемо их), а ова, животно важна питања, да ли ће бити занемарена? ...]

D.7.1.68.pr. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Vetus fuit quaestio, an partus ad fructuarium pertineret: sed bruti sententia optinuit fructuarium in eo locum non habere: neque enim in fructu hominis homo esse potest. Hac ratione nec usum fructum in eo fructuarius habebit. Quid tamen si fuerit etiam partus usus fructus relictus, an habeat in eo usum fructum? Et cum possit partus legari, poterit et usus fructus eius.*¹³⁴

[У давним временима постављало се питање да ли дете робинје припада плодоуживаоцу. Међутим, преовладало је Брутово мишљење, да се правила плодоуживања не могу применити на овај случај; чињеница је да се једно људско биће не може третирати као плод другог. Из тог разлога плодоуживалац неће имати плодоуживање на потомству. Претпоставимо, међутим, да је плодоуживање детета завештано док је оно још било у материци; да ли ће легатар у овом случају имати право плодоуживања? Одговор је да, јер као што се нерођено потомство може легирати, тако може и његово плодоуживање.]

D.22.1.28.1. *Gaius libro secundo rerum cottidianarum sive aureorum: Partus vero ancillae in fructu non est itaque ad dominum proprietatis pertinet: absurdum enim videbatur hominem in fructu esse, cum omnes fructus rerum natura hominum gratia comparaverit.*¹³⁵

[Дете робинје не сматра се плодом, те тако припада (нjenом) власнику. Наиме, апсурдно је сматрати човека плодом, јер све плодове природа даје ради човека.¹³⁶]

Paul. Sent. 3.6.19: *Ancillae usufructu legato partus eius ad usufructuarium non pertinent.*¹³⁷

[Ако је остављена служност уживања на ропкинји, дијете које она роди не припада уживаоцу.¹³⁸]

1.1.5. ПУБЛИЈЕ МУЦИЈЕ СЦЕВОЛА

Од времена Апија Клаудија, римског цензора (312. године пре нове ере), конзула (у распону између 307. и 296. године пре нове ере), војсковође, правника и врховног понтифика (*pontifex maximus*) слаби монопол свештеника над познавањем и тумачењем

¹³³ <https://www.thelatinlibrary.com/cicero/fin1.shtml>, последњи приступ 1. мај 2023.

¹³⁴ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

¹³⁵ *Ibid.*

¹³⁶ А. Катанчевић, *Начини стицања својине у римском праву*, Београд 2017, 128.

¹³⁷ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

¹³⁸ J. Paulo, *Sentencije* (prevod A. Romac), Zagreb 1989, 135.

права.¹³⁹ Преломни тренутак у историји одиграо се око 300. године пре Христа када је његов писар Гнеј Флавије објавио формуле легисакционог поступка (*Ius Flavianum*).¹⁴⁰ Међутим, то није био крај ученим свештеницима – правницима. У II веку пре нове ере понтифици су наставили да изучавају право, а међу њима су најпознатија четворица припадника генса *Mucia*.¹⁴¹ Публије Муције Сцевола, Публије Лициније Крас Муцијан Богати,¹⁴² Квинт Муције Сцевола Аугур¹⁴³ и Квинт Муције Сцевола Понтифекс.¹⁴⁴ Сви, сем Квинта Муција Сцеволе Аугура, вршили су дужност врховног римског свештеника.

Публије Муције Сцевола (*Publius Mucius Scaevola*) је био истакнути римски политичар и свештеник, саветник и присталица Тиберија Семпронија Граха и његовог *Lex Sempronia Agraria*,¹⁴⁵ народни трибун 141, претор 136, конзул 133. и понтифекс максимус 130. године пре Христа,¹⁴⁶ а по Цицероновим речима и један од најбољих познавалаца приватног права.¹⁴⁷ Године његовог рођења и смрти нису забележене. Са друге стране, Бауман¹⁴⁸ наводи да је рођен око 175. године старе ере, а Стоктон¹⁴⁹

¹³⁹ Валерије Максим бележи да је познавање и изучавање права у најстаријем раздобљу римске историје било резервисано за свештенике (Val. Max. 2.5). До краја трећег века пре нове ере монопол над бављењем правом имала су патрицијска свештеничка удружења (*collegium pontificum*) међу којима се истичу: *pontifi*, *auguri*, *decemviri sacris faciundis* и *fetiales*. Са друге стране, на изучавање и развој *ius civile* највише утицаја су имала виђења колегије понтифика чији су чланови били *pontifi*, *rex sacrorum*, *flamines* и весталке. Свештеничке колегије на чијем челу се налазио *pontifex maximus* не само да су познавале право, већ су биле једине којима су биле познате судске формуле и календар; уједно, доприносили су развоја римског права тумачећи (*interpretatio*) норме световног (*ius*) и религијског (*fas*) права (Cic. *de har. resp.* 12; D.1.2.2.6). М. Сич, *Практикум из римског приватног права*, Нови Сад 2002, 19–20; М. Horvat (1943), 86–88.

¹⁴⁰ Све до 300. године пре нове ере и *Lex Ogulnia* плебејци нису имали приступ свештеничким колегијама. Први плебејац, члан колегије понтифика, био је Публије Семпроније Софус, конзул 304. године пре Христа. М. Сич, 20 фн. 16; Н. Мојовић, 286–287.

¹⁴¹ Бауман наводи да је овај генс изродио пет до осам истакнутих правника, политичара и свештеника. R. Bauman, „Personal Names, Adoptions and Families of the Roman Jurists“, ZSS 108/1 (1991), 4. О породичним везама унутар генса Муција вид. више С. Eilers, N. Milner, „Q. Mucius Scaevola and Oenoanda: A New Inscription“, *Anatolian Studies* 45 (1995), 77.

¹⁴² Публије Лициније Крас (*Publius Licinius Crassus Dives Mucianus*) је рођен око 180. године пре Христа. Био је син Квинта Муција Сцеволе и рођени брат Публија Муције Сцеволе кога је усвојио ујак Публије Лициније Крас, конзул 171. године старе ере. Заједно са братом подржавао је и снажно се залагао за аграрне реформе Тиберија Граха. Након Грахове погибије 133. године пре Христа, постао је врховни понтифик 132, а 131. године пре нове ере изабран је за конзула. Остао је упамћен као први *pontifex maximus* који је предводио војску ван територије Италије. Погинуо је 130. године старе ере приликом опсаде града Леуке у бици против Аристоника, незаконитог сина Еумена II и самозваног владара Пергамске краљевине (132 – 130. година пре нове ере). Након овог сукоба, који је отпочео као устанак робова, Римљани су основали провинцију Азију. М. Мирковић, 243; Н. А. Машкин, 202; The Editors of Encyclopaedia Britannica, „Publius Licinius Crassus Dives Mucianus“, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Publius-Licinius-Crassus-Dives-Mucianus>, последњи приступ 25. јун 2023. Цицерон је за њега рекао да је најбољи говорник међу правницима (D.1.2.2.40).

¹⁴³ Година рођења Квинта Муција Сцеволе Аугура (*Quintus Mucius Scaevola Augur*), правника и свештеника, није сачувана. Зна се да је 120. године пре нове ере био управник провинције Азије, конзул 117. старе ере, а као година његове смрти наводи се 88. пре Христа; страдао је на почетку грађанског рата између Сулиних и Маријевих присталица (88 – 87. године старе ере). Био је Цицеронов и Атиков учитељ права. А. Berger, 588; Н. А. Машкин, 227–226; The Editors of Encyclopaedia Britannica, „Quintus Mucius Scaevola“, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Quintus-Mucius-Scaevola-Roman-jurist>, последњи приступ 27. април 2023.

¹⁴⁴ F. Schulz (1946), 41.

¹⁴⁵ D. Stockton, *The Gracchi*, Oxford 1979, 27–28.

¹⁴⁶ A. Bernstein, „Prosopography and the Career of Publius Mucius Scaevola“, CP 67/1 (1972), 42.

¹⁴⁷ Cic. *de leg.* 2.47–57; *de orat.* 212; *de fin.* 1.12; *Brut.* 108, 239; *de off.* 2.47.

¹⁴⁸ R. Bauman, 4.

¹⁴⁹ D. Stockton, 89.

претпоставља да је умро око 114. године пре нове ере. Помпоније пише да је иза њега остало десет кратких књига.¹⁵⁰

Као што је напред истакнуто, Публије Сцевола се такође интересовао за право плодоуживања и полемисао да ли се дете робине сматра плодом. Већ смо истакли да за разлику од Марка Јунија Брутуса, Публије дели мишљење старијег колеге Манија Манилија и сматра да се дете робине може правно квалификовати као натурални плод, те да следствено томе плодоуживалац стиче сва права на њему.

Међутим, откуда интересовање преткласичних правника за ову тему и Цицеронов коментар да је реч о питању од општег друштвеног значаја:

*Cic. de fin. 1.4.12: ... -- quod et acutum genus est et ad usus civium non inutile, nosque ea scripta reliquaque eiusdem generis et legimus libenter et legemus --, haec, quae vitam omnem continent, neglegentur? ...*¹⁵¹.

[... (не само да су такве расправе актуелне, већ нису ни бескорисне за грађанство, а те текстове и остале исте врсте читамо са задовољством и читаћемо их), а ова, животна важна питања, да ли ће бити занемарена? ...]

Према нашем мишљењу, разлог лежи у особинама и структури римске привреде која доживљава радикалну трансформацију средином III века пре Христа. Мала пољопривредна газдинства у централној и северној Италији падају у заборав, а уместо њих се формира сложен систем латифундија. Обрада земље прелази у руке робова, пољопривредне културе постају специјализоване, а живот и рад се концентришу око мањих производних јединица (*villae*) које се уобичајено састоје од луксузних просторија за господара, ћелија за робове и помоћних (пољопривредних или занатских) објеката; тако организован систем доносио је највише прихода, а свој врхунац достигао је у годинама након уништења Картагине, коначног освајања Северне Италије, пацификавања Хиспаније, те покоривања Грчке, када долази до масовног прилива јефтине робовске радне санге.¹⁵² Захваљујући њиховој немилосрдној експлоатацији ствара се изразито робовласничко друштво, а роб постаје оруђе за обраду земље (*ствар која говори*) и стуб тако организованих привредних односа. Отуда не чуди што су се бројни писци, попут Катона или Јувенала¹⁵³, али и оратори, филозофи и правници интересовали за положај и живот робова; тако на пример, Катон у својој монографији „О пољопривреди“ поклања велику пажњу „рационалној“ употреби робова и пише да роб никада не треба да буде беспослен, да за њега нема празника, да робовима треба давати прокисло вино и лоше уље, те да власник мора да им обезбеди један огртач и једну тунику годишње, а ако су стари или болесни, саветује му да их прода.¹⁵⁴ Ако наведемо имамо у виду, јасно је због чега су преткласични правници расправљали о

¹⁵⁰ D.1.2.2.39; O. Lenel (1889a), 755–756.

¹⁵¹ <https://www.thelatinlibrary.com/cicero/fin1.shtml>, последњи приступ 1. мај 2023.

¹⁵² Д. Стојчевић, „Од римског роба до колона“, *Анали* IX 2–3/1961, 129–131; И. Тебер, „Роб“, *Ликови старог Рима* (приредио А. Ђардина; превод М. Самарцић, Ј. Видић, Ј. Косовац), Београд 2006, 178–180; А. Ромас (1963), 101.

¹⁵³ Јувенал у песми „Живот роба у римској кући“ (6.475–504) пише: ... *свуд по кући батина пљуштити, корбач и бич, свуд крв – и на годину дана чак знају* (господари) *роба на муке да баце. Јауци – она* (господарица) *се маже, ћаскање слуша ил’ злато на везеној хаљини гледа. Јауци опет – а она прелистава часопис модни. Опет, и опет, док најзад не сустане онај ко ишиба. „Губи се!“ ужасно дрекне, сва бесна што сврши се казна.* ... Р. Шалабалић, *Римска лирика. Децим Јуније Јувенал. Живот роба у римској кући*, Београд 1964, 88.

¹⁵⁴ Д. Стојчевић (1961), 130 фн. 5.

својини порода робиње у плодуживању, а Цицерон инсистирао да је реч о важном питању за ширу друштвену заједницу.

1.1.6. КВИНТ МУЦИЈЕ СЦЕВОЛА

Квинт Муције Сцевола звани Понтифекс (*Quintus Mucius Scaevola Pontifex*) вероватно је најславнији изданак чувеног генса Муција и уједно последњи понтифик који се бавио изучавањем приватног права.¹⁵⁵ Рођен је око 140. године пре нове ере као син чувеног Публија Муција Сцеволе,¹⁵⁶ а убијен 82. године пре Христа у заседи у Вестином храму као припадник оптимата.¹⁵⁷ Током живота обављао је низ политичких и верских функција: изабран је за понтифика 115. године пре нове ере, а био је и народни трибун 106, едил 104, конзул 95, проконзул 94. и *pontifex maximus* 84. године пре Христа.¹⁵⁸ Током деведестих година I века старе ере био је управник провинције Азије (*Asia Minor*), иако је међу историчарима спорно да ли је то било након што је изабран за претора или пак конзула.¹⁵⁹

Квинт Муције Сцевола Понтифекс био је један од Цицеронових учитеља кога је он описао као најистакнутијег човека у држави и по духу и по правичности.¹⁶⁰ Према Помпонију¹⁶¹, први је систематизовао приватно право у осамнаест књига (*Libri iuris civilis*) поделивши га по гранама (*generatim*);¹⁶² дело је највероватније настало осамдесетих година пре нове ере.¹⁶³ Поред тога, написао је *Liber singularis*, а из поштовања према њему каснији правници су коментаре цивилног права називали *Libri ad Quintum Mucium*.¹⁶⁴ Бројни аутори верују да је први правник који је употребио дијалектички метод под утицајем грчке филозофије и Аристотелове логике.¹⁶⁵ Творац је *cautio Muciana*¹⁶⁶ и *praesumptio Muciana*¹⁶⁷, иако је према нашем мишљењу највише допринео римском праву тако што је образовао нову генерацију врских правника: Гаја

¹⁵⁵ F. Schulz (1946), 41. Како је почео да опада утицај свештеничких колегија на стварање и тумачење права, њихову улогу преузимају образовани лаици из редова патрицијских породица. Ширењем грчког модела образовања и његовом доступношћу богатијим, неаристократским слојевима друшта, правом почињу да се баве припадници нижих слојева грађанства, попут оних из редова еквестара. На тај начин је дошло до стварања посебног соја учених правника (*iuris prudentes*) и развоја јуриспруденције. В. W. Frier, „Autonomy of Law and the Origins of the Legal Profession“, *Cardozo Law Review* 11/2 (1989), 259–286.

¹⁵⁶ D.1.2.2.41.

¹⁵⁷ Appian. BC 1.88; K. Tuori, „The Myth of Quintus Mucius Scaevola: Founding Father of Legal Science?“, *TRG* 72/3 (2004), 243; J. North, „The Limits of the “Religious” in the Late Roman Republic“, *HR* 53/3 (2014), 228.

¹⁵⁸ Н. Мојовић, 290; A. Romac (1983), 212; A. Berger, 588; В. Вулетић, 26–27.

¹⁵⁹ E. Badian, „Q. Mucius Scaevola and the province of Asia“, *Athenaeum* 34 (1956), 104–123; B. Marshall, „The Date of Q. Mucius Scaevola's Governorship of Asia“, *Athenaeum* 54 (1976), 117–130.

¹⁶⁰ Cic. *de amic.* 1.1.

¹⁶¹ D.1.2.2.41; O. Lenel (1889a), 757–764.

¹⁶² Н. Мојовић, 290.

¹⁶³ J. Hilder, „Jurors, Jurists and Advocates: Law in the Rhetorica ad Herennium and De Inventione“, *Cicero's Law. Rethinking Roman Law of the Late Republic* (ed. P. J. du Plessis), Edinburgh 2016, 169.

¹⁶⁴ A. Romac (1983), 212.

¹⁶⁵ Н. Мојовић, 290; K. Tuori, 261; В. Вулетић, 27; A. Schiavone, *Giuristi e nobili nella Roma repubblicana*, Bari 1987, 92.

¹⁶⁶ D.35.1.7.pr.

¹⁶⁷ D.24.1.51.

Аквилија Гала, Луцилија Корнелија Балба, Секста Папирија, Гаја Јувенција, Марка Тулија Цицерона и Сервија Сулпиција Руфа.¹⁶⁸

Павле у свом делу *Libri ad edictum* парафразира мишљење Квинта Муције. Текст је веома збуњујућ и аутор није сигуран како би правно квалификовао описано чињенично стање. Без обзира на то, он је значајан за сагледавање права плодуюживања на прелазу из II у I век пре Христа.

D.40.12.23.pr. *Paulus libro 50 ad edictum: Si usum fructum tibi vendidero liberi hominis et cessero, servum effici eum dicebat Quintus Mucius [meus], sed dominium ita demum fieri meum, si bona fide vendidissem, alioquin sine domino fore.*¹⁶⁹

[Ако сам ти продао плодуюживање слободног човека и извршио *in iure cessio*, Квинт Муције је говорио да је он постао роб, али да ћу ја постати његов власник само ако сам га купио у доброј вери, јер би у супротном био роб без власника.]

Павлова парафраза Муцијевог мишљења је у најмању руку конфузна – или је јуриспрудент погрешно разумео оно што је Квинт Муције хтео да појасни или су Јустинијанови компилатори погрешно преписали Павлов текст. Одломак је један од најзагонетнијих у Дигестама,¹⁷⁰ а његово тумачење понудили су, између осталих, Момзен, Карлова, Николау и Вотсон.¹⁷¹ Но, остављајући по страни значење текста, оно што је значајно са аспекта дисертације је да су правници на прелазу из II у I век пре нове ере спознали могућност располагања овлашћењима из права плодуюживања, као и да се у периоду републике право могло установити у поступку *in iure cessio*,¹⁷² а не искључиво легатом, што је највероватније до тада био случај.¹⁷³

1.1.7. МАРКО ТУЛИЈЕ ЦИЦЕРОН

Марко Тулије Цицерон¹⁷⁴ (*Marcus Tullius Cicero*) спада међу најјутицајније личности антике. Према Плутарху¹⁷⁵ рођен је 3. јануара 106. године пре Христа у граду Арпину на око сто десет километара југоисточно од Рима.¹⁷⁶ Његова мајка Хелвија, по свему судећи, била је аристократског порекла, док се о његовом оцу не зна довољно – по једнима је био син занатлије, а по другима изданак краљевске породице која је влада Волесцима и ратовала против Рима.¹⁷⁷ Још као дечак, преселио се са оцем и братом Квинтом у Рим. Његови учитељи били су најеминентније личности тога времена:

¹⁶⁸ D.1.2.2.41; D.1.2.2.42.

¹⁶⁹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

¹⁷⁰ Вид. више L. Mitteis, *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur* III (ed. E. Levy, E. Rabel), Weimar 1935, 154.

¹⁷¹ Вид. више A. Watson, *The Law of Persons in the Later Roman Republic*, Oxford 1967, 166–171.

¹⁷² Вид. више G. Inst. 2.30–32; Ulp. Reg. 19.11; D.2.15.8.23; Fr. Vat. 45–54; В. Чучковић, „In iure cessio ususfructus“, *Годишњак Правног факултета у Сарајеву XXIII* (1975), 29–37; R. la Rosa, „In iure cessio partis usus fructus“, *Studi per Giovanni Nicosia IV*, Milano 2007, 335–361.

¹⁷³ P. Ourliac, J. de Malafosse, *Histoire du Droit privé*, Paris 1961, 391.

¹⁷⁴ Према Плутарху, Цицерон значи леблебија (*cicer arietinum*); то је био надимак Марковог претка који су сви његови потомци с поносом носили. Plut. Cicero 1.1.

¹⁷⁵ Plut. Cicero 1.1–2.

¹⁷⁶ T. Mitchell, *Cicero. The Senior Statesman*, New Haven London 1991, 1.

¹⁷⁷ Вид. више Н. А. Машкин, 101–102; М. Мирковић, 108–110.

Луције Лициније Крас (конзул 95. године пре нове ере), Квинт Муције Сцевола, најпре Аугур, а након његове смрти и Понтифекс и многи други.¹⁷⁸ Иако је припадао реду *ordo equester*, за стандарде конзервативног Рима заувек је остао *homo novus*.¹⁷⁹

Након што је иступио из војне службе и одбио функцију војног трибуна, Цицерон се 81. године пре нове ере прославио као вешт говорник и адвокат. Бранећи Секста Росција у монтираном случају за *paricidium*, постао је трн у оку Сулином режиму, али и диктатору лично.¹⁸⁰ Уочивши опасност, а под изговором да жуди за знањем и источњачком мудрошћу, одлази на пропутовање кроз Грчку.¹⁸¹ По повратку у Рим 77. године пре нове ере оженио се Теренцијом, богатом девојком из генса Теренција и сестром весталке, да би 75. године победио на изборима и постао квестор на Сицилији.¹⁸² 70. године пре Христа изабран је за плебејског едила, а 67. године старе ере постаје претор.¹⁸³ Већ 63. године пре нове ере изабран је конзула, а након што је „одбранио републику“ и „прозрео“ Каталинину заверу добио је титулу *pater patriae*.¹⁸⁴

Након формирања I тријумвирата Цицерон остаје неопредељен. По избијању грађанског рата између Помпејевих и Цезаревих присталица стао је на старну првог, верујући да ће Помпеј обновити римску републику. Упркос лошој процени и чињеници да је припадао супротном политичком табору, Цезар га је помиловао и протерао из Рима.¹⁸⁵ Међутим, четрдесетих година пре нове ере Фортуна му је окренула леђа: 47. се развео, 45. му је преминула ћерка, а 7. децембра 43. године пре Христа страдао је по наређењу Марка Антонија као најславнија жртва II тријумвирата.¹⁸⁶

Цицеронов допринос историји човечанства је немерљив.¹⁸⁷ Био је есејиста, филозоф, лингвиста и оратор. Од укупно сто шест говора сачувано је педесет осам, као и око девет стотина писама који су најрелевантнији и најкредибилнији извор за реконструкцију друштвених и политичких прилика у позној републици.¹⁸⁸ Поред тога, они су неизоставни елемент за изучавање римског права. Сходно томе, аутор у наставку анализира одломке из два Цицеронова дела и једног говора у којима на посредан или непосредан начин сведочи о постојању и одликама права плодуживања.

1.1.7.1. *Pro Aulus Caecina*

Најстарији сачуван помен права плодуживања у Цицероновом опусу датира из 69. године пре нове ере.¹⁸⁹ Његов говор *pro Caecina* заправо је завршна реч са трећег

¹⁷⁸ T. Mitchell, 3.

¹⁷⁹ Вид. више М. Будимир, М. Флашар, 243–268.

¹⁸⁰ Plut. *Cicero* 1.3; C. J. Richard, *Why We're All Romans. The Roman Contribution to the Western World*, Maryland 2010, 113–114; T. Mitchell, 4.

¹⁸¹ Plut. *Cicero* 1.4.

¹⁸² Plut. *Cicero* 1.6; C. J. Richard, 114.

¹⁸³ Plut. *Cicero* 1.9; T. Mitchell, 6.

¹⁸⁴ Plut. *Cicero* 1.14–23.

¹⁸⁵ J. Richard, 115–116; М. Мирковић, 285–290.

¹⁸⁶ Plut. *Cicero*, 1.48; Appian. *BC* 4.5–20; Liv. 120; T. Mitchell, 324–325; J. Richard, 116.

¹⁸⁷ У новијим студијама о Цицероновом делу вид. више K. Volk, *The Roman Republic of Letters. Scholarship, Philosophy, and Politics in the Age of Cicero and Caesar*, Oxford 2021; L. Paulson, *Cicero and the People's Will. Philosophy and Power at the End of the Roman Republic*, Cambridge 2023; H. Mouritsen, *The Roman Elite and the End of the Republic. The Boni, The Nobles and Cicero*, Cambridge 2023.

¹⁸⁸ J. Richard, 116.

¹⁸⁹ Вид. више V. Zorić, „Banished With no Force: Exile and Metonymy in Cicero's *Pro Caecina Oratio*“, *Diacritics* 40/4 (2012), 72–103.

рочишта у коме је као адвокат¹⁹⁰ заступао Аула Цецину у спору против Секста Ебуција.¹⁹¹ Плодоуживање се помиње на три места, а чињенично стање је следеће: Након што је оженио Цезенију, Марко Фулциније улаже њен мираз за куповину имања (*fundus Fulcinianus*). Тестаментом је именовао за наследника свог сина – имењака Марка Фулцинија, а жену за плодоуживатељку. Међутим, син убрзо умире. Непосредно пред смрт сачинио је тестамент којим је именовао за наследнике мајку Цезенију и Публију Цезенија, док је супрузи легирао позамашну суму новца. Убрзо након стицања заоставштине, Публије одлучује да прода свој удео у имању. Према Цицероновим речима, Цезенија троши новац који је наследила на куповину дела имања које је по тестаменту њеног сина припао Публију, а како би реализовала своју замисао, даје налог Ебуцију да закључи правни посао; са друге стране, Ебуцијев адвокат Пизон негира да је имање купљено по основу уговора о мандату и истиче да га је Ебуције купио за себе. У међувремену, Цезенија се вратила на имање, дала део имања (фарму) у закуп, преудала се и сачинила тестамент којим је Цецини, свом новом супругу, завештала 23/24, ослобођенику Марку 1/36, а Ебуцију 1/72 заоставштине. Убрзо, Цезенија умире. Како је након њене смрти настао спор око имања, Цецина је решио да формално исели Ебуција у поступку *vis ac deductio moribus* и препусти суду да одлучи у чијој се својини налази имање. Међутим, Ебуције га спречава у тој намери тако што организује групу наоружаних људи да бране приступ имању. Цецина је избегао сукоб, али је затражио од претора да изда *interdictum unde vi armata*.¹⁹²

Cic. *pro Caec.* 11: ... *Moritur Fulcinius – multa enim, quae sunt in re, quia remota sunt a causa, praetermittam – testamento facit heredem quem habebat e Caesennia filium; usum et fructum omnium bonorum suorum Caesenniae legat ut frueretur una cum filio.*¹⁹³

[Фулциније је умро: прећи ћу преко многих ствари које су се тада десиле, а које немају много везе са овим случајем; тестаментом је за наследника именовао сина којег је имао са Цезенијом; Цезенији је легирао плодоуживање свих својих добара како би их уживала заједно са сином.]

Cic. *pro Caec.* 19: *In possessione bonorum cum esset, et cum iste sextulam suam nimium exaggeraret, nomine heredis arbitrum familiae herciscundae postulavit. Atque illis paucis diebus, postea quam videt nihil se ab A. Caecina posse litium terrore abraderе, homini Romae in foro denuntiat fundum illum de quo ante dixi, cuius istum emptorem demonstravi fuisse mandatu Caesenniae, suum esse seseque sibi emisse. Quid ais? istius ille fundus est quem sine ulla controversia quadriennium, hoc est ex quo tempore fundus venit, quoad vixit, possedit Caesennia? 'Vsus enim,' inquit, 'eius fundi et fructus testamento viri fuerat Caesenniae.'*¹⁹⁴

[Пошто је био у поседу имања и пошто је Ебуције без правног основа увећао свој седамдесет и други део, Цецина је, као наследник, тражио од судије

¹⁹⁰ О адвокатима и адвокатури у античком Риму вид. више J. Crook, *Legal Advocacy in the Roman World*, Ithaca New York 1995, 37–45.

¹⁹¹ Према Фрајеру, Цицерон се приликом вођења овог поступка консултовао са Сервијем Сулпицијем Руфом. B. W. Frier (1985), 153.

¹⁹² G. Hodge, *Cicero in Twenty Eight Volumes. 9: The Speeches: Pro lege Manilia, Pro Caecina, Pro Cluentio, Pro Rabirio, Perduellionis*, Cambridge 1927, 86–87; B. W. Frier (1985), 11–17; W. J. Tellegen, O. Tellegen-Couperus, „Joint Usufruct in Cicero's *Pro Caecina*“, *New Perspectives in the Roman Law of Property. Essays for Barry Nicholas* (ed. P. Birks), Oxford 1989, 196–197.

¹⁹³ <https://www.thelatinlibrary.com/cicero/caecina.shtml>, последњи приступ 1. април 2023.

¹⁹⁴ *Ibid.*

да изврши деобу наследничке заједнице. За неколико дана, када је Ебуције увидео да не може ништа да узме од Цецине, плашећи се тужбе, обавестио га је, на римском форуму, да је то имање које сам већ поменуо, и за које сам показао да је купио по Цезенијеном налогу, његово, и да га је купио за себе. Шта то говориш? Рећи ћеш ми – да ли то имање које је Цезенија поседовала без икаквог спора четири године припада Ебуцију, то јест, откако је имање продато, све док је била жива? Да, јер је плодоуживање тог имања припадало Цезенији, по тестаменту њеног мужа.]

Cic. *pro Caec.* 94: *Atque ego in hoc Caecinam non defendo; possedit enim Caecina, recuperatores; et id, tametsi extra causam est, percurram tamen brevi ut non minus hominem ipsum quam ius commune defensum velitis. Caesenniam possedis propter usum fructum non negas. Qui colonus habuit conductum de Caesennia fundum, cum idem ex eadem conductione fuerit in fundo, dubium est quin, si Caesennia tum possidebat, cum erat colonus in fundo, post eius mortem heres eodem iure possederit? Deinde ipse Caecina cum circuiret praedia, venit in istum fundum, rationes a colono accepit.*¹⁹⁵

[Али, ја не браним Цецину по том питању, јер уважене судије, Цецина је био у поседу (имања). Укратко ћу се позабавити овим питањем, иако то није предмет спора, јер ви ништа мање не желите да одбраните овог човека, колико желите да одбраните законе ове земље. Ви не поричете да је Цезенија била у поседу (имања) по основу плодоуживања, а како је закупац који је изнајмио фаруму од Цезеније остао на имању по основу уговора са њом, није ли ван сумње да, ако је Цезенија била у поседу фарме у време када је закупац био на њој, да је посед стекао и њен наследник након њене смрти? А када је Цецина приликом обиласка имања посетио и ту фарму, добио је рачун и извештај од закупца. Постоје докази који то поткрепљују.]

Текст је вероватно најзначајније сведочанство о праву плодоуживања из предоктавијанског доба. То доказује и чињеница да је послужио као инспирација за плодну научну расправу славних романиста о значају и улози установе у I веку пре Христа. Тако на пример, Жирар¹⁹⁶ иситче да је Цицеронов говор потврда да је за његовог живота плодоуживање био заокружен институт. Са друге стране, Казеру¹⁹⁷ и Вотсону¹⁹⁸ је био инспирација за формирање теорија о карактеристикама најстаријег облика тог права. Своја излагања започињу тврдњом да се за Цицероновог живота целокупна имовина могла дати у плодоуживање (*omnium bonorum suorum*), а не искључиво тачно одређена ствар. С тим у вези, Казер наводи да је плодоуживање настало у контексту уступања права на плодове земље, као типичне плодоносне ствари, а да се касније проширило на робове и стоку, што према њему потврђује чињеница да су интердикти за заштиту *uti et frui* настали по угледу на посесорне интердикте за заштиту непокретности – Колоњези¹⁹⁹ наводи *uti possidetis* (G. Inst. 4.139; Fr. Vat. 90–91; D.43.17.4), Хорват²⁰⁰ додаје *utrubi et unde vi (armata)* (D.43.16.3.13–17), а Кункел²⁰¹

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ P. F. Girard, *Manuel élémentaire de droit romain*, Paris 1918, 370.

¹⁹⁷ M. Kaser, *Roman private law* (translated by R. Dannenbring), Pretoria 1984, 149.

¹⁹⁸ A. Watson (1984a), 211.

¹⁹⁹ L. C. Colognesi, „Ownership and Power in Roman Law“ (translated by T. Roberts), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society* (ed. P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori), Oxford 2016, 529.

²⁰⁰ M. Horvat, *Rimsko pravo*, Zagreb 1980, 165.

²⁰¹ P. Jörs, W. Kunkel, L. Wenger, *Römisches Privatrecht*, Berlin Heidelberg 1935, 150.

utilia (Fr. Vat. 90).²⁰² Исто тако, према његовом мишљењу, изворно није било могуће дати у плодуживање покретну ствар или имати плодуживање на имовинској маси у којој се налазе покретне ствари с обзиром на то да најстарије право није познавало адекватан начин за стицање *res nec mancipi*. Иако признаје да је Цицерон познавао *bonorum suorum usufructum legare*, што је према Гају, Улпијану и Јустинијану омогућено тек посебном сенатском одлуком (Ulp. Reg. 24.27; D.7.5.1–3; D.7.5.11; D.33.2.1; D.35.2.69; I.2.4.2²⁰³), указује да је њено датирање немогуће. Са друге стране, њено порекло објашњава тиме да се плодуживање имовинске масе схватало као плодуживање тачно одређених ствари које се налазе у имовини, те самим тим и покретних ствари.²⁰⁴ Опреза ради, видећемо у наставку дисертације да Цицерон не познаје могућност легирања потрошних ствари у плодуживање (Cic. Top. 17), то јест *quasi ususfructus* или *ususfructus irregularis*, за који се верује да је санкциониран поменутом SC.²⁰⁵ Оповргавајући Казерову хипотезу да је предмет плодуживања изворно могла бити само непокретна ствар, Вотсон указује да најстарији извори (Plaut. Cas. 4.4.22; Cic. de fin. 1.4.12) сведоче супротно, јер је у њима предмет плодуживања робиња – покретна ствар. Надаље, осврћући се на Казерове наводе о интердиктној заштити плодуживаоца у преткласичном праву, Вотсон истиче да не може постојати аналогија са интердиктном заштитом непокретности, јер о постојању интердиктне заштите плодуживаоца, на коју Казер упућује, текстови не говоре ништа до Улпијановог и Павловог времена. О наводу према коме је било немогуће легирати покретне ствари, јер најстарије право није познавало адекватан начин стицања, Вотсон пише да је крајње спекулативан имајући у виду да плодуживање спада у *res*

²⁰² Казер сматра да су најстарији интердикти *uti possidetis et utrubi*. M. Kaser (1984), 110; M. Kaser, „Geteiltes Eigentum im älteren römischen Recht“, *Festschrift Paul Koschaker I*, Berlin 1939, 458–459.

²⁰³ Правна природа неправог плодуживања објашњена је у Јустинијановим Институцијама I.2.4.2: *Constituitur autem usus fructus non tantum in fundo et aedibus, verum etiam in servis et iumentis ceterisque rebus, exceptis his quae ipso usu consumuntur: nam eae neque naturali ratione neque civili recipiunt usum fructum. quo numero sunt vinum, oleum, frumentum, vestimenta. quibus proxima est pecunia numerata: namque in ipso usu adsidua permutatione quodammodo extinguuntur. sed utilitatis causa senatus censuit, posse etiam earum rerum usum fructum constitui, ut tamen eo nomine heredi utiliter caveatur. itaque si pecuniae usus fructus legatus sit, ita datur legatario ut eius fiat, et legatarius satisdat heredi de tanta pecunia restituenda, si morietur aut capite minuetur. ceterae quoque res ita traduntur legatario ut eius fiant: sed aestimatis his satisdatur, ut, si morietur aut capite minuetur, tanta pecunia restituatur quanti eae fuerint aestimatae. ergo senatus non fecit quidem earum rerum usum fructum (nec enim poterat), sed per cautionem quasi usum fructum constituit.* [Slужnost uživanja може се основати не само на земљишту и на зградима (грађевинама) него и на робовима те сточи, као и на другим стварима, изузимајући оне које се самом употребом троше, јер се на њима не може ни по природном разуму, ни по правним начелима установити (засновати) служност uživanja. У ту skupину ulaze вино, ulje, žito, odjeća, а њима се сасвим приближује и novac у opticaju, јер се и он у непрекидним размјенама на неки начин троши. Међутим, ради корисности (из разлога cjelishodnosti) Senat је одлучио да се и на оваквим стварима може установити служност uživanja, с тиме да се по овој основи nasljedniku даде odgovарајуће (potrebno) jamstvo (osiguranje). Stoga, ако би као legat било остављено право uživanja novca, он се legataru предаје на тај начин да постаје његово власништво, а legatar даје jamstvo (osiguranje) да ће, ако (он) умре или доживи губитак статуса, nasljedniku бити враћен исти износ (danog novca). I ostale се ствари предају legataru на тај начин да постају власништво, али он даје jamstvo (osiguranje) за њихову vrijednost у смислу да ће ukoliko умре или доживи губитак статуса (nasljedniku) бити isplaćen onoliki износ novca на који су (ствари) биле procijenjene. **Нје, дакле, Senat на тим стварима установио служност uživanja (јер то нје ни mogao), него је помоћу davanja osiguranja (jamstva) увео неку врсту односа sличног uživanju.**]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ, 23. фебруар 2024; Justinijan, *Institucije* (prevod A. Romac), Zagreb 1994, 137–138.

²⁰⁴ A. Watson (1984a), 207–208.

²⁰⁵ G. Crifò, „Cicerone, top. 3.17 e il quasi-usufrutto“, *RIDA* 24 (1977), 177–188.

incorporales што би указивало да се није могло конституисати неформалним правним послом *inter vivos*.²⁰⁶

Надаље, аутори су полемисали о начину на који је плодуюживање установљено, као и о кругу ималаца. Тако на пример, Гросо²⁰⁷ и Жирар²⁰⁸ сматрају да је у конкретном тексту реч о примеру за *legatum partitionis*, по коме је син обавезан да мајци плаћа део прихода са имања; Воћи²⁰⁹ пак наводи да је реч о *legatum sinendi modo* по коме Цезенија стиче плодуюживање фарме уз обавезу да њено коришћење и уживање дели са сином, иако Цицерон нигде не спомиње постојање налога (*modus*) по коме би син „делио“ плодуюживање са мајком, већ каже да њих двоје заједнички „уживају“ фарму (Cic. *pro Caes.* 11). Са друге стране, Фрајер²¹⁰ пише да су син и мајка имали „подељено“ право плодуюживања фарме и да је за свог живота Цезенија добијала само половину прихода, а да каснији пасуси из Цицероновог говора сведоче како је након синовљеве смрти добила плодуюживање у пуном обиму (Cic. *pro Caes.* 94). Контрадикторност објашњава претпоставком да је лукави Цицерон намерно направио грешку како би збунио судију.²¹¹ Јан и Олга Телеген²¹² тумаче Cic. *pro Caes.* 11, 19, 94 доводећи их у везу са D.7.2.8 (= *Fr. Vat.* 86–8)²¹³ *Ulpianus libro 17 ad Sabinum*. Према њиховом мишљењу Фулциније је сину и жени завештао право заједничког вршења плодуюживања (*coniunctim*);²¹⁴ обоје су као салегатари имали подједнак обим права. Када је Фулциније (син) преминуо, његов део припао је мајци по праву прираштаја (*adcrecio*). Иако је Марко Фулциније (син) био једини наследник, а према *ius civile* легат остављен једином наследнику је био ништав, аутори истичу да је ипак било могуће легирати у корист наследника; у конкретном случају, циљ је био омогућити и сину и супрузи да заједнички остварују корист од имања,²¹⁵ док је према Воћију²¹⁶ разлог постојања *coniunctim* био успостављање неке врсте ортаклука (*societas*) међу члановима породице.

Излажући напред наведене теорије, без намере да их на овом месту брани или оповргава, аутор је настојао да укаже на комплексност установе плодуюживања у преткласичном праву, као и да истакне значај Цицероновог говора за сагледавање института. У наставку рада аутор ће се подробније осврнути на цитиране одломке.

1.1.7.2. *De finibus bonorum et malorum*

„О крајностима добра и зла“ је Цицеронов филозофски трактат из 45. године пре Христа. У њему аутор објашњава и критикује три етичка система која су била најзаступљенија за његовог живота: епикурејство, стоицизам и платонизам, а која осликавају три погледа на такозвани *finis* – крајњи циљ живота. Спис се састоји из три

²⁰⁶ A. Watson (1984a), 208–209.

²⁰⁷ G. Grosso, *I legati nel diritto romano*, Turin 1962, 20 фн. 1.

²⁰⁸ P. F. Girard, 946 фн. 1.

²⁰⁹ P. Voci, *Diritto ereditario romano*, Milan 1963, 621 фн. 6. Такође, вид. више R. Ambrosino, „*Usus fructus e Communio* (profilo storico dell'usufrutto)“, *SDHI* 16 (1950), 215 фн. 103; A. D'Ors, J. Bonet Correa, „*El problema de la división del usufructo*“, *Anuario de Derecho Civil* 5/1 (1952), 83; A. Biscardi, *La problema della divisione dell'usufrutto in relazione al codice civile*, Milan 1971, 13.

²¹⁰ B. W. Frier (1985), 13–14.

²¹¹ *Ibid.*, 14 фн. 34.

²¹² W. J. Tellegen, O. Tellegen-Couperus (1989), 202–205.

²¹³ O. Lenel, *Palingenesia iuris civilis* II, Leipzig 1889b, 1062.

²¹⁴ Такође, S. Dixon, *The Roman Mother*, London New York 2013, 48.

²¹⁵ W. J. Tellegen, O. Tellegen-Couperus (1989), 204.

²¹⁶ P. Voci, 315.

дела, а имагинарни заговорници сваког од система су Цицеронове пријатељи из младости који су у време писања расправе били покојни. Цицерон у форми замишљеног дијалога са сваким понаособ износи аргументе *за* и *против*, стављајући се у улогу критичара сваког од система.²¹⁷

Дело је веома значајно са аспекта предмета рада. Као што је напред истакнуто, захваљујући Цицероновом делу „О крајностима добра и зла“ у прилици смо да реконструишемо виђења републиканских правника о праву плодуживања. Како нам аутор преноси, најугледнији правници су полемисали да ли се дете робине дато у плодуживање сматра плодом и да ли имацац права плодуживања над женом стиче право својине на њеном породу као натуралном плоду. Значај текста и Цицеронове парафразе њихових ставова је немерљив из угла наших настојања да назремо обресе установе у преткласичном праву. Са друге стране, Рајнхард²¹⁸ сугерише да се расправа није водила о стварном проблему, већ да је реч о поједностављеном хипотетичком случају конструисаном ради вођења дебате. Да ли је реч о стварном проблему који је Цицерон поједноставио или пак конструкцији једног од републиканских правника не знамо, али сматрамо да то не утиче на релевантност текста за предмет дисертације. Значајно је указати и на *Cic. de off.* 1.22, текст на основу кога знамо шта је Цицерон лично мислио о конкретном питању: ... *ut placet Stoicis, quae in terris gignantur, ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum causa esse generatos, ut ipsi inter se aliis alii prodesse possent*,²¹⁹ [... како сматрају стоици, све што је рођено на земљи створено је на корист људи, али људима зарад других људи, као би могли бити једни другима од помоћи, ...].

Имајући у виду да смо се у претходним поднасловима освртали на конкретно виђење, аутор на овом месту неће залазити у појединости случаја, већ ће у завршним разматрањима указати на његов значај за реконструкцију настанка и развоја права плодуживања.

1.1.7.3. *Topica*

Цицерон је написао Топику 44. године пре нове ере као омаж Аристотелу и његовом истоименом делу.²²⁰ Пловећи од Велија до Регијума, Цицерон је пишући овај трактат настојао да испуни давно дато обећање свом пријатељу и правнику Гају Требацију Тести коме је и посветио дело. Иако делује да је реч о преради Аристотелове Топике, верује се да је Цицерон црпео инспирацију и од Антиоха из Аскалона.²²¹ Поред тога, дело обилује примерима из приватног права због чега је неизоставан сегмент приликом изучавања преткласичне епохе римског права.²²²

Цицерон у овом делу помиње право плодуживања на три места. На основу конкретна три примера можемо да извучемо закључке о типичним особинама установе: обиму права титулара плодуживања, ствари која може бити дата у плодуживање, обиму плодова које плодуживалац стиче, као и правима и обавезама власника ствари.

²¹⁷ B. Thayer, *De finibus bonorum et malorum Documentation* (second edition), Harvard 1931, 3–5.

²¹⁸ T. Reinhardt, *Marcus Tullius Cicero. Topica*, Oxford 2003, 58–59 фн. 20.

²¹⁹ <https://www.thelatinlibrary.com/cicero/off1.shtml#22>, последњи приступ 1. јул 2023.

²²⁰ Вид. више S. Rubinelli, *Ars Topica. The Classical Technique of Constructing Arguments from Aristotle to Cicero*, Berlin Heidelberg 2009.

²²¹ M. Siani-Davies, „Cicero's Topica“, *CR* 46/2 (1996), 245.

²²² T. Reinhardt, 8.

У првом тексту (Cic. *Top.* 15) читамо да власник ствари није дужан да обнови ствар која је пропала, као и да се пропашћу послужног добра гаси право плодуживања. Конкретно, у случају рушења куће, као и оштећења које је такво да је чини неупотребљивом за становање, или смрти роба – што се може подвести под пропаст ствари услед *vis maior*, власник није дужан да обнавља кућу, односно супституише умрлог роба на коме је други имао право плодуживања. На другом месту (Cic. *Top.* 17) сазнајемо да установљивање права плодуживања на подруму пуном вина и маслина не значи и уступање права својине. У конкретном случају супруга има право употребе (*usus*), а не располагања (*abusus*) на стварима у плодуживању. Како је реч о легирању плодуживања вина и маслина – потрошних ствари, Цицерон такав легат сматра неважећим. Имајући у виду да би конзумација вина и маслина представљала фактичко располагање, следи да супруга не би могла да их употребљава, јер би уништење ствари или исцрпљење користи било у супротности с обимом стечених права. Већина аутора наводи текст као доказ да 44. године пре нове ере није била донета посебна SC која би омогућила плодуживање потрошних ствари (D.7.5.1–2); тако на пример, Жирар²²³ пише да је конкретна SC усвојена за време Августа или Тиберија сматрајући да је реч о акту који је претходио Августовом закону (вероватно *Lex Iulia de maritandis ordinibus* из 18. године пре Христа)²²⁴ или је била производ тог закона којим је уведено законско право плодуживања једног супружника на $\frac{1}{2}$ имовини другог (Ulp. *Reg.* 15.3), Санфилипо²²⁵ наводи да је усвојена за време владавине Октавијана Августа, не доводећи је у везу с његовом реформом брака и породице. Пуљезе²²⁶ сматра да је донета у I веку, а Пампалони²²⁷ да је једна од првих SC са законском снагом, док Бонфанте²²⁸, због употребе речи *quasi* претпоставља да потиче из периода класичног права. Са друге стране, Крифо²²⁹ сматра да је и у републици било могуће установити плодуживање на потрошним стварима, те да се предметна SC односи на новац²³⁰ и да се ни на који начин не може довести у везу с конзумацијом вина и уља. Вотсон²³¹ указује да текст SC није сачуван, те да је и пре ње било могуће легирати плодуживање целокупне имовине (*omnium rerum*), али ако би се у њој нашле потрошне ствари, да би дошло до њиховог изузимања – исто пишу Жирар²³² и Масон²³³. Вотсон наставља износићи претпоставку да је SC усвојена како би се право плодуживања проширило на ствари *quae usu tolluntur vel minuuntur*. Трећи текст који помиње право плодуживања (Cic. *Top.* 21) говори о обавези наследника да изврши обавезу у корист легатара. У наставку дисертације, аутор ће обратити посебну пажњу на конкретан текст имајући у виду да може бити круцијалан за отклањање дилеме о правној природи *ususfructus legatus*.

²²³ P. F. Girard, 371 фн. 3.

²²⁴ Вид. више В. Станојловић, „Веридба у римском праву – корак ка брачности или брак?“, *Изазови и перспективе развоја правних система у XXI вијеку* III/3 (ур. И. Милинковић, Б. Влашки, М. Мишкић), Бања Лука 20236, 173–176.

²²⁵ C. Sanfilippo, *Instituzioni di Diritto romano*, Soveria Mannelli 2002, 241.

²²⁶ G. Pugliese, „On Roman Usufruct“, *TLR* 40/3 (1965/66), 549.

²²⁷ M. Pampaloni, „Sull'oggetto del quasi-usufrutto“, *BIDR* 19 (1907), 95.

²²⁸ P. Bonfante, *Corso di diritto romano III: Diritti reali*, Milano 1972, 109.

²²⁹ G. Crifò, 178.

²³⁰ Вид. више М. Beghini, „In tema di legato di usufrutto di denaro: a partire da Ulp. 18 *ad Sab.* D. 7.5.5.1“, *TSDP* 16 (2023), 1–23.

²³¹ A. Watson (1984a), 210.

²³² P. F. Girard, 371.

²³³ P. Masson, 34.

Cic. Top. 15: *A similitudine hoc modo: Si aedes eae corruerunt vitiumve faciunt quarum usus fructus legatus est, heres restituere non debet nec reficere, non magis quam servum restituere, si is cuius usus fructus legatus esset deperisset.*²³⁴

[Из сличности се изводи аргумент на следећи начин: Ако се кућа чије је плодуюживање завештано сруши или оштети, наследник не треба да је обнавља или поправља, ништа више као (што не мора) да замени роба, легираног у плодуюживање, који је умро.]

Cic. Top. 17: *Ex contrario autem sic: Non debet ea mulier cui vir bonorum suorum usum fructum legavit cellis vinariis et oleariis plenis relictis, putare id ad se pertinere. Usus enim, non abusus, legatus est. Ea sunt inter se contraria.*²³⁵

[Међутим, у супротном случају овако: Она жена којој је муж легирао плодуюживање подрума пуних вина и маслина, не треба да мисли да јој припадају (у својину). Право употребе, а не право располагања је легирано. Она су у супротности једно с другим.]

1.1.8. ГАЈ АКВИЛИЈЕ ГАЛ

Гај Аквилије Гал (*Gaius Aquilius Gallus*) био је ученик Квинта Муција Сцеволе и Цицеронов пријатељ.²³⁶ Рођен је око 116. године пре нове ере, а умро 44. године пре Христа.²³⁷ Поуздано знамо да је 66. године старе ере био претор. Помпоније наводи да је од свих правника уживао највећи углед међу грађанима,²³⁸ а Цицерон да се у парницама често користио његовим правним саветима.²³⁹ Такође, захваљујући њему знамо да је Гал већ осамдесетих година I века пре нове ере био цењен *iudex*²⁴⁰ и *arbiter*.²⁴¹ Заслужан је за настанак *actio doli* / *actio de dolo* – по Цицерону *замке за хватање сваке зле намере*,²⁴² као и *stipulatio Aquiliana* – новационе стипулације којом је омогућио да се обавезе из реалних или консенсуалних контраката могу претворити у стипулацију и угасити супротним усменим актом, то јест акцептилацијом (I.3.29.2).²⁴³

Аквилијев текст говори о ситуацији у којој је тестатор именовао за наследника одређено лице при чему је из заоставштине изузео имање и право плодуюживања, а да при томе није именовао легатара – није сасвим јасно да ли се мисли на плодуюживање конкретнoг имања или целокупне заоставштине; Скот преводи текст: „Let him be my heir,

²³⁴ <https://www.thelatinlibrary.com/cicero/topica.shtml>, последњи приступ 1. април 2023.

²³⁵ *Ibid.*

²³⁶ Cic. *de off.* 3.60.

²³⁷ P. Thomas, „A Barzunesque View of Cicero: From Giant to Dwarf and Back“, *Cicero's Law. Rethinking Roman Law of the Late Republic* (ed. P. J. du Plessis), Edinburgh 2016, 15 фн. 27.

²³⁸ D.1.2.2.41.

²³⁹ Cic. *pro Caec.* 78; O. Tellegen-Coupe, „C. Aquilius Gallus dans le discours *Pro Caecina* de Cicéro“, *TRG* 59/1 (1991), 37–46; J. Platschek, „Der auctor defensionis in Ciceros Rede für A. Caecina“, *ZSS* 121/1 (2004), 323–335. Такође, вид. B. Kübler, „Der Process des Quinctius und C. Aquilius Gallus“, *ZSS* 14/1 (1893), 54–88.

²⁴⁰ Први је *iudex* који је користио правника као *adsessor* у поступку и веровано је био зачетник те праксе. B. W. Frier (1985), 205 фн. 34.

²⁴¹ Cic. *pro Quin.* 1.17; J. Harries, „Servius, Cicero and the *Res Publica* of Justinian“, *Cicero's Law. Rethinking Roman Law of the Late Republic* (ed. P. J. du Plessis), Edinburgh 2016, 131.

²⁴² O. Lenel (1889a), 55–56; A. Berger, 365.

²⁴³ H. Мојовић, 291.

with the exception of the land and the usufruct²⁴⁴, а Вотсон: „Let him be heir with the exception of such-and-such a farm, under exception of a usufruct in such-and-such“²⁴⁵. У случају да је тестатор изузео из заоставштине непокретност, на њу би се применила правила интестатског наслеђивања, а како у римском праву није било могуће наслеђивати делимично по тестаменту, а делимично по закону (*nemo pro parte testatus pro parte intestatus decedere potest*), таква одредба би се сматрала неважећом и дејство тестаментна би се по начелу *favor testamenti* проширило на целокупну заоставштину. У случају да је тестатор ускратио наследнику право коришћења и убирања плодова – било конкретног имања, било целокупне заоставштине, завештавајући му искључиво голу својину, а да при томе није легатом одредио плодуюживаоца, таква одредба не би производила правно дејство, јер би наследник као власник стекао сва три својинскоправна овлашћења. Исто тако, плодуюживање као строго лично²⁴⁶ право не може постојати без титулара, па ће се, као и у првом случају, одредба сматрати непостојећом. Имајући у виду да је реч о парафрази, не знамо на шта је Гај Аквилије Гал тачно мислио, али из Лицинијевог²⁴⁷ навода делује да правник расправља о ваљаности појединих тестаментарних одредби, а не о праву плодуюживања. Без обзира на то, треба истаћи да је текст значајан јер се још једанпут говори о плодуюживању у контексту стицања *mortis causa*.

D.28.5.75 (74) *Licinius libro secundo regularum: Si ita quis heres institutus fuerit: "Excepto fundo, excepto usu fructu heres esto", perinde erit iure civili atque si sine ea re heres institutus esset, idque auctoritate Galli Aquilii factum est.*²⁴⁸

[Ако је неко одређен за наследника на следећи начин, „изузев имања, изузев плодуюживања нека буде наследник“, по *ius civile* ће бити као да је постављен за наследника без тог услова и то је прихваћено због ауторитета Аквилија Гала.]

1.1.9. ГАЈ ЕЛИЈЕ ГАЛ

Гај Елије Гал (*Gaius Aelius Gallus*) је био правник из периода републике о коме скоро да ништа не знамо. Макробије²⁴⁹ га спомиње као веома мудрог човека, а Варон²⁵⁰ као веома старог. Макробије је свој текст засигурно преузео од Гелија²⁵¹ који у Атичким ноћима (*Noctes Atticae*) парафразира једно појашњење појма које даје Гал у свом делу. Могуће је да је био Цицеронов и Варонов савременик, иако једино поуздано знамо да је живео у I веку пре нове ере²⁵² и да је написао *De verborum quae ad ius civile*

²⁴⁴ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 22. јун 2023.

²⁴⁵ A. Watson, *The Digest of Justinian* (Volume 2) (Translation), Philadelphia 1985, 389.

²⁴⁶ D.41.1.61.1. *Hermogenianus libro sexto iuris epitomarum: Usus fructus, qui sine persona constitui non potest, hereditati per servum non acquiritur.* [Плодуюживање без лица не може постојати, и зато се не може прибавити у корист заоставштине преко роба.]. Ј. Даниловић, О. Станојевић, *Текстови из римског права. Практикум за вежбе*, Београд 1996, 189; <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 28. април 2023.

²⁴⁷ Вид. више F. Millar, „The Greek East and Roman Law: The Dossier of M. Cn. Licinius Rufinus“, *JRS* 89 (1999), 90–108.

²⁴⁸ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

²⁴⁹ *Macr. Sat.* 6.8.

²⁵⁰ *Varr. LL* 5.7. Такође, *Varr. LL* 4.2, 10.

²⁵¹ *Gell. NA* 16.5.3 (= *Macr. Sat.* 6.8). Могуће да је реч о истом правнику и у *Gell. NA* 10.21.2.

²⁵² A. Berger, 353.

pertinent significatione, речник правних појмова, највероватније у две књиге.²⁵³ У Јустинијановим Дигестама је сачуван одломак из његовог опуса D.50.16.157. *Gallus libro primo de verborum significatione: pr. "Paries" est, sive murus sive maceria est. 1. Item "via" est, sive semita sive iter est.*²⁵⁴ Поред тога, у Дигестама се налазе још два његова парафразирана мишљења: D.22.1.19.pr. *Gaius libro sexto ad legem duodecim tabularum* и D.50.16.77. *Paulus libro 49 ad edictum.*²⁵⁵

Опреза ради, правника Гаја Елија Гала не треба мешати са префектом Египта Гајом Елијем Галом који је служио под командом Октавијана Августа (26 – 24. година пре нове ере) и остао упамћен у историји по катастрофалној експедицији у Арабију (*Arabia Felix*) 25. године пре Христа.²⁵⁶

У тексту, у коме се парафразира Елијево мишљење, Гај²⁵⁷ полемише о вредности плодова из плодуюживања. Наиме, он поставља питање да ли тужени (*possessor*) дугује вредност плодова без обзира о којој тужби је реч. Надаље, поставља питање шта ако је тужени „голи“ власник или плодуюживалац, који у плодуюживању има одећу, сребро или сличне ствари које не производе натуралне плодове? Јуриспрудент закључује да „гола“ својина не може произвести плод, те да је генерално пробелматично израчунати вредност плодова из плодуюживања. Ако је тужени „голи“ власник, дуговаће вредност плодова од тренутка када је повратио *uti et frui*. Гај и Прокул су сагласни да плодуюживалац дугује само вредност прикупљених (*perceptos*) плодова, имајући у виду да их је стицао у својину перцепцијом. Међутим, у случају плодуюживања неплодоносних ствари (одеће или пехара), Гај је сагласан са старијим колегом и имењакром Елијем Галом, да је плод у том случају новчана вредност закупнине. Гајева парафраза Елијевог мишљења је двоструко значајан: на првом месту сазнајемо више о карактеру послужног добра, а на другом, знамо да је плодуюживалац у преткласичном праву могао теретно да располаже овлашћењима из права плодуюживања.

D.22.1.19.pr. *Gaius libro sexto ad legem duodecim tabularum: Videamus, an in omnibus rebus petitis in fructus quoque condemnatur possessor. Quid enim si argentum aut vestimentum aliamve similem rem, quid praeterea si usum fructum aut nudam proprietatem, cum alienus usus fructus sit, petierit? Neque enim nudaе proprietatis, quod ad proprietatis nomen attinet, fructus ullus intellegi potest, neque usus fructus rursus fructus eleganter computabitur. Quid igitur, si nuda proprietas petita sit? Ex quo perdiderit fructuarius usum fructum, aestimabuntur in petitione fructus. Item si usus fructus petitus sit, Proculus ait in fructus perceptos condemnari.*

²⁵³ O. Lenel (1889a), 1–2; A. Romac (1983), 22.

²⁵⁴ „Нешто је *зид* било да је од цигле или од шута. 1. Исто тако, нешто је *пут* било да је стаза или друм.“ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 28. април 2023.

²⁵⁵ Улпијан на још једном месту спомиње неког Гала, али није јасно да ли је реч о Гају Елију Галу или Гају Аквилу Галу, с обзиром на то да су класични правници обојицу ословљавали као *Gallus*. D.8.5.6.2. *Ulpianus libro 17 ad edictum: ... Et Gallus putat non posse ita servitutem imponi, ut quis facere aliquid cogeretur, sed ne me facere prohiberet: nam in omnibus servitutibus refectio ad eum pertinet, qui sibi servitutem adserit, non ad eum, cuius res servit. ...* . [... И Гал сматра да не може постојати службеност која би наређивала да се нешто чини, већ ми само може бранити да нешто чиним; наиме, код свих службености, поправке су на имаоцу права службености, а не на власнику послужне ствари. ...]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 28. април 2023.

²⁵⁶ Н. А. Машкин, 358; М. Мирковић, 387.

²⁵⁷ О животу и делу једног од најчувенијих класичних правника вид. О. Станојевић, *Gaius Noster*, Београд 2010, 76.

*Praeterea Gallus Aelius putat, si vestimenta aut scyphus petita sint, in fructu haec numeranda esse, quod locata ea re mercedis nomine capi potuerit.*²⁵⁸

[Да ли држалац дугује плодове у сваком спору? Шта ако се утужи сребро, одећа или нешто слично, плодуживање или „гола“ својина на стварима у плодуживању? Не постоје плодови голе својине и нема прикладног начина за израчунавања (вредности) плодова из плодуживања. Ако се тужи „гола“ својина, плодови ће се рачунати од тренутка када је плодуживалац изгубио плодуживање. Ако се тужи плодуживалац, пресуда ће се односити, каже Прокул, на сакупљене плодове. Такође, Гал Елије је сматрао да ако се подигне тужба за одећу или пехар, износ за који се могу изнајмити треба сматрати за плод.]

1.1.10. ПУБЛИЈЕ АЛФЕН ВАР

Публије Алфен Вар (*Publius Alfenus Varus*) припада последњој генерацији републиканских правника. Највероватније је рођен у Кремони, Цисалпијска Галија; година рођења и смрти су непознате. Попут Катона Старијег, Манија Манилија и Цицерона, био је *homo novus*, иако је због угледа и личних заслуга сахрањен о државном трошку.²⁵⁹ Верује се да је у младости радио као обућар или берберин.²⁶⁰ Гелије²⁶¹ пише да је био најбољи ученик Сервија Сулпиција Руфа, а знамо да је 39. године пре нове ере изабран за конзула (*consul suffectus*).²⁶² Током живота постао је члан витешког staleжа и близак пријатељ песника Хорација и Вергилија,²⁶³ као и Јулија Цезара.²⁶⁴ Стварао је под утицајем грчке филозофије, а написао је *Digestorum libri XL*; могуће и *Digestorum a Paulo epitomatorum libri* и *Digestorum ab anonymo epitomatorum libri*.²⁶⁵ Јустинијанови компилатори унели су у *Pandectae* педесет четири одломка из његових дела.²⁶⁶

У Јустинијановим Дигестама сачувана су два Варова парафразирана текста у којим се помиње право плодуживања, а у којима правник разматра плодуживаочев обим права. У првом случају (D.7.1.11) постављено је питање да ли плодуживалац може посећи дрвеће које се налази на имању. Ако је реч о старијим стаблима, плодуживалац их не сме сећи; са друге стране, Вар не каже ништа о младим засадима. С тим у вези, интересантан је Улпијанов текст, који се не односи експлицитно на право плодуживања, али у коме јуриспрудент пише да ће дрвосеча, ако посече млада стабла, одговарати по одредбама Аквилијевог закона (D.9.2.27.26). Текст се не може довести у директну везу с правом плодуживања, али непосредно сведочи о постојању деликтне

²⁵⁸ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

²⁵⁹ T. P. Wiseman, *New Men in the Roman Senate, 139 B.C. – A.D. 14*, Oxford 1971, 211. Такође вид. A. Romac, „Rimski advokati u Juvenalovim satirama“, *Odvjetnik* 7–8/1974, 272.

²⁶⁰ Horac. *Sat.* 1.3.130. Иако су многи романисти узели здраво за готово да Хорације у овом одломку говори о правнику Алфену Вару, Едвард Френкел негира такво тумачење. E. Fraenkel, *Horace*, Oxford 1957, 89–90.

²⁶¹ Gell. *NA* 7.5.1; D.1.2.2.44.

²⁶² F. Schulz (1946), 42.

²⁶³ Из захвалности на помоћи, Вергилије се на два места у Еклогама захваљује Вару. Verg. *Ecl.* 6.6. и 9.26; M. von Albrecht, *Vergil. Bucolica, Georgica, Aeneis*, Heideiberg 2007, 9.

²⁶⁴ Н. Мојовић, 293.

²⁶⁵ O. Lenel (1889a), 37–54. Одломци из последња два дела налазе се у Дигестама, иако их нема на листи *Index Florentinus*. F. Schulz (1946), 145–146.

²⁶⁶ F. Schulz (1946), 85, 146, 205.

одговорности у случају сече младих засада дрвећа. Имајући у виду да плодуживалац није смео да обара старија стабла, не постоји оправдање зашто се исто правило не би применило и у случају младе шуме. Објашњење Варовог става лежи у чињеници да се стабло третирао као део (*pars*) земљишта, те би у случају његове сече дошло до повреде супстанце и умањења вредности објекта права. Економска вредност дрвета није од значајна у конкретном примеру, већ је реч о пуној примени начела *superficies solo cedit*.²⁶⁷ О обиму права плодуживаоца и сечи стабала биће више речи у наставку дисертације.

D.7.1.11. *Paulus libro secundo epitomarum Alfeni digestorum: Sed si grandes arbores essent, non posse eas caedere*.²⁶⁸

[Међутим, ако је дрвеће велико, (плодуживалац) га не сме сећи.]

D.9.2.27.26. *Ulpianus libro 18 ad edictum: Idem et in silva caedua scribit, ut, si immatura, Aquilia teneatur, quod si matura interceperit, furti teneri eum et arborum furtim caesarum*.²⁶⁹

[Исто пише и у погледу посечених (стабала) у шуми, да, уколико су млада, подлеже Аквилији, а ако су зрела (стабла) присвојена, он одговара због крађе а за стабла се сматра да су украдена.²⁷⁰]

У другом тексту (D.33.2.12) постављено је питање да ли наследник – власник земљишта, може срушити вилу коју је изградио или посећи дрво које је засадио на парцели на којој легатар има право плодуживања. Ако знамо да по начелу *superficies solo cedit*, покретна ствар спојена са непокретном сејањем (*satio*), сађењем (*implantatio*) или грађењем (*inaedificatio*) прати правну судбину непокретности, јасно је да власник има право својине на њима, те да би њихово рушење, односне сечење, спадало у обим вршења његових својинскоправних овлашћења (*abusus*). Међутим, правник је става да их власник не може уништити ако се плодуживалац томе противи. Упркос томе што је наследник саградио објекат на земљишту у плодуживању, обим промене супстанце стари је недовољан да доведе до гашења права плодуживања. Из D.7.1.53. *Iavolenus libro secundo epistularum*²⁷¹ знамо да ако је *mutatio rei* делимичан, неће доћи до гашења права све док постоји било који део ствари, а право плодуживања ће се простирати *totius soli*. Како квалитативна промена ствари погађа само њен део, плодуживање се није угасило, па је власник ствари дужан да се уздржи од било каквих радњи којима би ускратио или ограничио плодуживаочев обим права. У супротном, ако би наследник без сагласности плодуживаоца порушио објекат (или посекао дрво), дошло би до умањења економске вредности ствари и погоршања положаја плодуживаоца. Са друге стране, Улпијан је сматрао да промена супстанце ствари или њене намене – конкретно изградња објекта на легираном земљишту, резултира гашењем права. Имајући у виду да се право угасило деловањем власника послужног добра, плодуживалац је стицао право на накнаду штете (D.7.4.5.3).

²⁶⁷ Вид. више И. Пухан, „*Superficies solo cedit*“, *Анали* I 3–4/1953, 332–340; Такође, D.7.1.15.pr.

²⁶⁸ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

²⁶⁹ *Ibid.*

²⁷⁰ Јустинијан, *Дигеста. Девета књига* (превод С. Аличић), Тутин 2013, 75.

²⁷¹ D.7.1.53. *Iavolenus libro secundo epistularum: Si cui insulae usus fructus legatus est, quamdiu quaelibet portio eius insulae remanet, totius soli usum fructum retinet*. [Ако је легирано плодуживање стамбеног блока, све док постоји било који део комплекса, плодуживалац има плодуживање читаве парцеле.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

D.33.2.12. *Alfenus libro secundo a Paulo epitomatorum: Heres in fundo, cuius usus fructus legatus est, villam posuit: eam invito fructuario demolire non potest, nihilo magis quam si, quam arborem posuisset, ex fundo is evellere vellet: sed si antequam usufructuarius prohibuerit, demolierit, impune facturum.*²⁷²

[Наследник је саградио вилу на имању чије плодуживање је било предмет легата; (наследник) је не може срушити мимо воље плодуживаоца, као ни што не би могао посећи дрво које је претходно засадио. Али ако је сруши пре него што то плодуживалац забрани, неће сносити никакву одговорност.]

D.7.4.5.3. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Si areae sit usus fructus legatus et in ea aedificium sit positum, rem mutari et usum fructum extinguere constat. Plane si proprietarius hoc fecit, ex testamento vel de dolo tenebitur,*²⁷³

[Ако је легирано плодуживање неизграђеног земљишта, па се на њему изгради објект, предмет права се мења и плодуживање се гаси. Јасно, ако је власник подигао зграду, одговараће по тужби *ex testamento* или *de dolo*.]

D.7.4.10.1. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Non tantum si aedes ad aream redactae sint, usus fructus extinguatur, verum etiam si demolitis aedibus testator alias novas restituerit: plane si per partes reficiat, licet omnis nova facta sit, aliud erit nobis dicendum.*²⁷⁴

[Плодуживање куће се не гаси само ако се она сруши, већ и ако тестатор поруши кућу и на њеном месту сагради нову. Али ако он фазно реновира кућу, не примењује се исто правило, иако би сваки део куће требало обновити.]

D.7.4.12.pr. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Si cui balinei usus fructus legatus sit et testator habitationem hoc fecerit, vel si tabernae et diaetam fecerit, dicendum est usum fructum extinctum.*²⁷⁵

[Ако је легирано плодуживање купатила и тестатор га претвори у стан, или дућана, а тестатор га претвори у стан за становање, сматра се да је плодуживање угашено.]

1.1.11. ГАЈ ТРЕБАЦИЈЕ ТЕСТА

Гај Требације Теста (*Gaius Trebatius Testa*) припадао је угледној породици из града Велија у некадашњој провинцији Луканији, *Magna Graecia*. Претпоставља се да је рођен 80. или 75. године пре нове ере, а да је преминуо после 4. године нове ере. Први помен овог правника проналазимо у једном Цицероновом писму из 54/3. године пре Христа када је Требације учио право код Квинта Корнелија Максима.²⁷⁶ Током живота био је Лабеонов учитељ, близак Цицеронов²⁷⁷ и Хорацијев²⁷⁸ пријатељ, али и саветник

²⁷² <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

²⁷³ *Ibid.*

²⁷⁴ *Ibid.*

²⁷⁵ *Ibid.*

²⁷⁶ E. Fraenkel, „Some Notes on Cicero's Letters to Trebatius“, *JRS* 47/1–2 (1957), 66–70; Y. Benferhat, „Cicero and the Small World of Roman Jurists“, *Cicero's Law. Rethinking Roman Law of the Late Republic* (ed. P. J. du Plessis), Edinburgh 2016, 81–82.

²⁷⁷ Cic. *ad fam.* 7.22. Цицерон му је посветио дело *Topica*. Y. Benferhat, 84–85.

²⁷⁸ Horac. *Sat.* 2.1.4.

Јулија Цезара и Октавијана Августа. Иако није био ни на једној званичној функцији, припадао је *ordo equester*.²⁷⁹ Ниједан одломак из његових дела није сачуван у Јустинијановим Дигестама. Са друге стране, знамо за његове списе о грађанском (*De iure civili*) и сакралном (*De religionibus libri*) праву у девет или једанаест књига.²⁸⁰

Виђења овог правника сазнајемо из друге или треће руке. Као што се види из напред цитираних текстова, постоје значајна размимоилажења у ставовима међу преткласичним и класичним правницима. Тако на пример, Улпијан (D.7.1.9.7 = *Fr. Vat.* 70.1; D.7.1.12.pr) пише да ако је легирано плодуживање имања са кога је власник навикао да узима кочеве, пруже или трску, плодуживалац не би имао право да их продаје, већ само да их користи за личне потребе док борави на имању.²⁸¹ Такође, Помпоније (D.7.1.10) пише да плодуживалац може узимати кочеве и гране од изданака младе шуме; у случају да је реч о старијој шуми, кочеве и гране може користи искључиво за потребе винограда, под условом да се на тај начин не умањује вредност имања. Са друге стране, Требације²⁸² сматра да плодуживалац стиче пун обим права на кочевима, пружу и трсци. Павле је сагласан с њим и пише да, ако их је власник продавао, то исто може чинити и плодуживалац (*Paul. Sent.* 3.6.27c = D.7.1.59.2). Према Улпијановом мишљењу, описану ситуацију би требало разматрати с аспекта употребљене количине, а не уобичајене намене.

D.7.1.9.7 (= *Fr. Vat.* 70.1) *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Instrumenti autem fructum habere debet: vendendi tamen facultatem non habet. Nam et si fundi usus fructus fuerit legatus et sit ager, unde palo in fundum, cuius usus fructus legatus est, solebat pater familias uti, vel salice vel harundine, puto fructuarium hactenus uti posse, ne ex eo vendat, nisi forte salicti ei vel silvae palaris vel harundineti usus fructus sit legatus: tunc enim et vendere potest. Nam et Trebatius scribit silvam caedum et harundinetum posse fructuarium caedere, sicut pater familias caedebat, et vendere, licet pater familias non solebat vendere, sed ipse uti: ad modum enim referendum est, non ad qualitatem utendi.*²⁸³

[Плодуживалац има право на плодове са њиве, али их не може продавати. Јер ако је постојао легат плодуживања имања, у оквиру кога постоји њива са које је власник навикао да узима кочеве или врбино пруже или трску за употребу на имању, чије је плодуживање било предмет легата, моје мишљење је да плодуживалац има право да користи њиву, под условом да не прода ништа добијено са ње, осим ако се не деси да му је легирано плодуживање засада врбе или дрвета од којег су узети кочеве или леја трске; ако је то случај, он има право да их прода. Требације наводи да плодуживалац може сећи изданке и трску баш онако како је власник навикао да то ради, те да их може продати, иако власник није имао обичај да то чини, већ их је користио за личне потребе.

²⁷⁹ F. Schulz (1946), 43.

²⁸⁰ O. Lenel (1889b), 343–352; F. Schulz (1946), 90; A. Berger, 741.

²⁸¹ Гај цитира Сервијеву дефиницију *silva caedua* – D.50.16.30.pr. *Gaius libro septimo ad edictum provinciale: "Silva caedua" est, ut quidam putant, quae in hoc habetur, ut caederetur. Servius eam esse, quae succisa rursus ex stirpibus aut radicibus renascitur.* [Неки ауторитети наводе да се под стаблом за сечу подразумева дрвеће које је предвиђено за ту намену. Сервије појашњава да се то односи и на стабла која су посечена, али су (уместо њих) никла нова из изданака или корена.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 25. јун 2023.

²⁸² Рикобоно сматра да је реч о интерполацији, док Гросо одбацује ту тврдњу. A. Watson (1984a), 214; вид. више L. Mitteis, *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur* I (ed. E. Levy, E. Rabel), Weimar 1929, 92.

²⁸³ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

Чињеница је да се ствар мора разматрати у односу на употребљену количину, а не на природу употребе.]

D.7.1.10. *Pomponius libro quinto ad Sabinum: Ex silva caedua pedamenta et ramos ex arbore usufructuarium sumpturum: ex non caedua in vineam sumpturum, dum ne fundum deteriore faciat.*²⁸⁴

[Плодоуживалац може узимати кочеве и гране од дрвећа из изданаčke шуме. Из шуме која није изданачка може узимати оно што му је потребно за виноград, све док не осиромаша имање.]

Paul. Sent. 3.6.27c (= D.7.1.59.2) *Caesae harundinis vel pali compendium, si in eo quoque fundi vectigal esse consuevit, ad fructuarium pertinet.*²⁸⁵

[Приход од сјећења трске или сјећења колаци (за виноград и сл), ако је то на односном земљишту уобичајено, припада такође уживаоцу.²⁸⁶]

Други текст (*Fr. Vat. 70.2*), иако фрагментарно сачуван, расправља сличну ситуацију као и први (*Fr. Vat. 70.1*). Правници полемишу да ли дрвеће и гране на имању у плодуюживању припадају власнику или плодуюживаоцу, те да ли је плодуюживалац властан да их продаје. Требације је доследан у ставу и, као и у претходном случају, сматра да плодуюживалац има пун обим права на њима.

*Fr. Vat. 70.2. Cassius autem usum fructum... ligni tignari quoque usum fructum ita quidem habebit fructuarium... ut eo utatur in aedificia, quae eius tantum agri causa facta sunt, sed neque alio modo... ea adhibeat nec uendat. Sed tamen cum constet arbores demortuas ad fructuarium pertinere... ceteraeque materiae... sequuntur, numquid... ad proprietarium spectet ut... Trebatius autem simpliciter... esse eas fructuarii... fructuarium adm...*²⁸⁷

[Касије, међутим (има) плодуюживање... плодуюживалац може користити грађу од дрвећа (на којима има плодуюживање) за зграде на његовом имању, али не другачије... може га користити за зграде због (коришћења) имања, али никако другачије... може да их користи, али не и да их продаје. Али ипак, када се утврди да оборена стабла припадају плодуюживаоцу... а остали материјали... власнику изгледа да... Требације међутим директно... да припадају плодуюживаоцу... плодуюживалац... .]

Требацијев став и разлика у мишљењу која постоји међу римским правницима морају се разматрати у контексту плодуюживачевог права на плодове. Наиме, плодови су периодични приноси које даје плодносна ствар и који се до тренутка одвајања сматрају њеним саставним делом. С тим у вези, према начелу *superficies solo cedit*, непосечено дрвеће и друге биљке прате правну судбину земљишта у које су укореењени (*implantatio*) и налазе се у својини власника имања. Тек њиховим одвајањем постају самостална ствар и потенцијално би се могли квалификовати као плод; Милошевић²⁸⁸ пише да су се у плодове убрајала дрва за огрев и грађу. Касије је сматрао да плодуюживалац нема право на дрвеће, јер би њихово обарање водило уништењу

²⁸⁴ *Ibid.*

²⁸⁵ *Ibid.*

²⁸⁶ J. Paulo, *Sentencije* (prevod A. Romac), Zagreb 1989, 137.

²⁸⁷ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

²⁸⁸ М. Милошевић, *Римско право*, Београд 2016, 234.

супстанце и умањењу вредности предмета права. Изузетно, плодуюживалац их може посећи за поправку објеката на имању. Са друге стране, Требације сматра да плодуюживалац стиче пуну власт на свим стварима које се налазе на имању, без обзира на то да ли намерава да их користи у личне или комерцијалне сврхе, па оборено дрвеће и гране правно квалификује као плодове имања. Идентично правило је применио и на кочеве, трску и врбино пруће. Општи закључак је да су Требације и Павле заузели повољнији став по плодуюживаоца, док су Помпоније и Улпијан, водећи рачуна о очувању вредности предмета права, доследно и уско тумачили појам *fructus* и стали на становиште да плодуюживалац стиче ограничено право употребе неплодоносних биљака у личне сврхе. Међутим, занимљиво је што Улпијан, вероватно узимајући у обзир изразито регенеративно својство врбиног дрвета, у другом тексту (D.9.2.27.27) прецизира да ако се посеку његове гране, без оштећења стабла, „дрвосеча“ неће бити пасивно легитимисан по аквилијанској тужби. Као и у D.9.2.27.26. *Ulpianus libro 18 ad edictum*, текст се непосредно не односи на право плодуюживања, али можемо наслутити да би се применило исто правило и на плодуюживаоца.

D.9.2.27.27. *Ulpianus libro 18 ad edictum: Si salictum maturum ita, ne stirpes laederes, tuleris, cessare Aquiliam.*²⁸⁹

[Ако насечеш зреле врбе тако да не повредиш стабло, (закон) Аквилијев се не примењује.²⁹⁰]

У последњем тексту (D.33.2.31) сувласник имања је супрузи легирао право плодуюживање удела. Након његове смрти, други сувласник је подигао *actio communi dividundo*. Према Требацију, ако је судија изделио имање на тачно одређене делове, удовица би стекла право плодуюживања над делом који је припао наследнику, а не на целокупном имању; Лабео мисли супротно указујући да је пре деобе коју је извршио судија, супруга имала плодуюживање на целом имању. Требацијев и Лабеонов сукоб мишљења може се тумачити у контексту права на прираштај плодуюживања (видети наслов 1.3.2.2.2. дисертације), док Гросо²⁹¹ сматра да је Требацијево мишљење продукт практичних потреба конкретног случаја, а да је Лабеонов коментар афирмација плодуюживања као *ius in re*.²⁹²

D.33.2.31. *Labeo libro secundo posteriorum a Iavoleno epitomatorum: Is qui fundum tecum communem habebat usum fructum fundi uxori legaverat: post mortem eius tecum heres arbitrum communi dividundo petierat. Blaesus ait Trebatium respondisse, si arbiter certis regionibus fundum divisisset, eius partis, quae tibi optigerit, usum fructum mulieri nulla ex parte deberi, sed eius, quod heredi optigisset, totius usum fructum eam habituram. Ego hoc falsum puto: nam cum ante arbitrum communi dividundo coniunctus pro indiviso ex parte dimidia totius fundi usus fructus mulieris fuisset, non potuisse arbitrum inter alios iudicando alterius ius mutare: quod et receptum est.*²⁹³

[Онај који је са тобом имао сусвојину на имању, легирао је плодуюживање имања својој жени; након његове смрти наследник је подигао тужбу за поделу заоставштине. Блес каже де је Требације одговорио да ако је

²⁸⁹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

²⁹⁰ Јустинијан, *Дигеста*. Девета књига (превод С. Аличих), Тугин 2013, 75.

²⁹¹ G. Grosso, *Usufrutto e figure affini nel diritto romano*, Turin 1958, 19.

²⁹² Вид. више М. Bretone, 68–76.

²⁹³ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

судија поделио имање на фиксне делове, плодуюживање оног дела који је теби припадао ни у ком случају не припада жени, али да би она требало да има плодуюживање читавог имања које је припало наследнику. Мислим да је ово нетачно; јер пошто је, пре поделе коју је извршио судија, жена имала плодуюживање на неподељеном делу целог имања, судија није имао право да одлучује између две стране о промени права трећег. Ово је прихваћено као правило.]

1.1.12. ТЕКСТОВИ НЕПОЗНАТИХ VETERUM

Пре него што се упустимо у сублимацију ставова преткласичних правника и републиканских писаца о праву плодуюживања, групи извора треба придодати још два текста.

Први је Марцијанов текст у коме јуриспрудент из периода принципата наводи да су *veteres*, али не и који, установили правило о обнављању плодуюживања. У тексту се говори о ситуацији када се на празном земљишту (*area*) које се налази у плодуюживању другог лица изгради објекат; у том случају долази до гашења права (због промене / уништења супстанце²⁹⁴ ствари), али ако би се зграда срушила пре истека рока од две године, у коме би се плодуюживање свакако угасило због невршења (*non usus / usucapio libertatis*),²⁹⁵ плодуюживање ће бити обновљено (*restituī*, презент пасива инфинитива глагола *restituō, restituere*). На основу текста и употребљеног глагола *restituī* нејасно је да ли у временском интервалу од две године право мирује или се гаси с могућношћу обнављања ако се објекат поруши.²⁹⁶ Савињи²⁹⁷ пише да право мирује, јер сматра да у ситуацији када се плодуюживање привремено не врши, а рок од две године није протекао и треће лице није ступило у посед ствари, мирује и *besitz*, то јест плодуюживалац не губи детенцију ствари, па има интердиктну заштиту, иако се не налази у поседу. Гварнери, кога у ставовима опрезно следи Гросо, верује да је реч о интерполацији²⁹⁸ – доводећи текст у везу са D.7.4.5.3. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum*²⁹⁹, D.7.4.6. *Pomponius libro quinto ad Sabinum*³⁰⁰ и D.7.4.7. *Iulianus libro 35 digestorum*³⁰¹, док Вотсон³⁰² сматра да је текст аутентичан. Међутим, ако се право угасило због

²⁹⁴ D.7.4.5.3; D.7.4.6; D.7.4.7.

²⁹⁵ Paul. Sent. 3.6.30; D.7.1.12.3. и 4 (= Fr. Vat. 89); D.7.4.25. Вид. више M. Bretonne, 50–52.

²⁹⁶ A. Watson (1984a), 212.

²⁹⁷ F. C. von Savigny, *Das Recht des Besitzes*, Wien 1865, 475.

²⁹⁸ Текст се не налази у индексу интерполација. Вид. L. Mitteis (1929), 97.

²⁹⁹ D.7.4.5.3. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Si areae sit usus fructus legatus et in ea aedificium sit positum, rem mutari et usum fructum extinguī constat. Plane si proprietarius hoc fecit, ex testamento vel de dolo tenebitur*, [Ако је легирано плодуюживање неизграђеног земљишта, па се на њему изгради објекат, предмет права се мења и плодуюживање се гаси. Јасно, ако је власник подигао зграду, одговараће по тужби *ex testamento* или *de dolo*]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

³⁰⁰ D.7.4.6. *Pomponius libro quinto ad Sabinum: (sed et interdictum quod vi aut clam usufructuario competit)* [(али ће плодуюживалац имати и *interdictum quod vi aut clam*)]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

³⁰¹ D.7.4.7. *Iulianus libro 35 digestorum: Nisi sublato aedificio usum fructum areae mihi cesserit, tempore scilicet quo usus fructus perit transacto*. [... осим ако власник не сруши зграду и омогући ми плодуюживање земљишта, под условом да није протеко рок у коме се право гаси због невршења.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

³⁰² A. Watson (1984a), 213.

невршења, власник га је морао обновити, односно поново установити (*restituere*) (D.43.16.9.1).

D.7.1.71. *Marcellus libro 17 digestorum: Si in area, cuius usus fructus alienus esset, quis aedificasset, intra tempus quo usus fructus perit superficie sublata restituui usum fructum veteres responderunt.*³⁰³

[Ако на пустом земљишту, на коме други има плодуживање, неко изгради објекат, па се пре истека рока у коме би се плодуживање угасило објекат поруши, плодуживање ће бити обновљено; тако су стари рекли.]

Други релевантан текст који су Јустинијанови компилатори унели у Дигеста потиче из Павловог дела „О Фалцидијевом закону“. Сходно теми, јуриспрудент ставља акценат на одређивање вредности легата, а не на право плодуживања. Наиме, Павле спомиње да су неки „стари правници“ прописали на који начин треба рачунати вредност легата плодуживања. Ако знамо да је *Lex Falcidia* донет 40. године пре нове ере,³⁰⁴ за очекивати је да је текст настао у освит принципата; Бретоне³⁰⁵ напомиње да може потицати од правника који су живели у временском распону од доношења Фалцидијевог закона до Аристона, члана царског савета императора Трајана³⁰⁶, те да је његов аутор највероватније један од Сервијевих ученика. Иако се често оспорава аутентичност текста,³⁰⁷ Вотсон³⁰⁸ лепо примећује да нико од романиста не доводи у питање да се у том случају вредност легата процењује (*aestimō, aestimāre*³⁰⁹) сходно укупној вредности плодова ствари у плодуживању. Међутим, поставља се питање зашто су „стари правници“ захтевали процену вредности легата плодуживања да би применили одредбе по *Lex Falcidia*. Према Бретонеу³¹⁰, објашњење се крије у томе да су *veteres* схватили плодуживање као „недељив ентитет / недељиву целину“, па је било могуће захтевати само ¼ вредности плодова, а не ствари у плодуживању; према томе, плодуживање је у преткласичном праву било недељиво, а од времена класичних правника дељиво право. То закључујемо из наставка текста, јер су класични правници Аристон и Јулијан сматрали да наследницима припада ¼ вредности послужног добра, као да је реч о телесној ствари и под условом да је *hereditas* расподељена на начин да за њих није ништа преостало. У супротном, било је нужно применити правило старих правника – најпре израчунати укупну вредност плодова ствари у плодуживању, затим добијеној вредност придодати вредност других легата и напослетку израчунати вредност заоставштине која, према Фалцидијевом закону, мора да припадне интестатским наследницима.³¹¹ Целз, Јулијан и Улпијан су сматрали да се може легирати плодуживање *omnium bonorum*, под условом да легат не прелази ¾ процењене вредности заоставштине (D.7.1.29).

³⁰³ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

³⁰⁴ A. Berger, 552.

³⁰⁵ M. Bretonne, 56.

³⁰⁶ A. Berger, 367.

³⁰⁷ F. Schwarz, „Die Rechtswirkungen der *Lex Falcidia*“, ZSS 63/1 (1943), 325; E. Bund, „Begriff und Entwicklung der Servituten im römischen Recht“, ZSS 73/1 (1956), 194.

³⁰⁸ A. Watson, *The Law of Succession in the Later Roman Republic*, Oxford 1971, 173–174.

³⁰⁹ Од латинске речи *aes* („бакар“, „бронза“) и *temos* („сећи“, „резати“) што у буквалном преводу значи „онај ко сече бакар / бронзу“, то јест онај ко у римској републици кује новац. F. Gaffiot, *Dictionnaire illustré latin-français*, Paris 1934, 80.

³¹⁰ M. Bretonne, 57.

³¹¹ A. Watson (1971), 174.

D.35.2.1.9 (= Fr. Vat. 68) *Paulus libro singulari ad legem Falcidiam: Si usus fructus legatus sit (qui et dividi potest, non sicut ceterae servitutes individuae sunt), veteres quidem aestimandum totum usum fructum putabant et ita constituendum, quantum sit in legato. Sed Aristo a veterum opinione recessit: ait enim posse quartam partem ex eo sic ut ex corporibus retineri idque Iulianus recte probat. Sed operis servi legatis cum neque usus neque usus fructus in eo legato esse videtur, necessaria est veterum sententia, ut sciamus quantum est in legato, quia necessario ex omnibus, quae sint facti, pars decedere debet, nec pars operae intellegi potest. Immo et in usu fructu si quaeratur, quantum hic capiat, cui usus fructus datus est, quantum ad ceterorum legatorum aestimationem aut etiam huius ipsius, ne dodrantem excedat legatum, necessario ad veterum sententiam revertendum est.*³¹²

[Ако је легирано плодуживање (које је дељиво; остале службености су недељиве), стари правници су сматрали да треба проценити укупну вредност плодуживања и на основу тога израчунати вредност легата. Међутим, Аристон је одступио од њиховог става: сматрао је да је могуће узети $\frac{1}{4}$ плодуживања, као да је реч о телесној ствари; и Јулијан се с правом слаже с њим. Међутим, ако је легирано право коришћења рада роба, с обзиром на то да није легирано ни право употребе ни право плодуживања, мишљење старих правника је од суштинског значаја како бисмо одредили вредност легата; јер се део може издвојити из било чега што се састоји из делова, али не можемо издвојити део од нечега што се састоји од пружања услуга. Заиста, чак и ако се постави питање о праву плодуживања, колико припада плодуживаоцу и колико се вреднују други легати, па чак и само плодуживање, тако да њихова вредност не премаши $\frac{3}{4}$ заоставштине, неопходно је уважити мишљење старих правника.]

1.2. ПОКУШАЈ УОПШТАВАЊА

Сматрамо да су текстови преткласичних римских правника и републиканских писаца доказ да је право плодуживања у освит принципата био заокружен правни институт. Истини за вољу, постоје бројна отворена питања, попут оних да ли је уопште постојао правно-технички термин *ususfructus*, те ако јесте, да ли је он увек означавао исти правни феномен, као и која је била његова правна природа, обим права и обавеза који је проистицао из односа власник – плодуживалац, као и који су били модалитети за заштиту стечених овлашћења. Ако би правном феномену приступали из данашње перспективе, бројност нерешених контровези би указивала да је по среди флуидан и неодређен правни појам. Међутим, ако изучавању прошлости и проблему еволуције правних установа приступимо из обрнуте перспективе, стављајући се у друштвено-историјски контекст римског правника, видећемо да је реч о установи које је кадра да у постојећим правним и друштвеним оквирима оствари своју алиментациону функцију. Практичан и прагматичан римски правник није оптерећен догматиком, дефиницијама и апстрактним правним конструктима попут „правне природе“ установе, већ тежи да казуистички реши практичан проблем. Ако на тај начин приступимо праву плодуживања и увидимо да је већ у III веку пре Христа (вероватно) био добро познат комедиографу без правничког образовања, али и публици за коју је комад писан, те сложеност практичних проблема које покушавају да реше римски правници и писци II

³¹² <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

и I века старе ере, чини нам се да је реч о старој установи која је поткрај републике постала заокружен институт, а не како већина аутора сматра да је тада настала.³¹³

Извори упућују да је мотив за установљивање права био да се плодуюживаоцу осигура економска егзистенција, те последично и употреба ствари на којој је право конституисано. Делује да је у првом плану алтруистичка побуда уступиоца да материјално збрине титулара права што се остварује овлашћивањем титулара на стицање плодова ствари, а да је његово овлашћивање на употребу у другом плану; имајући у виду карактер предмета права, да би се остварио циљ због кога је право конституисано, најчешће је било нужно омогућити титулару непосредан посед ствари како би од ње могао да вуче користи.³¹⁴ У том случају би право употребе (*uti*) пратило право економске експлоатације ствари (*frui*).

Када говоримо о начину установљивања плодуюживања у најстаријем праву, сви текстови од II века пре Христа до краја периода републике (осим једног) наводе да се право могло установити легатом (*ususfructus legatus*). Наравно, немамо доказе на основу којих бисмо тврдили да је то био једини начин на који је право настајало. Са друге стране, бројност извора у којима се говори о *ususfructus legatus* (Табела 1) упућује на закључак да је право вероватно настало као облик располагања *mortis causa*,³¹⁵ у том случају, легатар је стицао право у тренутку смрти тестатора. Други начин за настанак права је био у поступку судске цесије (D.40.12.23.pr). Иако *in iure cessio* познаје прва римска кодификација,³¹⁶ у изворима не проналазимо потврду да се у деценијама пре Квинта Муција право конституисало у судском поступку. Последично, вероватно тек од времена тог јуриспрудента можемо говорити о плодуюживању као праву – бестелесној ствари (G. Inst. 2.14), која се није могла имати у државини, те ни стицати одржајем или традицијом (G. Inst. 2.28); *longi temporis praescriptio* плодуюживања је био могућ тек у Јустинијановом праву након изградње појма *quasi possessio*.³¹⁷ С тим у вези, треба напоменути да је у I веку пре нове ере (могуће око 50. године пре Христа) усвојен *Lex Scribonia* (D.41.3.4.28) који је забрањивао стицање службености одржајем, али интересантно не и такозвану *usucapio libertatis*.³¹⁸ Опреза ради, закон је забрањивао одржај сеоских и градских земљишних службености – позитивних и негативних, али се није примењивао на стицање права плодуюживања, имајући у виду да се до позног класичног или посткласичног периода плодуюживање није поимало као службеност.³¹⁹

³¹³ Тако на пример, Синтија Банон пише да је право плодуюживања настало у II веку пре Христа упоредо са развојем земљишних службености како би се створио заокружен правни оквир за продуктивнију експлоатацију природних ресурса, пре свега обраду земљишта. C. Jordan Bannon, *Gardens and Neighbors. Private Water Rights in Roman Italy*, Ann Arbor 2009, 152.

³¹⁴ B. Biondi, *La categoria romana delle „servitutes“*, Milano 1938, 665; A. Guarino, *Diritto privato romano*, Napoli 1976, 659; M. Kaser (1939), 458.

³¹⁵ P. Jörs, W. Kunkel, L. Wenger (1987), 145.

³¹⁶ Fr. Vat. 50: ... *quia et mancipationem et in iure cessionem lex XII tabularum confirmat*. [... јер Закон дванаест таблица потврђује манципацију и судску цесију.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 25. јул 2023; вид. више А. Катанчевић (2017), 22.

³¹⁷ M. Kaser (1984), 150; A. Guarino, 663.

³¹⁸ C. Tomulescu, „Sur la loi Scribonia de usucapione servitutium“, *RIDA* 17 (1970), 335; G. D'Angelo, „Sulla lex Scribonia de usucapione servitutium“, *Annali* 56 (2013), 9–26; M. Fiorentini, „Usus servitutis e abuso, non usus e usucapio libertatis“, *Index: quaderni camerti di studi romanistici, international survey of roman law* 46 (2018), 309–319; А. Катанчевић, *Преткласични услови узупације*, Београд 2022, 132–143; A. Romas (1983), 190.

³¹⁹ P. Jörs, W. Kunkel, L. Wenger (1987), 145.

Табела 1: Извори о *ususfructus legatus*

ПИСАЦ	ИЗВОР	ВРЕМЕ НАСТАНКА
Марко Јуније Брут	D.7.1.68.pr.	II век пре нове ере (прва половина)
Марко Тулије Цицерон	<i>pro Caes.</i> 11.	69. година пре нове ере
Марко Тулије Цицерон	<i>pro Caes.</i> 19.	69. година пре нове ере
Марко Тулије Цицерон	<i>pro Caes.</i> 94.	69. година пре нове ере
Марко Тулије Цицерон	<i>Top.</i> 15.	44. година пре нове ере
Марко Тулије Цицерон	<i>Top.</i> 17.	44. година пре нове ере
Марко Тулије Цицерон	<i>Top.</i> 21.	44. година пре нове ере
Гај Аквилеје Гал	D.28.5.75(74).	I век пре нове ере (прва половина)
Публије Алфен Вар	D.33.2.12.	I век пре нове ере (друга половина)
Гај Требације Теста	D.7.1.9.7.	I век пре нове ере (друга половина)
Гај Требације Теста	D.33.2.31.	I век пре нове ере (друга половина)
<i>непознат</i>	D.35.2.1.9 (= <i>Fr. Vat.</i> 68)	<i>непознато</i>

Право плодуюживања се могло установити у корист једног или више лица (на пример *Plaut. Merc.* 5.5.1. или *Cic. pro Caes.* 11, 19, 94).³²⁰ У изворима читамо да је реч о члановима породице – углавном удовици и на једном месту сину оставиоца (Табела 2). Ово је посебно значајно са аспекта формулисања теорије о настанку и разлозима за настанак права плодуюживања. Иако није јасно да ли се у најстаријем римском праву плодуюживање могло конституисати у корист лица ван круга породице, сматрамо да би било неосновано и спорно тврдити супротно.

³²⁰ За разлику од преткласичног права, знамо да је у класичном праву титулар плодуюживања могло бити и „правно лице“, то јест градске општине, а касније и хришћанске задужбине. У тим ситуацијама трајање права је било ограничено на сто година. D.7.1.56. *Gaius libro 17 ad edictum provinciale: An usus fructus nomine actio municipibus dari debeat, quaesitum est: periculum enim esse videbatur, ne perpetuus fieret, quia neque morte nec facile capitis deminutione periturus est, qua ratione proprietatis inutilis esset futura semper abscedente usu fructu. Sed tamen placuit dandam esse actionem. Unde sequens dubitatio est, quousque tuendi essent in eo usu fructu municipes: et placuit centum annos tuendos esse municipes, quia is finis vitae longaevi hominis est.* [Питање је да ли треба дозволити тужбу ако је титулар плодуюживања општина. Овде постоји опасност да плодуюживање постане вечно, јер неће бити угашено смрћу или променом грађанског статуса; резултат тога би био да би „голо“ право својне постало безвредно, јер је плодуюживање неограниченог трајања. Ипак, правилно је одобрити тужбу. Као последица тога, јавља се још једна недоумица: колико дуго треба штитити плодуюживање које има општина (колико траје право плодуюживања)? Сматра се да општина може имати плодуюживање на сто година, јер је то максимални животни век човека, чак и ако доживи дубоку старост.]; D.33.2.8. *Gaius libro tertio de legatis ad edictum provinciale: Si usus fructus municipibus legatus erit, quaeritur, quousque in eo usu fructu tuendi sint: nam si quis eos perpetuo tuetur, nulla utilitas erit nudae proprietatis semper abscedente usu fructu. Unde centum annos observandos esse constat, qui finis vitae longissimus esset.* [Ако је легирано плодуюживање општини, поставља се питање колико треба штитити то право. Ако неко заувек поседује (право плодуюживања), „голи“ власник неће имати никакву корист, ако му не припада право употребе и право на плодове. Стога је договорено да се прихвати рок од сто година, што би био нечији најдужи животни век.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 3. новембар 2023.

Табела 2: Извори у којима је познат титулар права плодуживања

ПИСАЦ	ИЗВОР	ВРЕМЕ НАСТАНКА	ТИТУЛАР
Тит Макције Плаут	<i>Merc.</i> 5.5.1.	212. година пре нове ере	син
Марко Тулије Цицерон	<i>pro Caec.</i> 11.	69. година пре нове ере	супруга (и син)
Марко Тулије Цицерон	<i>pro Caec.</i> 19.	69. година пре нове ере	супруга (и син)
Марко Тулије Цицерон	<i>pro Caec.</i> 94.	69. година пре нове ере	супруга (и син)
Марко Тулије Цицерон	<i>Top.</i> 17.	44. година пре нове ере	супруга
Марко Тулије Цицерон	<i>Top.</i> 21.	44. година пре нове ере	супруга
Гај Требације Теста	D.33.2.31.	I век пре нове ере (друга половина)	супруга

Као предмет плодуживања углавном се наводе *res immobiles et non consumptibiles*. Међутим, највероватније је и у најстаријем праву плодуживање могло постојати и на *res mobiles*, превасходно на *res mancipi* (робови и домаћа теглећа и товарна стока) (Plaut. *Cas.* 4.4.22; Cic. *Top.* 21), а касније и на другим покретним непотрошним стварима (одећа³²¹ или пехар) (Cic. *pro Caec.* 11, 19, 94; D.22.1.19.pr). Захваљујући посебној SC донетој након Цицеронове смрти (43. година пре Христа) било је могуће установити право и на *res consumptibiles* (новац, вино, уље, жито). Право се могло простирати на целој ствари или њеном идеалном делу (D.33.2.31), док је плодуживање изворно највероватније било недељиво (D.35.2.1.9 (= *Fr. Vat.* 68)).

Једно од значајнијих питања свакако је и оно које се односи на обим права и обавеза плодуживаоца, тим пре што у најстаријем праву конституисање права, по свему судећи, није творило облигациони однос између власника и титулара права.³²² Плодуживалац је био у позицији да ствар употребљава (*usus*) и црпи користи (*fructus*) (Plaut. *Merc.* 5.5.1) уз обавезу да је сачува; дакле, он није имао право располагања (*inter vivos vel mortis causa*), односно ствар у плодуживању није могао завештати, отуђити, уништити, заложити или на њој установити службеност. *A contrario*, плодуживалац је могао располагати овлашћењима из права плодуживање, те знамо да их је могао уступити трећем лицу теретним правним послом *inter vivos* (D.22.1.19.pr; D.40.12.23.pr).

Једно од најспорнијих питања је како је плодуживалац штитио своје право у преткласичном периоду. Не постоје кредибилни извори који би потврдили да се плодуживање штитило путем *vindicatio* у форми *legis actio sacramento in rem*. Гросо³²³, са значајном дозом скептицизма, не одбацује ову могућност, али категорички одбија да прихвати Казерову³²⁴ хипотезу да је првобитна тужба – легисакција била у форми: *Hunc ego usum fructum meum esse aio ex iure Quiritium* и да јој је следила *contravindicatio* идентичног садржаја.³²⁵ Романисти сматрају да је Казерова теорија неодржива јер је у годинама у којима је настало плодуживање виндикација већ била еволуирала у *vindicatio ius*, а негативна контравиндикација добила свој самостални облик.

³²¹ У Јустинијановом праву одећа је сврстана у потрошне ствари – ствари које се не троше првом употребом (*res quae primo usu consumuntur*), већ оне које временом пропадају (*res quae usu minuuntur*). До посткласичног периода одећа се квалификовала као непотрошна ствар. М. Horvat (1980), 102.

³²² М. Полојац, *Римско право. Порекло и темељи приватног права*, Београд 2023, 170.

³²³ G. Grosso (1958), 395.

³²⁴ М. Kaser (1939), 465.

³²⁵ Вид. више М. Kaser, „*Zur legis actio sacramento in rem*“, ZSS 104/1 (1987), 53–84, посебно 82.

Следствено, од свог настанка право је било заштићено самосталном тужбом *in rem* која је настала по угледу на тужбу за заштиту службености и која је названа *vindicatio ususfructus* (у Јустинијановом праву је добила име *actio confessoria* и служила је за заштиту свих права која су потпала под генусни појам *службености*);³²⁶ са друге стране, Вотсон³²⁷ указује да не можемо бити сигурни да је тужба постојала у периоду републике. Казер³²⁸ пише да је у почетку само власник могао бити пасивно легитимисан по *vindicatio ususfructus*, а у класичном праву, тачније од времена Салвија Јулијана и сваки држалац ствари (D.7.6.5.1³²⁹) против кога се могла подићи *rei vindicatio*.³³⁰ Са друге стране, Бретоне³³¹ наводи да се од Лабеоновог времена тужба могла подићи и против трећег лица (D.7.6.1.pr–4). Плодоуживалац је тужбом могао захтевати установљивање права или престанак сметања, као и давање *cautio de amplius non turbando* (D.7.6.5.6). Формула тужбе је гласила:

SI PARET A° A° IUS ESSE EO FUNDO Q. D. A. UTI FRUI NEQUE EA RES ARBITRIO TUO A° A° RESTITUETUR, QUANTI EA RES ERIT, TANTAM PECUNIAM *et rel.*³³²

Paul. Sent. 5.6: 8a. *Cuiuscumque fundi usufructuarius prohibitus aut deiectus de restitutione omnium rerum simul occupatarum agit: sed et si medio tempore aliquo casu interciderit ususfructus, aequae de perceptis antea fructibus utilis actio tribuitur.* 8b. *Si fundus, cuius ususfructus petitur, non a domino possideatur, actio redditur. Et ideo si de fundi proprietate inter duos quaestio sit, fructuarius nihilo minus in possessione esse debet satisque ei a possessore cavendum est, quod non sit prohibiturus frui eum, cui ususfructus relictus est, quamdiu de iure suo probet. Sed si ipsi usufructuario quaestio moveatur, interim ususfructus eius differtur: sed caveri de restituendo eo, quod ex his fructibus percepturus est, vel si satis non detur, ipse frui permittitur.*³³³

[8a. Ако uživaocu nekog zemljišta bude onemogućeno (korišćenje te stvari) ili mu oduzet posjed, on može pokrenuti spor za vraćanje svih stvari koje su bile oduzete; čak i u slučaju ako bi pravo uživanja u međuvremenu zbog nekog razloga prestalo, ovlašćeniku se ipak dopušta proširena tužba za naknadu u međuvremenu pobranih plodova. 8b. Ако земљиште на којем неко тражи право uživanja није у посједу власника, допушта се туžба. Услијед тога, када се између двојице води спор око власништва (земљишта), uživaocu svakako треба допустити да уђе у посед, а (dotadašnji) посједник мора дати осигурање (јемство) да неће пријечити коришћење (побирање плодова) онеме коме је uživanje остављено, све док овај може доказати своје право. Али, када је оспорено право (pokrenuta parnica) samom uživaocu, njegovo се uživanje у међувремену одлаже, но он може тражити осигурање (јемство) да ће му посједник

³²⁶ G. Grosso (1958), 396.

³²⁷ A. Watson (1984a), 218.

³²⁸ M. Kaser (1984), 150.

³²⁹ D.7.6.5.1. *Ulpianus libro 17 ad edictum: Utrum autem adversus dominum dumtaxat in rem actio usufructuario competat an etiam adversus quemvis possessorem, quaeritur. Et Iulianus libro septimo digestorum scribit hanc actionem adversus quemvis possessorem ei competere: ...* [Да ли плодоуживалац има тужбу *in rem* само против власника или против свакога ко је у поседу (ствари)? Јулијан, у седмој књизи Дигеста, каже да (плодоуживалац) има право на тужбу против било кога ко је у поседу (ствари); ...]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 24. јул 2023.

³³⁰ F. Schulz, *Derecho romano clásico* (traducido José Santa Cruz Teigeiro), Barcelona 1960, 372.

³³¹ M. Bretone, 82.

³³² O. Lenel, *Das Edictum Perpetuum* (2. Auflage), Leipzig 1907, 149.

³³³ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

vratiti (nadoknaditi) sve ono što (do kraja parnice) pobere od plodova ili, ukoliko to osiguranje ne dade, on (posjednik) treba dopustiti da sam (uživalac) pobire plodove.^{334]}

Како би могао да врши своје право, плодоуживалац је имао фактичку власт на ствари. Међутим, отвара се питање да ли је реч о државини (*possessio civilis*) или детенцији (*possessio naturalis*). Класични правници су сагласни у оцени да је плодоуживалац (у класичном праву) имао детенцију која је због своје специфичности добила интердиктну заштиту (D.41.2.12.pr; D.39.5.27). Са друге стране, постоје романисти који су на основу Цицеронове опаске извели закључак да је плодоуживалац у периоду републике имао државину, а не детенцију. *Inter alia*, Цицерон у *pro Caec.* 94. каже: *Caesenniam possedissee propter usum fructum non negas*, као и да преко закупца задржава државину имања. Гросо³³⁵ одбацује идеју да је Цицерон у овом случају користио технички термин *possedissee* да означи да је Цезенија имала државину имања, већ сматра да је он желео да на сликовит начин укаже на чињеницу да је удовица била у поседу непокретности након мужевљеве смрти, док Вотсон³³⁶ сумарно наводи да Цезенија као плодоуживалац није могла имати државину имања, иако је могуће бити држалац ако друго лице (закупац) има *corpus* ствари. С тим у вези, Савињи³³⁷ истиче да ни плодоуживалац ни ималац било које службености (*ius in re*) не стичу државину ствари, јер је према његовом мишљењу апсолутно немогуће да они поседују *animus domini*; у супротном би њихова фактичка власт одржајем прерасла у својину. Славни романиста не види суштинску разлику између *possessio civilis* и *possessio naturalis* у томе што је државина заштићена интердиктима, а детенција не, већ у чињеници да државина, за разлику од детенције, протеком узукационог рока прераста у право својине (осим у случају *res furtiva*, то јест украдених и отетих ствари Gell. NA 17.7.1; G. Inst. 2.45. и 49; D.41.3.4.6; C.7.26.7; C.7.27.2; I.2.6.2. и 3). С тим у вези, Савињи³³⁸ плодоуживачеву фактичку власт на ствари означава као *quasi possessio*³³⁹ која је стекла интердиктну заштиту из крајње практичних разлога (више у Глави III дисертације). Није на одмет напоменути да у изворима не постоји ниједан доказ да је плодоуживалац у било којој епохи развоја римског права имао државину ствари у плодоуживању.

Настанком плодоуживања власников обим права бивао је значајно сужен, што отвара питање његових права и обавеза. Лишен два од три својинскоправна овлашћења, за власника се у теорији каже да има „голо“ право својине (*nudum ius*). То значи да је он задржавао могућност правног и фактичког располагања ствари, али се морао уздржавати од сваког делања којим би дошло до промене њене супстанце. Свако „значајније“ умањење вредности ствари или њена пропаст (Cic. *Top.* 15), резултирали би гашењем права (D.7.1.71; D.33.2.12). Уколико би ипак ствар пропала, власник није био дужан да је обнови (Cic. *Top.* 15). Исто тако, знамо да се право гасило неупотребом (*non usus / usucapio libertatis*), чему би требало додати случајеве физичке и грађанске (*capitis deminutio*) смрти титулара права. Чињеница да се право гасило смрћу или *capitis*

³³⁴ J. Paulo, *Sentencije* (prevod A. Romac), Zagreb 1989, 199 и 201.

³³⁵ G. Grosso (1958), 21. Такође, B. W. Frier (1985), 106 фн. 34 и 109 фн. 48.

³³⁶ A. Watson (1984a), 85.

³³⁷ F. C. von Savigny, 115 и 147.

³³⁸ *Ibid.*, 129.

³³⁹ D.43.16.3.17. *Ulpianus libro 69 ad edictum: Qui usus fructus nomine qualiterqualiter fuit quasi in possessione, utetur hoc interdicto.* [Свако ко је на било који начин био у поседу (ствари) по основу плодоуживања стиче право на овај интердикт (*unde vi armata*).]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 24. јул 2023.

deminutio титулара говори о томе да је реч о строго личном праву које не може постојати без лица у чију корист је конституисано, те отуда објашњење зашто је право непреносиво *inter vivos vel mortis causa*. Додатно, ако је право могло настати судском цесијом, за претпоставити је да се на исти начин могло и угасити, као и да се, истини за вољу без потврде у изворима, и у најстаријем праву гасило протеклом рока, испуњењем резолутивног услова и сједињењем личности власника и плодуюживаоца (*consolidatio*) (Paul. Sent. 3.6.28; Fr. Vat. 83; D.7.2.3.2; D.7.4.27).

Питање које заокупља највише пажње преткласичних правника и републиканских писаца у контексту постојања права плодуюживања односи се на обим плодова које стиче плодуюживалац (Табела 3). Објашњење за то може бити двојако. На првом месту, *ius fruendi* је централни елемент института. Вршењем конкретног права плодуюживалац остварује циљ због кога је право конституисано, а који се огледа у осигуравању материјалног благостања његовог титулара. Друго, развој установе и проширење спектра могућих објеката права индуковало је потребу за константним преиспитивањем и нормирањем обима *ius fruendi*, то јест одговором на питање шта се у зависности од врсте предмета сматра плодом, када плодуюживалац стиче право да га користи и њиме располаже, као и колико може да захвати плодова, а да при томе не исцрпи супстанцу ствари и тиме изгуби стечено право. По увреженом мишљењу, плодуюживалац је стицао плодове у својину перцепцијом, иако један број романиста верује да су се плодови, до времена Салвија Јулијана, стицали одвајањем (више у Глави III дисертације).

Табела 3: Извори у којима се говори о плодовима или обиму плодова

ПИСАЦ	ИЗВОР	ВРЕМЕ НАСТАНКА
Тит Макције Плаут	Cas. 4.4.22.	187 – 184. година пре нове ере
Катон Старији	<i>de agri cul.</i> 150.	160. година пре нове ере
Маније Манилије	<i>de fin.</i> 1.4.12.	II век пре нове ере (прва половина)
Марко Јуније Брут	D.7.1.68.pr / <i>de fin.</i> 1.4.12.	II век пре нове ере (прва половина)
Публије Муције Сцевола	<i>de fin.</i> 1.4.12.	II век пре нове ере (прва половина)
Гај Елије Гал	D.22.1.19.pr.	I век пре нове ере
Публије Алфен Вар	D.7.1.11.	I век пре нове ере (друга половина)
Гај Требације Теста	D.7.1.9.7 (= Fr. Vat. 70.1)	I век пре нове ере (друга половина)
Гај Требације Теста	Fr. Vat. 70.2.	I век пре нове ере (друга половина)
непознат	D.35.2.1.9 (= Fr. Vat. 68)	непознато

ГЛАВА II

ТЕОРИЈЕ О ПОРЕКЛУ И ПРАВНОЈ ПРИРОДИ ПЛОДОУЖИВАЊА

1.1. ТЕОРИЈЕ О ПОРЕКЛУ ПРАВА ПЛОДОУЖИВАЊА

Бројност теорија о историјату³⁴⁰ и разлозима због којих је настао институт плодоуживања сведоче о његовом значају и актуелности. Све оне заједно илуструју

³⁴⁰ Обрисе законског права плодоуживања можемо пронаћи у правним системима који су старији од римског. Тако на пример, према Хамурабијевом закону (донет око 1680. или око 1750. године пре нове ере) муж је морао да издржава жену (чланови 133–135), а удовица је након мужевљеве смрти стицала право становања у породичној кући и право коришћења брачног поклона (*nudunu*). Нудуну, који води порекло из сумерског права, састојао се у вреднијим покретним или непокретним стварима. Ако муж за живота не би дао жени нудуну, чија је функција била да осигура њену егзистенцију након мужевљеве смрти, удовица би добијала право уживања дела заоставштине који је једнак уделу који је припао деци. Исто тако, жене би приликом удаје добијале мираз (шерикта) којим би управљао муж; ни супруг ни супруга нису могли отуђити миразна добра. У случају развода брака, мираз се враћао жени, а у случају смрти, миразну имовину су наслеђивали синови или женина породица:

Члан 171: *Ако отац за живота није рекао деци коју му је робиња родила: „Ви сте моја деца“, када умре, ова деца неће делити покретну имовину очинске куће са децом његове жене. Он врши ослобођење робиње и њене деце. Деца његове жене не могу захтевати да им робињина деца буду робови; што се тиче његове жене, она ће узету шерикту и нудуну коју јој је муж дао и означио у табlici и остати у кући свог мужа. Све док буде живела уживаће имовину, али неће моћи да је отуђи за новац; после њене смрти, ту имовину добијају њена деца.* Члан 172: *Ако јој муж није дао нудуну, вратиће јој у потпуности шерикту, а она ће од покретне имовине из куће мужа узети један децји део. Ако је деца приморавају да изађе из куће, судија ће испитати узроке, и ако је кривица до деце, жена неће отићи из куће свог мужа. Ако је, пак, жена одлучила да оде, оставиће деци поклон који јој је муж дао, узеће шерикту која потиче из куће њеног оца и удаће се за кога буде хтела.* С. Јасић, *Закони Старог и Средњег вијека. Хамурабијев законик*, Београд 1968, 42–43.

Такође, право плодоуживања на очевој имовини стицале су и ћерке – свештенице, ћерке усамљенице, те храмовске жене и девице којима отац није дао мираз:

Члан 180: *Ако ћерки усамљеници или јавној жени отац није дао шерикту, када буде умро, она ће својим делом као дете имати учешћа у покретној имовини очинске куће и уживаће је док буде жива; после њене смрти то се враћа браћи.* Члан 181: *Ако је отац храмовску жену или девицу (?) посветио богу, а није јој дао шерикту, када буде умре она ће учествовати у покретној имовини очинске куће трећином дела који јој припада као детету и уживати је док буде жива; после њене смрти то се враћа браћи.* С. Јасић, 45; С. Аврамовић, В. Станимировић, *Упоредна правна традиција*, Београд 2019, 60 и 74–75; М. Лазић, *Личне службености – ususfructus, usus, habitatio*, Ниш 2000, 23–24.

За разлику од вавилонског права из кога су нам познати специфични облици законског права уживања туђе имовине, из периода најстаријег египатског права сачувани су приватноправни акти којима се конституисало право налик римском плодоуживању. Наиме, из сачуваних извора сазнајемо за праксу установљавања такозваног *добра мртве руке*. Према запису са зида гробнице из XXIV века пре нове ере извесни Неканк (*Nekankh*) из Тенеха (*Tehneh*) овлашћује чланове своје породице да уживају ствари из заоставштине и строго им забрањује да њима теретно или доброчином располажу. У том случају, стицалац је *upeti-ensebt 'nef* (плодоуживалац) – „онај који једе (плодове) и који не сме да нанесе штету земљишту“:

1. *Изјава воље Некнаха, дружбеника (познаника) Фараоновог; 2. која се односи на његово имање, из његових живих уста; 3. „У погледу моје (мушке) деце, уистину, оно што сам за њих одредио у погледу плодова, нека те плодове уживају, али забрањујем сваком (од њих) да отуђује оно што сам му доделио, било актом располагања (imit-per), било поклоном, било неком од својих сродника; 4. осим ако му се не роди син на кога ће пренети право. Они ће поступити под руководством мог најстаријег сина и тако ће ми приносити жртве, јер сам поставио једног наследника за онај дан када будем отишао на Запад, а тај дан нека дође што касније. 5. Свеиштеници погребног култа; 6. које сам подредио његовој власти; 7. од њих ће захтевати да приносе жртве (организују даће) сваког дана, сваког првог у месецу, средином месеца и сваког празника током године, али му забрањујем да захтева било шта ван ових свакодневних жртава. 8. Ако он захтева нека давања које нису за жртве које ми треба приносити, забрањујем му да тражи од свеиштеника погребног култа било какве дажбине које нису за погребне жртве које ми треба приносити.“* А. Теодоридес, „Својина и њени деривати у старом Египту“, *Анали XXXI* 6/1983, 1006–1007.

креативност романиста који вековима трагају за одговорима на иста питања. Неке од њих су крајње спекулативне и интуитивне, док се за друге могу пронаћи релевантни и кредибилни докази. Због тога ће аутор у наставку указати на оне теорије које трагају за епохом и друштвеним контекстом у коме је право настало, као и разлозима због којих је установа створена, а које су изазвале највише пажње у научној јавности.

1.1.1. ТЕОРИЈА О ГРЧКОМ ПОРЕКЛУ ПРАВА ПЛОДОУЖИВАЊА

Боше³⁴¹ верује да је у атинском праву постојала установа плодуживања, иако се због оскудних извора скоро ништа не може рећи о њенима особинама, осим да се могла конституисати правним послом *inter vivos* (поклоном) или *mortis causa* (тестаментом) и да је трајала до смрти титулара или протока рока; тако на пример, остало је забележено да је Демостенов отац свом пријатељу Терипиди завештао право плодуживања дела имања до пунолетства. Са друге стране, постоје сачувани примери такозваног законског права плодуживања. Аврамовић³⁴² пише да је Гортински законик из V века пре нове ере предвиђао да ће, ако *de cuius* нема синова или њихових мушких потомака, заоставштина припасти ћерци која се у Гортини и другим грчким полисима називала *patrouchoi* (πατροῦχοι), а у Атини *epikleros* (ἐπίκληρος). Она није стицала својину на заоставштини, већ право издржавања из имовине покојног оца и обавезу да се стара о њој, као и обавезу да изврши све обавезе које је отац преузео за живота.³⁴³ Била је дужна да се уда за стрица или брата од стрица или за онога из филе ко је затражи, како би обезбедила мушког потомка који ће наследити породичну имовину и култ.³⁴⁴ Други пример проналазимо у контексту постојања установе мираза. Аутори³⁴⁵ наводе да је приликом закључења брака, младин отац давао мираз (*proiç*) који је младожења стицао у плодуживање; приликом развода брака, муж је исплаћивао вредност мираза жениним сродницима, а у случају смрти супруге, вредност мираза наслеђивала су њена деца. Боше³⁴⁶ претпоставља и да је пример законског права плодуживања постојао у корист оца на имовини његове малолетне деце.

Са друге стране, у збирци Цицеронових писама *Epistulae ad Familiares* које је овај политичар и говорник разменио у периоду између 62. и 43. године пре нове ере, проналази се једно у којем постоји поређење грчких и римских правних појмова. Наиме, Курио је искористио две грчке речи као синониме за плодуживање и манципацију. На основу тога, Фојгт³⁴⁷ је изградио теорију о грчком пореклу права плодуживања. Поред тога што аутор сматра да је институт рецепиран из грчког у римско право, наводи, иако без позивања на изворе, да се то догодило у последњој четвртини VI века пре нове ере, као и да су у најстаријем римском праву постојале две

Исто тако, папирус из доба старог царства (P. Berlin 9010) говори о туторству и предвиђа да је тутор *uneti-ensebm 'nef* (плодуживалац) који поред забране отуђења имовине пупиле стиче и обавезу гајења и подизања деце. Лазић указује да су постојали специфични облици законског плодуживања у корист свештеника погребног култа (*hem-ka*), као и у корист удовице на имовини покојног супруга чије је трајање било ограничено до пунолетства деце. G. Lefebvre, „Nouvel acte de fondation de l’Ancien Empire à Tehnèh“, *Revue égyptol* 1/1 (1919), 30; А. Теодоридес, 1007 фн. 26; М. Лазић, 24.

³⁴¹ L. Beauchet, *Histoire du droit privé de la République athénienne* III, Paris 1897, 174.

³⁴² С. Аврамовић, „Епиклера, кадестаи и епибалонти – спорне установе раногрчког гортинског права“, *Анали* XXVII 5–6/1979, 476.

³⁴³ D. Schaps, *Economic Rights of Women in Ancient Greece*, Edinburgh 1979, 27–28.

³⁴⁴ С. Аврамовић, 477–478.

³⁴⁵ D. Phillips, *The Law of Ancient Athens*, Ann Arbor 2013, 139; С. Аврамовић, В. Станимировић, 118.

³⁴⁶ L. Beauchet, 174.

³⁴⁷ M. Voigt, *Römische Rechtsgeschichte* I, Leipzig 1892, 445.

његове варијанте – *ususfructus habitandi* и *utendi causa*. Тврдње о постојању права плодουживања и његова два облика у VI века пре Христа крајње су спекулативни, као и сама теорија о грчком пореклу установе,³⁴⁸ имајући у виду да о праву плодουживања у античком грчком праву скоро да ништа не знамо, осим да је постојао неки облик права коришћења и уживања плодова туђе ствари. Још једно поређење грчко-египатских установа с римским правом проналазимо у Бонфантеовом преводу едикта префекта Египта Марка Јунија Меција Руфа из 89. године. Едиктом је предвиђена обавеза уписа права својине и других стварних права на земљишту у јавни регистар. С тим у вези, аутор у наставку дисертације цитира напред наведене текстове и указује на недоследност изнетих тврдњи и превода.

Курио пише:

Cic. *ad fam.* 7.29.1: *S. v. b. e; sum enim χρήσις μὲντ tuus, κτήσις δὲ Attici nostri; ergo fructus est tuus, mancipium illius, quod quidem si inter senes comptionalis venale proscripserit, egerit non multum.*³⁴⁹

[Ако си добро, драго ми је; твој сам по праву коришћења, а у Атиковој власти. Стога сам по праву коришћења твој, а по праву својине његов. Ако нас и понуди на продају као целину, неће много зарадити од нас.]

Цицерон одговара:

Cic. *ad fam.* 7.30.2: *... cuius quoniam proprium te esse scribis mancipio et nexo, meum autem usu et fructu, contentus isto sum; id enim est cuiusque proprium, quo quisque fruitur atque utitur.*³⁵⁰

[... кажеш да си под његовом влашћу, али да ја имам право коришћења и убирања плодова, чиме сам задовољан; јер се нечија имовина може дефинисати као оно што човек може да користи и од чега може да вуче користи.]

Одломак текста едикта:

P. Оху. II 237. Col. XII 35–36: *... Χοντα, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τέκνα ταῖς τῶν γονέων οἷς ἢ μὲν χρήσις διὰ δημοσίων τετήρηται χρηματισμῶν, ἢ δὲ κτήσις μετὰ θάνατον τοῖς τέκνοις κεκράτηται, ἵνα οἱ συναλλάσσοντες μὴ κατ' ἄγνοίαν ἐνεδρεύωνται.*³⁵¹

*Marcus Mettius Rufus praefectus Aegypti dicit: ... Item et liberi in parentum, quibus ususfructus quidem publicis instrumentis reseruatur, proprietas uero post mortem liberis concessa est, ne contrahentes per ignorantiam decipiantur. ...*³⁵²

[Прокламација Меција Руфа, префекта Египта: ... Такође, и деца ће урадити исто (уписати право у јавни регистар) када је *χρήσις* завештан родитељима, а они добију *κτήσις* (својину) након њихове смрти, како не би били изиграни због незнања приликом склапања правних послова (око имовине).]

³⁴⁸ Вид. више S. Pietrini, *Deducto usu fructu. Una nuova ipotesi sull'origine dell'usufrutto*, Milan 2008, 154–175.

³⁴⁹ <https://www.thelatinlibrary.com/cicero/fam7.shtml#29>, последњи приступ 12. јул 2023.

³⁵⁰ <https://www.thelatinlibrary.com/cicero/fam7.shtml#30>, последњи приступ 12. јул 2023.

³⁵¹ <https://www.trismegistos.org/text/20506>, последњи приступ 28. август 2023.

³⁵² https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Edicta/Aegypti2_riccobono.gr.htm, последњи приступ 28. август 2023.

Prima facie, Курио изједначава појам *χρῆσις* (*chrisis*) са појмом плодуюживања, док Бонфанте³⁵³ *χρῆσις* преводи као *ususfructus*. Иако је постојала пракса међу грчким писцима и правницима да сродне институте у римском и грчком праву називају истим именима, Пуљезе³⁵⁴ појашњава да *χρῆσις* није право плодуюживања, већ специфичан облик својине који је титулару права омогућавао употребу и коришћење ствари. Исти аутор у свом другом делу пише и о постојању специфичног доброделиног уговора, најсличнијег римском зајму, којим је зајмопримац стицао право коришћења и употребе потрошних ствари.³⁵⁵ Иако према Гросу³⁵⁶ постоји подударање између римског плодуюживања и других грчко-египатских установа с дејством *erga omnes*, конституисаних у циљу материјалног збрињавања њихових титулара, романиста закључује да није реч о истим институтима, као ни да наведени одломак не може послужити као доказ постојања рецепције установе из грчког у римско право; исто мисле и Хонсел, Мајер-Мали и Зелб у ревидираном четвртном издању Јерсовог, Кункеловог и Венгеровог *Römisches Privatrecht*.³⁵⁷ Гросо додаје да израз *χρῆσις* има метафизичко значење и да се мора сагледавати у контексту расправе коју воде Курио и Цицерон.

Доказ да се реч *χρῆσις* не односи на плодуюживање проналазимо и у Улпијановом тексту. Наиме, Улпијан се пита да ли је у ситуацији када је завештан *χρῆσις* заправо завештан узус. Јуриспрудент наводи мишљење свог старијег колеге Папинијана који је рекао да је у ситуацији када је завештан *χρῆσις* заправо завештано право употребе, а не право на плодове, то јест право плодуюживања.

D.7.8.10.1. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Sed si xrysis sit relictā, an usus sit, videndum: et Papinianus libro septimo responsorum ait usum esse, non etiam fructum relictum.*³⁵⁸

[Ако би био завештан *xrysis*, треба размотрити да ли би то био узус. Папинијан, у седмој књизи својих Одговора, сматра да је завештано право употребе, али не и право на плодове.³⁵⁹]

1.1.2. ПРАВО ПЛОДОУЖИВАЊА И *AGER PUBLICUS*

Кублер³⁶⁰, Елверс³⁶¹, Руђеро³⁶² и Ла Роса³⁶³ верују да се време и разлози настанка права плодуюживања могу довести у везу с правом коришћења државне земље. Окосницу теорије чини претпоставка да је институт настао како би се грађанима

³⁵³ Упркос томе, Бонфанте одбацује теорију о грчком пореклу права плодуюживања. P. Bonfante (1972), 74.

³⁵⁴ G. Pugliese (1965/66), 524.

³⁵⁵ G. Pugliese, *Usufrutto, uso e abitazione*, Torino 1956, 4.

³⁵⁶ G. Grosso (1958), 20.

³⁵⁷ P. Jörs, W. Kunkel, L. Wenger (1987), 185.

³⁵⁸ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 12. јул 2023.

³⁵⁹ В. Станојловић, *Habitatio у римском и српском праву*, мастер рад, Београд 2021а, 17.

³⁶⁰ M. Kaser (1939), 458 фн. 83.

³⁶¹ R. Cardilli, „§ 49 Nutzungsrechte (*usus fructus, usus, habitatio*)“, *Handbuch des Römischen Privatrechts I* (ed. U. Babusiaux, C. Baldus, W. Ernst, F. S. Meissel, J. Platschek, T. Rüfner), Tübingen 2023, 1237.

³⁶² R. de Ruggiero, *Usufrutto e diritti affini (c.d. servitù personali)*. *Lezioni del Prof. Roberto de Ruggiero in supplenza del Prof. Carlo Fadda*, Napoli 1913, 41–42.

³⁶³ R. la Rosa, *Usus fructus. Modelli di riferimento e sollecitazioni concrete nella costruzione giuridica*, Napoli 2008, 20 и даље.

омогућило уживање *ager publicus*. *Ager publicus populi Romani* је генусни појам који означава разнородне категорије земљишта које је римска република посебним законима, одлукама Сената или магистрата уступала грађанима Рима. Милошевић³⁶⁴ издваја шест категорија основних земљишних режима у старом Риму (*condiciones agrorum*): *ager divisus et adsignatus*, *ager quaestorius*, *ager censorius*, *ager compascuus*, *ager scripturarius* и *possessio (ager occupatorius)*. Одлуком римских државних органа грађани би добијали земљишне поседе у *possessio* (D.2.8.15.1) док би њихов власник био римски народ; овај специфичан облик *possessio* се састојао у праву држања и употребе ствари (*possessio et usus*)³⁶⁵ за чију заштиту је, према једној од теорија,³⁶⁶ претор створио интердикте;³⁶⁷ након Пунских ратова и постепеног стапања цивилног и хонорарног права, претор је почео интердиктима да штити и права господара на робовима.³⁶⁸ Од III века пре Христа уочава се тренд уступања јавне земље на лицитацијама које су водили квестори (*ager quaestorius*), као и у поступку асигнације који су вршили цензори (*ager censorius*).³⁶⁹ Рузелар³⁷⁰ користи израз *продаја*, иако је јасно да не долази до преноса квиритске својине,³⁷¹ што и сама признаје, истичући да је власник земље и даље римска држава. Настојећи да појасни правни режим описане ситуације пише да је римска држава *продавала* право плодуживања на *ager publicus* римским грађанима; Пухан³⁷² је опрезнији и не тврди да су провинцијски власници имали земљиште у плодуживању, већ да су се права грађана на земљишту у провинцији означавала као *ius possessionis* или *ususfructus*.

Делује да следбеници ове теорије некритички тумаче литературу и изворе на које се позивају и погрешно подводе чињенично стање под институт плодуживања.³⁷³ Наиме, у случају *ager quaestorius*, предмет продаје је *uti frui habere possidere* или *habere*

³⁶⁴ М. Милошевић, „О пореклу *possessio agri publici*“, *Анали* XXVIII 3–4/1980, 186.

³⁶⁵ F. C. von Savigny, 200; М. Милошевић (1980), 190.

³⁶⁶ R. Monier, *Manuel élémentaire de droit romain* I, Paris 1947, 348–385; И. Пухан, *Римско право*, Београд 1974, 233–234; М. Милошевић (2016), 238. Супротно F. C. von Savigny, 376–381.

³⁶⁷ C. Baldus, „Possession in Roman Law“ (translated by D. Kerr), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society* (ed. P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori), Oxford 2016, 541; F. C. von Savigny, 203.

³⁶⁸ М. Милошевић (2016), 238.

³⁶⁹ S. Roselaar, *Public Land in the Roman Republic. A Social and Economic History of Ager Publicus in Italy, 396–89 bc*, Oxford 2010, 121–123 и 128–129.

³⁷⁰ S. Roselaar, 121–123. Може се ући у траг овом наводу. Рузелар цитира Кембела који, позивајући се на Бриска, пише како је у конкретном примеру реч о плодуживању. Иначе, тврдња је оригинално потекла од Бриска који је тумачећи Ливијеву XXXI књигу волшебно навео да је римски Сенат након Пунских ратова доделио грађанима *ager publicus* у плодуживање. Иначе Бриско, по занимању професор латинског и старогрчког језика, не наводи на основу чега изводи закључак. B. Campbell, *The Writings of the Roman Land Surveyors. Introduction, Text, Translation and Commentary*, London 2000, 473; J. Briscoe, *A Commentary on Livy, Books XXXI–XXXIII*, Oxford 1973, 93. Такође G. Cardinali, *Enciclopedia Italiana* II. *Agro (lat. ager)*, Roma 1929, https://www.treccani.it/enciclopedia/agro_%28Enciclopedia-Italiana%29/, последњи приступ 19. јул 2023.

³⁷¹ За разумевање ове тврдње веома је значајан Јаволенов текст у коме он прави разлику између *ager* и *possessio* D.50.16.115. *Iavolenus libro quarto epistularum: ... "Possessio" ab agro iuris proprietate distat: quidquid enim adprehendimus, cuius proprietates ad nos non pertinet aut nec potest pertinere, hoc possessionem appellamus: possessio ergo usus, ager proprietates loci est. [...* Према његовом мишљењу, *ager* је ствар у квиритском власништву, а термином *possessio* се означава свака ствар, то јест облик власт на ствари који не може бити у квиритској својини. То је такозвана преторска својина на *fundi Italici*, али и ствари које по својој природи не могу бити у својини римских грађана (*ager publicus* или провинцијски поседе).]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ, 18. август 2023.

³⁷² И. Пухан (1974), 205.

³⁷³ G. Pugliese (1956), 18; Шулиц је категоричан – право плодуживања не може постојати на земљишту у провинцијама. F. Schulz (1960), 371.

frui possidere licere, то јест право коришћења земљишта у јавној својини.³⁷⁴ Синтагма *uti frui habere possidere* коју користе *Lex agraria* из 111. године пре нове ере (50, 52 и 82) и *Lex Antonia de Termessibus* из 72. или 68. године пре Христа (Col. I 24 и 32)³⁷⁵, употребљена је као технички термин како би се описао обим права провинцијских поседника које Милошевић³⁷⁶ назива концесионарима. Имајући у виду да је било немогуће стећи квинтеску својину на провинцијском земљишту, те да њихови корисници нису били *domini*, овај дескриптивни термин сведочи о обиму права који ти неформални власници / корисници стичу над земљиштем у јавној својини.³⁷⁷ Према Боца³⁷⁸, *ager quaestorius* се може дефинисати као пољопривредно земљиште чије право коришћења држава продаје римским грађанима, а који се налазе у његовом поседу све док то желе; Тилман³⁷⁹ сматра да се *ager vectigalis*³⁸⁰ давала на доживотно коришћење. Дакле, не постоји никакво стварно право грађана на непокретностима у јавној својини, већ правни посао најсличнији уговору о закупу. Садржај овог правног посла и уговора о закупу је идентичан, осим што се код уговора о закупу закупнина плаћала периодично, док се у овом примеру новчана накнада за коришћење непокретности плаћала у целости. Иако се у овом примеру, као и код права плодоуживања, речи *uti et frui* користе како би се њима изразила садржина права, не може се на основу језичког тумачења *a priori* извести закључак о истоветности установа. Тачно је да у оба случаја титулари права могу да користе ствар и убирају плодове, али по два потпуно различита правна основа који осим речи у називу немају ништа заједничко.³⁸¹ С тим у вези, коментаришући Гајев текст (G. Inst. 2.7: ... *dominium populi Romani est uel Caesaris, nos autem possessionem tantum et usumfructum habere uidemur*; ...), Милошевић³⁸² указује да се приватноправним појмовима попут *possessio* или *usumfructus* изражавао положај концесионара, а не указивало на примену установа цивилног права. Довољно је указати на чињенице да се норме цивилног права нису могле применити на провинцијско земљиште ни након доношења *constitutio Antoniniana* 212. године,³⁸³ што је коинцидирало са обавезом плаћања јавних дажбина (*stipendium* и *tributum*),³⁸⁴ да право плодоуживања није могло настати ни уговором о купопродаји ни уговором о закупу, као и на Гросову³⁸⁵ опаску да корисници државне земље имају државину, а

³⁷⁴ A. Rudorff, F. Blume, K. Lachmann, *Die Schriften der romischen Feldmesser*, Berlin 1852, 287; F. Bozza, *La possessio dell'ager publicus*, Milan 1939, 178.

³⁷⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023.

³⁷⁶ М. Милошевић, „Проблеми аграрног закона из 111. године п. х.“, *Анали* LV 2/2007, 125.

³⁷⁷ W. W. Buckland (1921), 191.

³⁷⁸ F. Bozza, 178.

³⁷⁹ G. Thielmann, 98.

³⁸⁰ *Ager vectigalis* је термин којим се од времена владавине императора Хадријана називала земља у јавној својини коју су римска државе, општине или свештеничке колегије давали грађанима у закуп. У Дигестама је термин употребљен да означи само градске земљишне поседе. Са друге стране, подела на *ager vectigalis* и *ager non vectigalis* направљена је у зависности од тога да ли је земљиште било у доживотном закупу или не. У оба случаја, купац је за заштиту права имао *actio in rem*. G. Long, *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, London 1875, 458–459.

³⁸¹ A. Burdese, *Studi sull'ager publicus*, Torino 1952, 26 фн. 27.

³⁸² М. Милошевић, „*Ager privatus* и цивилно право у римској републици“, *Развој правног система Србије и хармонизација са правом ЕУ. Прилози пројекту 2006* (ур. Ј. Тркуља, приредио С. Таборошки), Београд 2007, 177 фн. 3.

³⁸³ М. Милошевић, „*Patrimonium principis*“, *Анали* LVIII 1/2010, 151 фн. 1; C. Baldus, 548.

³⁸⁴ М. Милошевић (2007), 178.

³⁸⁵ G. Grosso (1958), 21–22.

плодоуживаоци детенцију; с тим у вези D.41.2.52.pr. *Venonius libro primo interdictorum: Permisceri causas possessionis et usus fructus non oportet ...*.³⁸⁶

Међутим, довођење у везу две установе не мора бити у потпуности без основа из најмање три разлога. Прво, глаголи *uti frui* и *uti frui habere possidere* указују на обим права који стиче плодуживалац, са једне стране, и такозвани провинцијски власник, са друге, што може упућивати да је право коришћења провинцијске земље, то јест провинцијска својина, обликована по моделу права плодуживања (G. *Inst.* 2.7; 30–32). Са друге стране, управо Гај потврђује да плодуживање није настало у контексту коришћења *ager publicus*, већ да је реч о два различита института, имајући у виду неспорно порекло права плодуживања из *ius civile*, јер како Балдус³⁸⁷ примећује, право коришћења провинцијске земље није ни државина ни право плодуживања по римском цивилном праву. Друго, речи *uti frui* и *uti frui habere possidere* одговарају праву економске експлоатације садржаја имовине, које се у случају плодуживања одликује постојањем апсолутног права на туђој ствари, а у случају провинцијске својине у постојању релативног права његовог титулара да ствар користи и убира плодове D.7.3.1.pr (= *Fr. Vat.* 59) *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Quamquam usus fructus ex fruendo consistat, id est facto aliquo eius qui fruitur et utitur, ...*.³⁸⁸ Треће, ако је тачна претпоставка да је право плодуживања садржински обликовало такозвану провинцијску својину, могуће је да постоји и пример *vice versa*. Наиме, Гај (G. *Inst.* 2.30) пише да се право плодуживања у Италији стицало *inter vivos* у поступку *in iure cessio*. Са друге стране, јуриспрудент наводи да се право коришћења провинцијског земљишта могло стећи неформално, то јест пактом или стипулацијом (G. *Inst.* 2.31), што још једном указује на разлике између два правна режима. Међутим, чини нам се да није немогуће да отуда потиче генерално правило по коме се у позном класичном и посткласичном праву право плодуживања могло установити и неформалним путем.³⁸⁹ Нараво, реч је о претпоставци и веома загонетном и нејасном преседану у римском праву које романистима задаје главобоље вековима. Имајући у виду предмет дисертације, аутор се неће удаљавати од полазне претпоставке када је реч о историјату конституисања права плодуживања пактом и стипулацијом, иако не може да се отргне утиску да је реч о аномалији у *ius civile*.

G. *Inst.* 2.7. *Sed in prouinciali solo placet plerisque solum religiosum non fieri, quia in eo solo dominium populi Romani est uel Caesaris, nos autem possessionem tantum et usumfructum habere uidemur; utique tamen, etiamsi non sit religiosum, pro religioso habetur: item quod in prouinciis non ex auctoritate populi Romani consecratum est, proprie sacrum non est, tamen pro sacro habetur.*³⁹⁰

[Али, већина се слаже да провинцијско земљиште не може постати религијско, јер својина на овом земљишту припада римском народу или владару, и сматра се да имамо само државину или плодуживање³⁹¹. Па ипак, иако није религијско, узима се као да је религијско.³⁹²]

³⁸⁶ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 17. јул 2023.

³⁸⁷ C. Baldus, 548.

³⁸⁸ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 17. јул 2023; G. Grosso (1958), 23.

³⁸⁹ D.7.1.3.pr; D.45.1.38; D.45.1.56.6–7; D.45.1.58; D.45.1.75.3; D.46.2.9.2; и даље.

³⁹⁰ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 17. јул 2023.

³⁹¹ Станојевић реч *usumfructum* (G. *Inst.* 2.7; 2.30–32) преводи као *плодуживање* што сматрамо да није довољно прецизно. Уместо речи *плодуживање*, исправније је користити термине *право коришћења* или *право уживања*.

³⁹² Гај, *Институције* (превод О. Станојевић), Београд 2009, 99.

G. Inst. 2.30. *Ususfructus in iure cessionem tantum recipit: nam dominus proprietatis alii usumfructum in iure cedere potest, ut ille usumfructum habeat et ipse nudam proprietatem retineat. ipse usufructuarius in iure cedendo domino proprietatis usumfructum efficit, ut a se discedat et conuertatur in proprietatem; alii uero in iure cedendo nihilo minus ius suum retinet: creditur enim ea cessione nihil agi.*³⁹³

[Плодоуживање се може пренети само путем *in iure cessio*. Власник може на другога пренети право плодоуживања, а за себе задржати само голу својину. Ако сам плодоуживалац уступањем на суду пренесе на сопственика плодоуживање, службеност се од њега одваја и утапа у право својине. Ако пренесе службеност на другога, он ипак задржава своје право, јер се сматра да је ово уступање ништаво.³⁹⁴]

G. Inst. 2.31. *Sed haec scilicet in Italicis praediis ita sunt, quia et ipsa praedia mancipationem et in iure cessionem recipiunt. alioquin in prouincialibus praediis siue quis usumfructum siue ius eundi agendi aquamue ducendi uel altius tollendi aedes aut non tollendi, ne luminibus uicini officiatur, ceteraque similia iura constituere uelit, pactionibus et stipulationibus id efficere potest; quia ne ipsa quidem praedia mancipationem aut in iure cessionem recipiunt.*³⁹⁵

[Ово се наравно примењује на земљишта у Италији, јер се и сама земљишта прибављају манципацијом или уступањем путем парнице (*in iure cessio*). Другачије је у погледу провинцијског земљишта где, ако неко жели да установи плодоуживање, право прелаза, прогона стоке, спровођења воде, подизања зграде преко одређене висине или право да забрани подизање зграде преко одређене висине да не би ускратио суседу светло или друго слично право, то може постићи неформалним споразумима и стипулацијама, јер се ни сама ова земљишта не прибављају манципацијом или уступањем путем парнице.³⁹⁶]

G. Inst. 2.32. *Sed cum ususfructus et hominum et ceterorum animalium constitui possit, intellegere debemus horum usumfructum etiam in prouinciis per in iure cessionem constitui posse.*³⁹⁷

[Како плодоуживање може бити установљено и на робовима и на другим животињама, можемо закључити да се плодоуживање ових у провинцијама може установити путем *in iure cessio*.³⁹⁸]

У случају *ager censorius*, Рузелар³⁹⁹ истиче да постоји контроверза да ли се земља продаје (*vendere*) или даје у закуп (*locare*), иако је према Гајевом тексту (G. Inst. 3.145) јасно да се у конкретном случају не ради о купопродаји, већ закупу. Као потврду да се земља у јавној својини даје у закуп, ауторка наводи Фестов текст. Међутим, споран је његов превод. Ако текст доведемо у везу са претходно реченим, јасно је да он потврђује да магистрат теретно уступа право коришћења провинцијског имања грађанима, а не да им непокретност даје у плодоуживање: Sextus Pompeius Festus, *De verborum significatione* 516.50: *Vend<itiones> ... dicebantur censorum locationes; quod vel*

³⁹³ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 17. јул 2023.

³⁹⁴ Гај, *Институције* (превод О. Станојевић), Београд 2009, 105.

³⁹⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 17. јул 2023.

³⁹⁶ Гај, *Институције* (превод О. Станојевић), Београд 2009, 107.

³⁹⁷ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 17. јул 2023.

³⁹⁸ Гај, *Институције* (превод О. Станојевић), Београд 2009, 107.

³⁹⁹ S. Roselaar, 128–129.

<ut fr>uctus locorum publicorum venibant.⁴⁰⁰ Превод је неадекватан јер уместо да се реченица ... *quod vel <ut fr>uctus locorum publicorum venibant* преведе: „ ... зато што су продавали право коришћења јавних површина“, Рузелар је преводи: „ ... because they sold the usufruct of public places.“⁴⁰¹

G. Inst. 3.145. *Adeo autem emptio et uenditio et locatio et conductio familiaritatem aliquam inter se habere uidentur, ut in quibusdam causis quaeri soleat, utrum emptio et uenditio contrahatur an locatio et conductio, ueluti si qua res in perpetuum locata sit. quod euenit in praediis municipum, quae ea lege locantur, ut, quamdiu [id] uectigal praestetur, neque ipsi conductori neque heredi eius praedium auferatur; sed magis placuit locationem conductionemque esse.*⁴⁰²

[Купопродаја и закуп имају толико сличности, да се у неким случајевима може поставити питање да ли је реч о купопродаји или о закупу. Такав ће бити случај ако је нека ствар дата у вечити закуп, што се дешава са градским земљиштем које се даје под условом да не постоји право његовог одузимања нити од закупца нити од његових наследника докле год буде плаћана закупнина (*vectigal*). Ипак, ово ће пре бити закуп (него купопродаја).⁴⁰³]

1.1.3. USUSFRUCTUS ET COMMUNIO

Уколико се једна ствар налази у својини више лица (*socii*), каже се да на тој ствари постоји сусвојина (*condominium*⁴⁰⁴, то јест *communio*). Зачеци сусвојинских односа у римском праву везују се за установу конзорцијума. Чланови архаичне римске породице били су сопственици неиздвојеног дела заједничке имовине с правом да у сваком тренутку захтевају утврђивање свог удела (*ercto non cito* или *familiae erciscundae*).⁴⁰⁵ Распадом конзорцијума и даљим развојем римског приватног права, до сувласништва је најчешће долазило наслеђивањем, уговором (на пример *societas*) или случајно (*communio incidens*).⁴⁰⁶ Сувласници су имали идентичан обим права и обавеза који су се протезали на читаву ствар и сваки њен део, иако је сваки од сувласника *de facto* био ограничен правом других, због чега се право сваког од њих изражавало идеалним, аликвотним деловима читаве, неподељене ствари (D.13.6.5.15. *Ulpianus libro 28 ad edictum: ... totius corporis pro indiviso pro parte dominium habere*)^{407 408}. Трагајући за структуралним везама између односа власник – плодуживалац и односа који постоји међу заједничарима, Амброзино⁴⁰⁹ повлачи паралеле између две установе. Окосницу његове теорије чини претпоставка да се изворно само део права на земљишту могао

⁴⁰⁰ <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=njp.32101077773990&view=1up&seq=590>, последњи приступ 17. јул 2023.

⁴⁰¹ S. Roselaar, 129.

⁴⁰² <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 17. јул 2023.

⁴⁰³ Гај, *Институције* (превод О. Станојевић), Београд 2009, 145.

⁴⁰⁴ *Condominium* је термин који не користе римски правници, већ се у литератури први пут среће у XIV или XV веку, а верује се да потиче од глосатора. Римски правници су сусвојину називали *communio* или *rem communem habere*. P. Van Warmelo, „Aspects of Joint Ownership in Roman Law“, *TRG* 25/2 (1957), 9 фн. 1; M. Horvat (1980), 126.

⁴⁰⁵ И. Пухан (1974), 205.

⁴⁰⁶ M. Horvat (1980), 126.

⁴⁰⁷ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 15. август 2023.

⁴⁰⁸ Сувласнички аликвотни делови изражавају се у разломцима (*communio pro indiviso*). M. Horvat (1980), 126.

⁴⁰⁹ R. Ambrosino, 183–220.

дати у плодуюживање као *pars dominii*, те да је конституисањем права настајала својеврсна правна заједница измeђу власника и плодуюживаоца чији је циљ био свеобухватно коришћење предмета права, а не ускраћивање права сопственику да користи ствар. Додаје да трајање права у најстаријем периоду није могло бити временски ограничено, те да се није гасило неупотребом.⁴¹⁰ Према мишљењу аутора, структурална аналогија између *ususfructus* и *communio* огледа се, измeђу осталог, у следећем:

- 1) и сувласници, са једне стране, и власник и плодуюживалац са друге, не смеју самоиницијативно мењати суштину и карактер ствари, чак иако би измене довеле до њеног побољшања или увећања вредности;
- 2) ни једни ни други не могу самостално економски располагати предметом права;
- 3) у оба случаја, без сагласности свих не могу се конституисати или угасити службености на ствари која је предмет права плодуюживања или у заједничкој својини;
- 4) сахрањивањем леша без сагласности власника ствари или свих сувласника не долази до промене категорије послужног добра у *res religiosa*;
- 5) ако један од сувласника, без сагласности свих, или плодуюживалац, без дозволе власника, ослободи роба, не долази до наступања дејства манумисије;
- 6) сваки сувласник, може без сагласности других продати, поклонити, дати у закуп или заложити свој удео, као што то може учинити и титулар права плодуюживања, без знања власника ствари;
- 7) као и плодуюживалац, сваки од сувласника се може одрећи свог права и на тај начин ослободити одговорности за дугове имовине у заједничкој својини;
- 8) сваки од сувласника, као и плодуюживалац, стиче право на алувијалне наносе;
- 9) сувласници су, као и власник и плодуюживалац, пасивно легитимисани по *actio de peculio*;
- 10) право плодуюживања се у Дигестама означава као *pars dominii*, док се исти термин користи како би се означио удео сувласника на имовини у заједничкој својини; и тако даље.⁴¹¹

Романиста наставља елаборацију своје теорије тврдећи да распадањем конзорцијума и кидањем органских веза права плодуюживања са *communio* настаје класична концепција узусфруктуса као *ius in re aliena*. Нужна последица тог процеса је било наметање обавезе закључења *cautio usufructuaria*, јер је власник наједном остао без стварног утицаја на ствар и ефикасне правне заштите. На тај начин аутор верује да се право плодуюживања приближило концепту службености у римском праву, због чега су Јустинијанови компилатори на крају еволутивног пута института сврстали плодуюживање у личне службености.⁴¹²

Узевши у обзир предметно ограничење дисертације, аутор неће разматрати сваки од аргумената којим је романиста настојао да одбрани теорију о пореклу и правној природи плодуюживања у преткласичном и класичном римском праву. Мађутим, њени недостаци делују очигледно. На првом месту, извори не пружају потврду да се у најстаријем праву само део непокретности могао дати у плодуюживање. Друго, његова теорија негира схватање по коме је право настало као вид економског збрињавања плодуюживаоца. Иако извори сведоче о алиментационој функцији легата плодуюживања, Амброзино пише да се право установљавало у циљу

⁴¹⁰ *Ibid.*, 188 и 211.

⁴¹¹ *Ibid.*, 188–205.

⁴¹² *Ibid.*, 216–220.

заједничког коришћења ствари. Као и у претходном случају, извори не поткрепљују овај навод. Треће, плодуюживање се развило у годинама када је приватна својина била доминантан облик власти на ствари, те је мало вероватно да је институт створен како би наследник и легатар стекли ствар у заједничку својину, тим пре што је сусвојина међу Римљанима била крајње непопуларна (D.31.77.20. *Papinianus libro octavo responsorum: Communio est mater rixarum*⁴¹³). Четврто, аутор реконструише најстарији облик права плодуюживања на основу класичних текстова, од којих је већина из позног класичног права. Напоследку, верујемо да се највећи недостатак теорије огледа у позивању на аналогију између *ususfructus* и *communio*. Симптомачино је да ни на једном месту у изворима не проналазимо сличне аналогије римских правника које би посведочиле о кредибилности и репрезентативности Амброзинијевих навода. Због свега наведеног делује да теорија, којој не мањка оригиналности и креативности, остаје на нивоу непотврђене хипотезе.

1.2. ТЕОРИЈЕ О ПРАВНОЈ ПРИРОДИ ПЛОДОУЖИВАЊА

Велико, а вероватно највеће, још увек актуелно и нерешено питање о праву плодуюживања у преткласичном и класичном римском праву тиче се његове правне природе. Одсуство систематичности у делима римских правника, избегавање дефиниција (D.50.17.202. *Iavolenus libro 11 epistularum: Omnis definitio in iure civili periculosa est: parum est enim, ut non subverti posset*.⁴¹⁴), као и флуидна употреба правних термина узрокују збрку и чине немогућим дати задовољавајући и кохерентан одговор на питање о правној природи института у предјустинијанском римском праву. Због тога су велики и славни романисти видели право плодуюживања као: 1) *pars fundi* – функционално ограничено право својине на плодовима, комбиновано са ограниченим правом својине на плодносној ствари; 2) *pars dominii* – стварно право на туђој ствари које подразумева фрагментацију права својине и уступање права коришћења и убирања плодова плодуюживаоцу; 3) *species rei* – право располагања туђим плодовима, без постојања (стварног) права на плодносној ствари; 4) *merum ius* – независно, самостално и апсолутно право које није везано за ствар, већ за личност титулара права; 5) *pars rei* – једно од права или скупина права на ствари које власник уступа плодуюживаоцу; 6) облигационо право које се састојало у обавези власника да плодуюживаоцу омогући употребу и коришћење плодова независно од права на плодносној ствари, а које се захваљујући Салвију Јулијану средином II века трансформисало у стварно право, то јест *pars dominii*; 7) (личну) службеност; или 8) привремену својину. У наставку ће бити изложене основне теоријске концепције о праву плодуюживања у преткласичном и класичном римском праву. Напоследку, аутор ће се осврнути на чувену Павлову дефиницију права плодуюживања трагајући за правном природом и карактером установе у позном класичном римском праву.

1.2.1. ПРАВО ПЛОДОУЖИВАЊА КАО *PARS FUNDI* ИЛИ *PARS DOMINII*

Највећи број романиста заступа теорију о развоју плодуюживања из права својине. Окосницу теорије чини претпоставка да конституисањем права долази до фрагментације својине на објекту права, чиме неминовно долази до ограничавања или укидања дела власникових овлашћења и њиховог уступања титулару плодуюживања.

⁴¹³ Д. Стојчевић, А. Ромац, *Dicta et regulae iuris*, Београд 1989, 92.

⁴¹⁴ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 17. јул 2023.

Тако постављена теорија о настанку и развоју права плодуживања подразумева испуњење најмање две претпоставке. Прва се односи на одсуство колективне својине, јер се у условима њене доминације не могу проблематизовати теме ограничења права једног заједничара у корист другог. Римска приватна својина је веома рано заменила колективну власт генса на земљишним поседима (*ager gentilicis*) и средствима производње, а узевши у обзир предметно и временско ограничење дисертације, овој теми нећемо посвећивати превише пажње, јер је већ у годинама када је донет Закона XII таблица индивидуална својина била доминантан, а по већини мишљења и једини облик власти на ствари.⁴¹⁵ Друга подразумева постојање разграничења између права својине и такозваних секторских права. Чињеница да у време децемвирског закона не постоје јасне разлике између тих појмова може сугерисати да је право плодуживања млађе од 451. године пре нове ере и да се његово датирање може свести на период када је направљена дистинкција између *ius in re* и *ius in re aliena*⁴¹⁶. Да бисмо на сликовит начин објаснили суштину проблема, послужимо се установом земљишних службености (*servitutes praediorum / iura praediorum*) које су као *res Mancipi* постојале у време Закона XII таблица и обухватале *iter, via, actus et aquaeductus*.⁴¹⁷ *Raison d'être* постојања ових установа је прилагођавање апстрактних правних правила конкретним потребама које се састоје у омогућавању употребе и економске експлоатације ствари једног лица на терет другог;⁴¹⁸ *a contrario*, разлог постојања права плодуживања није у превазилажењу крутости правне норме, већ у алтруистичкој потреби оставиоца да осигура благостање члановима своје породице. У контексту ове теорије, проблем концепције стварних права на туђим стварима, а уједно и могућности постојања права плодуживања у архаичном праву, своди се на чињеницу да у том периоду није постојала јасна разлика између секторских права и својине. Заговорници ове теорије верују да су, изворно, земљишне службености биле *res corporales*, а не *res incorporales*,⁴¹⁹ а да је право својине било једино *ius in re* које је обухватало и службености и залог;⁴²⁰ супротно, Зом⁴²¹ пише да су у најстаријем праву упоредо са правом својине могле постојати искључиво земљишне службености, не и право залог или емфитевза, али да су оне схватане као ограничено право коришћења послужног добра. Због тога аутори сматрају да у време децемвира онај ко прелази преко туђег имања или прогони стоку има државину, то јест својину на делу пута којим је пролазио – *via* или *aqueductus* би према томе означавао појас земље или воде,⁴²² а не право

⁴¹⁵ Ф. Енгелс, *Порекло породице, приватне својине и државе*, Београд 1950, 123–133.

⁴¹⁶ Изрази *ius (iura) in re et ius (iura) in re aliena* који се преводe на српски језик као „право на ствари“ (право својине) и „стварно право на туђој ствари“ нису оригинално римски, већ потичу од средњовековних коментатора, највероватније глосатора и постглосатора. Изрази се уобичајено користе у европској континенталној правној традицији. R. Feenstra, „*Dominium and ius in re aliena: The Origins of a Civil Law Distinction*“, *New Perspectives in the Roman Law of Property. Essays for Barry Nicholas* (ed. P. Birks), Oxford 1989, 111 фн. 3.

⁴¹⁷ Cic. *de leg.* 1.21.55; D.8.3.1.pr; Е. Станковић, С. Владетић, „Универзалност правила римског права везаних за институт службености“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу* LVII 79/2018, 388.

⁴¹⁸ P. F. Girard, 364.

⁴¹⁹ Вид. више G. Pugliese, „*Res corporales, res incorporales e il problema del diritto soggettivo*“, *Studi in onore di Vincenzo Arangio-Ruiz nel XLV Anno del suo insegnamento* III, Napoli 1953, 223–260; F. Baldessarelli, „A proposito della rilevanza giuridica della distinzione tra *res corporales* e *res incorporales* nel diritto romano classico“, *RIDA* 37 (1990), 71–116.

⁴²⁰ G. Diósdi (1970), 107 и 110.

⁴²¹ R. Sohm, *The Institutes. A Textbook of the History and System of Roman Private Law*, Oxford 1907, 338–339.

⁴²² M. Bretone, 26–31.

њиховог коришћења.⁴²³ Бјонди⁴²⁴ верује да је реч о искључивом праву својине титулара службености, Гросо⁴²⁵ и Милошевић⁴²⁶ да постоји сусвојина, а Казер⁴²⁷ функционално подељена својина. Казерова хипотеза,⁴²⁸ иако крајње догматска и без утемељења у изворима, као и све остале, делује најприхватљивије, с обзиром на то да би се у случају постојања искључивог права својине негирала економска сврха службености (у пракси би то значило да власник послужног добра не може да иде путем који користи ималац службености; такође, тешко је претпоставити да би се неко одрекао извора воде у корист комшије), док би се у случају постојања сусвојине захтевало да власник ствари и титулар службености имају заједнички интерес на ствари, иако је јасно да су они супротстављени (титулар службености има интерес да економски експлоатише повласно добро користећи послужно, а власник да поврати пуну контролу на својој ствари).⁴²⁹ Теорија о функционално подељеној својини наслања се на Казеров⁴³⁰ концепт релативне својине према коме се право својине сводило на квалификовану државину ствари. У случају спора по *legis actio sacramento in rem* и тужилац и тужени

⁴²³ Диожди на основу две одредбе Закона XII таблица сматра супротно. Према његовом тумачењу децемвирски закон је прописивао да ималац службености стиче право проласка колима или прогона стоке, а не право својине на парчету земље. Са друге стране, не негира да је реч о *res mancipi*, али претпоставља да је то због тога што су се службености у најстаријем праву продавале манципацијом. D.8.3.8 (= Tab. VII 6) *Gaius libro septimo ad edictum provinciale: Viae latitudo ex lege duodecim tabularum in porrectum octo pedes habet, in anfractum, id est ubi flexum est, sedecim*. [Širina puta је према Законiku XII ploča на правом дијелу осам стопа, а на кривини, то јест гдје пут завija, šesnaest.]; Fest. *de verborum significatione* 371.50 (= Tab. VII 7): *Viam muniunt: ni sam delapidassint, qua volet iumento agito*. [Neka се пут одржава. Ако није насута каменје, нека тјера стоку куда хоће.]. G. Diósdí (1970), 114–115; <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 27. јул 2023; A. Romac, *Izvori rimskog prava*, Zagreb 1973, 25.

⁴²⁴ B. Biondi (1938), 659.

⁴²⁵ G. Grosso, „Problemi di origine e costruzione giuridica“, *Studi in onore di Vincenzo Arangio-Ruiz nel XLV del suo insegnamento* I, Napoli 1953, 36.

⁴²⁶ Са друге стране, Милошевић не искључује ни могућност да је у конкретном примеру пут био у искључивој својини онога ко је прелазио преко туђег имања. За заштиту свог права је имао уобичајену виндикациону формулу: *Пут је мој* (у случају постојања искључиве својине) или *Извор је и мој и твој* (у случају сусвојине). М. Милошевић (2016), 221. Аутор не наводи изворе на којима заснива хипотезе.

⁴²⁷ M. Kaser (1984), 145.

⁴²⁸ Казер конструише теорију на основу текста D.8.3.7.pr. *Paulus libro 21 ad edictum: Qui sella aut lectica vehitur, ire, non agere dicitur: iumentum vero ducere non potest, qui iter tantum habet. Qui actum habet, et plostrum ducere et iumenta agere potest. Sed trahendi lapidem aut tignum neutri eorum ius est: quidam nec hastam rectam ei ferre licere, quia neque eundi neque agendi gratia id faceret et possent fructus eo modo laedi. Qui viam habent, eundi agendique ius habent: plerique et trahendi quoque et rectam hastam referendi, si modo fructus non laedat*. [Кога преносе у носилци или лежаљци сматра се као да иде пешице, а не као да иде колима, али ко има само *iter* не може водити са собом теглећу животињу. Ко има *actus* може пролазити колима и водити теглеће животиње. Међутим, ни онај ко има *iter*, ни онај ко има *actus*, не може вући камење или дрво. Неки мисле да ни једнима ни другима није дозвољено да држе коплје усправно када пролазе (вукући камење или дрва), јер то не потпада под њихов *iter* или *viam*, а поред тога, на тај начин би могло доћи и до уништења усева. Ко има *viam* може ићи пешице или прелазити колима, а већина сматра да у том случају може вући терет и држати коплје усправно, под условом да не наноси штету усевима.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 27. јул 2023. Казер тумачи текст на следећи начин: коплје је симбол власти, па га ималац земљишне службености може носити усправно јер има својину над тим делом земљишта; међутим, како његово право није апсолутно, он га не може држати усправним у свакој ситуацији. Са друге стране, Диожди оштро критикује ово тумачење. Према његовом мишљењу, *hasta* значи коплје, али и мотка, а Павлов текст треба сагледавати у контексту практичне разраде конкретног проблема, а не као симболички чин. Имајући у виду да текст потиче из позног класичног права, Диожди сматра да је чин ношења копља као симбола власти крајње карикатуралан. G. Diósdí (1970), 113.

⁴²⁹ G. Diósdí (1970), 111–112.

⁴³⁰ M. Kaser (1984), 116.

су морали да доказују своје право својине, а улога судије би се сводила на одређивање ко је од њих двојице власник, што је превасходно зависило од тога ко у датом тренутку има више *власти*, односно фактичког утицаја на ствар. Према Казеровом мишљењу, судија не би могао да одбије тужбени захтев, чак иако би постојало треће лице са јачим правом од странака у спору. Када је реч о службеностима или залози, њихов титулар је уједно и власник ствари, али је његово право својине било ограничено на вршење тачно одређене функције, на пример, прелазак пешке или захватање воде; у случају спора између два *власника*, победу би однела она страна која има јаче право – титулар службености.⁴³¹ На основу напред наведеног, Казер је у концепту функционало подељене својине трагао за настанком и правном природом плодуюживања. Иако је у каснијим радовима одустао од почетне идеје, веровао је да је плодуюживање схватано као функционално ограничено право својине на плодовима, комбиновано са ограниченим правом својине на плодносној ствари (*pars fundi*) у мери у којој је то неопходно за производњу плодова;⁴³² са друге стране, Рикобоно⁴³³ верује да је плодуюживалац стицао право располагања туђим плодовима (*species rei*), не стичући никакво право на плодносној ствари. Казер у наставку истиче да су се претварањем права својине из релативног у апсолутно право створили услови за постојање стварних права на туђим стварима, али и права плодуюживања као самосталног права *in rem*. Фон Липтов⁴³⁴, наслањајући се на Казерову хипотезу о настанку права као *pars fundi*, закључује да је у годинама еволуције својине из релативног у апсолутно право плодуюживање постало *res incorporales* и да се могло уступити другом лицу као *utendi fruendi*. Трансформација својине из релативног у апсолутно право омогућило је цепање права својине и располагања њеним конститутивним елементима, док је формирање заокруженог појма плодуюживања као *pars dominii*⁴³⁵ омогућило егзистенцију два, садржински различита стварна права на једној ствари. За разлику од права службености која ограничавају својинскоправна овлашћења власника ствари, *pars dominii* се схвата као потпуно одузимање *uti et frui*; супротно, Бакланд⁴³⁶ сматра да се *pars dominii* огледа у постојању групе права које стиче плодуюживалац, а која садржински одговарају делу својинских права власника. Наведено је омогућило плодуюживаоцу да стекне *ius utendi fruendi*, а власнику да задржи *ius abutendi* на предмету плодуюживања. То се одразило и на концепт земљишних службености које се од III века пре Христа схватају као *ius in re aliena*;⁴³⁷ Диожди⁴³⁸ одбацује теорију о развоју земљишних службености из права својине и верује да је реч о независним правима, која су се развила непосредно након или упоредно са нестанком колективне својине. О праву плодуюживања као *pars dominii* пише и Павле:

⁴³¹ G. Diódsi (1970), 107.

⁴³² Упореди M. Kaser (1939), 462 са M. Kaser (1984), 148–149.

⁴³³ P. P. Zanzucchi, „Rivista della letteratura romanistica italiana 1907–1908“, ZSS 30/1 (1909), 509. Гросо указује да Рикобоно меша објекат права и садржај права и да се плодуюживање, као и право својине или службеност везује за ствар. Послужно добро је недељива целина на коме може постојати више права различите садржине. G. Grosso (1958), 51–52.

⁴³⁴ U. von Lübtow, *Schenkungen der Eltern an ihre minderjährigen Kinder und der Vorbehalt dinglicher Rechte*, Lahr 1949, 36.

⁴³⁵ Вид. више R. Vaucher, *Usufruit et "pars dominii": étude sur la notion romaine de l'usufruit considéré par rapport à la propriété*, Lausanne 1940. Такође, M. Kaser, „René-F. Vaucher, Usufruit et pars domini, Etude sur la notion romaine de l'usufruit considéré par rapport à la propriété, Lausanne (Imprimerie La Concorde), 1940. 151p“, ZRG 65/1 (1947a), 363–372.

⁴³⁶ W. W. Buckland, *Elementary Principles of the Roman Private Law*, Cambridge 1912, 112.

⁴³⁷ M. Horvat (1980), 157.

⁴³⁸ G. Diódsi (1970), 116.

D.7.1.4. *Paulus libro secundo ad edictum: Usus fructus in multis casibus pars dominii est, ...*⁴³⁹

[У многим случајевима плодуживање је део (права) својине, ...]

Пампалони⁴⁴⁰, са којим се делимично слаже Амброзино⁴⁴¹, је сматрао да се плодуживање развило као опозиција установи стварних службености, а да се од времена класичног права схвата као *pars dominii*. Пампалони је трагајући за пореклом права плодуживања промовисао теорију по којој се римска својина састојала из два елемента: *ususfructus et nuda proprietas*, а њихов однос је био уређен по узору на правила која су се примењивала на сувласничке уделе. Тако је, према његовом мишљењу, титулар службености стицао ограничен део власничких права, а плодуживалац идеалан део својинских права или идеалан део ствари. Романиста верује да је Салвије Јулијан сврстао плодуживање међу (личне) службености, а не Јустинијанови компилатори. Највећи критичари ове теорије су Гросо⁴⁴², Бакланд⁴⁴³, Бретоне⁴⁴⁴ и Пуљезе⁴⁴⁵, док Хебиб⁴⁴⁶ напомиње да је Пампалони изградио теорију ослањајући се на радове средњовековних правника Плацентина и Аца,⁴⁴⁷ проглашавајући велики број текстова интерполираним. Одбацујући Пампалонијеве и Амброзинијеве хипотезе, Бретоне⁴⁴⁸ сматра да се право плодуживања развило из права својине, конкретно *potestas (mancipium)*, то јест *dominium*, као специфично право „уживања“ туђе ствари, а да је у класичном праву заокружено као самосталан институт *pars dominii*.

За разлику од Пампалонија, али и Казера и следбеника његове првобитне теорије, Гросо⁴⁴⁹ верује да је плодуживање од свог настанка схватано као *pars dominii* и да је паралелно егзистирало са земљишним службеностима, а да се од времена Салвија Јулијана схвата као самостално *ius in re aliena*.⁴⁵⁰ Такође, Гросо указује да је

⁴³⁹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 17. јул 2023.

⁴⁴⁰ M. Pampaloni, „Il concetto classico dell'usufrutto“, *BIDR* 22 (1910), 109–154.

⁴⁴¹ R. Ambrosino, 183–220.

⁴⁴² G. Grosso (1958), 41–46.

⁴⁴³ W. W. Buckland, „The Conception of Usufruct in Classical Law“, *LQR* 43/3 (1927), 229–230.

⁴⁴⁴ M. Bretone, 159–169 фн. 26.

⁴⁴⁵ G. Pugliese (1956), 31–41; G. Pugliese (1965/66), 538–539.

⁴⁴⁶ M. Hebib, *Plodouživanje (ususfructus): primjena rimskog koncepta u dubrovačkom pravu*, doktorska disertacija, Sarajevo 2022, 115.

⁴⁴⁷ Глосатори и коментатори су разликовали две врсте права плодуживања: такозвано формално плодуживање (*usufrutto formale*) које је конципирано као *ius in re aliena*, и такозвано каузално плодуживање (*usufrutto causale*) које има власник на својој ствари. Међутим, овај концепт је одбачен у модерном праву јер нарушава схватање о јединству и недељивости права својине, а Балдесарели сматра да је био стран и римском класичном праву – то је јасно из следећег Улпијановог текста D.7.6.5.pr. *Ulpianus libro 17 ad edictum: Uti frui ius sibi esse solus potest intendere, qui habet usum fructum, dominus autem fundi non potest, quia qui habet proprietatem, utendi fruendi ius separatum non habet: nec enim potest ei suus fundus servire: ...* [Право да користити и ужива (туђу) имовину може имати само плодуживалац, али не и власник, јер он нема засебно право коришћење и уживања своје имовине; на имању једне особе не може постијати службеност у корист те особе.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 17. јул 2023; F. Baldessarelli, „La ricostruzione giuridica italiana del concetto romano di usufructus“, *RIDA* 38/3 (1991), 45. Такође, Солаци и Бјонди одбацују идеју да се својина састојала из два елемента (*ususfructus et nuda proprietas*), јер би то значило да је власник имао два различита права својине или две различите власти на ствари. S. Solazzi, „L'usufrutto della cosa propria“, *SDHI* 18 (1952), 229–236; B. Biondi, *Istituzioni di diritto romano*, Milano 1972, 310.

⁴⁴⁸ M. Bretone, 65 и 150–169 фн. 26.

⁴⁴⁹ G. Grosso (1958), 16 и 31.

⁴⁵⁰ *Ibid.*, 60–69. Слично, S. Tafaro, „Pars rei e proprium quiddam“, *Labeo* 18 (1972), 191.

правна природа плодуюживања неспојива са концептом релативне својине, који је, према његовом мишљењу, крајње проблематичан појам, док је за Бретонеа⁴⁵¹ Казерова хипотеза сложена, вештачка и не одговара примитивном праву у коме је плодуюживање настало. Гросо истиче да се плодуюживање не може свести на релативно – функционално ограничено право уживања туђе имовине, јер његовим установљавањем долази до јасне дистинкције између власникових и плодуюживачких права на ствари. Доказ за то је и чињеница да је власник против плодуюживаоца имао *actio negatoria*⁴⁵², али не и *vindicatio ususfructus*, с обзиром на то да не поседује *uti et frui*.⁴⁵³ Следствено, реч је о специфичном стварном праву које се од свог настанка, као и у време класичних јуриспрудената, штитило тужбом *in rem*:

G. Inst. 4.3: *In rem actio est, cum aut corporalem rem intendimus nostram esse aut ius aliquod nobis competere, uelut utendi aut utendi fruendi, eundi, agendi aquamve ducendi uel altius tollendi prospiciendiue, aut cum actio ex diuerso aduersario est negatiua.*⁴⁵⁴

[Стварна тужба је она код које у захтеву стоји да је нека телесна ствар наша или да нам припада неко право, као што је право употребе или плодуюживања, право прелаза, прогона стоке, водовода, право на подизање зграде преко одређене висине, право на видик или када противна страна у спору подигне нагаторну тужбу.⁴⁵⁵]

D.8.5.2.pr. *Ulpianus libro 17 ad edictum: De servitutibus in rem actiones competunt nobis ad exemplum earum quae ad usum fructum pertinent, tam confessoria quam negatoria, confessoria ei qui servitutes sibi competere contendit, negatoria domino qui negat.*

[Код службености, тужбе *in rem* нам стоје на располагању, по аналогiji са онима које се односе на плодуюживање, како *actio confessoria*, тако и *actio negatoria*. *Actio confessoria* стоји на располагању лицу које тврди да има право службености, док *actio negatoria* власнику који негира (службеност).⁴⁵⁶]

1.2.2. ПРАВО ПЛОДОУЖИВАЊА КАО *MERUM IUS*

У темељу Бакландове теорије о плодуюживању као самосталном праву (*ius*, то јест *merum ius*) лежи Рикобоново схватање узусфруктуса као *species rei* – права располагања туђим плодовима без права на плодносну ствар. Тумачећи значење речи *salva rerum substantia*, Рикобон дефинише плодуюживање као: „*il diritto di usare e godere delle cose aliene salva la sostanza*“⁴⁵⁷, то јест „*senza attingere, esclusa, la sostanza*“⁴⁵⁸. Романиста закључује да је плодуюживање: „*Il suo diritto si limita alla species rei, cioe alla forma, alla figura esteriore da cui dipende la produzione dei frutti, non investe*

⁴⁵¹ М. Bretone, 6.

⁴⁵² Вид. више М. Marrone, „Su rivendica e azione negatoria di usufrutto. Contributo all'analisi di D. 39.6.42 pr. (Papin. 13 resp.)“, *Studi per Giovanni Nicosia* V, Milano 2007, 209–223.

⁴⁵³ G. Grosso (1958), 41.

⁴⁵⁴ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 26. јул 2023.

⁴⁵⁵ Гај, *Институције* (превод О. Станојевић), Београд 2009, 283.

⁴⁵⁶ В. Станојловић (2021а), 29.

⁴⁵⁷ W. W. Buckland (1927), 332.

⁴⁵⁸ *Ibid.*

*la substantia, cioe l'essenza della cosa*⁴⁵⁹. Према његовом мишљењу *pars dominii* није стварноправног карактера који твори право на ствари (*pars rei*), већ овлашћење облигационоправне природе (*ius*) садржински блиско власниковим овлашћењима на *uti et frui*. Осврћући се на изворе у којима је право плодуживања детерминисано као стварно право, указује на интерполације⁴⁶⁰ Јустинијанових компилатора – реч је о Целзовом тексту (D.7.1.2. *Celsus libro 18 digestorum: Est enim usus fructus ius in corpore, quo sublato et ipsum tolli necesse est.*^{461, 462}) у коме је плодуживање дефинисано као *ius in corpore* и Гајевом тексту (D.46.1.70.2. *Gaius libro primo de verborum obligationibus: ... Nobis in eo videtur dubitatio esse, usus fructus pars rei sit an proprium quiddam: sed cum usus fructus fundi ius est, incivile est fideiussorem ex sua promissione non teneri.*⁴⁶³) у коме је узусфруктус представљен као *ius fundi*.⁴⁶⁴

Следећи Рикобонов ток мисли, Бакланд⁴⁶⁵ гради теорију о независном развоју права плодуживања као *sui generis* институту. Према његовом мишљењу, право је од свог настанка самостално и апсолутно право, то јест *merum ius (res incorporalis)*. Разматрајући настанак права у контексту развоја земљишних службености, Бакланд закључује да плодуживање може самостално постојати у односу на ствар, док су земљишне службености суштински везане за *praedia*, а право својине за *res*. На тај начин он негира порекло плодуживања из права својине и одбацује теорију о плодуживању као *pars dominii*. Међутим, како право не може „лебдети у ваздуху“, већ мора има објекат, оно је везано за имаоца права, те отуда објашњење његовог строго личног карактера. С тим у вези, Гросо⁴⁶⁶ наводи да је Бакландова теорија нејасна и да романиста, са једне стране, негира било какву правну власт на ствари, док са друге стране говори о праву плодуживања као „апсолутном праву“. У сличном тону, Каган⁴⁶⁷ се пита на који начин је романиста дошао до конкретног закључка ако је општепознато да термин *merum ius* не постоји у изворима. Одбацујући Бакландову хипотезу, аутор указује на следеће. На првом месту, позива се на Гајев текст (G. *Inst.* 2.14) у коме је јуриспрудент сврстао плодуживање међу бестелесне ствари, заједно са заоставштином. Правећи аналогију с *hereditas*, Каган поставља питање да ли је онда и заоставштина *merum ius*? Цитирајући други Гајев текст (G. *Inst.* 2.54) у коме јуриспрудент објашњава због чега је рок за стицање непокретности из заоставштине годину дана, иако је Закон XII таблица прописао рок од две године за узупацију земљишта, Каган⁴⁶⁸ изводи закључак да се *res incorporalis* која садржи телесну ствар (заоставштина или плодуживање) не може правно квалификовати као *merum ius*.

G. *Inst.* 2.14. *Incorporales sunt, quae tangi non possunt, qualia sunt ea, quae in iure consistunt, sicut hereditas, ususfructus, obligationes quoquo modo contractae.*

⁴⁵⁹ *Ibid.*, 332–333.

⁴⁶⁰ L. Mitteis, (1929), 94.

⁴⁶¹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁴⁶² Плодуживање је право на ствари; ако се ствар уништи, неминовно се гаси и право.

⁴⁶³ ... Чини нам се да се дилема своди на следеће: да ли је плодуживање право на ствари или нешто друго. Међутим, имајући у виду да је плодуживање право на земљишту, не би било у складу с цивилним правом ако јемац не би одговарао по основу онога што је обећано. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁴⁶⁴ W. W. Buckland (1927), 333.

⁴⁶⁵ W. W. Buckland (1927), 326–348; W. W. Buckland, A. D. McNair, *Roman Law and Common Law – A Comparison in Outline*, Cambridge 1974, 127–128. Критика G. Grosso (1958), 56–58.

⁴⁶⁶ G. Grosso (1958), 57–58.

⁴⁶⁷ K. Kagan, „The Nature of *Ususfructus*“, *CLJ* 9/2 (1946), 161–162.

⁴⁶⁸ *Ibid.*, 162.

*nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur, et fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt, et id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est, ueluti fundus, homo, pecunia: nam ipsum ius successionis et ipsum ius utendi fruendi et ipsum ius obligationis incorporale est. eodem numero sunt iura praediorum urbanorum et rusticorum. [. . . . vv. 2 1/4] non extollendi, ne luminibus uicini officiat: item fluminum et stillicidiorum idem ius ut [. . . . vv. 5]*⁴⁶⁹

[Бестелесне ствари су оне које се не могу додирнути, какве су оне које се састоје у неком праву, као што је заоставштина, плодоуживање, облигације било на који начин да су настале. Не мења суштину што се заоставштина може састојати из телесних ствари и што су плодови који се из земље добијају телесни, па и оно што нам неко из облигације дугује такође је најчешће телесно, као земљиште, роб, новац – само право наслеђивања, само плодоуживање и само право потраживања из облигационог односа су бестелесне ствари. Овде се убрајају и права на градским и сеоским непокретностима, које се још називају службеностима. (Недостаје око осам редова).⁴⁷⁰]

G. Inst. 2.54: *Quare autem hoc casu etiam soli rerum annua constituta sit usucapio, illa ratio est, quod olim rerum hereditariarum possessione ipsae hereditates usucapi credebantur, scilicet anno: lex enim XII tabularum soli quidem res biennio usucapi iussit, ceteras uero anno: ergo hereditas in ceteris rebus uidebatur esse, quia soli non est [quia neque corporalis est]; et quamvis postea creditum sit ipsas hereditates usucapi non posse, tamen in omnibus rebus hereditariis, etiam quae solo tenentur, annua usucapio remansit.*⁴⁷¹

[А разлог што је у овом случају чак и за непокретности одржај од годину дана састоји се у томе што се некада сматрало да се државина ствари из наслеђа сматрала као одржај самог наслеђа, а то је за годину дана. Наиме, Закон XII таблица је одређивао рок одржаја за земљу на две године, а за остале ствари на годину дана. Отуда се сматрало да се наслеђе убраја у „остале ствари“, јер се не убраја у земљиште, будући да и није телесна ствар. Иако је касније настало мишљење да само наслеђивање не може бити прибављено одржајем, ипак је остало правило да се све ствари из заоставштине, чак и непокретности, могу стећи одржајем од једне године.⁴⁷²]

Затим, иако се Каган⁴⁷³ слаже са Бакландом да плодоуживање није *res corporalis*, већ *res incorporalis*, сматра да је то недовољно како би се прихватила теорија о праву плодоуживања као *merum ius*. Користећи се аналогијом по други пут, указује да су Римљани схватили и право својине као власт на ствари, а не као конкретну ствар, али да је нису квалификовали као *merum ius*. У позадини тврдње лежи схватање које не признаје стварне разлике између *res corporalis* и *res incorporalis*, већ их своди на ниво филозофске расправе. Тако на пример, Вили⁴⁷⁴ негира постојање субјективних стварних права и истиче да *res* није материјална ствар, већ низ правних овлашћења која у збиру чине *ius in re*; конкретно, предмет права својине није *fundus* као телесна ствар, већ низ

⁴⁶⁹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁴⁷⁰ Гај, *Институције* (превод О. Станојевић), Београд 2009, 99; D.1.8.1.1.

⁴⁷¹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 1. август 2023.

⁴⁷² Гај, *Институције* (превод О. Станојевић), Београд 2009, 113–115.

⁴⁷³ К. Каган, 165.

⁴⁷⁴ M. Villet, „Du sens de l'expression *jus in re* en droit romain classique“, *RIDA* 2/3 (1949), 417–436.

различитих правних овлашћења која у збиру чине *ius fundi*. Следствено, поистовећујући *res corporalis* и *res incorporalis*, он схвата плодуюживање као део ствари (*pars rei*), у буквалном смислу речи, а не као *pars dominii*. У основи оваког схватања је Целзов текст D.50.16.86. *Celsus libro quinto digestorum: Quid aliud sunt "iura praediorum" quam praedia qualiter se habentia: ut bonitas, salubritas, amplitudo?*⁴⁷⁵

Напоследку, Каган одбацује и Бакландово објашњење строго личног карактера права. Он верује да се право гасило грађанском или физичком смрћу титулара како ствар или имовина не би постали безвредни:

D.7.1.3.2. *Gaius libro secundo rerum cottidianarum sive aureorum: Ne tamen in universum inutiles essent proprietates semper abscedente usu fructu, placuit certis modis extinguere usum fructum et ad proprietatem reverti.*⁴⁷⁶

[Међутим, како „гола“ својина не би постала безвредна због непрекидног вршења плодуюживања, плодуюживање се може угасити на одређене, посебне начине, и вратити власнику.]

На трагу Бакландове идеје, Масон⁴⁷⁷ поставља хипотезу о четворофазном развоју права плодуюживања – 1) плодуюживање пре Салвија Јулијана; 2) концепт права према Салвију Јулијану; 3) разрада јулијанског концепта од стране позних класичних јуриспрудената и 4) реформа установе у оквиру Јустинијановог законодавства.⁴⁷⁸ Иако романиста верује да је право плодуюживања изворно било облигационоправне природе, а у класичном праву стварноправне, Масонову теорију можемо окарактерисати као „мешовиту“, те је због тога излажемо у овом делу дисертације, а не у делу дисертације у коме се говори о плодуюживању као „чисто“ облигационом праву. У наставку ћемо изложити основне црте теорије о прве три фазе у развоју права.

Масон⁴⁷⁹ наводи да је у најстаријем праву плодуюживање имало релативни карактер, те да је схватано као лично право уживања ствари (*un droit de jouir*), у најширем смислу те речи, чијим конституисањем није долазило до фрагментације права својине. Позивајући се на текстове преткласичних правника Манија Манилија, Марка Јунија Брута и Публија Муције Сцеволе, Масон претпоставља да је централни елемент права било право на плодове, док су *uti et frui* схватани као материјални чиниоци права својине – *un des éléments matériels caractérisant la propriété*⁴⁸⁰. Следствено, власник би предавао плодуюживаоцу објект права, а узифруктуар би стицао најшира правна овлашћења у границама *Lex Aquilia et actio furti*. Ако плодуюживалац не би након гашења права вратио ствар власнику, сопственик би имао право на тужбу за повраћај ствари (*rei vindicatio*) као према било ком трећем лицу. Међутим, некада неограничено и „апсолутно“⁴⁸¹ право *uti et frui* временом је почело да трпи све већа ограничења,

⁴⁷⁵ Шта су друго *iura praediorum* ако не особине земљишта као што су плодност, квалитет, величина. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 1. август 2023.

⁴⁷⁶ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 1. август 2023.

⁴⁷⁷ Р. Masson, 30–47. Масонову теорију некритички прихватају Станојевић и Бујуклић, О. Станојевић, *Римско право*, Београд 1997, 225; Ж. Бујуклић, *Римско приватно право*, Београд 2012, 272. Критика R. Vaucher, 27–28. О настанку плодуюживања као облигационог права и његовој каснијој еволуцији у институт који се схватао као *pars dominii / rei* с дејством *erga omnes* вид. A. Guarino, 657–658.

⁴⁷⁸ Р. Masson, 31.

⁴⁷⁹ *Ibid.*, 32–36.

⁴⁸⁰ *Ibid.*, 33.

⁴⁸¹ Масон додаје да апсолутно дејство *uti et frui* није у колизији са појмом *dominium*, јер је реч о *de facto* правном овлашћењу које не умањује сопственикова права на ствар чак иако дође до потпуне апсорпције материјалног супстрата ствари. Р. Masson, 36 фн. 1.

најпре наметањем обавезе закључења *cautio usufructuaria*. Пред крај републике или почетком принципата плодоуживање постаје јаснији појам, иако и даље није *ius in re*, већ нека врста облигационог, нематеријалног, непреносивог, строго личног и алиментационог права које овлашћује титулара да убира плодове у личне и комерцијалне сврхе.⁴⁸² С тим у вези, ако би право плодоуживања једне ствари имало више титулара, свако од њих би стицао право на одређени износ вредности, а не њен део. Аутор сматра да у прилог ове тврдње иде текст (D.35.2.1.9 = *Fr. Vat.* 68) у коме су *veteres* расправљали на који начин треба процењивати вредност легата плодоуживања из угла Фалцидијевог закона, као и правило о *dies cedens* (видети наслов 1.3.2.2.2. дисертације). У наставку истиче да су две ствари кључно утицале на промену правне природе узусфруктуса: могућност конституисања плодоуживања на потрошним стварима и специфична правила о *ius accrescendi* (видети наслов 1.3.2.2.2. дисертације). Како би се у новонасталим околностима осигурало доживотно уживање имовине, плодоуживаоцу је преношен део права својине, односно *uti et frui*, који је подразумевао фрагментацију власникових права и установљавање *ius in re* с дејством *erga omnes*. Паралелно с тим процесом долази до слабљења апсолутног дејства приватне својине и правног положаја власника. У коначници, право је схватано као *pars rei*, док му је финалан облик дао Салвије Јулијан као *ius in re aliena*^{483 484}. Масонове и Бретонеове хипотезе о правној природи плодоуживања делују идентично, с тим да Бретоне, за разлику од Масона, сматра да се установа развила из права својине (*potestas (mancipium) / dominium*).

1.2.3. ПЛОДОУЖИВАЊЕ КАО ОБЛИГАЦИОНО ПРАВО

Вијакер⁴⁸⁵ и Бретоне⁴⁸⁶, са којима се делимично слаже Диожди⁴⁸⁷, одбацују Рикобонову теорију сматрајући да је двосмислена и да не идентификује садржај *utendi fruendi*. Слично мисли и Масон, с тим да аутор, као што смо напред видели, сматра да је плодоуживање изворно било облигационоправне природе, а да се у класичном праву трансформисало у *ius in re aliena*. Са друге стране, Пуљезе⁴⁸⁸ је крајње скептичан када је реч о покушају одређења права плодоуживања у преткласичном праву.⁴⁸⁹ За њега су подједнако неутемељене и теорије које поистовећују право плодоуживања с правом својине или сусвојине и оне које говоре о настанку права као *pars rei* или *pars dominii* крајем III или почетком II века пре Христа. Оно што романисти делује неспорно је да се плодоуживање у том периоду разликовало од права својине и да није постојало као заокружен институт.⁴⁹⁰ У фокусу његовог поимања установе налази се економски ефекат установљавања плодоуживања који се огледа у подели економског супстрата ствари између плодоуживаоца и власника.⁴⁹¹ Са правне тачке гледишта, подела је подразумевала цепање права својине на два дела – једног који се састојао из права употребе и стицања плодова и другог који је био сачињен од овлашћења која су

⁴⁸² P. Masson, 36–43.

⁴⁸³ Вид. више G. Wesener, „Iulians Lehre vom ususfructus“, SZ 81/1 (1964), 83–108.

⁴⁸⁴ *Ibid.*, 43–47. Слично, A. Guarino, 658.

⁴⁸⁵ R. Vaucher, 17.

⁴⁸⁶ M. Bretone, 183.

⁴⁸⁷ G. Diósdí (1970), 134.

⁴⁸⁸ G. Pugliese (1965/66), 537–538.

⁴⁸⁹ У сличном тону и F. Schulz (1960), 370.

⁴⁹⁰ G. Pugliese (1965/66), 538.

⁴⁹¹ *Ibid.*

преостала од првобитног садржаја права својине. На тај начин Пуљезе прихвата концепт према коме се право плодуживања састојало од правних овлашћења која су, заједно са другим правима, формирала римски појам *dominium*; дакле, није реч о фрагментацији права својине, већ постојању групе права која садржински одговарају делу права која припадају римском власнику. Закључак поткрепљује наводом да је схватање плодуживања као облигационог права могло постојати у преткласичном праву када институт није био заокружен као независно и самостално право (*ius*), те чињеницом да је плодуживалац стицао ограничено право употребе ствари – у ситуацији да је плодуживање облик својине или делимичне својине, титулар плодуживања би стицао неограничено *ius utendi*.⁴⁹² Околност да један број класичних текстова дефинише плодуживање као *pars dominii / rei*, а други као *ius*, Пуљезе⁴⁹³ објашњава спонтаношћу и креативношћу римских правника који су, прилагођавајући институт реалним потребама својих суграђана, казуистички и од случаја до случаја уподобљавали институт и мењали његову правну природу трагајући за најпогоднијим решењима нарастућих практичних изазова.⁴⁹⁴

На трагу Пуљезових идеја, Хебиб сматра: 1) да плодуживање и право својине нису идентични појмови и да се плодуживање не може разликовати у односу на својину по свом привременом или ограниченом карактеру; 2) да је плодуживање право једног лица на ствари која припада другоме које трпи ограничење у обавези очувања супстанце ствари; и 3) да је плодуживање део имовине због чега су плодуживаочева овлашћења недоступна власнику послушног добра.⁴⁹⁵

1.2.4. ПЛОДОУЖИВАЊЕ КАО (ЛИЧНА) СЛУЖБЕНОСТ

Елверс⁴⁹⁶ и Станојевић⁴⁹⁷, као и већина романиста XIX века, сматрају да је право плодуживања у класичном праву лична службеност; Елверс додаје да Кодекс, Дигеста и Институције групишу текстове који се односе на плодуживање и службености под различитим насловима јер их компилатори нису налазили на једном месту у делима класичних правника. Са друге стране, Лонго⁴⁹⁸ је први указао да је реч о креацији Јустинијановог права, а његов став је постао општеприхваћен у науци.⁴⁹⁹ То је посебно јасно ако се узму у обзир Гајеве Институције (G. Inst. 2.14; 2.31; 4.3), али и Ватикански фрагменти (Fr. Vat. 45–54). Највећи број текстова употребљава реч *servitus* у значењу *iura praediorum* како би се навели општи принципи и битни елементи стварних службености или да би се направила разлика између њих и права плодуживања,⁵⁰⁰ док је у Јустинијановим Дигестама плодуживање означено као службеност у само шест текстова.⁵⁰¹

⁴⁹² *Ibid.*, 539–540.

⁴⁹³ *Ibid.*, 539.

⁴⁹⁴ Слично А. Watson (1984a), 217 фн. 3.

⁴⁹⁵ М. Hebib (2022), 122.

⁴⁹⁶ R. Elvers, *Die römische Servitutenlehre*, Marburg 1856, 448.

⁴⁹⁷ О. Станојевић (1997), 225.

⁴⁹⁸ C. Longo, „La categoria delle servitutes nel diritto romano classico“, *BIDR* 11 (1898), 281–340.

⁴⁹⁹ Вид. на пример P. F. Girard, 363; W. W. Buckland (1921), 268; M. Kaser (1984), 149.

⁵⁰⁰ G. Grosso (1958), 6.

⁵⁰¹ W. W. Buckland (1921), 268.

Међутим, у неким текстовима класичних правника се говори о плодуживању као о службености. Тако на пример, Павле⁵⁰² пише да је немогуће легирати плодуживање земљишне службености, јер не може постојати службеност на службености. Исто тако, не смемо занемарити и чувену Марцијанову⁵⁰³ дефиницију у којој је извршена подела свих службености на земљишне (стварне) – сеоске и градске и личне – плодуживање и узус. Но, када је реч о овим и сличним текстовима, највећи број романиста сматра да су интерполирани, а да Марцијанов навод треба посматрати као изолован случај – неку врсту страног тела у класичном римском праву или теоријску конструкцију без утемељења у пракси.⁵⁰⁴ Према Масоновом⁵⁰⁵ мишљењу, један од доказа се крије у Јустинијановим Институцијама, где се на основу употребљених речи јасно уочава како су некадашње, самосталне установе, придодате службеностима:

I.2.5.6: *Haec de servitutibus et usu fructu et usu et habitatione dixisse sufficiat.* ...⁵⁰⁶

[Оно што смо рекли о службеностима и праву плодуживања, употребе и становања довољно је. ...]

Гросо⁵⁰⁷ примећује да је у традицији источњачких правних школа задржан концепт права плодуживања као стварног права на туђим стварима (I.2.4.pr: [*Usus fructus*] *est enim ius in corpore*.⁵⁰⁸), али да од њих потиче вештачка конструкција *servitutes personarum*; с тим у вези, Николас⁵⁰⁹ пише да је подела на стварне и земљишне службености настала у Византији. Према његовом мишљењу, источњачки правници су тежили да сва, најстарија стварна права на туђим стварима, која су се у класичном праву састојала од тражења једне стране (*vindicatio ususfructus*) и негације друге (*actio negatoria*), обухвате заједничким именом. На тај начин је изграђен општи концепт „службености“ који се састоји из: права на земљишту, односно стварних службености и права која су конституисана у корист неке особе, то јест личних службености.⁵¹⁰

⁵⁰² D.33.2.1. *Paulus libro tertio ad Sabinum: Nec usus nec usus fructus itineris actus viae aquaeductus [aquaeductus] legari potest, quia servitus servitutis esse non potest: nec erit utile ex senatus consulto, quo cavetur, ut omnium quae in bonis sint usus fructus legari possit, quia id neque ex bonis neque extra bona sit.* [Ни право коришћења, ни право плодуживања, права преласка пешке или колама или прогона стоке или права на спровођења водотока се не може легирати, јер службеност на службености не може постојати. Исто ће важити и према *senatus consultum* која предвиђа да се може легирати плодуживање свега што се налази у имовини, јер оно нити је укључено нити је искључено из имовине.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁵⁰³ D.8.1.1. *Marcianus libro tertio regularum: Servitutes aut personarum sunt, ut usus et usus fructus, aut rerum, ut servitutes rusticorum praediorum et urbanorum.* [Службености су или личне, као (што су) право коришћења и право плодуживања, или стварне, као (што су) сеоске и градске службености.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁵⁰⁴ G. Grosso (1958), 6–7.

⁵⁰⁵ P. Masson, 14 фн. 5.

⁵⁰⁶ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁵⁰⁷ G. Grosso (1958), 71.

⁵⁰⁸ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁵⁰⁹ B. Nicholas, *An Introduction to Roman Law*, Oxford 2008, 144.

⁵¹⁰ G. Grosso (1958), 7–11.

1.2.5. ПЛОДОУЖИВАЊЕ КАО ПРИВРЕМЕНА СВОЈИНА

Пероци⁵¹¹ и Прудон⁵¹² дефинишу плодуживање као привремену својину⁵¹³ једног лица на послужној ствари. Аргументи на којима Пероци базира претпоставку су: 1) плодуживање може постојати на свакој непотрошној покретној или непокретној ствари; 2) право је дељиво као и право својине; 3) плодуживалац може сам да користи ствар или њено коришћење препустити трећем лицу; 4) узифруктуар стиче право на све користи од ствари, не само на плодове; 5) плодуживалац може објекат права дати у закуп; 6) власник послужне ствари и плодуживалац деле цивилне плодове сразмерно трајању права; 7) плодуживалац може мењати ствар и приводити је намени; и слично.⁵¹⁴

Критике Пероцијеве теорије су бројне. На првом месту, Римљани не познају такозвану привремену својину, посебно ако знамо да Ватикански фрагменти садрже текст који експлицитно забрањује пренос права својине на одређени временски период (*Fr. Vat. 283: ... ad tempus proprietas transferri nequiverit*;⁵¹⁵ супротно *C.8.54.2. Imperatores Diocletianus Maximianus: ... donatio valet, cum etiam ad tempus certum vel incertum ea fieri potest ...*⁵¹⁶).⁵¹⁷ Исто тако, плодуживаочев обим права није једнак правима сопственика ствари:⁵¹⁸ за разлику од власника плодуживалац нема државину ствари, не сме уништити, оштетити или исцрпети супстанцу ствари, стиче квантитативно ограничено право на прираштај ствари, трећим лицима може уступи право употребе или убирања плодова које је облигационоправне, а не стварноправне природе, и тако даље. Вијакер⁵¹⁹ додаје да је Пероци намерно занемарио Гајев текст у коме се наводи да је плодуживање бестелесна ствар (*G. Inst. 2.14*), а Масон⁵²⁰ да његова теорија нема солидне аргументе и да руши концепт својине у римском праву, иако не искључује могућност да је описани концепт важио у Јустинијановом праву. По свему судећи, чини нам се да је теорија о праву плодуживања као привременој својини неутемељена и као таква неприхватљива.

1.2.6. D.7.1.1. PAULUS LIBRO TERTIO AD VITELLIUM

У уводу смо истакли да Павлову⁵²¹ дефиницију права плодуживања усваја већина савремених правних система, али и удбеника који студентима права излажу

⁵¹¹ S. Perozzi, *Istituzioni di diritto romano* I, Firenze 1908, 780–790.

⁵¹² J. B. V. Proudhon, *Traité des droits d'usufruit, d'usage personnel et d'habitation* I, Dijon 1836, 12–13.

⁵¹³ D.42.5.8.pr. *Ulpianus libro 61 ad edictum: In venditionem bonorum etiam usus fructus venit, quia appellatione domini fructuarius quoque continetur*. [Када се имовина продаје, продаје се и плодуживање, јер одредница власник обухвата и плодуживање.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁵¹⁴ S. Perozzi, 780–790.

⁵¹⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁵¹⁶ *Ibid.*

⁵¹⁷ G. Grosso (1958), 58–60; R. la Rosa (2008), 49 и даље.

⁵¹⁸ P. Bonfante (1972), 65–73.

⁵¹⁹ R. Vaucher, 29.

⁵²⁰ P. Masson, 28–30.

⁵²¹ Јулије Павле (лат. *Iulius Paulus*, грч. *Ιούλιος Παῦλος*) спада у ред најцењенијих и најпознатијих римских правника. Година рођења и смрти су непознате. Место рођења је такође непознато, иако се спекулише да је рођен у данашњој Падови (*Patavium*) или Феникији (*Phoenicia*), данашња област Леванта. Био је ученик Цервидија Сцеволе, а након школовања радио је као адвокат. Током свог живота обављао је низ значајних јавних функција – био члан царског савета императора Септимија Севера и

материју римског приватног права и позитивног стварног права. Међутим, мање је познато да постоје још два сачувана текста који такође, у форми дефиниције, ближе одређују ову установу – један који потиче од правника Јувенција Целза, а коју су Јустинијанови компилатори унели у Дигеста и други чији је аутор Улпијан, а која се не налази у *Corpus Iuris Civilis*. С тим у вези, намеће се неколико питања: због чега је Павлова дефиниција узета као најпотпунија или најприхватљивија да нормира и опише садржину плодоуживања, те шта из ње заправо сазнајемо о овој установи.

D.7.1.1 (= I.2.4.pr) *Paulus libro tertio ad Vitellium: Usus fructus est ius alienis rebus utendi fruendi salva rerum substantia.*⁵²²

[Плодоуживање је право користити туђе ствари и (од њих) прибирати плодове, чувајући суштину ствари.⁵²³]

Павловој дефиницији оспорава се и аутентичност и елегантност. Велики број романиста сматра да је реч о невештој посткласичној интерполацији⁵²⁴ Павловог текста у коме је јуриспрудент указао да плодоуживање може постојати само на непотрошним стварима (*salva rerum substantia*). Према Гросовом⁵²⁵ мишљењу, речи *utendi fruendi* упућују на садржину права, односно нормирају обима плодоуживачевог овлашћења на ствари, док би синтагма *salva rerum substantia* означавала објективну границу постојања права, то јест да се плодоуживање може установити само на непотрошним стварима. Слично мисле и Бакланд⁵²⁶ и Бонфанте⁵²⁷. Са друге стране, Шулиц⁵²⁸ сматра да је значење реченице *salva rerum substantia* непрецизно и нетачно, јер ако је предмет плодоуживања земљиште, плодоуживалац може копати руду или песак чиме недвосмислено долази до задирања у супстанцу ствари. Балдесарели⁵²⁹ пише да је дефиниција штурa и да се своди на парафразирање плодоуживања као *ius utendi fruendi*. Иако из Павловог текста не сазнајемо ништа о правној природи установе, њеном ограниченом трајању или везаности за личност титулара права, Хебиб⁵³⁰ сматра да забрана задирања у супстанцу ствари указује да је право плодоуживања схватано (или да га је Павле схватао) као *pars dominii*.

Међутим, има романиста који сматрају да је Павлова дефиниција оригинална и да потиче из класичног права. Тако на пример, Бјонди⁵³¹ пише да реченица нормира

Каракале, а за време владавине цара Александра Севера био је *praefectus praetorio*. Приписује му се триста двадесет дела, од којих су најпознатији коментари цивилног права у шеснаест књига (*Libri ad Sabinum*) и коментари преторског права у седамдесет осам књига (*Libri ad edictum*), те збирке одговора у двадесет шест књига (*Questiones*), монографије (*Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum*) и уџбеници (*Institutiones, Regulae, Manualium Libri III*). Његови текстови чине шестину Јустинијанових Дигеста, а најзначајније дело су „Сентенце“ (*Sententiarum ad filium libri quinque*) које су сачуване у целини, а чији је већи део заправо садржан у *Lex Romana Visigotorum* из 506. године, *Lex Romana Burgundiorum* и *Edictum Theodorici*. A. Berger, 623; B. Вулетић, 45–46 фн. 196; J. Paulo, *Sentencie* (prevod A. Romac), Zagreb 1989, 5–32.

⁵²² <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁵²³ М. Полојац, А. Катанчевић, *Практикум за римско право* (I), Београд 2015, 88.

⁵²⁴ S. di Marzo, „Sulla definizione romana dell'usufrutto“, *Studi in onore di Carlo Fadda* I, Napoli 1906, 189–200; R. de Ruggiero (1913), 29–38; G. Grosso (1958), 33; L. Mitteis (1929), 91.

⁵²⁵ G. Grosso (1958), 33–34.

⁵²⁶ W. W. Buckland (1927), 332–333.

⁵²⁷ P. Bonfante (1972), 65–67.

⁵²⁸ F. Schulz (1960), 370.

⁵²⁹ F. Baldessarelli, 44.

⁵³⁰ M. Hebib (2022), 113.

⁵³¹ B. Biondi, „Usufructus“, *IVRA* 4 (1953), 214.

овлашћења титулара права да користи ствар и убира све плодове који спадају у њен уобичајени економски принос, а Маленица⁵³² да се Павловој дефиницији не може пронаћи никаква замерка ако се анализира у контексту других правних текстова о плодуюживању.

Текст са којим романисте најчешће пореде Павлову дефиницију и указују на њене недостатке потиче од Улпијана:

Ulp. Reg. 24.26: *Ususfructus legari potest iure civili earum rerum, quarum salva substantia utendi fruendi potest esse facultas; et tam singularum rerum, quam plurium, item partis.*⁵³³

[Služnost⁵³⁴ uživanja može se po civilnom pravu ostaviti kao legat kod onih stvari kod kojih, ne dirajući u njihovu suštinu, može postojati mogućnost (samog) korišćenja i pobiranja plodova; takav legat je moguć i na pojedinim stvarima i na skupnim stvarima, a moguć je i djelomično (kao dio).⁵³⁵]

Из Улпијанове дефиниције сазнајемо далеко више о праву плодуюживања: 1) да је реч о установи цивилног права (*iure civili*); 2) да се установљавала легатом (*legari potest*); 3) да се непосредно везује за ствар (*earum rerum*); 4) коју плодуюживалац може употребљавати и убирати плодове (*utendi fruendi potest esse facultas*); 5) под условом да не оштети или исцрпи њихову супстанцу (*salva substantia*); 6) као и да предмет права може бити појединачна ствар (*singularum*), збирна ствар (*plurium*) или њен део (*pars*).

Са друге стране, значај Целзове лапидарне реченице се своди на две ствари. На првом месту, објашњава се да је право плодуюживања схватано као стварно право на туђој ствари. На другом месту, допуњава се и појашњава значење синтагме *salva rerum substantia*. Имајући у виду да су Јустинијанови компилатори унели у Дигеста Целзов текст одмах након Павлове дефиниције, Гросо⁵³⁶ верује да је реч о интерполацији⁵³⁷ чије је функција да објасни плодуюживаоцу да ће у случају оштећења или уништења супстанце ствари остати без права плодуюживања, то јест да на тај начин долази до гашења права.

D.7.1.2. *Celsus libro 18 digestorum: Est enim usus fructus ius in corpore, quo sublato et ipsum tolli necesse est.*⁵³⁸

[Плодуюживање је право на ствари; ако се ствар уништи, неминовно се гаси и право.]

1.3. ПОКУШАЈ ТЕОРИЈЕ

Аутор полази са становишта да се оквирни тренутак и разлог настанка права плодуюживања може одредити довођењем у тесну везу ове установе с друга два правна појма – браком без мануса и легатом. Аутор тежи да у контексту постојања наведена

⁵³² А. Маленица (2012), 17.

⁵³³ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 24. јул 2023.

⁵³⁴ Реч *служност* у Ромчевом преводу је вишак имајући у виду да не постоји у оригиналном тексту.

⁵³⁵ D. Ulpian, *Knjiga regula* (prevod A. Romac), Zagreb 1987, 77.

⁵³⁶ G. Grosso (1958), 35.

⁵³⁷ Вид. L. Mitteis (1929), 91.

⁵³⁸ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

два института предочи аргументе који би потврдили претпоставку да је плодуюживање настало као облик располагања *mortis causa* у циљу економског збрињавања супруге из брака без мануса. Зарад научне честитости треба истаћи да наведена хипотеза није оригинална нити нова, али ни да њеним протагонистима није било нарочито стало да је потврђују или оповргавају. Са друге стране, аутор верује да су изложени аргументи таквог квалитета да могу потврдити њену кредибилност и отклонити евентуалне недостатке који су постојали у радовима других романиста. Следствено, да бисмо потврдили хипотезу о утицају наведених института на настанак и еволуцију плодуюживања, претходно је потребно осветлити питања која се односе на настанак и афирмацију брака без мануса и легата, као и њихов однос са плодуюживањем. Напоследку, аутор излаже аргументе који према његовом мишљењу сведоче о правној природи права плодуюживања у преткласичном и класичном римском праву.

1.3.1. БРАК БЕЗ МАНУСА

1.3.1.1. Уводне напомене

Стуб римског патријархалног друштва чини породица. Цепанем конзорцијума, као првобитног облика римске породице и доминацијом такозване инокосне породице, њен централни елемент постају мушкарац и жена, супруг и супруга, који кроз брак заснивају заједницу живота и рада у циљу рађања и подизања деце. За разлику од савременог права у коме је брак уставна и законска категорија, брак у римском праву није био уређен императивним нормама.⁵³⁹ Са друге стране, захтевали су се одређени услови – позитивни и негативни како би мушкарац и жена засновали пуноважну брачну заједницу (*iustae nuptiae* или *iustum matrimonium*). Поред одсуства такозваних брачних сметњи (постојање сродства у правој линији / побочној до шестог степена или другог брака), захтевала се сагласност воља (*consensus facit nuptias*), у почетку патерфамилијаса, касније самих младенаца, узраст, *ius conubii*, али и решеност супружника да остану у браку (*affectio maritalis*). Световне и религијске норме нису предвиђале посебну церемонију за склапање брака, иако су верска и обичајна правна правила забрањивала будућим младенцима да се венчавају одређеним данима у години,⁵⁴⁰ док је *affectio maritalis* служио правницима као критеријум за разликовање брачних од ванбрачних заједница.⁵⁴¹

У најстаријем праву, ступање у брак најчешће је било пропраћено заснивањем власти мужа / његовог патерфамилијаса над женом (*convenire in manum*). На основу четири текста (G. Inst. 1.110⁵⁴²; Boeth. de top. diff. 3.14; Serv. In Verg. Georg. 1.31; Arnob.

⁵³⁹ E. Stocquart, „Marriage in Roman Law“, *Yale Law Journal* 16/5 (1906–1907), 308.

⁵⁴⁰ Венчања се нису организовала за време празновања дана мртвих који су трајали осам дана у фебруару, као ни током три дана маја, када се веровало да су врата Хада (*mundus*) широм отворена и да тада духови шетају међу живима (*Lemuralia* или *Lemuria*). Вотсон цитира Вилмса који сматра да су то те три ноћи током којих је жена морала да буде ван мужевљеве куће како би спречила да дође под манус. Међутим, захваљујући Гелију знамо да је Квинт Муције Сцевола говорио о било које три ноћи у години (Gell. NA 3.2.12–13). Генерално, мај месец и права половина јуна били су непопуларни датуми за свадбе, а разлог за то може бити обиље сезонских пољопривредних радова. J. Gardner, *Women in Roman Law and Society*, Bloomington Indianapolis 1986, 44; A. Watson, *Rome of the XII Tables. Persons and Property*, New Jersey 1975, 16.

⁵⁴¹ J. Gardner, 47.

⁵⁴² G. Inst. 1.110: *Olim itaque tribus modis in manum conueniebant: usu, farreo, coemptione*. [Некада су жене долазиле под манус на три начина: путем узуса, конфареације и коемпције.]. <https://droitromain.univ->

Adv. gent. 4.20.2) знамо да је жена долазила под власт на три начина: *usu farre(o) coemptione*.⁵⁴³ Успостављање мануса повлачило је за собом правне и друштвене последице. Пре свега, жена је раскидала агнатске сродничке везе са иницијалном породицом и постајала мужевљев агнатски сродник; напуштањем *potestas* свога оца, долазила је под власт мужа и заједно са законитом децом (*legitimi*) улазила у круг његових интестатских наследника (*filia loco*⁵⁴⁴). Исто тако, ако је пре доласка под власт била *sui iuris*, постајала је *alieni iuris* и губила имовинску самосталност. Напослетку, добијала је друштвени статус и домицил супруга.⁵⁴⁵ Међутим, захваљујући чињеници да се манус могао установити узусом, те постојању установе *trinoctio abesse* коју предвиђа Закон XII таблица, у наставку ћемо покушати да докажемо да је већ у V веку пре нове ере постојао легалан и легитиман брак који није подразумевао долазак жене под манус, а да је од III века пре Христа постао најзаступљенији у пракси.⁵⁴⁶ Следствено, у теорији се, иако без утемељења у изворима, говори о два облика римског брака – *cum manu et sine manu*.

1.3.1.2. *Usu et trinoctio abesse*

Узусом је, као и код одржаја, супруга долазила *in manu mariti* протеком рока од годину дана.⁵⁴⁷ Дакле, пре него што би протеком рока за одржај дошла под власт мужа, брак је увелико постојао и производио правно дејство у свакодневном животу супружника. Због тога се намеће питање откуда потреба за постојањем установе која би протеком рока доводила до заснивања мануса, посебно ако претпоставимо да је пуноважан брак већ настао. Мајер-Мали⁵⁴⁸ сматра да је реч о посебној врсти одржаја, те да истоветност рока сведочи о чињеници да је узупапија старија од Закона XII таблица. Са друге стране, Вотсон⁵⁴⁹ сматра да узупапија којом се стицала својина није истоветна узусу којим је жена долазила под манус, те да је такав начин заснивања власти мужа над женом креација децемвирског закона како би се избегло да велики број бракова, што је био случај до 451. године пре Христа, остане *sine manu*; аутор је контрадикторан, јер на другим местима пише да је брак *cum manu* био веома честа појава до Цицерона и

grenoble-alpes.fr/, последњи приступ 7. јул 2023; Гај, *Институције* (превод О. Станојевић), Београд 2009, 63.

⁵⁴³ Вид. више А. Watson, „*Usu, farre(o), coemptione*“, *SDHI* 29 (1963), 337–338.

⁵⁴⁴ *G. Inst.* 1.115b: *fiduciae causa cum uiro suo fecerit coemptionem, nihilo minus filiae loco incipit esse: nam si omnino qualibet ex causa uxor in manu uiri sit, placuit eam filiae iura nancisci*. [... ако жена закључи фидуцијарну коемпцију са својим мужем, тада добија положај кћери, јер је прихваћено схватање да жена, ако из било ког разлога дође под манус мужа, има правни положај кћери.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023; Гај, *Институције* (превод О. Станојевић), Београд 2009, 65.

⁵⁴⁵ J. Gardner, 67–68.

⁵⁴⁶ Постоје бар три теорије које негирају ову тврдњу. Према првој, *usus* је био корективни механизам који је отклањао недостатке *confarreatio* или *coemptio*; према другој, пуноважан брак је настајао тек протеком рока за одржај од годину дана; а према трећој, у време Закона XII таблица није постојао брак без мануса у правом смислу те речи, већ нека врста брака на одређено време – у случају да је жена неплодна, муж би стицао право на репудијум, док би у супротном, протеком рока од годину дана, брак на одређено време прерастао у трајну заједницу. Савремена романистика одбацила је све три теорије због чињенице да немају утемељење у изворима. S. Looper-Friedman, „The Decline of Manus-Marriage in Rome“, *TRG* 55/3 (1987), 286 фн 26; C. W. Westrup, *Recherches sur les formes antiques de mariage dans l'ancien droit romain*, København 1943, 77–79; H. Lévy-Bruhl, „Les Origines Du Mariage Sine Manu“, *TRG* 14/4 (1933), 453–466.

⁵⁴⁷ А. Катанчевић, 37.

⁵⁴⁸ T. Mayer-Maly, „Studien zur Frühgeschichte der Usucapio I“, *ZSS* 77/1 (1960), 261–262.

⁵⁴⁹ A. Watson, „The Origins of *Usus*“, *RIDA* 23 (1976), 269–270.

да *usus* није створен како би се трајан или привремен брак без мануса претворио у брак са манусом, већ да је од самог почетка био намењен заснивању брака *cum manu*.⁵⁵⁰ Лупер-Фридман⁵⁵¹ пише да је узус којим се заснивао манус веома сличан узупапији за стицање својине на *res mancipi*, као и да није реч о механизму који је претварао брак *sine manu* у брак *cum manu*, јер је већина бракова у архаичном праву била са манусом, иако су постојали изузеци. Катанчевић⁵⁵² наводи како је могуће да најстарије право није разликовало право мужа над женом и право власника над робовима и стварима, те да је *usus* заправо означавао *auctoritas*, а да је *usus auctoritas* Закона XII таблица подразумевао и стицање власти мужа над женом; према Казеру⁵⁵³, стицање мануса узусом није ништа више до примене општег децемвирског правила о *usus auctoritas*, док Бјонди⁵⁵⁴ појашњава да је жена на тај начин могла доћи под власт мужа јер се у архаичном праву третирао као ствар. Треба напоменути и теорију која *usu* доводи у везу са *ius sacrum*; Симон и Елбој⁵⁵⁵ пишу да је ритуал закључења архаичне римске веридбе (*sponsalia*) временом прерастао у брак који се закључивао узусом.

Ако за тренутак занемаримо теоријске концепције и усредсредимо се на изворе, видећемо да Закон XII таблица не спомиње ни конфареацију⁵⁵⁶ ни коемпцију, док о узусу говори само када предвиђа начин избегавања мануса.⁵⁵⁷ Према томе, о пореклу узуса практично је немогуће говорити или тврдити попут Карлове⁵⁵⁸ да је узус био сурогат коемпције, као што је узупапија била сурогат мандипације. Исто тако, у изворима ћемо пронаћи потврду да је највероватније од краја III века пре Христа брак без мануса бивао све чешћи у пракси. На то указују и три извора у којима се први пут неспорно говори о браку *sine manu* и имовинској самосталности супруге у односу на мужа: *Lex Cincia* из 204. године старе ере, затим Енијева (*Quintus Ennius*) трагедија *Cresphontes* настала између 204. и 169. године пре нове ере и Катонов говор о *Lex Voconia* из 169. године пре Христа.⁵⁵⁹ Са друге стране, извори сведоче и да је брак са манусом постојао у позној републици, што потврђују текстови у којима се говори о његовом закључењу у форми *usus* (Gell. NA 3.2.12–13; Cic. *pro Flac.* 84). Са друге стране, највероватније око 161. године када је Гај писао Институције,⁵⁶⁰ долазак под манус узусом био је реликт прошлости (G. Inst. 1.111), брак *cum manu* у форми *confarreatio*⁵⁶¹ склапао се међу члановима свештеничких породица (G. Inst. 1.112), а

⁵⁵⁰ A. Watson (1967), 19; A. Watson (1975), 17–18.

⁵⁵¹ S. Looper-Friedman, 283.

⁵⁵² A. Катанчевић (2022), 46.

⁵⁵³ M. Kaser (1984), 292.

⁵⁵⁴ B. Biondi, *Le servitù prediali nel diritto romano*, Milano 1954, 274. Такође, вид. више S. Solazzi, *Requisiti e modi di costituzione delle servitù prediali*, Napoli 1947.

⁵⁵⁵ F. M. Simón, G. F. Elboj, „Sponsio matrimonial en la Roma arcaica“, *RIDA* 43 (1996), 267.

⁵⁵⁶ На основу навода Дионисија из Халикарнаса (Dion. Hal. AR 2.25.2) верује се да је Ромул увео *confarreatio* као начин закључења брака и установљавања мануса, што може бити потврда да је као форма старији од узуса. Међутим, то и даље не значи да узус и тада није постојао.

⁵⁵⁷ A. Катанчевић (2022), 45.

⁵⁵⁸ O. Karlowa, *Römische Rechtsgeschichte* II, Leipzig 1885, 167.

⁵⁵⁹ Романисти с почетка двадесетог века су ове текстове тумачили као да је око 200. године пре Христа настао брак без мануса. S. Looper-Friedman, 285; A. Watson (1975), 18; H. Lévy-Bruhl, 454 и 460.

⁵⁶⁰ О. Станојевић, 111.

⁵⁶¹ Прем Гају *flamen Dialis*, *flamen Martialis*, *flamen Quirinalis* et *rex sacrorum* морали су да закључе брак конфареацијом, али и да потичу од родитеља који су у истој форми склопили брак. Тацит пише да је за време цара Тиберија, у тренутку смрти Јупитеровог фламина Сервија Малугиненза, било скоро немогуће пронаћи особе које задовољавају оба критеријума, па је император ревидирао старинске прописе којим је предвидео да супруга *flamen Dialis* мора бити у манус браку *quod sacra*, а да ће се у осталим случајевима сматрати као да није под манусом (Tac. Ann. 4.16). К. Тацит, *Анали* (превод Љ.

coemptio се састојао у привидној куповини младе (*imaginaria venditio*) у форми *per aes et libram* (G. Inst. 1.113).⁵⁶² Иако без утемељења у изворима, међу романистима постоји *communis opinio*⁵⁶³ да је Август својим кадукарним законима укинуо *usus* као форму закључења брака, односно успостављања мануса.⁵⁶⁴

Као што смо напред истакли, чини нам се неспорним да је у време Закона XII таблица постојао пуноважан брак без мануса. Теорије о његовом пореклу су бројне, а међу водеће спадају оне које афирмишу његово грчко или плебејско порекло.⁵⁶⁵ Исто тако, знамо да је постојала установа која је омогућавала да протеком рока од годину дана муж успостави власт над женом; према Гелију, настанак мануса узусом догађао се без обзира на намеру и вољу супруга (Gell. NA 3.2.12). Са друге стране, закон децемвира је предвидео механизам помоћу кога би жена могла да избегне да дође под власт (*trinoctio abesse*); према Брунсовој, Рикобоновој, Жираровој и Крафордској реконструкцији Закона XII таблица одредба се налазила у VI табlici, иако је спорно на ком месту у оквиру ње – према Брунсу налазила се на четвртом месту, према Рикобону и Крафорду на петом, док је Жирар смешта на шесто: ... *ea quotannis trinoctio abesset atque eo modo (usum) cuiusque anni interromperet*.⁵⁶⁶ Када говори о томе како долази до избегавања мануса, Гелије употребљава израз *usurpatio* који према Павлу означава прекид одржаја D.41.3.2. *Paulus libro 54 ad edictum: Usurpatio est usucapionis interruptio: ...*⁵⁶⁷ што за Вотсона⁵⁶⁸ представља доказ да је услов недоласка под манус (*usurpandi causa*) био губитак државине: „... to avoid *usus* the absence for three nights had to be with the intention of breaking the *possession*“. Вулф⁵⁶⁹ претпоставља да је током те три ноћи жена боравила у очевој кући. Нејасно је да ли су децемвири прописали ново правило или су потврдили норму обичајног права, док су разлози њеног постојања такође бројни: старије теорије сугеришу да је оно настало у корист супруга као облик развода брака⁵⁷⁰ или како би жена сачувала наследна права према оцу,⁵⁷¹ а млађе да је норма уведена у циљу очувања имовинске самосталности жене⁵⁷² или као вид ограничења права супруга.⁵⁷³

G. Inst. 1.111: *Usu in manum conueniebat, quae anno continuo nupta perseuerabat; quia enim uelut annua possessione usu capiebatur, in familiam uiri transibat filiaeque locum optinebat. itaque lege duodecim tabularum cautum est, ut si qua nollet eo modo in manum mariti conuenire, ea quotannis trinoctio abesset atque*

Црепајац), Београд 2006, 146; J. E. Grubbs, *Women and the Law in the Roman Empire. A Sourcebook of Marriage, Divorce and Widowhood*, London New York 2002, 23.

⁵⁶² Вотсон сматра да се иза привидне куповине у класичном праву крију остаци реалне куповине из архаичног права. A. Watson (1967), 24.

⁵⁶³ P. E. Corbett, *Roman Law of Marriage*, Oxford 1930, 90; J. Carcopino, *Daily Life in Ancient Rome. The People and the City at the Height of the Empire* (ed. H. T. Rowell; translated by E. O. Lorimer), London 1941, 93; S. Treggiari, *Roman Marriage. Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*, Oxford 1991, 21; A. Watson (1967), 23.

⁵⁶⁴ Вид. више Е. Станковић, С. Владетић, „Августова реформа брака и породице“, *Српска политичка мисао* 25/62 (4/2018), 353–369.

⁵⁶⁵ H. Lévy-Bruhl, 455.

⁵⁶⁶ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 7. јул 2023.

⁵⁶⁷ *Ibid.*

⁵⁶⁸ A. Watson (1967), 20.

⁵⁶⁹ H. J. Wolff, „Trinoctium“, *TRG* 16/2 (1935), 145–183.

⁵⁷⁰ H. Lévy-Bruhl, 463.

⁵⁷¹ H. J. Wolff, 145–183.

⁵⁷² S. Treggiari, 21.

⁵⁷³ А. Катанчевић (2022), 46.

*eo modo cuiusque anni usum interromperet. sed hoc totum ius partim legibus sublatum est, partim ipsa desuetudine oblitteratum est.*⁵⁷⁴

[Узусом (употребом) је долазила под манус она која је непрекидно годину дана живела с њим као жена, јер је једногодишњом државином постижана нека врста одржаја, те је прелазила у породицу мужа и добијала правни положај кћери. Закона XII таблица је прописао да жена, која не би желела да овим путем дође под манус мужа, треба да одсуствује сваке године три ноћи (узастопно) и тако прекине одржај од годину дана. Али, сва ова правила су делом укинута законима, делом су изашла из употребе, јер су изобичајена.⁵⁷⁵]

Gell. NA 3.2: 12. Q. quoque Mucium iureconsultum dicere solitum legi non esse usurpatam mulierem, quae, cum Kalendis Ianuariis apud virum matrimonii causa esse coepisset, ante diem IV. 13 Kalendas Ianuarias sequentes usurpatum isset: non enim posse impleri trinoctium, quod abesse a viro usurpandi causa ex duodecim tabulis deberet, quoniam tertiae noctis posteriores sex horae alterius anni essent, qui inciperet ex Kalendis.⁵⁷⁶

[Прочитао сам да је и јуриспрудент Квинт Муције имао обичај да каже да није прекинут рок стицања узукапијом жене, која је, на јануарске календе код мужа ради брака почела (да живи), ако је отишла трећег дана пре наредних јануарских календи, чиме је прекинут рок стицања узукапијом: наиме није прошао рок од три узаступне ноћи ван мужевљеве куће, који се прописује Законом дванаест таблица ради прекида рока узукапије, пошто је последњих шест сати треће ноћи већ била почела наредна година, која је почела на календе.⁵⁷⁷]

1.3.1.3. Последице брака без мануса и право плодоуживања

У време Закона XII таблица засигурно је постојао облик брака без мануса, иако није немогуће да је старији од V века пре нове ере. Захваљујући сачуваним законима и ванправним текстовима, чини се неспорним да је од краја III века пре Христа брак *sine manu* постао најчешћи у пракси. Његова доминантна одлика је та што није узроковао правне и друштвене промене у животу супружника. Жена би ступањем у брак без мануса задржавала девојачки статус, односно ако је била *alieni iuris* остајала би под *potestas* свог оца или другог агнатског сродника као *filiafamilias*. У том случају није имала имовинску самосталност, а све што би стицала, стицала би за свог *paterfamilias*. Са друге стране, задржавала је наследна права као *suus heres*. Ако је пак ушла у брак као *sui iuris*, не би претрпела *capitis deminutio minima* и могла би да поседује личну имовину. Један од ограничавајућих фактора би био тај што би у том случају имала татора (*tutela mulierum*). Што се тиче њеног положаја у новој породици, децемвирски закон сведочи да је могла да живи са супругом у истој кући, иако није добијала статус *materfamilias* (Cic. Top. 14) и није постајала мужевљев агнатски сродник. Следствено, није била у позицији да га интестатски наслеђује. Према Трецијари⁵⁷⁸, једина дужност коју је *ixor* имала је да мужу роди дете; њена породица би у том случају давала мираз

⁵⁷⁴ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 7. јул 2023.

⁵⁷⁵ Гај, *Институције* (превод О. Станојевић), Београд 2009, 63.

⁵⁷⁶ https://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Gellius/3*.html, последњи приступ 7. јул 2023.

⁵⁷⁷ А. Катанчевић (2022), 39–40.

⁵⁷⁸ S. Treggiari, 33.

којим би се она издржавала, а ако је била *alieni iuris*, њен патерфамилијас би имао право да захтева развод брака. Деца рођена у таквом браку била су *legitimi*, али не и агнатски, већ искључиво когнатски сродници своје мајке. То значи да су била под *potestas* свога оца и да су стицала наследна права према њему, али не и према својој мајци или члановима њене породице.⁵⁷⁹

Питање да ли је брак био *cum manu vel sine manu* највише се постављало у домену наследног права. Тако на пример, Казер⁵⁸⁰ објашњава порекло брака без мануса и правила о *trinoctium* у контексту стицања заоставштине. Према његовом мишљењу, ако је жена била *sui iuris* имала би за тудоре најближе агнате. Ступањем у манус брак губила би статус и долазила под власт мужа чиме би њени тутори, уједно и будући наследници, остали без права да је наследе. Како би то предупредили, тутори су условљавали давање сагласности за склапање брака њеним остајањем ван мануса; иако је таква пракса у почетку била изузетак, касније је постала правило. Казеровој теорији може се оспорити неутемељеност у изворима, мада је тачно да су последице брака без мануса у највећој мери скопчане са питањима расподеле заоставштине. Иако би жена у браку без мануса задржавала имовинску самосталност, односно остајала агнатски сродник своје првобитне породице, негативна страна таквог односа би се огледала у томе што није могла да наследи свог мужа *ipso iure*. На тај начин би се нашла у незавидном положају, јер ако је била *alieni iuris* није имала имовину којом би се издржавала након мужевљеве смрти, па би економски зависила од милостиње деце (мужевљевих агната) или првобитне породице; са друге стране, чињеница да је била *sui iuris* и у позицији да поседује сопствену имовину такође није морала да буде од великог значаја, јер је њено богатство у највећој мери зависило од тога колико је наследила након очеве смрти. Посебно је било проблематично ако је постала *sui iuris* еманципацијом. Начини за превазилажење ове ситуације су били двојаки – супруг је могао располагати за случај смрти у корист супруге тестаментом или у форми легата; у периоду републике фидеикомиси (*fidei commissum*) су били неформалне, необавезујуће и неутуживе молбе чије је извршење зависило од воље наследника,⁵⁸¹ па није постојала гаранција да би фидеикомисар стекао право из заоставштине.⁵⁸² Међутим, мужеви су избегавали да тестаментарно располажу у корист супруге. У најстаријем праву, жене нису могле да сачине тестамент (*testamenti factio activa*), јер нису имале приступ скупштини (*testamentum calatis comitis*) и нису ишле у рат (*testamentum in procinctu*).⁵⁸³ То значи да би тестаментарно наслеђена имовина након женине смрти припала њеној првобитној породици, а не деци или члановима мужевљеве породице. Према Гајевим речима, недостаци архаичних форми тестамената превазиђени су увођењем *testamentum per aes et libram* (G. Inst. 2.102), али ни тада жене нису стекле пуну тестаментарну способност. Право на састављање „тестамент“ у форми *mancipatio familiae* најпре су добиле *libertinae* (уз сагласност патрона), али не и *ingenuae*, са изузетком весталских девица и еманципованих ћерки.⁵⁸⁴ Ако је жена била *sui iuris* и под туторством лица ван круга агнатских сродника (*tutela testamentaria / optiva*), могла је да располаже имовином *mortis causa* уз сагласност тудора (*auctoritas tutoris*) или претора. Међутим, ако је имала

⁵⁷⁹ Вид. више S. Pomeroy, „The Relationship of the Married Woman to her Blood Relatives in Rome“, *Ancient Society* 7 (1976), 215–227.

⁵⁸⁰ M. Kaser (1984), 293.

⁵⁸¹ *Ibid.*, 382.

⁵⁸² Вид. више H. Ankum, „Quelques remarques sur le fideicommissum d'un usufruit legue dans le droit-romain classique“, *RIDA* 24 (1977), 133–158; A. Маленица, *Манципација у Гајевим Институцијама*, Нови Сад 2023, 80–81.

⁵⁸³ J. A. Couch, „Woman in Early Roman Law“, *Harvard Law Review* 8/1 (1894), 43.

⁵⁸⁴ J. Gardner, 167–168.

законског татора (*tutela legitima*), није могла судским путем да изнуди⁵⁸⁵ одобрење,⁵⁸⁶ те самим тим ни да сачини тестамент. Решење је изнађено тек у II или I веку пре Христа када је створена установа *coemptio fiduciaria testamenti faciendi gratia* (G. Inst. 1.115a–b⁵⁸⁷). Жена је најпре морала да раскине агнатске везе са првобитном породицом доласком под фиктивну власт (манус) квазисупруга у форми *coemptio (fiduciae causa)*. Након тога би уследио развод брака (*remancipatio*) и предаја у мандипијум изабраном тотору – пријатељу (*tutor fiduciarius*)^{588, 589}. Напоследку, тотор би ослобађао жену од власти (*manumissio vindicta*) и као патрон⁵⁹⁰ давао сагласност за закључење тестаментa. Сенатском одлуком из времена Хадријана (G. Inst. 1.115a) укинута је ова компликована процедура и жена је могла, уз сагласност татора (Ulp. Reg. 20.15), да сачини тестамент без обзира на *status familiae*.⁵⁹¹ Додатно, узимајући у обзир снажан патријархални карактер римског друштва, тестаментарно располагање у корист супруге је било атипично, а временом је претрпело и значајна ограничења Фуријевим (*lex Furia testamentaria*) и Воконијевим (*lex Voconia*) законом. Тешко је замислити да би већина мушкараца у таквим друштвеним околностима тестаментарно располагала у корист жене, а на уштрб деце и ризиковала да пренос заоставштине са мајке на децу зависи од воље њеног татора. Како би се превазишла ситуација да жена велики део свог живота проведе у браку у коме економски зависи од првобитне породице и добре воље супруга, а након његове смрти од деце или својих рођака, изнађено је солонско решење. Муж би тестаментом завештавао целокупну имовину деци, а супрузи из брака

⁵⁸⁵ Према Милошевићевом мишљењу, законски тотори су у највећем броју случајева ускраћивали да дају *auctoritas* како би осигурали законско наслеђивање женине имовине. М. Милошевић (2016), 160.

⁵⁸⁶ J. Gardner, 17.

⁵⁸⁷ G. Inst. 1.115a: *Olim etiam testamenti faciendi gratia fiduciaria fiebat coemptio: tunc enim non aliter feminae testamenti faciendi ius habebant, exceptis quibusdam personis, quam si coemptionem fecissent remancipataeque et manumissae fuissent; sed hanc necessitatem coemptionis faciendae ex auctoritate diui Hadriani senatus remisit. [. . . . vv. 1 1/2].* [Раније се фидуцијарна коемпија употребљавала и ради прављења тестаментa. У то време, сем неких изузетака, жене су могле да праве тестамент једино ако би закључиле коемпију, затим биле поново продате у облику мандипације, па ослобођене. Сенат је, међутим, на предлог Хадријана, укинуо (ову обавезу закључивања коемпије)]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023; Гај, *Институције* (превод О. Станојевић), Београд 2009, 65.

⁵⁸⁸ G. Inst. 1.114–115: 114. *Potest autem coemptionem facere mulier non solum cum marito suo, sed etiam cum extraneo; scilicet aut matrimonii causa facta coemptio dicitur aut fiduciae; quae enim cum marito suo facit coemptionem, ut apud eum filiae loco sit, dicitur matrimonii causa fecisse coemptionem; quae uero alterius rei causa facit coemptionem aut cum uiro suo aut cum extraneo, uelut tutelae euitandae causa, dicitur fiduciae causa fecisse coemptionem. 115. Quod est tale: si qua uelit quos habet tutores deponere et alium nancisci, illis auctoribus coemptionem facit; deinde a coemptionatore remancipata ei, cui ipsa uelit, et ab eo uindicta manumissa incipit eum habere tutorem, a quo manumissa est; qui tutor fiduciarius dicitur, sicut inferius apparebit.* [114. Али, жена може да изврши коемпију не само са својим мужем, већ и са неким другим лицем, тако се може рећи да постоје две врсте коемпије: ради закључења брака и фидуцијарна. Када закључи коемпију са својим мужем да би добила правни положај кћери, каже се да је направила коемпију ради закључења брака, а ако је у неком другом циљу обавила коемпију, било са мужем било са неким другим лицем, на пример да би избегла тоторство, назива се фидуцијарна коемпија. 115. То се обавља овако: жена која жели да се ослободи постојећих татора и узме другог, уз одобрење (*auctoritas*) ових татора закључи коемпију; затим је онај, који ју је путем коемпије (формално) купио, поново прода путем мандипације ономе кога она жели; овај је ослободи путем штапа (*manumissio vindicta*) и тај који је ослободио постаје њен тотор. Овај се тотор зове фидуцијарни, као што ће се даље видети.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023; Гај, *Институције* (превод О. Станојевић), Београд 2009, 65.

⁵⁸⁹ D. Čoláková, „Rights and Duties of Women in Roman Law of Succession – Analysis of D. 5. 2. 28.“, *Iustoria* (2020), 3–7; M. Kaser (1984), 351–352; W. W. Buckland (1921), 287.

⁵⁹⁰ Маленица пише да није био патрон, већ тотор. А. Маленица (2023), 68.

⁵⁹¹ S. Pomeroy, 225; M. Kaser (1984), 352.

без мануса легирао право плодуживања. На тај начин би и деца и жена из брака без мануса били економски обезбеђени из имовине покојног супруга и оца. Деца би, као универзални сукцесори, препуштали, у почетку ствар, а касније део или целокупну имовину мајци, коју би она за живота користила и економски експлоатисала. Но, да бисмо потврдили напред изнету хипотезу, претходно је потребно да се осврнемо на историјат и одлике римског легата.

1.3.2. ЛЕГАТ

1.3.2.1. Уводне напомене

Закон XII таблица познаје тестаментарно и интестатско наслеђивање. Иако децемвирски закон не уређује тестамент, већ прописује правила која се примењују ако патерфамилијас умре *ab intestato*, јасно је да је у V веку пре нове ере то био неспоран институт.⁵⁹² Захваљујући Гају, знамо да је прва римска кодификација познавала могућност легатског располагања. Иако се сличан одабир речи које он користи проналази у најстаријем сачуваном уџбенику реторике из осамдесетих година првог века пре Христа (*Rhetorica ad Herennium* 1.23.1) и једном од првих Цицеронових дела (*De inventione* 2.148), Гај их први доводи у везу са децемвирским законом. Да је 451. године пре нове ере легат постојао, сведоче и текстови Секста Помпонија (D.50.16.120), Јулија Павла (D.50.16.80) и Улпијана (D.38.6.1.pr; D.50.16.130; Ulp. Reg. 11.14. и 19.17), али и Јустинијанове Институције (I.2.22.pr) и Новеле (N.22.2.pr).⁵⁹³

Ulp. Reg. 26.1: ... *id enim cautum est lege duodecim tabularum hac: Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, adgnatus proximus familiam habeto.*⁵⁹⁴

[... то је, наиме, одређено Закоником XII ploča ovako (овим riječima): Ако netko умре без опорукe који нема свогa насљедника, нека оставина (имовина) припадне најближем agnatu.⁵⁹⁵]

G. Inst. 2.224: *Sed olim quidem licebat totum patrimonium legatis atque libertatibus erogare nec quicquam heredi relinquere praeterquam inane nomen heredis; idque lex XII tabularum permittere uidebatur, qua cauetur, ut quod quisque de re sua testatus esset, id ratum haberetur, his uerbis: "VTI LEGASSIT SVAE REI, ITA IVS ESTO". qua de causa, qui scripti heredes erant, ab hereditate se abstinebant, et idcirco plerique intestati moriebantur.*⁵⁹⁶

[Некада је било допуштено тестатору да путем легата и ослобађања робова исцрпи целу имовину и наследницима не остави ништа осим голог имена наследника; то је, изгледа, било допуштено Законом XII таблица који предвиђа за онога који у тестаменту располаже својом имовином да то буде пуноважно, и то следећим речима: *Како је легирао своје ствари (имовину), нека то буде закон.*

⁵⁹² А. Катанчевић, *Рана историја римског легата*, Београд 2023, 17.

⁵⁹³ О реконструкцији изворних речи Закона XII таблица вид. више А. Катанчевић (2023), 17–29 и 37–44; као и Д. Стојчевић, „*Uti legassit* Закон од XII таблица“, *Анали* VII 3–4/1959, 334–345.

⁵⁹⁴ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 9. јул 2023.

⁵⁹⁵ D. Ulpian, *Knjiga regula* (prevod A. Romac), Zagreb 1987, 83.

⁵⁹⁶ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 9. јул 2023.

Зато су тестаментом одређени наследници одбијали да се прихвате заоставштине, и зато је велики број људи умирао без наследника.^{597]}

Гај сведочи да је легат као правни посао старог права представљао тестаментарну одредбу којом је *de cuius* располагао у корист одређеног лица. У истом делу, правник наводи да постоје четири врсте легата: два са стварноправним дејством код којих би легатар у тренутку прихватања заоставштине постајао власник – *per vindicationem et per praeceptionem* (G. Inst. 2.193; 2.216), као и два с облигационоправним дејством који би моментом стицања наслеђа творили дужничко-поверилачки однос између наследника и легатара (G. Inst. 2.201; 2.209). Према Вотсону⁵⁹⁸, *legatum per vindicationem et per damnationem* су постојали у време Закона XII таблица; романиста сматра да су настали у оквиру тестаamenta *per aes et libram*. Што се тиче легата *sinendi modo*, Казер⁵⁹⁹ верује да се извршавао вансудски и да је нестао заједно са забраном вансудке самопомоћи, Власак⁶⁰⁰ га посматра као прелазни облик између виндикационог и дамнационог легата, а Катанчевић⁶⁰¹ не искључује могућност да је заправо Гај направио дистинкцију између два легата с облигационим дејством. За легат *per praeceptionem* Власак⁶⁰² пише да је егзистирао као самостална установа пре него што је сврстан међу легате, а Казер⁶⁰³ да води порекло из пријатељске фидуције. Ова четири типа легата представљају примере такозване сингуларне сукцесије која подразумева стицање тачно одређеног права из заоставштине.

Са друге стране, постоје легати о којима Гај не пише.⁶⁰⁴ Тако на пример, извори сведоче да је постојао *legatum partitionis* или деобни легат којим је тестатор завештавао легатару аликвотни део *hereditas* (Ulp. Reg. 24.25; D.28.6.39.pr; D.32.29.1). Овај легат може бити интересантан за предмет дисертације, тим пре што једна група аутора сматра да се у Цицероново време њиме конституисало плодуюживање, а посебно што према Катанчевићу⁶⁰⁵ и Метроу⁶⁰⁶ представља пример универзалне, а не сингуларне сукцесије; Жирар⁶⁰⁷ мисли супротно. Бакланд⁶⁰⁸ образлаже да у овом случају легатар

⁵⁹⁷ Гај, *Институције* (превод О. Станојевић), Београд 2009, 173 и 175.

⁵⁹⁸ A. Watson (1975), 63.

⁵⁹⁹ M. Kaser, *Das altrömische ius: Studien zur Rechtsvorstellung und Rechtsgeschichte der Römer*, Göttingen 1949, 158.

⁶⁰⁰ M. Wlassak, „Vindikation und Vindikationslegat“, ZSS 31/1 (1910), 198.

⁶⁰¹ A. Катанчевић (2023), 57.

⁶⁰² M. Wlassak, 198.

⁶⁰³ M. Kaser (1949), 158.

⁶⁰⁴ Поред побројаних легата, постојали су: 1) генерични легат (*legatum generis*) и легат с правом избора (*legatum optionis*) за који Казер и Вотсон верују да је спадао у *legatum per vindicationem*, а који је за предмет могао имати само робове (D.30.37.pr; D.33.5.20; D.35.1.28.1); 2) *praelegatum* који представља архаичну форму *legatum per praeceptionem* којим је оставилац легирао ствар или право наследнику; 3) *legatum rei alienae* који постоји када је легирана туђа ствар што је творило обавезу наследнику да ствар купи и преда легатару или да му исплати њену вредност (D.22.3.21; D.30.39.10; D.30.41.2); 4) *legatum rei obligate* постоји када оставилац легира ствар коју је претходно дао у залогу или коју држи по основу залогe или права плодуюживања (C.6.42.6; D.31.66.6); 5) *legatum nominis* подразумева легирање дуга које неко има према оставиоцу (D.30.75.1; D.30.105; D.34.3.31.pr); 6) *legatum debiti* има за предмет дуг који је оставилац имао према трећем лицу (D.30.28.pr; D.32.7.2; D.35.2.1.10); 7) путем *legatum dotis* оставилац је супрузи легирао мираз (I.2.20.15); 8) *liberatio legata* се састојао у опросту дуга; 9) алиментациони легат (D.33.1.22) и легат будућих ствари (плодова); 10) *legatum peculii* (D.15.1.57.1); и тако даље. Већина ових посебних врста легата били су облигационоправне природе. A. Watson (1971), 133; W. W. Buckland (1921), 346–349; M. Kaser (1984), 377–378.

⁶⁰⁵ A. Катанчевић (2023), 69 и 99–103.

⁶⁰⁶ A. Metro, „Il legatum partitionis“, *Labeo* 9 (1963), 291–330.

⁶⁰⁷ P. F. Girard, 946.

није био *heres*, да није представљао покојника, те да није имао право на *hereditatis petitio* или *actio familiae erciscundae*, па чак ни да буде тужен као наследник; међутим, како му је припадао сразмеран део права и обавеза из заоставштине, било је уобичајено да своје односе са наследником уреди стипулацијом (*stipulationes partis et pro parte*). Вотсон⁶⁰⁹ сматра да је деобни легат био познат Публију Муцију Сцеволи (Cic. *de leg.* 2.21.53), али и да је старији од Воконијевог закона (169. година пре Христа) и Тиберија Корунканија (око 250. година пре нове ере). За разлику од њега, Метро⁶¹⁰ верује да је уведен Воконијевим законом, док Жирап⁶¹¹ пише супротно тврдећи да је *legatum partitionis* настао како би се заобишле одредбе Воконијевог закона. У датирању деобног легата Катанчевић⁶¹² иде корак даље и наводи да се одредба Закона XII таблица *uti legassit* односила и на сингуларну и на универзалну сукцесију, те да је легат од почетка свог правног уређења могао бити и универзалан, с обзиром на то да од децемвира који су дали најширу слободу легирања не постоји општи извор права који би га додатно проширио и на универзалну сукцесију. Исто тако, аутор сматра да је конкретан легат могао бити и стварноправног и облигационоправног дејства и пита се зашто то не би био случај ако знамо да су се за заштиту права из легата у најстаријем праву подједанко користиле легисакције *in rem* и *in personam*;⁶¹³ *a contrario*, Казер⁶¹⁴ и Жирап⁶¹⁵ наводе да је реч о врсти легата *per damnationem*.

За разумевање дејства легата у римском праву веома је значајна одлука коју је донео Сенат на предлог цара Нерона (*SC Neronianum*) између 54. и 68.⁶¹⁶ или 60. и 64. године.⁶¹⁷ Према њој, ако је тестатор легирао туђу ствар, легат неће бити ништав, већ ће се сматрати као да постоји легат *per damnationem* (*G. Inst.* 2.197; 2.212; 2.218; 2.220). Исто тако, Улпијан пише да ако је тестатор легирао туђу ствар виндикационим легатом или употребио „мање прикладне речи“, према истој одлуци, сматраће се као да постоји дамнациони легат (*Ulp. Reg.* 16.11a). За предмет дисертације посебно је значајан одломак из Ватиканских фрагмената према коме се *SC Neronianum* не односи само на легат туђе ствари, већ и на њено плодуживање, али и на легат *sinendi modo*. Катанчевић⁶¹⁸ сматра да се у овим примерима не ради о конверзији формалног правног посла који је био ништав по *ius civile*, већ да се предметном одлуком легатару даје облигациона тужба која је делотворнија у односу на стварноправну.

Fr. Vat. 85: Si tamen per damnationem usus fructus legetur, ius adcrescendi cessat non inmerito, quoniam damnatio partes facit. Proinde si rei alienae usus fructus legetur et ex Neroniano confirmetur legatum, sine dubio dicendum est ius adcrescendi cessare, si modo post constitutum usum fructum fuerit amissus. Quod si ante et socius amittat, erit danda totius petitio. Idemque et si sinendi modo fuerit legatus usus fructus. An tamen in Neroniano, quoniam exemplum vindicationis sequimur, debeat dici utilem actionem amisso usu fructu ab altero alteri dandam,

⁶⁰⁸ W. W. Buckland (1921), 349.

⁶⁰⁹ A. Watson (1971), 129.

⁶¹⁰ A. Metro, 299–304.

⁶¹¹ P. F. Girard, 946.

⁶¹² A. Катанчевић (2023), 100.

⁶¹³ *Ibid.*

⁶¹⁴ M. Kaser (1984), 378.

⁶¹⁵ P. F. Girard, 946.

⁶¹⁶ M. Kaser (1984), 378.

⁶¹⁷ D. Ulpian, *Knjiga regula* (prevod A. Romac), Zagreb 1987, 105 фн. 150.

⁶¹⁸ A. Катанчевић (2023), 70–72.

*quaeri potest; et puto secundum Neratium admittendum. In fideicommisso autem id sequimur quod in damnatione.*⁶¹⁹

[Ако је пак *per damnationem* легирано плодуживање, право прираштаја престаје не без разлога, будући легат чини делове *per damnationem*. Стога, ако је легирано плодуживање на туђој ствари, и ако је по основу Неронове сенатске одлуке легат оснажен, без сумње треба рећи да право прираштаја престаје, само ако је припуштен после конституисања плодуживања. Иста је ситуација ако је *sinendi modo* било легирано плодуживање. Само ако је раније пуштен и ортак, требало је дати тужбу на све. Или пак у складу са Неронијанумом, будући да следимо пример легата *per vindicationem*, требало би рећи да се допушта *actio utilis* да би се плодуживање које треба дати другоме могло захтевати, и мислим, у складу са мишљењем Нерација да би требало допустити (тужбу). А у фидеикомису следимо оно и у легату *per damnationem*.⁶²⁰]

1.3.2.2. *Ususfructus legatus*

Посебну врсту легата представљао је легат плодуживања, то јест *ususfructus legatus*. Његови историјат, дејство и карактеристике веома су загонетни због оскудних извора из преткласичног права. Због тога, покушај реконструкције ове установе може деловати спекулативан и методолошки споран. Но, упркос изазову, аутор ће у наставку покушати да осветли његово дејство, али и да укаже на његове особине које га разликују од других легата.

1.3.2.2.1. Дејство легата плодуживања

Ако пођемо од чињенице да су најкасније у време доношења Закона XII таблица настали легати *per vindicationem* и *per damnationem*, а да је у III веку пре нове ере највероватније постојао легат плодуживања, поставља се питање којој врсти легата је припадао. Стицање легиране ствари, односно потраживања, било је условљено наследниковим стицањем заоставштине. Римски правници су сматрали да је то тренутак смрти оставиоца (*dies cedens*). Ако би *ususfructus legatus* био виндикациони легат, то би значило да је легатар стицао право у тренутку смрти оставиоца, односно да је од тог момента као плодуживалац имао на располагању *legisactio sacramento (in rem)* за заштиту права. Са друге стране, ако је легат плодуживања био облигациони, легатар би у тренутку смрти тестатора стицао потраживање према наследнику и могућност да га заштити путем *legisactio sacramento (in personam)*. У класичном праву, плодуживалац би стечено право стварноправним легатом штитио стварноправном тужбом (*vindicatio ususfructus*), док би потраживање из облигационог легата утуживао користећи *actio ex testamento* (D.7.4.5.3). Ако знамо да је римско право у својој основи процесног карактера, то јест да је *actio* уједно и материјално право и процесни механизам којим се то право штити, јасно је да без тужбе којим би се конкретно право штитило оно не постоји. Због тога већина аутора, пратећи развојни пут *vindicatio ususfructus* из *legisactio sacramento (in rem)*,⁶²¹ стаје на становиште да је легат

⁶¹⁹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 10. јул 2023.

⁶²⁰ С. Аличић, *Гај и форма тестамената у класичном римском праву*, Источно Сарајево 2023, 102; А. Катанчевић (2023), 72.

⁶²¹ Р. F. Girard, 387.

плодоуживања био стварноправног карактера.⁶²² О томе сведочи и Павлов текст из Ватиканских фрагмената који помиње виндикациони легат као легат којим је било могуће конституисати право плодоуживања (*do lego legatum*):

*Fr. Vat. 47. Item. Per mancipationem deduci usus fructus potest, non etiam transferri. Per do lego legatum et per in iure cessionem et deduci et dari potest.*⁶²³

[Плодоуживање се може установити задржавањем (права) приликом манципације, али се не може пренети. Такође, (може настати) легатом *do lego* и судском цесијом, као и дедукцијом и поклоном.]

Међутим, не видимо зашто не би право могло бити установљено и дамнацијом легатом. Ако би легат плодоуживања био облигационог дејства, легатар би у тренитку оставиоочева смрти стицао потраживање према наследнику које би се састојало у његовој обавези да установи право у корист легатара. Ако овај то не би учинио, на пример судском цесијом,⁶²⁴ легатар би стицао право на накнаду штете (*reparatio damni*). Како је обавеза наследника била *incerta*, легатар би стицао право на новчани еквивалент изостале дуговане престације, јер би свако потраживање након литисконтестације прерастало у одштетни захтев. Неки од заговорника теорије о облигационој природи легата плодоуживања су Елверс⁶²⁵, Масон⁶²⁶ и Диожди⁶²⁷. Елверс сматра да је установљивање плодоуживања било могуће дамнацијом легатом, али указује да би у том случају постојала опасност за узуфруктуара, јер би наследник могао да отуђи ствар и тако лиши плодоуживаоца њене економске вредности. Код ове врсте леата, аутор сматра да је термин *плодоуживање* имао техничко значење и служио да означи специфичан начин коришћења ствари. Да би се отклонио ризик и плодоуживалац везао за предмет права, плодоуживање је почело да се конституше виндикацијом легатом чиме је оно сврстано у корпус стварних права. Са друге стране, Масонова теорија негира стварноправно дејство плодоуживања у преткласичном праву, јер је према његовом мишљењу плодоуживање било нематеријално, облигационо право које се састојало у обавези власника да плодоуживаоцу омогући употребу и коришћење плодова независно од права на плодносној ствари, а да је тек Салвије Јулијан конструисао институт са дејством *ius in re (aliena)*. Делује да је Диожди сагласан са Масоном и истиче да је право настајало легатом *sinendi modo*; окосницу његове теорије чини претпоставка да је појам права својине (*dominium*)⁶²⁸ заокружен у II веку пре Христа, те да плодоуживање пре тога није схватано као формирно и утуживо стварно право које је настајало легатом *per vindicationem*. Гросо⁶²⁹ сматра да је мало вероватно да се право установљавало облигацијом легатом, иако категорички не одбацује ту претпоставку, истичући да је то можда вршено легатом *sinendi modo*. Имајући у виду да се на тај начин негира његова теорија о стварноправној природи плодоуживања, романиста поткрепљује

⁶²² На пример М. Kaser, 377 или Р. F. Girard, 928.

⁶²³ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 10. јул 2023.

⁶²⁴ D.40.12.23.pr.

⁶²⁵ R. Elvers, 16.

⁶²⁶ P. Masson, 30 и 36.

⁶²⁷ G. Diódsi, *Ownership in Ancient and Preclassical Roman Law*, Budapest 1970, 134. Такође, A. Guarino, 657.

⁶²⁸ Диожди сматра да су за настанак заокруженог појма приватне својине у римском праву (*dominium*) најзаслужнији настанак права плодоуживања, категоризација службености, постепени прелазак *ager publicus* у приватне руке, уобличавање појмова *usus* и *possessio*, као и настанак традиције као начина стицања својине. G. Diódsi (1970), 136. Такође, вид. R. Feenstra, 111–122.

⁶²⁹ G. Grosso (1958), 17–18, 341.

тврдњу чињеницом да легат с облигационим дејством не може представљати основ за настанак *ius in re*, већ је рађао обавезу наследнику да конституише право у корист легатара.⁶³⁰ Из наведеног је јасно да спор о дејству легата плодуюживања проистиче из схватања правне природе института и сукоба два теорије о праву плодуюживања као стварном или облигационом праву, о чему је било речи у претходном поглављу дисертације.

Гросов аргумент свакако има смисла, али то и даље не значи да (изворно) право није могло настати и облигационим легатом. С тим у вези, у Цицероновој Топици (Cic. Top. 21) постоји текст који се према нашем мишљењу може тумачити двојако. Цицерон пише да ако је супруг легирао супрузи право плодуюживања робиње, а именовао сина за наследника, жена не губи право чак иако син умре и заоставштину преузме његов наследник. Ситуација може бити двојака. Прво, право плодуюживања је легирано облигационим легатом, па Цицерон каже да жена не губи стечено потраживање због смрти сина, односно да његова обавеза да установи право у корист мајке прелази на наследника; да је реч о виндикационом легату жена би у тренутку смрти мужа постала титулар права. Друго, право плодуюживања је легирано виндикационим легатом, али син није омогућио мајци детенцију робиње, те би она и након његове смрти имала право на стварноправну тужбу против његовог наследника.

Cic. Top. 21: *A repugnantibus: Si paterfamilias uxori ancillarum usum fructum legavit a filio neque a secundo herede legavit, mortuo filio mulier usum fructum non amittet. Quod enim semel testamento alicui datum est, id ab eo invito cui datum est auferri non potest. Repugnat enim recte accipere et invitum reddere.*⁶³¹

[О контрадикторним: ако је патерфамилијас жени легирао плодуюживање слушкиње које треба да омогући син, али не (изричито) и други наследник, жена неће изгубити право плодуюживања након смрти сина. Јер оно што је некеме једном тестаментом дато не може му се одузети противно његовој вољи. Јер „стећи нешто на законит начин“ и „одрећи се нечега противно својој вољи“ је неспојиво.]

Чињеница која би ишла у прилог томе да је *ususfructus legatus* могао бити облигационоправни је поменути *SC Neronianum* и текст из Ватиканских фрагмената (*Fr. Vat.* 85). Према слову *SC*, ако виндикациони легат не би био у ваљаној форми, ако је легирано плодуюживање туђе ствари или ако легат имао други недостатак који би га према цивилном праву чинио ништавим, доћи ће до његове конверзије у дамнациони легат, односно легатар би у том случају стицао *actio ex testamento* за заштиту својих права. Исто тако, текст фрагмената (*Fr. Vat.* 85) сведочи да се право могло установити легатом *sinendi modo*. Истине за вољу, треба имати у виду да је реч о текстовима из класичног права на основу којих је немогуће извући закључке о установи из периода републике. Узевши све у обзир, делује да је легат плодуюживања могао бити и стварноправне и облигационоправне природе. Он је изворно највероватније имао стварноправно дејство, јер сви сачувани преткласични текстови наводе легат као начин конституисања плодуюживања, а тек од времена Квинта Муције Сцеволе (*D.40.12.23.pr*) знамо да је право могло настати и судском цесијом. То може бити аргумент више да је у Цицероново време постојао дамнациони легат плодуюживања (Cic. Top. 21) или *legatum partitionis*⁶³², иако је његова правна природа спорна. Због тога није немогуће

⁶³⁰ *Ibid.*, 341.

⁶³¹ <https://www.thelatinlibrary.com/cicero/topica.shtml>, последњи приступ 1. април 2023.

⁶³² G. Grosso (1962), 20 фн. 1; P. F. Girard, 946 фн. 1.

замислити да је најкасније од I века пре нове ере *ususfructus legatus* имао дуалну правну природу (D.7.4.5.3):

D.7.4.5.3. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Si areae sit usus fructus legatus et in ea aedificium sit positum, rem mutari et usum fructum extinguere constat. Plane si proprietarius hoc fecit, ex testamento vel de dolo tenebitur,*⁶³³

[Ако је легирано плодоуживање неизграђеног земљишта, па се на њему изгради објект, предмет права се мења и плодоуживање се гаси. Јасно, ако је власник подигао зграду, одговараће по тужби *ex testamento* или *de dolo*.]

1.3.2.2.2. Неке особине легата плодоуживања

Ususfructus legatus је имао њему својствене карактеристике. Најинтересантније се односи на *dies cedens* и право прираштаја (*ius accrescendi*).

Наиме, као што смо напред истакли, моменат у коме је легатар стицао ствар, односно потраживање, био је везан за моменат смрти оставиоца, то јест *dies cedens*. Августов *Lex Papia Poppaea* из 9. године изменио је ово правило, па се тако *dies cedens* везивао за моменат отварања тестаментa,⁶³⁴ а не смрти тестатора, осим уколико је реч о *ususfructus legatus*⁶³⁵ или легату под условом / роком.⁶³⁶ Међутим, стицање права је тумачењем класичних јуриспрудената условљавано ступањем у посед ствари (D.7.3.1.2 (= *Fr. Vat.* 60) и 4). Бакланд⁶³⁷ верује да објашњење може лежати у чињеници да је реч о *res incorporales*, те право *de facto* није настајало док титулар не ступи у посед ствари, а Гросо⁶³⁸ да је промена условљена еволуцијом права у чијем средишту престаје да буде економска експлоатација ствари, већ њена стварна употреба (могуће је да се правило односило само на непокретности); *argumentum a contrario*, у преткласичном праву, плодоуживалац је стицао право у тренутку смрти оставица, без обавезе ступања у посед ствари. Многи су у решењима класичних правника видели предност па су, да би осигурали континуитет права и избегли опасност његовог гашења услед неупотребе, почели да легирају право *in singulos annos, merises, dies*, јер је сваки од датума имао свој *dies cedens* од кога се рачунало трајање права; с тим у вези, Целз и Јулијан су рекли (D.7.2.1.3): ... *ususfructus cottidie constituitur et legatur, non ut proprietates eo solo tempore quo vindicatur* [плодоуживање се ствара и изнова стиче сваки дан, а не, као „гола“ својина, тек када се први пут може виндицирати]. Ова околност је ишла на руку и томе да се у класичном праву плодоуживање могло стећи преко потчињених лица, па би у случају смрти роба или *capitis deminutio* сина дошло до гашења права тек након *dies*

⁶³³ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁶³⁴ М. Kaser (1984), 379.

⁶³⁵ Жирар појашњава због чега је закон изузео легат плодоуживања: *Quant à l'usufruit, on l'a laissé soumis aux anciennes règles, parce que, n'étant pas transmissible, il n'eût pu donner lieu au jus patrum*. Објашњење се своди на следеће. У случају да је легат ништав (*caduca* или *in causa caduci*), право би супсидијарно припало онима коју су могли да га стекну по *ius antiquum: collegatarii patres coniunctim*, затим *heredes patres*, затим други *legatarii patres* и напослетку државна благајна (G. Inst. 2.206–208). Имајући у виду да је плодоуживање строго везано за личност титулара права, те да није било преносиво, самим тим није било потребно мењати стара правила. P. F. Girard, 945 фн. 1; W. W. Buckland (1921), 335.

⁶³⁶ Условни легат се сматрао ништавим (*caducum*) ако услов није наступио након оставиочеве смрти (D.35.1.31).

⁶³⁷ W. W. Buckland (1921), 348.

⁶³⁸ G. Grosso, „Forma e contenuto nella teoria romana dell'usufrutto“, *Studi in onore di Emilio Betti II*, Milano 1962, 537.

cedens, то јест ступања у посед ствари (D.7.3.1.pr, 1, 3; D.7.4.1.1 = *Fr. Vat.* 62). Лабеон је као припадних конзервативне школе сматрао да легат плодуживања треба третирати као и све друге легате, док је Јулијан инсистирао на његовој специфичности. Улпијан наводи да је Јулијаново мишљење однело превагу (D.7.3.1.2 = *Fr. Vat.* 60).⁶³⁹

Други изузетак од примене *Lex Papia Poppaea* односи се на право прираштаја (D.7.2. *De usu fructu ad cresciendo*).⁶⁴⁰ Сликвити примери за то су два Улпијанова текста. У првом (D.7.2.1.3 = *Fr. Vat.* 77) је оставилац одвојеним виндикационим⁶⁴¹ легатима завештао двома лицима право плодуживања једне непокретности. Како би обојица могли несметано да врше своје право, имање је фактички подељено на два дела. С тим у вези, Целз и Јулијан су рекли да је однос два плодуживаоца сличан односу плодуживалаца – власник, а Целз појаснио да постоји једно право које се састоји из аликвотних делова (*concurso partes habemus*) (D.7.2.1.4 = *Fr. Vat.* 78); у супротном, да је свакоме од њих легиран део имања у плодуживање, правила о прираштају не би важила јер би суштински постојала два различита права, свако на својој половини ствари (D.7.2.1.pr).⁶⁴² Ако би се један од плодуживалаца након ступања у посед одрекао свог права, умро или претрпео *capitis deminutio*, његов део не би био имовина без наследника (*caduca*), већ би као прираштај припао другом плодуживаоцу. Исто правило би важило и да је легирано заједничко вршење права. У другом случају (D.7.2.10), легирано је заједничко вршење права плодуживања. Након стицања права, треће лице је покренуло судски поступак како би поништило легат. Један од легатара се придружио спору, а други није. Недуго након тога, право салегатара који учествује у парници се угасило, да би се убрзо исто десило и с правом другог салегатра. У тој ситуацији, Улпијан пише да ће први по основу права прираштаја добити удео другог, уместо да његов део припадне власнику ствари, јер право плодуживања припада особи, а не ствари, чак иако се један његов део угасио (*personae ad crescere, non portioni*).⁶⁴³ Дакле, према схватању класичних правника, у овом случају постоји једно недељиво право које може имати више титулара.

Захваљујући Улпијану (*Ulp. Reg.* 24.12–13) знамо да је напред наведено правило о прираштају важило пре доношења закона Папија Попеја. На основу те чињенице у прилици смо да потврдимо да су правила класичних правника заправо она која су се односила на прираштај права плодуживања пре 9. године, на основу чега стичемо непроцењива сазнања о легату плодуживања из периода републике. С тим у вези, Амброзино⁶⁴⁵ претпоставља да је исто правило важило и у случају постојања сусвојине

⁶³⁹ P. F. Girard, 938 фн. 3 и 5; W. W. Buckland (1921), 348–349.

⁶⁴⁰ На основу сукоба мишљења између Требаџија и Лабеопа (D.33.2.31), чини се да је и у овом случају, као и код *dies cedens*, Лабеон сматрао да треба применити норму *Lex Papia Poppaea* и на легат плодуживања.

⁶⁴¹ *Ulp. Reg.* 24.12; *Paul. Sent.* 3.6.26.

⁶⁴² D.7.1.57.1. *Papinianus libro septimo responsorum: Per fideicommissum fructu praediorum ob alimenta libertis relicto partium emolumentum ex persona vita decedentium ad dominum proprietatis recurrit.* [По условима из фидеикомиса, плодови са имања остављани су као алиментација ослобођеницима, па у случају смрти било ког од корисника, вредност његовог удела ће припасти власнику земље.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 11. јул 2023.

⁶⁴³ D.44.2.14.1. *Paulus libro 70 ad edictum: Qui, cum partem usus fructus haberet, totum petit, si postea partem ad crescentem petat, non summovetur exceptione, quia usus fructus non portioni, sed homini ad crescit.* [Онај ко има део плодуживања, захтевајући све, ако затражи прираштај свог дела, неће изгубити спор, јер се право плодуживања не везује за ствар, већ за човека.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 11. јул 2023.

⁶⁴⁴ W. W. Buckland (1921), 348; P. Masson, 30.

⁶⁴⁵ R. Ambrosino, 208.

када би један од удела без наследника припао осталим сувласницима. Према његовом мишљењу, ово је још један од доказа постојања органске повезаности права плодуюживања и сусвојине. Међутим, према признању самог аутора, став је без утемељења у изворима.

Ulp. Reg. 24: 12. *Si duobus eadem res per vindicationem legata sit, sive coniunctim, velut: TITIO ET SEIO HOMINEM STICHUM DO LEGO, <sive disiunctim, velut: TITIO HOMINEM STICHUM LEGO: SEIO EUNDEM HOMINEM DO LEGO>, iure civili concursu partes fiebant; non concurrente altero pars eius alteri adcrecebat: sed post legem Papiam Poppaeam non capientis pars caduca fit.* 13. *Si per damnationem eadem res duobus legata sit, si quidem coniunctim, singulis partes debentur et non capientis pars iure civili in hereditate remanebat, nunc autem caduca fit; quodsi disiunctim, singulis solidum debetur.*⁶⁴⁶

[12. Ако је једна те иста ствар остављена као vindikacioni legat dvojici, bilo skupno (zajednički), kao (na primjer): TICIJU I SEJU ROBA STIHA DAJEM I OSTAVLJAM KAO LEGAT, ili odvojeno (razdijeljeno), kao (na primjer): TICIJU OSTAVLJAM KAO LEGAT ROBA STIHA – SEJU ISTOGA ROBA DAJEM I OSTAVLJAM KAO LEGAT, oni su po civilnom pravu zbog toga stjecaја основа postali сувласници; ако пак један није стекао legat, његов би dio прirастао другome (legataru); касније је, међутим, по Papijevu i Popejevu zakonu dio onoga koji га није стекао постао имовином без насљедника. 13. Ако је damnacionim legatom једна (ista) ствар остављена dvojici, те ukoliko је то učinjeno skupno (zajednički), svakom pojedincu се дугује одређени (његов) dio, па stoga dio који није stečen по civilnom pravu остаје dio насљедства, али данас се (и тај dio) smatra имовином без насљедника, а ако је остављена odvojeno, svakom се (legataru) дугује у cjelini.⁶⁴⁷]

Paul. Sent. 3.6.26: *Coniunctim duobus ususfructus do lego legatus altero mortuo ad alterum in solidum pertinebit.*

[Ако је dvojici zajednički остављено право uživanja у облику: DAJEM, OSTAVLJAM KAO LEGAT, onda smrću једнога право у cijelini prelazi на другог.⁶⁴⁸]

1.3.3. ПОКУШАЈ УОПШТАВАЊА

Читајући изворе из преткласичног римског права уочавамо две доминантне особине права плодуюживања. Прва се односи на начин конституисања права, а друга на његовог титулара. С тим у вези, извори упућују да је право настало као облик легатског раполагања супруга у корист супруге из брака без мануса; на то може указивати и чињеница да Павле у својим Сентенцама говори о плодуюживању у оквиру III књиге под насловом *De legatis* (Paul. Sent. 3.6), Улпијан у својим Регулама под насловом *De legatis* у оквиру главе XXIV (Ulp. Reg. 24), док су Јустинијанови компилатори унели у Дигеста посебан титулус D.33.2. *De usu et de usu fructu et reditu et habitatione et operis per legatum vel fideicommissum datis*. Оставилац је изворно, највероватније виндикационим легатом и речима: „*Titia usum fructum fundi Cornelianani do lego*“, уступао супрузи право коришћења и убирања плодова на тачно одређеним

⁶⁴⁶ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 11. јул 2023.

⁶⁴⁷ D. Ulpian, *Knjiga regula* (prevod A. Romac), Zagreb 1987, 75.

⁶⁴⁸ J. Paulo, *Sentencije* (prevod A. Romac), Zagreb 1989, 137.

стварима у заоставштини. Делује да је у прво време предмет легата плодуживања била кућа са окућницом (*heredium*),⁶⁴⁹ а од Плаута и све покретне ствари које су омогућавале редовну и сврсисходну употребу имања (*familia pecuniaque*). Даљом еволуцијом института, већ у Цицероново време, целокупна имовина је могла бити предмет *ususfructus legatus*, осим потрошних ствари, чије је плодуживање омогућено одлуком Сената у освит принципата. Мотиви за настанак права плодуживања су двојаки. На првом месту је намера оставиоца да супрузи омогући квалитет живота какав је имала пре његове смрти, а на другом да децу не лиши наследства. Како би се избегло да мајка економски зависи од своје деце, својих рођака или мужевљевих агната, створен је институт плодуживања којим је на креативан начин омогућено да у патријархалном и конзервативном Риму и жена и деца буду економски збринуте из заоставштине покојног супруга и оца.

Као што смо напред истакли, делује да је пресудну улогу у настанку установе плодуживања имало ширење брака без мануса који већ од III века пре Христа постаје доминантан облик брачне заједнице међу Римљанима. Верујемо да је институт створен како би се премостила негативна последица брака *sine manu*, то јест како би се удовици омогућило да након мужевљеве смрти живи у породичној кући и издржава се од прихода са имања, те чињеница да жене у најстаријем праву нису имале активну тестаментарну способност. Вотсон⁶⁵⁰ примећује да би конституисање плодуживања одговарало и жени у манус браку, јер би она на тај начин била у бољој позицији, имајући у виду да би стицала право економске експлоатације целокупне заоставштине, а не искључиво њеног аликвотног дела. Међутим, довођење у везу права плодуживања са установама брака без мануса и могућношћу легатског располагања отвара проблем датирања његовог настанка, посебно ако знамо да су обе установе вероватно старије од Закона XII таблица, за чије творце су то два неспорна института којима децемвири нису поклонили превише пажње.

Ако бисмо желели да побројимо све романистичке теорије о томе када је право плодуживања настало, вероватно не бисмо успели у тој намери. Једна група романиста везује настанак права за тачно одређен датум, друга за конкретан век, а трећа за читав период у развоју римске државе и права. Тако на пример, Гросо⁶⁵¹ пише да је право плодуживање настало у распону од VI до прве половине II века пре нове ере, Елверс⁶⁵² у време Закона XII таблица, Казер⁶⁵³ у III веку пре Христа, Диожди⁶⁵⁴ и Бретоне⁶⁵⁵ у III или II веку пре нове ере, аутори попут Амброзинија⁶⁵⁶, Бакланда⁶⁵⁷ или Банон⁶⁵⁸ у II веку старе ере, а Жирар⁶⁵⁹, Хорват⁶⁶⁰ и Санфилипо⁶⁶¹ наводе у *периоду позне републике*. Комплексност установе плодуживања и динамика односа власник – плодуживалац наводе на закључак да је институт исувише сложен да би постојао у периоду архаичног

⁶⁴⁹ P. Jörs, W. Kunkel, L. Wenger (1987), 186.

⁶⁵⁰ A. Watson (1984a), 207.

⁶⁵¹ G. Grosso (1958), 15.

⁶⁵² R. Elvers, 16.

⁶⁵³ M. Kaser (1984), 148. Такође, A. Guarino, 657.

⁶⁵⁴ G. Diósdí (1970), 134.

⁶⁵⁵ M. Bretone, 20.

⁶⁵⁶ R. Ambrosino, 183.

⁶⁵⁷ W. W. Buckland (1921), 268.

⁶⁵⁸ C. Jordan Bannon, 152.

⁶⁵⁹ P. F. Girard, 370.

⁶⁶⁰ M. Horvat (1980), 160.

⁶⁶¹ C. Sanfilippo, 238.

права и годинама када су децемвири састављали Закон XII таблица, тим пре што не постоје докази да је у најстаријем периоду право плодуживања, као право својине или земљишне службености, поистовећивано са ствари на којој је конституисано. Са друге стране, чињеница да је институт познат римским писцима и комедиографима III и II века пре Христа, али очигледно и публици и читаоцима за која су дела стварана, сужава временски оквир у коме је право потенцијално настало. Дакле, било да настанак плодуживања вежемо за процес уобличавања права својине или тврдимо да је реч о самосталној и независној установи која се развила мимо права својине и помогла у процесу његово формирања, можемо претпоставити да је право настало крајем IV или почетком III века пре нове ере. Као аргумент више стоји и да су Римљани још у V веку пре нове ере познавали облика брака без мануса, а да је он од III века пре Христа постао доминантан облик брачне заједнице.

Чињеница да о праву плодуживања не постоје извори старији од III века пре нове ере чине немогућим сваки покушај прецизног датирања настанка установе. Због тога сматрамо да би било неутемељено трагати за тачним датумом када је право настало, већ да се морамо задовољити оквирним временским периодом у коме је оно могло настати. Закључак се чини смисленим ако знамо да плодуживање није настало законом, деловањем римских магистрата⁶⁶² или другим актом неког од органа власти римске републике, већ управо супротно. По свему судећи, институт је настао из практичних побуда како би се осигурала егзистенција и благостање оставиоцевих чланова породице.⁶⁶³ Он је уникатан производ практичног римског духа и спонтаног развоја римског права – *ендемит*⁶⁶⁴ који је као такав пронашао своје запажено место у *ius civile*.⁶⁶⁵ Следствено, и питање такозване правне природе установе у најстаријем, али и класичном римском праву, остаје загонетно. Трагајући за аргументима у делима преткласичних и класичних јуриспрудената, те пореклу *vindicatio ususfructus* из *legisactio sacramento (in rem)*, теорија о праву плодуживања као *pars dominii*, коју је структурирао, уобличио и афирмисао Салвије Јулијан⁶⁶⁶, чини нам се најсмисленијом:

- 1) према Гају (такође C.3.33.2⁶⁶⁷) плодуживање делује *erga omnes* D.7.4.19. *Gaius libro septimo ad edictum provinciale: Neque usus fructus neque iter actusve dominii*

⁶⁶² Хорват сматра да су све личне службености настале под снажним деловањем претора. М. Horvat (1980), 159.

⁶⁶³ Р. Masson, 30.

⁶⁶⁴ А. Катанчевић (2017), 135.

⁶⁶⁵ Супротно, Хебиб наводи да је право плодуживања продукт римске јуриспруденције. М. Hebib (2022), 123.

⁶⁶⁶ Салвије Јулијан (*Lucius Octavius Cornelius Publius Salvius Iulianus Aemilianus*), рођен у Хадруметуму (CIL VIII 24094) (данашњи Тунис), живео је и стварао за време владавине царева Хадријана, Антонина Пија и Марка Аурелија. Био је Јаволенов ученик, Африканов учитељ и последњи (познати) правник на челу Сабинијанаца. 134. године изабран је за претора, 148. и 158. за конзула, а 162. за префекта града Рима. Његово најпознатије дело су *Дигеста* у деведесет књига, збирка *responsa*, те *Ab Urseium Feroce*, *Libri VI ex Minicio* и *De ambiguitatibus*. Највећи углед међу правницима стекао је, након што је по Хадријановом налогу, 131. године саставио Вечити едикт (*Edictum perpetuum*), за шта је био одликован с *Legum et Edicti subtilissimus conditor*. Јулијан је најцитиранији правник у Јустинијановим Дигестама: Улпијан га цитира на петсто четрдесет четири места, Павле на сто десет, а Папинијан на тринаест. В. Вулетић, 36; А. Berger, 522.

⁶⁶⁷ C.3.33.2. *Imperatores Severus, Antoninus: Verbis testamenti, quae precibus inseruisti, usum fructum legatum tibi animadvertimus. Quae res non impedit proprietatis dominum obligare creditori proprietatem, manente scilicet integro usu fructu tui iuris*. [Према слову тестаментa, које си унео у молбу, разумемо да ти је завештано плодуживање. То не спречава власника имовине да је заложи повериоцу, иако то неће утицати на твоје право плодуживања.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023.

mutatione amittitur.⁶⁶⁸ [Ни плодoуживање ни *iter* ни *actus* се не гасе променом власника (послужног добра).];

- 2) највећи број текстова из Јустинијанових Дигеста одређује, то јест означава право плодoуживања као *pars dominii*. Текстови⁶⁶⁹ који негирају стварноправну природу плодoуживања могу бити интерполирани од стране Јустинијанових компилатора како би се уклопили у посткласични концепт (личних) службености, али и могу указивати на одсуство систематичности и правно-техничке терминологије римских јуриспрудената, што би се уклапало у њихов казуистички метод рада;
- 3) индивидуалност и садржај *uti et frui* наглашавају органску повезаност с правом својине, а све како би се остварила алиментациона функција права и омогућило будуће стицање плодова;
- 4) *usucapio libertatis* права плодoуживања је трајао две године, као и за стицање својине одржајем на земљишту (*usus auctoritas fundi*). То може указивати да се плодoуживање земљишта могло стицати одржајем, то јест протеком рока од две године, за шта не постоји никаква потврда у изворима; са друге стране, правило је вероватно последица схватања плодoуживања као стварног права које се, као *pars dominii*, развило из права својине; с тим у вези не треба занемарити ни чињеницу да делимично или потпуно уништење послужног добра води гашењу права, иако се у прави план истиче да оно не може постојати без титулара;
- 5) концепт привременог и личног карактера права разрадили су јуриспруденти како би се осигурала сврха због које је право установљено, а не како би се изградила и учврстила структура права, односно како би се осигурала правична и сврсисходна употреба *uti et frui* који чине централни елемент права;
- 6) плодoуживалац је за заштиту свог права, односно признање права имао на располагању *vindicatio ususfructus* и према власнику и према трећим лицима (D.7.6.1.pr–4; D.7.6.5.1), док је власник ствари за заштиту својине имао *actio negatoria*, а не *vindicatio ususfructus*, с обзиром на то да није поседовао *uti et frui*;
- 7) плодoуживалац је поред *vindicatio ususfructus* имао на располагању и *operis novi nuntiatio* (D.39.1.1.20; D.39.1.2), *actio legis Aquiliae (utilis*⁶⁷⁰) (D.9.2.11.10; D.43.24.13.pr⁶⁷¹), *actio de servo corrupto (utilis*⁶⁷²) (D.11.3.9.1; D.11.3.14.3), *actio*

⁶⁶⁸ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023.

⁶⁶⁹ На пример D.31.66.6. *Papinianus libro 17 quaestionum: ... usus fructus enim etsi in iure, non in parte consistit, emolumentum tamen rei continet: ...* <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023. Такође, D.7.1.57.pr. *Papinianus libro septimo responsorum*; D.7.6.5.pr. *Ulpianus libro 17 ad edictum*; D.31.76.2. *Papinianus libro septimo responsorum*; D.35.2.1.9. *Paulus libro singulari ad legem Falcidiam*; D.44.2.14.1. *Paulus libro 70 ad edictum*.

⁶⁷⁰ D.9.2.11.10. *Ulpianus libro 18 ad edictum: An fructuarius vel usufructus legis Aquiliae actionem haberet, Iulianus tractat: et ego puto melius utile iudicium ex hac causa dandum.* [Јулијан расправља да ли плодoуживалац и онај ко има право употребе ствари могу да подигну *actio legis Aquiliae*; а ја сматрам да је боље да се у овом случају да *iudicium utile*.]. Ј. Даниловић, О. Станојевић, 160. D.9.2.12. *Paulus libro decimo ad Sabinum: Sed et si proprietatis dominus vulneraverit servum vel occiderit, in quo usus fructus meus est, danda est mihi ad exemplum legis Aquiliae actio in eum pro portione usus fructus, ut etiam ea pars anni in aestimationem veniat, qua nondum usus fructus meus fuit.* [Али и ако би носилац својине ранио или убио роба, на којем ја имам плодoуживање, треба да ми буде дата тужба по узору на (тужбу) из Аквилијевог закона против њега у делу који се односи на плодoуживање, и то тако да се приликом процене узме у обзир и онај део године, када још нисам имао плодoуживање.]. Јустинијан, *Дигеста. Девеата књига* (превод С. Аличић), Тутин 2013, 51; <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023. Вид. више J. Iliffe, „The Usufructuary as Plaintiff under the Lex Aquilia According to the Classical Jurists“, *RIDA* 12 (1965), 325–346.

⁶⁷¹ D.43.24.13.pr. *Ulpianus libro 71 ad edictum: Denique si arbores in fundo, cuius usus fructus ad Titium pertinet, ab extraneo vel a proprietario succisae fuerint, Titius et lege Aquilia et interdicto quod vi aut clam*

*aquae pluviae arcendae (utilis)*⁶⁷³ (D.39.3.22.pr⁶⁷⁴), *utilis hereditatis petitio* (D.11.7.46.pr), *actio finium regundorum* (D.10.1.4.9⁶⁷⁵), *actio communi dividundo (utilis)* (D.7.1.13.3⁶⁷⁶; D.10.3.7.10), *actio furti*⁶⁷⁷ (D.47.2.15.1⁶⁷⁸) и према трећим лицима и према власнику, с изузетком *operis novi nuntiatio*;⁶⁷⁹

- 8) плодоуживалац је био и активно и пасивно легитимисан у парници о слободи роба у плодоуживању (D.40.12.8.pr. и 2; D.40.12.9.pr);
- 9) плодоуживалац је имао право на *vindicatio servitutis* према трећим лицима (суседима), али не и према власнику ствари (D.43.25.1.4), што јасно указује на фрагментацију својинскоправних овлашћења која настају конституисањем права, то јест садржини и дејству *uti et frui*, на страни узуфруктуара и *abuti*, на страни власника послужног добра;

cum utroque eorum recte experietur. [Ако дрвеће на имању чије плодоуживање припада Тицију посече странац или власник, Тиције ће имати (тужбу по) *Lex Aquilia* и интердикт *vi aut clam*, против било кога од њих.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023.

⁶⁷² Вид. више А. Schiller, „Trade Secrets and the Roman Law: The *Actio Servi Corrupti*“, *Columbia Law Review* 30/6 (1930), 837–845.

⁶⁷³ Вид. више С. J. Bannon, „A Short Introduction to Roman Water Law“, *Memoirs of the American Academy in Rome* 66 (2021), 1–18.

⁶⁷⁴ D.39.3.22.pr. *Pomponius libro decimo ex variis lectionibus: Si usus fructus fundi legatus fuerit, aquae pluviae arcendae actio heredi et cum herede est, cuius praedium fuerit. Quod si ex opere incommodum aliquod patitur fructuarius, poterit quidem interdum vel interdicto experiri quod vi aut clam. Quod si ei non competet, quaerendum est, an utilis ei quasi domino actio aquae pluviae arcendae dari debeat an vero etiam contendat ius sibi esse uti frui: sed magis est utilem aquae pluviae arcendae ei actionem accommodare*. [Ако је легирано плодоуживање парцеле, тужба за одвођење кишнице могућа је и против наследника. Али ако плодоуживалац претрпи било какву непријатност као резултат радова (на изградњи канала), он ће некада имати право на интердикт *vi aut clam*. Али ако му канал није доступан, поставља се питање да ли му треба одобрити *actio utilis* за одвођење кишнице, као да је он власник, или треба да се позове на своје право плодоуживања. Пре ће бити да у овом случају треба дати *actio utilis* за одвођење кишнице.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023.

⁶⁷⁵ D.10.1.4.9. *Paulus libro 23 ad edictum: Finium regundorum actio et in agris vectigalibus et inter eos qui usum fructum habent vel fructuarium et dominum proprietatis vicini fundi et inter eos qui iure pignoris possident competere potest*. [*Actio finium regundorum* је дозвољена и у случају дуготрајног закупа јавног земљишта, као и између два плодоуживаоца или између плодоуживаоца и власника на суседном земљишту, као и између оних који имају посед по основу залогa.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023.

⁶⁷⁶ D.7.1.13.3. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Sed si inter duos fructuarios sit controversia, Iulianus libro trigensimo octavo digestorum scribit aequissimum esse quasi communi dividundo iudicium dari vel stipulatione inter se eos cavere, qualiter fruuntur: cur enim, inquit Iulianus, ad arma et rixam procedere patiatur praetor, quos potest iurisdictione sua componere? Quam sententiam Celsus quoque libro vicensimo digestorum probat, et ego puto veram*. [Ако дође до спора између два плодоуживаоца, Јулијан у тридесет осмој књизи Дигеста сматра да је најправедније решење да им се одобри тужба аналогна тужби за поделу заједничке имовине, или да се стипулацијом обавезу у погледу начина на који ће вршити своје право. Како каже Јулијан, зашто би претор дозволио да између њих дође до оружаног окршаја, када он има моћ да разреши њихове несугласице вршећи своју надлежност? Ово мишљење је потврдио Целз у двадесетој књизи Дигеста, а и ја га сматрам исправним.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023.

⁶⁷⁷ О. Вујовић, *Римски деликт furtum у старом и класичном праву*, докторска дисертација, Београд 2013, 209 и 328 фн. 882.

⁶⁷⁸ D.47.2.15.1. *Paulus libro quinto ad Sabinum: Dominus, qui rem subripuit, in qua usus fructus alienus est, furti usufructuario tenetur*. [Власник који одузме ствар плодоуживаоцу одговараће по *actio furti*.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023

⁶⁷⁹ Занимљиво је да плодоуживалац не може бити ни активно ни пасивно легитимисан по *actio aquae pluviae arcendae*; D.39.3.3.4. *Ulpianus libro 53 ad edictum: Neque fructuarius neque cum eo aquae pluviae arcendae agi potest*. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023. О тужби вид. више А. Watson (1984a), 155–175.

- 10) иако је плодoуживалац детентор, имао је интердиктну заштиту и према власнику ствари и према трећим лицима, што може указивати на непосредни, стварни, однос плодoуживаоца према послужном добру који тек када је у фактичком поседу ствари може стицати плодове путем *perceptio* (на пример, D.39.3.22.pr; D.43.24.12; D.43.24.16.1; *Fr. Vat.* 91–93);
- 11) постојање специфичних правила за *dies cedens* према коме је плодoуживалац стицао право у тренутку смрти оставица, а не у тренутку отварања тестаментa и ступања у посед ствари;
- 12) постојање специфичних правила *ius accrescendi*, према којима право *personae adcrecere, non portioni*, што значи да конституисањем права плодoуживања у корист више лица може постојати једно недељиво право које може имати више титулара. Правило може указивати на порекло плодoуживања из права својине које се схватало као једно недељиво право на ствари;
- 13) кључни аргумент који према нашем мишљењу оповргава теорију о плодoуживању као облигационом праву је интервенција претора и наметање обавезе закључења *cautio usufructuaria*. У годинама пре увођења обавезе закључења процесне стипулације приликом установљавања плодoуживања, плодoуживалац је имао „општу“ обавезу да се суздржи од свих радњи којима би уништио или оштетио ствар, као било које (треће) лице. Власник је у тим ситуацијама најчешће имао на располагању *actio legis Aquiliae*. Ако умањење активе није било последица физичког оштећења ствари, сопственик није имао ефикасно средство за заштиту „голе“ својине. Да је плодoуживање било облигационоправне природе, плодoуживалац би могао да утужи сваку штету, без обзира на то да ли је настала чињењем, нечињењем или пропуштањем. *Argumentum a contrario*, закључујемо да је *ususfructus* у годинама пре наметања *cautio usufructuaria* био стварноправне природе.

ГЛАВА III

САДРЖИНА ПРАВА ПЛОДОУЖИВАЊА

1.1. ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ИМАОЦА ПРАВА ПЛОДОУЖИВАЊА

Скуп права и обавеза узифруктуара који настаје установљењем права плодуживања, као и однос титулара права са власником ствари и трећим лицима, осликава његов правни положај. У преткласичном праву, садржина права плодуживања је била монолитна. Према мишљењу аутора, конституисањем права настајало би стварно право с дејством *erga omnes* које би се огледало у могућности плодуживаоца да одбије сваки неосновани насртај трећих лица на предмет права, као и свако позитивно делање власника (D.7.8.23). То је такозвани статични – спољашњи однос права. До развоја динамике правне везе власник – плодуживалац, то јест унутрашњег односа титулара права и сопственика ствари, долази вековима након што је институт настао. С тим у вези, аутор тврди да је пресудну улогу у реформи института имао претор, који је наметањем обавезе склапања процесне стипулације (*cautio usufructuaria*) удахнуо нову снагу институту и на тај начин осигурао његову актуелност кроз векове. Највероватније у зору римске империје, плодуживалац постаје субјекат два права односа – стварноправног и облигационоправног.

Стварноправни однос делује *erga omnes* и гарантује плодуживаоцу правну власт на објекту права. На тај начин, плодуживалац стиче право активног делања на ствар, док власник и трећа лица имају само негативну обавезу суздржавања. Лишен два од три својинскоправна овлашћења, власник ствари задржава овлашћење правног и фактичког располагања ствари (*abuti*), док плодуживалац стиче право употребе (*uti*) и убирања цивилних и натуралних плодова (*frui*). Облигационоправни однос делује *inter partes* и одликује се корелативношћу права и обавеза плодуживаоца и власника ствари. У облигационоправном односу преовлађују овлашћења сопственика и њима одговарајуће обавезе плодуживаоца које су махом у функцији очувања објекта права.⁶⁸⁰

Најзначајнији извори који се односе на право плодуживања у класичном праву налазе се у оквиру Јустинијановог Кодекса (*Codex*) и Дигеста (*Digesta*), али и у сачуваним оригиналним делима римских јуриспрудената или њиховим посткласичним предама: Гајевим Институцијама (*Institutiones Gaii*), Улпијановим Регулама (*Tituli ex corpore Ulpiani*) и Павловим Сентенцијама (*Sententiarum ad filium libri quinque*). Највише текстова римских правника о праву плодуживања сакупљено је у VII књизи Јустинијанових Дигеста.

1.1.1. ОВЛАШЋЕЊА ИМАОЦА ПРАВА ПЛОДОУЖИВАЊА

Широк спектар могућих објеката права плодуживања, као и казуистички метод римских правника, чине немогућим одређивање *numerus clausus* права која падају на терет плодуживаоца. Са друге стране, као најзначајнија овлашћења издвајају се: право на фактичку власт (*ius possidendi*), право употребе (*ius utendi*), право убирања плодова (*ius fruendi*), право располагања овлашћењима из плодуживања, као и квантитативно ограничено право на прираштај ствари, док се као супсидијарно и у тесној вези с правом употребе, могу лоцирати право коришћења стварних службености (D.8.5.2.2)⁶⁸¹

⁶⁸⁰ М. Лазих, 57.

⁶⁸¹ D.8.5.2.2. *Ulpianus libro 17 ad edictum: Recte Neratius scribit, si medii loci usus fructus legetur, iter quoque sequi (per ea scilicet loca fundi, per quae qui usum fructum cessit constitueret) quatenus est ad fruendum necessarium: namque sciendum est iter, quod fruendi gratia fructuario praestatur, non esse*

и право употребе припатка ствари. Обим права који стиче титулар плодуюживања је толико широк да се у теорији каже да поседује „право на укупан садржај“ које подразумева да плодуюживаоцу не припадају посебне форме коришћења ствари, већ све оне које нису искључене из титулуса.⁶⁸² Са друге стране, за власника ствари се каже да има „ голу“ својину, јер иако задржава овлашћење правног и фактичког располагања ствари, он се мора суздржати од свих радњи којима би ограничио, погоршао или угрозио положај плодуюживаоца. Тако на пример, две Диоклецијанове и Максимијанове конституције из 293. и 294. године (C.3.33.9⁶⁸³; C.6.37.20) сведоче да плодуюживалац стиче сва права на ствари, осим права располагања. Када говоримо о објекту права, Сцевола нам појашњава да уколико није прецизирано шта се даје у плодуюживање, претпоставка је да је право установљено на свим стварима и правима у имовини (D.33.2.37).

C.6.37.20. *Imperatores Diocletianus, Maximianus: Uxor patris tui si testata decesserit, res tuas tantum usum fructum earum habens legare non potuit.*⁶⁸⁴

[Ако жена твог стрица на смрти сачини тестамент, не може њиме завештати твоју имовину, јер је на њој имала само плодуюживање.]

D.33.2.37. *Scaevola libro 33 digestorum: "Uxori meae usum fructum lego bonorum meorum, usque dum filia mea annos impleat octodecim": quaesitum est, an praediorum tam rusticorum quam urbanorum et mancipiorum et supellectilis itemque calendarii usus fructus ad uxorem pertineat. Respondit secundum ea quae proponerentur omnium pertinere.*⁶⁸⁵

[„Својој супрузи легирам плодуюживање имовине док моја ћерка не напуни осамнаест година“. Постављено је питање, да ли је супрузи легирано плодуюживање и сеоског и градског имања и робова, намештаја и књига потраживања. Он је одговорио да према наведеном плодуюживање свега припада њој.]

servitutem, neque enim potest soli fructuario servitus deberi: sed si fundo debeatur, et ipse fructuarius ea utetur. [Нерације нам сасвим исправно каже да ако је легирано плодуюживање средишњег дела парцеле, уз њега иде и *iter* (то јест, право пролаза преко околног земљиште које је конституисао оставилац) у мери у којој је то неопходно за вршење права плодуюживања. Треба имати у виду да *iter* који има плодуюживалац ради вршења свог права није службеност, јер заправо службеност не може постојати у корист онога ко има плодуюживање на земљи. Међутим, ако је за земљиште везана службеност, плодуюживалац је може користити.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023.

⁶⁸² З. Рашовић, *Стварно право*, Београд 2005, 344.

⁶⁸³ C.3.33.9. *Imperatores Diocletianus, Maximianus: Usu fructu matri tuae praediorum et mancipiorum relicto tam alienatio quam manumissio interdicta est. Sane mancipia, quorum testamento ministerium matri relictum est, cum in his dominium non habet, nec tradendo cuiquam nec manumittendo ad testatoris heredem pertinentia quicquam facit.* [Ако је плодуюживање земље или робова остављено твојој мајци, она не може отуђити (земљу) или ослободити (роба). Наравно, за робове чије су услуге легиране твојој мајци, њихова традиција или ослобађање је без правног дејства, јер нису њени; (робови) припадају тестаторовом наследнику.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁶⁸⁴ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁶⁸⁵ *Ibid.*

1.1.1.1. Право на фактичку власт – *ius possidendi*

Установљавањем права плодуживања, титулар стиче право на фактичку власт ствари (*ius possidendi*). Према схватању класичних јуриспрудената, плодуживалац има детенцију, а не државину предмета плодуживања; са друге стране, јуриспруденти су сматрали да државина права није била могућа јер је плодуживање схватано као *res incorporalis* (D.41.2.3.pr; D.41.3.4.26). Према Савињију⁶⁸⁶ плодуживалац је био детентор јер није могао имати *animus domini*; у супротном би, протоком рока за одржај, плодуживалац постао сопственик ствари, чиме би се нарушила природа и карактер права. Доминантна особина права плодуживања је суптилан правни однос власника и плодуживаоца који је индукован мотивима за настанак права. Циљ је привремено, најдуже до краја живота, овластити титулара плодуживања да економски експлоатише ствар, а не учинити га власником објекта права. Због потребе да се једним институтом обезбеде интереси и наследника и легатара, правници су сматрали да плодуживалац не може бити држалац и осигурали да се његова фактичка власт не може трансформисати у право својине. Гај и Улпијан, чије мишљење понавља Мацер (D.2.8.15.1), су децидни по том питању:⁶⁸⁷

G. Inst. 2.93: *Sed bonae fidei possessor cum usucepit seruum, quia eo modo dominus fit, ex omni causa per eum sibi adquirere potest. usufructuarius uero usucapere non potest; primum quia non possidet, sed habet ius utendi fruendi; deinde quia scit alienum seruum esse.*⁶⁸⁸

[Али, савесни држалац који је одржајем стекао роба, пошто је тиме постао његов власник, по свим основима преко роба може за себе да прибавља. Плодуживалац, међутим, не може стећи својину одржајем, најпре зато што нема државину, већ само право употребе и прибирања плодова (*ius utendi fruendi*), а затим што зна да роб припада другом.⁶⁸⁹]

D.41.2.12.pr. *Ulpianus libro 70 ad edictum: Naturaliter videtur possidere is qui usum fructum habet.*⁶⁹⁰

[Ко има плодуживање сматра се да има детенцију (ствари).]

D.43.26.6.2. *Ulpianus libro 71 ad edictum: Is qui rogavit, ut precario in fundo moretur, non possidet, sed possessio apud eum qui concessit remanet: nam et fructuarius, inquit, et colonus et inquilinus sunt in praedio et tamen non possident.*⁶⁹¹

⁶⁸⁶ F. C. von Savigny, 115 и 147.

⁶⁸⁷ Потврду проналазимо и код Венонија и у Ватиканским фрагментима D.41.2.52.pr. *Venonius libro primo interdictorum: Permiseri causas possessionis et usus fructus non oportet, quemadmodum nec possessio et proprietas misceri debent: nam neque impediri possessionem, si alius fruatur, neque alterius fructum amputari, si alter possideat.* [Основи државине и плодуживања не смеју се мешати, исто као што не треба мешати државину и својину; јер није препрека државини то што други користи (ствар) и ничије плодуживање се не умањује тиме што је други држалац.]; *Fr. Vat. 90. ... Si usu fructu legato legatarius fundum nactus sit, non competit interdictum aduersus eum, quia non possidet legatum, sed potius fruitur.* [... Ако је плодуживалац стекао фактичку власт на земљишту легатом плодуживања, против њега се не може подићи интердикт, јер он ствар не држи, већ користи]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023.

⁶⁸⁸ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023.

⁶⁸⁹ Гај, *Институције* (превод О. Станојевић), Београд 2009, 127.

⁶⁹⁰ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁶⁹¹ *Ibid.*

[Онај ко је на молбу добио имање у прекаријум нема државину, јер државина остаје код онога ко је дао (имање у прекаријум): заправо и плодуюживалац, колон и подстанар се налазе на имању (имају га у фактичкој власти), али га немају у државини.]

Занимљиво је осврнути се и на терминологију. По свему судећи, у класичном праву није постојао одговарајући термин који је именовао плодуюживаочеу фактичку власт на ствари. Савињи⁶⁹² користи израз *quasi possessio*,⁶⁹³ али термин може унети забуну, посебно ако имамо у виду да се њиме означава и такозвана државина права (*quasi possessio* или *iuris quasi possessio*) која је креација Јустинијановог права (I.4.15.pr) и која се схватала као воља неког лица да се служи туђим правом у сопственом интересу (*animus rem sibi habendi*), док је стварно вршење узурпираног права било аналогно фактичкој власти на телесним стварима (*corpus*).⁶⁹⁴ Према Ромцу⁶⁹⁵, у посткласичном праву теорија државине права није до краја изграђена, већ је термин *quasi possessio* / *iuris quasi possessio* коришћен да означи случајеве у којима је интердиктна заштита проширена на фактичко вршење сеоских службености (*interdictum de itinere actuque privato*, *interdictum de aqua cottidiana vel aestiva*, *interdictum de rivis et de fonte*, *interdictum de cloacis*, и тако даље);⁶⁹⁶ теорију неправе државине изградили су пандектисти. Са друге стране, Хорват⁶⁹⁷ сматра да је употреба термина *quasi possessio* којим се именује плодуюживаочева фактичка власт оправдана јер право укључује фактичко вршење правних овлашћења, као и намеру да се то чини у личном интересу. Иако Гај (G. Inst. 4.139)⁶⁹⁸ и Улпијан (D.43.16.3.17) на једном месту у својим радовима користе израз *quasi possessio*,⁶⁹⁹ његово значење и природа су спорни, те према нашем мишљењу треба користити израз *detentio* или *possessio naturalis*.⁷⁰⁰ С тим у вези, Гросо⁷⁰¹ за један Улпијанов текст у коме јуриспрудент парафразира Папинијаново мишљење, а у коме се за плодуюживаоца каже да има неправу државину ствари, верује да је интерполиран⁷⁰² (D.4.6.23.2).

⁶⁹² F. C. von Savigny, 129. Такође, W. W. Buckland, A. D. McNair, 73 и 103.

⁶⁹³ Вид. више G. Grosso (1958), 333–337.

⁶⁹⁴ И. Пухан (1974), 234.

⁶⁹⁵ A. Romac (1981), 143.

⁶⁹⁶ M. Horvat (1980), 118; A. Romac (1981), 192.

⁶⁹⁷ M. Horvat (1980), 118.

⁶⁹⁸ G. Inst. 4.139: *Certis igitur ex causis praetor aut proconsul principaliter auctoritatem suam finiendis controuersiis interponit. quod tum maxime facit, cum de possessione aut quasi possessione inter aliquos contenditur; et in summa aut iubet aliquid fieri aut fieri prohibet. formulae autem et uerborum conceptiones, quibus in ea re utitur, interdicta decretaue uocantur.* [У неким одређеним случајевима претор или проконзул употребљавају своју власт у првом реду да би прекинули расправе. То најчешће чине када је сукоб око државине (посесије) или неправе државине (квазипосесије). Уопште узев, он или наређује да се нешто учини или забрањује да се чини. Формуле и посебне речи које се том приликом употребљавају називају се интердикти или декрети.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023; Гај, *Институције* (превод О. Станојевић), Београд 2009, 347.

⁶⁹⁹ Порекло института неправе државине (*quasi possessio*) је спорно. Једна група аутора, међу којима доминирају представници италијанске романистике, категорички заступа теорију о настанку појма у посткласичном праву, док друга група аутора зачетке установе види у напред наведеном Гајевом тексту (G. Inst. 4.139) и класичном праву (види M. Kaser (1984), 148). M. Horvat (1980), 118 фн. 1; G. Grosso (1958), 335.

⁷⁰⁰ P. Bonfante (1972), 103.

⁷⁰¹ G. Grosso (1958), 337.

⁷⁰² Вид. више L. Mettles (1929), 59.

1.1.1.1.1. Интердиктна заштита плодуюживаоца

Настанком права плодуюживања највећи део власничких овлашћења бивао је ограничен. Са друге стране, ствар се налазила у поседу плодуюживаоца што му је омогућавало да врши непосредну власт на објекту права. Аутор верује да се због наведених, крајње практичних разлога, отворило питање интердиктне заштите плодуюживаоца. Исто тако, тумачење правника према коме је право плодуюживања *pars dominii* или облик ограниченог права својине на ствари, свакако су одиграли значајну улогу у процесу реформе интердиктне заштите и концепта детенције у класичном римском праву. Због тога је, аналогно са заштитом држаоца, интердиктна заштита проширена на титулара плодуюживања; иако државина (фактичка власт на ствари) није право, интердиктима се штити интерес држаоца да његова државина буде мирна.⁷⁰³ С тим у вези, Улпијан пише да иако плодуюживалац није држалац, он има интердиктну заштиту (D.43.3.1.8) ако је то неопходно (*necessarium*) јер му је онемогућено (*prohibeatur*) да врши стечено право на земљишту (*uti frui usu fructu fundi*) D.43.16.3.13. *Ulpianus libro 69 ad edictum: Interdictum necessarium fuisse fructuario apparet „Si prohibeatur uti frui usu fructu fundi“*⁷⁰⁴. Према томе, у случају сметања фактичке власти и власник и плодуюживалац су стицали право на интердикт, што у систему римског цивилног права представља аномалију и изузетак од правила да само држалац стиче право на ово процесно средство; право власника и плодуюживаоца на интердикт, који су усмерени на заштиту истог објекта права, Савињи⁷⁰⁵ упоређује с власниковим правом на *rei vindicatio* и плодуюживаочевим на *vindicatio ususfructus (actio confessoria)*.

Плодуюживалац је стигао заштиту без обзира на то да ли је предмет права било земљиште, кућа или покретна ствар (D.43.16.3.15.⁷⁰⁶ и 17). Са друге стране, тешко је рећи када је преовладао став да и плодуюживаоцима треба омогућити интердиктну заштиту. Ромац⁷⁰⁷ наводи да је претор посебним интердиктом (*interdictum de superficiebus*) најпре пружао заштиту у случају фактичког коришћења подигнуте зграде на туђем земљишту (*superficies*), а затим проширеним интердиктом (*interdictum utile*) и у случају постојања плодуюживања. Захваљујући сачуваним текстовима у Јустинијановим Дигестама знамо да је Лабен први јуриспрудент који је сматрао да плодуюживаоцу треба омогућити интердиктну заштиту, као и да је плодуюживалац у класичном праву за заштиту фактичке власти имао на располагању: *interdictum de itinere actusque privato* (D.8.5.2.3; D.43.19.3.4, 5.⁷⁰⁸ и 8), *uti possidetis* (D.43.17.4), *quod vi*

⁷⁰³ З. Рашовић 37.

⁷⁰⁴ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023.

⁷⁰⁵ F. C. von Savigny, 287.

⁷⁰⁶ D.43.16.3.15. *Ulpianus libro 69 ad edictum: Pertinet autem hoc interdictum ad eum, qui fundo uti frui prohibitus est: sed pertinebit etiam ad eum, qui aedificiis uti frui prohibetur. ...* [Овај интердикт је на располагању ономе ко је спречен да врши плодуюживање на имању, али је и сваком ко је спречен да га врши на објекту. ...]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 18. август 2023.

⁷⁰⁷ A. Romac (1981), 143.

⁷⁰⁸ D.43.19.3.5. *Ulpianus libro 70 ad edictum: Idem Iulianus scribit, si meus usus fructus in fundo tuo, proprietas vero tua fuerit et uterque nostrum per vicini fundum ierit, utile interdictum de itinere nos habere: et sive forte ab extraneo fructuarius prohibeatur, sive etiam a domino, sed et si dominus a fructuario, competit: nam et si quilibet prohibeat ire, interdictum adversus eum competit.* [Јулијан такође пише: ако ја имам плодуюживање твог земљишта, која је твоје власништво и свако од нас (да би дошли до њега) иде преко суседног имања, обојица имао *interdictum de itinere*; ако је вршење права плодуюживања онемогућено од стране трећег лица или од стране власника или чак „голог“ власника, право (на интердиктну заштиту) и

aut clam (D.39.3.22.pr; D.43.24.12; D.43.24.16.1; *Fr. Vat.* 91–93), *de vi et de vi armata* (D.43.16.3.14⁷⁰⁹; D.43.16.9.1; D.43.16.3.10), *de arboribus caedendis* (D.43.27.1.4), *de aqua cottidiana et aestiva* (D.43.20.4.pr), *de remissionibus* (D.43.25.1.4), и тако даље.

Чињеница да је власник ствари имао државину, а плодоуживалац детенцију, отвара питање у којим све ситуацијама титулар права плодоуживања стиче право на интердиктну заштиту и да ли је она у потпуности аналогна правима држаоца. За разлику од власника и држаоца који могу у сваком тренутку затражити интердиктну заштиту од претора, плодоуживалац то не може. Из Павловог текста (D.43.24.16.1) извлачимо закључак да је плодоуживалац стицао право на интердиктну заштиту само у ситуацији када би делање трећег лица или власника угрозило, повредило или ограничило његова овлашћења на *uti et frui*. Уколико делање сопственика или трећег лица не би задирало у садржину његовог права, плодоуживалац не би стицао право на заштиту; у случају да сметање врши трећи, власник би могао да тражи заштиту од претора.

D.43.24.16.1. *Paulus libro 67 ad edictum: Si quis vi aut clam arbores non frugiferas ceciderit, veluti cupressos, domino dumtaxat competit interdictum. Sed si amoenitas quaedam ex huiusmodi arboribus praestetur, potest dici et fructuarii interesse propter voluptatem et gestationem et esse huic interdicto locum.*⁷¹⁰

[Ако неко силом или крадом посече дрвеће које не даје плодове, на пример чемпресе, власник ће имати интердиктну заштиту. Али ако и ова стабла пружају неку угодност, плодоуживац има интерес (да их заштити), јер пружају задовољство и уживање, па је интердикт и њему доступан.]

Један Павлов текст (D.43.16.9.1) може указивати на то да је плодоуживалац стицао заштиту и путем *restitutio in integrum*. Наиме, у тексту се каже: „Ако је онемогућен да врши плодоуживање, претор наређује враћање у пређашње стање, ...“. Као и у D.7.1.71. *Marcellus libro 17 digestorum* употребљен је глагол *restituī* (презент пасива инфинитива глагола *restituō, restituere* у значењу „вратити“, „обновити“, „заменили“, али и „вратити у пређашње стање“). Међутим, у Марцеловом тексту реч је употребљена да појасни да ће се плодоуживање аутоматски обновити ако дође до обнављања послужног добра, а рок од две године за *usucapio libertatis* није протекао, јер је право у међувремену мировало. Са друге стране, Павле је искористио синтагму *restituī iubet* (треће лице једине презенте актива индикатива глагола *iubeō, iubēre* у значењу „заповедити“, „наредити“) да укаже на то да се плодоуживање не обнавља

даље постоји, јер ко год да онемогућава пролаз, интердикт стоји против њега.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷⁰⁹ D.43.16.3.14. *Ulpianus libro 69 ad edictum: Uti frui autem prohibuisse is videtur, qui vi deiecit utentem et fruentem aut non admisit, cum ex fundo exisset non usus fructus deserendi causa. Ceterum si quis ab initio volentem incipere uti frui prohibuit, hoc interdictum locum non habet. Quid ergo est? Debet fructuarius usum fructum vindicare.* [Под спречавањем некога да користи и врши право, подразумева се насилно одузимање имања или забрањивање да се на њега врати ако је плодоуживалац напустио имање без намере да одустане од права. Али ако га неко онемогућава да врши право од самог почетка када је требало да добије плодоуживање, овај интердикт нема дејство. Шта онда? Плодоуживалац мора виндицирати право.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷¹⁰ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

аутоматски, ако је протекао рок од две године за *usucapio libertatis* (D.7.4.7⁷¹¹), већ да се може обновити само интервенцијом претора, јер се право угасило кривицом „голог“ власника. То можемо закључити и из наставка текста: ако је плододуживање престало невршењем, а плододуживалац је кривицом „голог“ власника био спречен да врши право, сопственик је морао обновити *ususfructus* у корист пређашњег плододуживаоца.

D.43.16.9.1. *Paulus libro 65 ad edictum: Deiectum ab usu fructu in eandem causam praetor restituere iubet, id est in qua futurus esset, si deiectus non esset. Itaque si tempore usus fructus finitus fuerit, postquam deiectus est a domino, nihilo minus cogendus erit restituere, id est usum fructum iterum constituere.*⁷¹²

[Ако је онемогућен да врши плододуживање, претор наређује враћање у пређашње стање, односно стање у којем би био да није узнемираван. Дакле, ако би плододуживање престало након што је власник онемогућио плододуживаоцу да врши право, он га мора обновити (вратити у пређашње стање), односно поново установити плододуживање.]

1.1.1.2. Право коришћења послужне ствари – *ius utendi*

Право коришћења (*ius utendi*) је стварноправно овлашћење које омогућава титулару плододуживања да користи објекат права. Његово стварноправно дејство је двојако: плододуживалац је овлашћен да врши непосредну правну власт на ствари, али и да искључи право власника на вршење истоветног својинскоправног овлашћења. Са друге стране, право употребе или коришћења објекта права подразумева такво извлачење користи од ствари које искључује прибирање плодова.⁷¹³ Садржину права употребе чине три овлашћења. Прво подразумева употребу у ужем смислу, која се може вршити независно у односу на право убирања плодова (D.7.4.20⁷¹⁴); тако на пример, када је оставилац завештао плододуживање куће како би стамбено збринуо легатара, становање, односно употреба стана, у исти мах задовољава стамбене потребе титулара права, али не искључује могућност убирања цивилних плодова давањем непокретности у закуп. Друго се односи на употребу плодноне ствари како би плододуживалац стекао плодове у својину. Треће постоји у случају делимичног или потпуног уступања права употребе послужне ствари трећим лицима (D.7.1.38–39). Док се прва два овлашћења односе се на предузимање материјалних аката према ствари, треће се односи на предузимање правних радњи;⁷¹⁵ с тим у вези, интересантан је

⁷¹¹ D.7.4.7. *Iulianus libro 35 digestorum: Nisi sublato aedificio usum fructum areae mihi cesserit, tempore scilicet quo usus fructus perit transacto.* [... осим ако власник не сруши зграду и омогући ми плододуживање земљишта, под условом да није протеко рок у коме се право гаси због невршења.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷¹² <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷¹³ М. Лазић, 60–61 фн. 5.

⁷¹⁴ D.7.4.20. *Paulus libro 15 ad Plautium: Is qui usum fructum habet si tantum utatur, quia existimet se usum tantum habere, an usum fructum retineat? Et si quidem sciens se usum fructum habere tantum uti velit, nihilo minus et frui videtur: si vero ignoret, puto eum amittere fructum: non enim ex eo quod habet utitur, sed ex eo quod putavit se habere.* [Да ли ће неко ко има плододуживање задржати право ако само користи ствар, јер је у заблуди да само то право (*usus*) има? Моје мишљење је да ако он одлучи да само користи ствар, а зна да има плододуживање, имаће право и на плодове. Ако, међутим, не зна да има право плододуживања, сматрам да ће изгубити право на плодове, пошто се његово право употребе не заснива на ономе што има, већ на ономе што мисли да има.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷¹⁵ G. Pugliese (1956), 260; М. Лазић, 62.

Марцијанов и Гајев текст у коме се појашњава да је у случају продаје права употребе плодуживалац оно лице које има право употребе купопродајне цене, а не послужне ствари (D.7.1.38). Према Лазићевом⁷¹⁶ мишљењу, могућност плодуживаоца да употребљава ствар непосредно или преко трећих лица сведочи о свеобухватности и обиму овалшћења које он стиче. Треба напоменути и да се плодуживаочево право простире на припадак и квантитативно ограничен прираштај ствари, као и на стварне службености.⁷¹⁷

Истакли смо у Глави I дисертације да је у најстаријем периоду централни елемент права плодуживања било уступање права на плодове (*frui*), а да је право употребе (*uti*), као супсидијарно правно овлашћење, служило остварењу функције стицања плодова. Међутим, еволуцијом установе, римски јуриспруденти су почели да изједначавају значај обе правне власти. На тај начин се дошло до схватања да право на плодове не може постојати без права употребе, што имплицира да је реч о два конститутивна елемента права плодуживања који чине срж плодуживаочевих овлашћења. Следствено, без обзира на то да ли је једном лицу легирано право употребе, а другом право на плодове, претпоставља се да плодуживалац (ималац права на плодове) стиче и право коришћења послужне ствари (Paul. Sent. 3.6.24).

Paul. Sent. 3.6: 24. *Fructu legato si usus non adscribatur, magis placuit usumfructum videri adscriptum. Fructus enim sine usu esse non possunt.* 25. *Si alteri usus, alteri fructus legatus sit, fructuarius in usu concurrat, quod in fructu usuarius facere non potest.*⁷¹⁸

[24. Ako su kao legat dodijeljeni samo plodovi, ali nije spomenuta i poraba, preteže mišljenje da se radi o pravu uživanja, jer samo uživanje plodova nije moguće bez porabe stvari. 25. Kad je jednome legatom ostavljeno pravo porabe, a drugome uživanje (pobiranje plodova), onda uživatelj učestvuje u pravu porabe, dok onaj kome je ostavljena poraba ne može učestvovati u pobiranju plodova.⁷¹⁹]

D.7.1.42.pr. *Florentinus libro 11 institutionum: Si alii usus, alii fructus eiusdem rei legetur, id percipiet fructuarius, quod usuario supererit: nec minus et ipse fructuarius causa et usum habebit.*⁷²⁰

[Ако је легирано право коришћења једном човеку, а право на плодове исте ствари другом, плодуживалац ће добити оно што преостане након што узуар узме свој део; такође, имаће право коришћења имања ради прибирања плодова.]

Са друге стране, поставља се питање да ли је било могуће искључити или ограничити право употребе послужне ствари. С тим у вези, постојао је спор међу правницима да ли ће у ситуацији када је завештано право на плодове, али искључено право употребе, легат плодуживања производити правно дејство. Помпоније је сматрао да је у тој ситуацији легат непуноважан, док је Аристон, са којим се слаже Улпијан, стао на становиште да је легат пуноважан (D.7.8.14.1). Сукоб међу јуриспрудентима може ићи у прилог нашој претпоставци да је у најстаријем праву централни елемент права плодуживања био *frui*, док је *uti* служио остварењу

⁷¹⁶ М. Лазић, 61.

⁷¹⁷ *Ibid.*, 63.

⁷¹⁸ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷¹⁹ J. Paulo, *Sentencije* (prevod A. Romac), Zagreb 1989, 137.

⁷²⁰ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

примарног права. Иако је значај *uti et frui* временом изједначен, а међу правницима преовладао мишљење да плодуживаоцу припадају оба овлашћења, контроверза може указивати на архаично схватање права плодуживања. Но, не би требало одбацити претпоставку по којој се Аристон и Улпијанов став може тумачити у контексту фаворизовања последње изјаве воље оставиоца. Исто тако, поставило се питање да ли у случају *ususfructus legatus fundi* плодуживалац стиче право употребе *instrumentum fundi* (D.7.1.15.6). Улпијан пише да су неки правници, иако не наводи који, сматрали да власник може забранити плодуживаоцу употребу земљаних цистерни (*dolium*⁷²¹) за складиштење вина, уља или житарица, крчага (*cadi*), буради (*cuppae*) или амфора (*amphora*); ако је објекат права била кућа (*domus*), могао је да забрани употребу прозорских оквира (*specularibus*). Са друге стране, јуриспрудент поставља правило да се легат плодуживања, односно плодуживачево право употребе, простире и на *instrumentum fundi* или покућство (*instrumentum domus*), али и на *quasi instrumentum agri fundi* (D.7.1.9.6⁷²²), као у случају расадника, под условом да оставилац није одредио другачије; правило вероватно потиче од Сцеволе (D.33.2.32.2–3. и D.33.2.37) који пише да легатару (удовици оставиоца) припадају све ствари које се затекну у кући у тренутку смрти оставиоца, осим оних које је тестатор изузео из легата или оних које су намењене за продају, јер се очигледно не ради о *instrumentum domus*.

D.7.8.14.1. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Usus fructus an fructus legetur, nihil interest, nam fructui et usus inest, usui fructus deest: et fructus quidem sine usu esse non potest, usus sine fructu potest. Denique si tibi fructus deducto usu legatus sit, inutile esse legatum Pomponius libro quinto ad Sabinum scribit: et si forte usu fructu legato fructus adimatur, totum videri ademptum scribit: sed si fructus sine usu, usum videri constitutum, qui et ab initio constitui potest. Sed si usu fructu legato usus adimatur, aristo scribit nullam esse ademptionem: quae sententia benignior est.*⁷²³

[Без обзира на то да ли је завештано плодуживање или право на плодове, право на плодове укључује право коришћења, али право коришћења не укључује право на плодове, и док не може постојати право на плодове без права коришћења, може постојати право коришћења без права на плодове. Дакле, ако ти је легирано право на плодове уз задржавање права употребе, Помпоније у петој књизи *ad Sabinum* пише да је легат непуноважан. Он такође пише да ако се легира плодуживање, али се укине право на плодове, цео легат ће се сматрати ништавим; али ако је легирано право на плодове без права употребе, сматра се да је настао узус, јер се може на тај начин конституисати. Међутим, ако је легирано плодуживање, без права употребе, Аристон сматра да то опстаје; ово је правичније гледиште.⁷²⁴]

⁷²¹ *Dolium* је углавном означавао велики земљани суд, цистерну, који су римски виноградарии користили за сазревање и чување вина. Најчешће су се налазили у винским подрумима (*cella vinaria*), укупани у земљу, али су се могли користити и за транспорт вина у специјално конструисаним спремницима на бродовима. С. Аличић, „Винске посуде (*vasa vinaria*) у римском праву“, *Анали* LXV 1/2017, 134.

⁷²² D.7.1.9.6. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Seminarii autem fructum puto ad fructuarium pertinere ita tamen, ut et vendere ei et seminare liceat: debet tamen conserendi agri causa seminarium paratum semper renovare quasi instrumentum agri, ut finito usu fructu domino restituatur.* [Мислим да плодови расадника припадају плодуживаоцу, те их може и продавати и садити. Међутим, да би се обновило имање, дужан је да одржава расадник и да га континуирано обнавља, јер је реч о *quasi instrumentum agri*, како би (ствар) могла да се вратити власнику након престанка плодуживања]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷²³ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 17. април 2023.

⁷²⁴ В. Станојловић (2023а), 165 фн. 17.

D.7.1.15.6. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Proprietatis dominus non debet impedire fructuarium ita utentem, ne deteriore eius condicionem faciat. De quibusdam plane dubitatur, si eum uti prohibeat, an iure id faciat: ut puta doleis, si forte fundi usus fructus sit legatus, et putant quidam, etsi defossa sint, uti prohibendum: idem et in seriis et in cuppis et in cadis et amphoris putant: idem et in specularibus, si domus usus fructus legetur. Sed ego puto, nisi sit contraria voluntas, etiam instrumentum fundi vel domus contineri.*⁷²⁵

[Власник не треба да спречи плодоуживаоца да нешто користи тако, да то не доведе у горе стање. У погледу понечега се сумња, ако му забрани да користи, да ли је то учинио у складу с правом? На пример цистерне за вино, ако је рецимо легирано плодоуживање земљишног имања, и мисле да чак и ако су укопане у земљу, може да му забрани. Исто мисле и у погледу буради и крчага и амфора; исто и у погледу прозорских оквира, ако је легирано плодоуживање куће. Али ја мислим, да то исто тако улази у опрему земљишног имања или куће, изузев ако воља (тестатора) није другачија.⁷²⁶]

1.1.1.2.1. Обим права коришћења послужне ствари

Плодоуживачев обим права употребе послужне ствари је, на први поглед, истоветан власниковом праву коришћења. Међутим, вршење права употребе трпи извесна ограничења која су последица постојања плодоуживачеве обавезе понашања с пажњом доброг домаћина и враћања ствари. У складу са Павловом дефиницијом (D.7.1.1 = I.2.4.pr), плодоуживалац може употребљавати ствар на начин који неће исцрпети супстанцу ствари или изменити њену намену (*salva rerum substantia*). С тим у вези, намеће се питање на који начин плодоуживалац може користити послужну ствар и који је обим његовог права употребе, то јест, шта се подразумева под правилном и сврсисходном употребом објекта права? Доктринаран став је да плодоуживалац мора очувати супстанцу и намену ствари која је постојала у тренутку конституисања права, иако је постојала могућност њене измене сходно договору са власником. Исто тако, сопственик је могао накнадно одобрити учињене модификације.⁷²⁷ Но, ако се осврнемо на изворе, уочићемо значајне разлике у схватању обима плодоуживачевог права употребе. С тим у вези, можемо посведочити постојању две школе мишљења – конзервативне и либералне.

Према конзервативном тумачењу, титулар плодоуживања није могао употребом мењати ствар, већ ју је морао користити сходно уобичајеној намени; прецизније, на начин како ју је власник користио. Самим тим, плодоуживаоцу је било забрањено да употребом мења ствар, било да је чини бољом или лошијом, а супстанца и намена ствари су се морале сачувати у изворном облику. Током читавог трајања права, ствар је морала остати онаква каква је била у тренутку установљења плодоуживања. О томе сведоче текстови Нерација Приска – члана царских савета императора Трајана и Хадријана и истакнутог прокулеанаца:⁷²⁸

⁷²⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 17. април 2023.

⁷²⁶ С. Аличић (2017), 145; J. Iliffe, 331.

⁷²⁷ G. Pugliese (1956), 261; M. Hebib (2022), 163; R. Nicolò, „Dell' usufrutto, dell' uso e dell' abitazione“, *Commentario D'Amelio-Finzi*, Firenze 1942, 599; D. Barbero, *L'usufrutto e i diritti affini*, Milano 1952, 223.

⁷²⁸ A. Berger, 595.

D.7.1.44. *Neratius libro tertio membranarum: Usufructuarius novum tectorium parietibus, qui rudes fuissent, imponere non potest, quia tametsi meliorem excolendo aedificium domini causam facturum esset, non tamen id iure suo facere potest, aliudque est tueri quod accepisset an novum faceret.*⁷²⁹

[Плодоуживалац нема право да малтерише зидове који су остављени у грубом стању, јер иако би побољшањем објекта побољшао положај власника, он то ипак не може учинити по основу права плодоуживања. Једно је да он задржи оно што је добио, а друго да направи неке измене.]

D.7.1.61. *Neratius libro secundo responsorum: Usufructuarius novum rivum parietibus non potest imponere. Aedificium inchoatum fructuarius consummare non posse placet, etiamsi eo loco aliter uti non possit, sed nec eius quidem usum fructum esse: nisi in constituendo vel legando usu fructu hoc specialiter adiectum sit, ut utrumque ei liceat.*⁷³⁰

[Плодоуживаоцу није дозвољено да причврсти нови олук за зидове. Правило је да уколико зграда остане недовршена, плодоуживалац је не може довршити, чак и ако није у могућности да је користи, уколико то претходно не учини. У ствари, сматрало се да не може постојати плодоуживање такве зграде, осим ако није изричито предвиђено поклоном или легатом да он може учинити било коју од горе наведених радњи.]

Према мишљењу јуриспрудента, плодоуживалац није могао користити ствар на начин који би је учинио лошијом нити ју је могао мењати набоље. Иако би учињена побољшања (кречење или уградња олука) ишла у корист власника ствари, такво чињење би према њему значило прекорачење стечених овлашћења. Крук⁷³¹ објашњава став потребом очувања изворног стања објекта и равнодушношћу античког човека за увећање економске вредности ствари. Хипотетички, власник би у случају побољшања ствари стицао право на накнаду штете, а плодоуживалац, могуће, *ius tollendi*. Са друге стране, тешко је замислити да би се сопственик бунио због тога што му је плодоуживалац учинио ствар вреднијом, кориснијом или лепшом, те овакво тумачење делује атипично. Хебиб⁷³² наводи да би у случају повећања вредности ствари, плодоуживалац стицао право на надокнаду вредности увећања. Друго правило о коме Нерације пише је да ствар у плодоуживању мора имати употребну вредност (D.7.1.61). Тако на пример, неизграђен објект не може бити предмет права јер није погодан за становање. Услов под којим се може лигирати право плодоуживања неизграђеног објекта је да оставилац изричито допусти легатару извођење грађевинских радова и привођење објекта намени. Немогућност коришћења објекта права мора бити трајне природе, јер Улпијан пише да предмет плодоуживања може бити болестан роб (али и новорођенче) који може оздравити и након тога бити од користи плодоуживаоцу (D.7.1.12.3).

Либералније тумачење плодоуживаоцевих права проналазимо код двојице правника, оца и сина, из периода раног принципара. Нерва Отац (умро 33. године)⁷³³ и Нерва Син сматрају да у случају када је легирано плодоуживање куће, плодоуживалац

⁷²⁹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷³⁰ *Ibid.*

⁷³¹ J. Crook, *Law and Life of Rome*, London New York 1967, 152.

⁷³² М. Hebib (2022), 166.

⁷³³ А. Berger, 595.

не сме мењати структуру и просторну организацију објеката, затварати прозоре и улазе, мењати кров или изглед врта. Са друге стране, титулар права може побољшати и улепшати објекат, то јест уградити прозоре, окречити и осликати зидове, уградити мермерне плочице, статуе или било шта друго што би побољшало изглед куће. Генерални закључак Нерве Млађег је да плодоуживалац може побољшати објект у мери у којој побољшања не мењају његов карактер (D.7.1.13.7). Исто тако, Улпијан пише да је плодоуживалац могао употребом побољшати ствар и учинити је вреднијом, али не и лошијом:

D.7.1.13.4. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Fructuarius causam proprietatis deteriore facere non debet, meliorem facere potest. ...*⁷³⁴

[Plodouživalac ne smije pogoršati vlasnikova prava (pogoršati stanje stvari na kojoj ima plodouživanje), a poboljšati ih može. ...⁷³⁵].

Дакле, иако плодоуживаочево чињење задире у супстнцу ствари, такво понашање је дозвољено све док се ствар чини бољом. Закључак делује смислено и рационално. Са друге стране, поставило се питање у којим ситуацијама измена намене послужне ствари „чини ствар лошијом“. Тако на пример, Улпијан појашњава да плодоуживалац не сме давати у закуп просторије путницима (*deversoria*) или перачима рубља (*fullonica*), делити зграду на мање станове за издавање (*meritoria*), отварати јавно купатило или претворити кућу или пекару у шталу за чување теглећих животиња (D.7.1.13.8).⁷³⁶ Такође, ако је легирано плодоуживање пољопривредног земљишта, плодоуживалац није смео сећи плодносно дрвеће или рушити кућу, а ако му је лигирано плодоуживање врта, није смео уништити травњаке, алеје, стазе или сећи неплодносно дрвеће које ствара хлад (D.7.1.13.4). Иако је приликом нормирања обима права употребе примењен објективан правни стандард који подразумева коришћење ствари сходно њеној економској и привредној функцији, без обзира на потенцијалне ризике које би таква употреба носила са собом,⁷³⁷ правило је екстензивно тумачено. Следствено, плодоуживалац је могао мењати намену ствари све дотле док промене не би била драстична, то јест док не би мењала њен карактер и економску функцију.⁷³⁸ С

⁷³⁴ D.7.1.13.4. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Fructuarius causam proprietatis deteriore facere non debet, meliorem facere potest. Et aut fundi est usus fructus legatus, et non debet neque arbores frugiferas excidere neque villam diruere nec quicquam facere in perniciem proprietatis. Et si forte voluptarium fuit praedium, viridaria vel gestationes vel deambulationes arboribus infructuosas opacas atque amoenas habens, non debebit deicere, ut forte hortos olitorios faciat vel aliud quid, quod ad reditum spectat.* [Plodouživalac ne smije pogoršati vlasnikova prava (pogoršati stanje stvari na kojoj ima plodouživanje), a poboljšati ih može. Stoga, ako mu je legatom ostavljeno poljsko zemljište na plodouživanje, on ne smije plodonosno drveće posjeći, ni kuću srušiti, niti bilo što (drugo) učiniti na štetu vlasništva. Ali, i u slučaju kada je zemljište namijenjeno samo za uživanje, on ne smije travnjake, aleje ili staze zasađene neplodonosnim drvećem, koje stvara sjene ili ugodne kutke, ukloniti da bi tu možda podigao maslinjake ili nešto drugo, što bi moglo donositi prihode.]. A. Romac (1973), 261; <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷³⁵ A. Romac (1973), 261.

⁷³⁶ B. W. Frier, *Landlords and Tenants in Imperial Rome*, New Jersey 1980, 27.

⁷³⁷ D.7.1.12.1 (= Fr. Vat. 72.2) *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Navis usu fructu legato navigandum mittendam puto, licet naufragii periculum immineat: navis etenim ad hoc paratur, ut naviget.* [Ако је легирано плодоуживање брода, моје мишљење је да се он може послати на путовање, иако постоји извесна опасност од бродолома; чињеница је да је брод направљен да би могао да се отисне на море.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷³⁸ Тако на пример, Трифоније пише ако је плодоуживаоцу завештано имање, да га је могао користи и за лов, а не искључиво за производњу и узгајање усева. Исто тако, могао је хватати и припитомљавати дивље животиње, али ако је у тренутку установљавања права на имању постојао одређен број ухваћених или припитомљених дивљих животиња, морао их је по окончању права вратити власнику: D.7.1.62. *Tryphoninus libro septimo disputationum: pr. Usufructuarium venari in saltibus vel montibus*

тим у вези, Улпијан (D.7.1.13.4) и Павле (D.7.1.14) пишу да је критеријум увећања тржишне вредности ствари нерелевантан с аспекта процене допуштености појединачне плодуюживаоачеве радње. Изузетак постоји када се на пољопривредном земљишту отвори рудник или каменолом, под условом да су приходи од рудника већи од прихода бављења пољопривредом (D.7.1.13.5); разлози за прописивање овог правила могу лежати у привредном значају рударења, сложености отварања рудника и изградње пратеће инфраструктуре. С обзиром на то да је реч о драстичном одступању од правила која су важила у класичном праву, Пуљезе⁷³⁹ верује да је реч о интерполацији⁷⁴⁰ посткласичних коментатора.

D.7.1.13.7. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Sed si aedium usus fructus legatus sit, Nerva filius et lumina immittere eum posse ait: sed et colores et picturas et marmora poterit et sigilla et si quid ad domus ornatum. Sed neque diaetas transformare vel coniungere aut separare ei permittetur, vel aditus posticasve vertere, vel refugia aperire, vel atrium mutare, vel viridiaria ad alium modum convertere: excolere enim quod invenit potest qualitate aedium non immutata. Item Nerva eum, cui aedium usus fructus legatus sit, altius tollere non posse, quamvis lumina non obscurantur, quia tectum magis turbatur: quod Labeo etiam in proprietatis domino scribit. Idem Nerva nec obstruere eum posse.*⁷⁴¹

[Ако је легирано плодуюживање куће, Нерва Млађи нам каже да је плодуюживаоцу дозвољено да угради прозоре. Такође може да окречи зидове и дода фреске, мермерне плоче, статуете и било шта друго што побољшава изглед куће. Међутим, није му дозвољено да мења просторије или их спаја или дели или да мења предњи и задњи улаз или да отвара склоништа или да мења улаз или врт. Укратко, плодуюживалац може побољшати оно што има, све док не мења карактер куће. Опет, Нерва нам говори да онај коме је легирано плодуюживање куће не може да је надзида, иако то не укључује блокирање светлости, јер је велика вероватноћа да ће се на тај начин изменити кров (зграде); а Лабеон наводи да ово правило важи и за власника. Нерва додаје да плодуюживалац не сме да затвори прозоре.]

possessionis probe dicitur: nec aprum aut cervum quem ceperit proprium domini capit, sed aut fructus iure aut gentium suos facit. 1. Si vivariis inclusae ferae in ea possessione custodiebantur, quando usus fructus coepit, num exercere eas fructuarius possit, occidere non possit? Alias si quas initio incluserit operis suis vel post sibimet ipsae inciderint delapsaeve fuerint, hae fructuarii iuris sint? Commodissime tamen, ne per singula animalia facultatis fructuarii propter discretionem difficilem ius incertum sit, sufficit eundem numerum per singula quoque genera ferarum finito usu fructu domino proprietatis adsignare, qui fuit coepti usus fructus tempore. [Исправно је речено да плодуюживац може да лови у шуми или на брдима у оквиру неког имања. Ако би уловио дивљу свињу или јелена, не узима нешто што припада власнику, већ оно што ухвати постаје његово или по закону који уређује стицање плодова или по *ius gentium*. 1. Ако су се дивље животиње држале на имању, затворене у ограђеним просторима, када је плодуюживање конституисано, може ли плодуюживалац да их припитомљава, али не и убија? Или ако постоје друге (животиње) које је лично припитомио када је плодуюживање конституисано или које су касније ухваћене у замку или су упале у замку, да ли су оне, по закону, у својини плодуюживаоца? Најцелисходније је, како би се избегло да плодуюживалац има дилеме око вршења свог права, у односу на сваку животињу понаособ, због тешкоћа њиховог разликовања, да се по престанку плодуюживања уступи власнику имања исти број сваке врсте животиње у броју у ком их је било у тренутку конституисања права.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷³⁹ G. Pugliese (1965/66), 543.

⁷⁴⁰ Вид. више L. Mitteis (1929), 93–94.

⁷⁴¹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

D.7.1.13.8. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Item si domus usus fructus legatus sit, meritoria illic facere fructuarius non debet nec per cenacula dividere domum: atquin locare potest, sed oportebit quasi domum locare. Nec balineum ibi faciendum est. Quod autem dicit meritoria non facturum ita accipe quae volgo deversoria vel fullonica appellant. Ego quidem, et si balineum sit in domo usibus dominicis solitum vacare in intima parte domus vel inter diaetas amoenas, non recte nec ex boni viri arbitrato facturum, si id locare coeperit, ut publice lavet, non magis quam si domum ad stationem iumentorum locaverit, aut si stabulum quod erat "orat" domus iumentis et carruchis vacans, pistrino locaverit,*⁷⁴²

[Опет, ако је легирано плодуживања стамбене куће, плодуживалац не сме издавати собе, нити делити зграду на посебне станове; може је, међутим, дати у закуп, али као целину. Није му дозвољено да (ту) отвори јавно купатило. Што се тиче става да плодуживалац не сме издавати собе, под тим се подразумевају конаци за путнике или перионице рубља. Претпоставимо да у кући постоји купатило на располагању за становнике куће и које се налази у најдубљем делу куће или међу интимним просторијама. Моје мишљење је да плодуживалац не би поступио како треба или у складу са стандардима пажљивог човека када би почео да даје кућу у закуп за јавне потребе, исто као и када би дао кућу за чување теглећих животиња или ако би дао зграду која је служила као штала за пекару,]

D.7.1.14. *Paulus libro tertio ad Sabinum: licet multo minus ex ea re fructum percipiat.*⁷⁴³

[иако би (у супротном) остварио знатно мањи профит.]

Случај око кога су се ломила копља је да ли плодуживалац, коме је легирано право плодуживања неизграђеног земљишта, може на њему изградити кућу или друге објекте који су му неопходни за коришћење имања. Помпоније пише да може, Улпијан да је то могуће само ако је реч о потребама жетве, а Павле да не може; сва тројица употребљавају реч *aedificium*, у различитим граматичким облицима, која се преводи као „зграда“, „здање“, „структура“. Делује да у конкретном случају не постоји тачан одговор, већ да се проблем мора посматрати из угла економске намене земљишта. Ако је легирано плодуживање неизграђеног пољопривредног земљишта или пашњака, изградња објекта би представљала трајно уништење дела супстанце ствари, јер се на том делу парцеле не би могле узгајати биљке или напасати животиње. Са друге стране, ако је легирана градска или сеоска парцела, непогодна за пољопривредну производњу, делује да нема препрека за изградњу објекта, с обзиром на то да се на тај начин не уништава супстанца нити мења намена земљишта. Потврду за овакво тумачење проналазимо и у Улпијановом тексту D.7.4.10.4. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum* из кога произилази да ако је легирано плодуживање обрадивог земљишта, плодуживалац на њему може подићи виноград, али ако је легирано плодуживање шуме, а он је посече и претвори у ораницу, право ће се угасити.⁷⁴⁴ Други аспект сагледавања описане

⁷⁴² Ibid.

⁷⁴³ Ibid.

⁷⁴⁴ D.7.4.10.4. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Non tamen, si arvi usus fructus legetur et ibi vineae sint positae vel contra, puto extingui. Certe silvae usu fructu legato si silva caesa illic sationes fuerint factae, sine dubio usus fructus extinguitur.* [Ако је легирано плодуживање обрадивог земљишта и на њему се засаде виногради, или обрнуто, не мислим да ће се плодуживање угасити. Али свакако, ако је легирано плодуживање шуме, а она се посече и земља претвори у обрадиву површину, плодуживање се без сумње гаси.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

контроверзе може зависити од структуре објекта. Плодоуживалац највероватније није могао да гради трајне и чврсте грађевине, али је по свему судећи могао да подигне колибу и друге пољопривредне објекте који не би били трајни.

D.7.1.73. *Pomponius libro quinto ad Sabinum: Si areae usus fructus legatus sit mihi, posse me casam ibi aedificare custodiae causa earum rerum, quae in area sint.*⁷⁴⁵

[Ако ми је легирано плодуживање слободне земље, на њој могу да саградим колибу (кућу) у којој ћу чувати ствари која се ту налазе.]

D.7.1.13.6. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: ... sed nec aedificium quidem positurum in fundo, nisi quod ad fructum percipiendum necessarium sit.*⁷⁴⁶

[... нити је плодуживаоцу дозвољено да подигне зграду на земљишту, осим ако је то потребно за жетву.]

Paul. Sent. 3.6.21: *Areae usufructu legato aedificia in ea constitui non possunt.*⁷⁴⁷

[Ако је земљиште (простор) остављено као легат užивања, ту се не могу подићи грађевине.⁷⁴⁸]

Поставило се још једно интересно питање у контексту правилне употребе предмета плодуживања које се односи на то да ли је плодуживалац овлашћен да на легираном имању отвара каменоломе и руднике. Иако се ово питање може разматрати у контексту плодуживачевог права на плодове, оно је уско повезано с правом употребе ствари, јер се рударењем неминовно мења њена супстанца. Посебно је интригантно питање да ли плодуживалац може рударити на пољопривредном земљишту, с обзиром на то да се тиме мења и намена објекта права. Наравно, питање је у директној вези с нормирањем обима плодуживачевог права употребе.

Улпијан је заузео став да плодуживалац може отворати руднике и каменоломе (D.7.1.13.5; D.7.1.9.3), иако Пуљезе⁷⁴⁹ претпоставља да је реч о интерполацији⁷⁵⁰ и да је плодуживалац могао рударити само ако је власник претходно отворио руднике. Међутим, у прилог Улпијановом наводу иде Сабиново мишљење (D.7.1.9.2. и 3⁷⁵¹), са којим се јуриспрудент сагласио, а према коме плодуживалац може vadити камен (кречњак / песак) без обзира на то да ли је претходно постојао рудник / каменолом. С

⁷⁴⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷⁴⁶ *Ibid.*

⁷⁴⁷ *Ibid.*

⁷⁴⁸ J. Paulo, *Sentencije* (prevod A. Romac), Zagreb 1989, 135.

⁷⁴⁹ G. Pugliese (1965/66), 543.

⁷⁵⁰ L. Mitteis (1929), 93–94.

⁷⁵¹ D.7.1.9. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: 2. Sed si lapidicinas habeat et lapidem caedere velit vel cretifodinas habeat vel harenas, omnibus his usum Sabinus ait quasi bonum patrem familias: quam sententiam puto veram. 3. Sed si haec metalla post usum fructum legatum sint inventa, cum totius agri relinquatur usus fructus, non partium, continentur legato.* [2. Ако је на имању каменолом, а плодуживалац жели да vadi камен, или ако на њему има кречњака или песка, Сабин сматра да плодуживалац може све то користити, али с квазипажњом доброг домаћина. Сматрам да је ово исправан став. 3. Чак и ако су ови каменоломи откривени након што је легирано плодуживање, ако се легат састојао у плодуживању целог имања, а не само његових делова, они потпадају под легат.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 31. август 2023. О значењу одреднице *quasi bonus pater familias* вид. М. Hebib, „Koncept i pravna priroda plodouživanja u rimskoj pravnoj tradiciji“, *Pravni vjesnik* 1/40 (2024), 32–33.

тим у вези, Улпијан додаје и да се на пољопривредном земљишту могу отварати рудници, под условом да се на тај начин не угрожава пољопривредна производња – због тога Пуљезе⁷⁵² верује да је слобода рударења постојала на неплодном или другом непољопривредном земљишту, док је отварање рудника на обрадивим површинама било проблематично. Други Улпијанов текст (D.7.1.12.pr) иде у прилог Пуљезовом тумачењу и додатно компликује разумевање ситуације. Наиме, Улпијан пише да плодоуживалац може гасити креч, вадити песак или узимати други материјал, под условом да је то непходно за обнову објекта на имању. Приближно исти текст проналазимо у такозваним Ватиканским фрагментима, те иако Момзен ставља знак једнакости између D.7.1.12.pr. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum* и *Fr. Vat. 71*, текст није идентичан. Наиме, из одломка читамо да правило по коме плодоуживалац може гасити креч, вадити песак или узимати други материјал за потребе обнове објекта на имању потиче од Нерација, а не од Улпијана. С тим у вези, посебно је проблематичан Вотсонов⁷⁵³ и Скотов⁷⁵⁴ превод у коме стоји да је правило потекло од Лабедона; тачно је да Улпијан на почетку одломка цитира Лабедона, али у потпуно другачијем контексту. Но, имајући у виду да у првом тексту (D.7.1.13.5) Улпијан не наводи овај услов и да је плодоуживалац у начелу слободан да рудари у личне и комерцијалне сврхе, Пуљезе⁷⁵⁵ претпоставља да је реч о услову који је временом отпао. Са друге стране, Бретоне⁷⁵⁶ тумачи текст фрагмента (*Fr. Vat. 71*) у смислу да се ископани камен / кречњак са пољопривредног земљишта може користити за обнову зграда на имању, али не и у комерцијалне сврхе; међутим, ако је реч о другој категорији земљишта, услов није постојао.

Општи закључак се своди на то да је плодоуживалац, вероватно већ пред крај класичног периода, могао да: 1) отвара каменоломе или јаме кречњака и песка, под условом да се рудници не налазе на обрадивом земљишту; 2) истражује рудне жиле; 3) експлоатише руднике злата, сребра, бакра, гвожђа и сличних руда, ако их је власник претходно експлоатисао; 4) отвара нове руднике наведених сировина, под условом да тиме не наноси штету пољопривредним културама; и 5) посече винограде, засаде маслина или других култура како би отворио нове руднике под условом да је рударење профитабилније од узгајања винове лозе или маслина.⁷⁵⁷

D.7.1.13.5. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Inde est quaesitum, an lapidicinas vel cretifodinas vel harenifodinas ipse instituere possit: et ego puto etiam ipsum instituere posse, si non agri partem necessariam huic rei occupaturus est. proinde venas quoque lapidicinarum et huiusmodi metallorum inquirere poterit: ergo et auri et argenti et sulphuris et aeris et ferri et ceterorum fodinas vel quas pater familias instituit exercere poterit vel ipse instituere, si nihil agriculturae nocebit. Et si forte in hoc quod instituit plus redditus sit quam in vineis vel arbustis vel olivetis quae fuerunt, forsitan etiam haec deicere poterit, si quidem ei permittitur meliorare proprietatem.*⁷⁵⁸

⁷⁵² G. Pugliese (1965/66), 543.

⁷⁵³ „... However, it is Labeo's opinion that the usufructuary can fell as much timber as is required for repairing the farm buildings, just as, he adds, he may burn lime or dig sand or take anything else which is needed for a building“. A. Watson, *The Digest of Justinian* (Volume 1) (Translation), Philadelphia 1985, 218.

⁷⁵⁴ „... Labeo, however, thinks that he has a right to cut down as many trees as are necessary for the repair of the house; just as he can burn lime, or dig sand, or take anything else which is necessary for the building.“ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 31. август 2023.

⁷⁵⁵ G. Pugliese (1965/66), 543.

⁷⁵⁶ M. Bretone, 129–131.

⁷⁵⁷ G. Pugliese (1965/66), 546.

⁷⁵⁸ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

[Да ли плодуживалац може самоиницијативно да отвара каменоломе или јаме кречњака или песка? Моје мишљење је да може, под условом да за ту намену не присвоји део земљишта који је потребан за нешто друго. Сходно томе, он може да тражи локације погодне за каменоломе и друге сличне рударске послове; стога, он може или да експлоатише руднике злата, сребра, сумпора, бакра, гвожђа или других минерала које је отворио власник, или може самостално да отвори такве руднике, под условом да то не утиче на обраду земље. Ако се деси да приход од рудника које је отворио буде већи од прихода винограда, плантажа или маслинака који су тамо већ били, можда ће му бити дозвољено да их посече, јер је слободан да побољша положај власника.]

D.7.1.12.pr. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: ... materiam tamen ipsum succidere quantum ad villae refectorem putat posse: quemadmodum calcem, inquit, coquere vel harenam fodere aliudve quid aedificio necessarium sumere.*⁷⁵⁹

[... међутим, може посећи онолико дрвећа колико је потребно за поправку објекта, те копати песак, вадити кречњак или узимати било шта друго што је потребно за (обнову) зграде.]

Fr. Vat. 71: ... *materiam tamen ipse succidere quantum ad villae refectorem poterit,* ut putat Neratius lib. III *membranarum, [quemadmodum calcem, inquit, coquere uel harenam fodere aliudve] quid aedificio neces[sarium sumere] ...*.⁷⁶⁰

[... међутим, може посећи онолико дрвећа колико је потребно за поправку објекта, као што каже Нерације у *Libri III membranarum*, те вадити кречњак или копати песак или узимати било шта друго што је потребно за (обнову) зграде.]

1.1.1.3. Право прибирања плодова – *ius fruendi*

Право прибирања плодова (*ius fruendi*) представља централни елемент права плодуживања који установи даје економску вредност.⁷⁶¹ Његов економски супстрат се огледа у периодичној користи коју даје ствар, а која се назива плод (*fructus*) и кога плодуживалац стиче у својину. У зависности од карактера објекта права, плодови могу бити натурални (*fructus naturales*) или цивилни (*fructus civiles*).⁷⁶²

Плодоносна ствар (*res fructifera*) је свака ствар која по својим природним својствима може да произведе нову ствар, не губећи сопствени интегритет, или која у правном саобраћају може да донесе принос; ствар или принос који настану на овај начин су плодови.⁷⁶³ Плодови се дефинишу као периодичне и споредне ствари које даје плодоносна ствар, а који се могу одвојити без битног исцрпљења супстанце; према Гају

⁷⁵⁹ *Ibid.*

⁷⁶⁰ *Ibid.*

⁷⁶¹ M. Kaser, „Zum Fruchterwerb des Usufruktuars“, *Studi in onore di Gaetano Scherillo* 1 (1972), 405–426; P. Ramelet, *L'acquisition des fruits par l'usufruitier et par la possessor bonae fidei: Étude de droit romain classique*, Lausanne 1945; G. Thielmann, 76–100.

⁷⁶² Поред основне поделе на *fructus naturales et fructus civiles*, плодови се деле на: необране (*fructus pendentes*), обране, то јест одвојене од плодоносне ствари (*fructus separati*), оне које је требало обратити, али то није учињено (*fructus percipiendi*), непотрошене обране (*fructus extantes*), потрошене (*fructus consumpti*) и оне које је овлашћено лице узело у детенцију (*fructus percepti*). М. Милошевић (2016), 234; М. Полојац (2023), 122.

⁷⁶³ М. Милошевић (2016), 233.

(D.22.1.28.1), плодови су све ствари које даје природа *hominum gratia*⁷⁶⁴. Лазић⁷⁶⁵ напомиње да титулар права плодоуживања не стиче право на производ или приход главне ствари, јер је реч о непериодичној користи која представља део њене супстанце (на пример, посечено стабло).⁷⁶⁶ До тренутка одвајања од плодоносне ствари, плод није ствар у правнотехничком смислу, не може бити објекат права и прати правну судбину главне ствари (*fructus pendentes pars fundi videntur*) (D.6.1.44).⁷⁶⁷

Плодови се уобичајено деле на натуралне (природне, физичке) и цивилне (вештачке, правне). Цивилни се манифестују као новчани приход који произилази из правног посла власника / плодоуживаоца с трећим лицем. У том случају, непосредни цивилни плод није телесна ствар, већ право потраживања из конкретног правног односа (право на закупнину, ренту, камату и слично).⁷⁶⁸ Са друге стране, натурални плодови су периодични органски приноси које ствар сама производи, али и песак, кречњак (чијим печењем се добија креч), камен, руде или минерали соли из рудника и солана⁷⁶⁹ (D.33.2.32.2–3). Натурални плодови могу бити природни (они који настају без људског рада) и вештачки (они који настају улагањем људског рада).⁷⁷⁰ Подела плодова на природне и вештачке није оригинално римска.

1.1.1.3.1. Обим плодова

Плодоуживаочев обим права на плодове, за разлику од права употребе, једнак је сопствениковом *ius fruendi*. Због тога не чуди што су римски правници највише пажње поклонили овом питању. С тим у вези, јуриспруденти пишу да плодоуживалац стиче право на све плодове, натуралне и цивилне, убране (*fructus percepti*) и оне које је требало убрати иако су остали неубрани у тренутку конституисања права (*fructus percipiendi*), а у појединим случајевима и незреле.

⁷⁶⁴ За Катанчевића ова Гајева дефиниција делује чудно и контрадикторно, јер према његовом мишљењу човек може да буде ствар, али не и плод. Са друге стране, делује да Гај само понавља стоичко схватање по коме је природа све створила на корист људима Cic. *de off.* 1.22: ... *ut placet Stoicis, quae in terris gignantur, ad usum hominum omnia creari*, ... Дакле, реч је о филозофском принципу, а не правном правилу. <https://www.thelatinlibrary.com/cicero/off1.shtml#22>, последњи приступ 1. јул 2023.

⁷⁶⁵ М. Лазић, 63.

⁷⁶⁶ D.7.1.58. *Scaevola libro tertio responsorum: 1. "Sempronio do lego ex redactu fructuum holeris et porrinae, quae habeo in agro farrariorum, partem sextam". Quaeritur, an his verbis usus fructus legatus videatur. Respondi non usum fructum, sed ex eo quod redactum esset partem legatam. 2. Item quaesitum est, si usus fructus non esset, an quotannis partem sextam redactam legaverit. Respondi quotannis videri relictum, nisi contrarium specialiter ab herede adprobetur.* [1. „Дајем и легирам Семпронију шести део прихода од усева купуса и пражука које имам на пољу Фарари“. Да ли ове речи треба схватити као легирање плодоуживања? Одговорио сам да то није плодоуживање, већ да је легиран део прихода. 2. Ако се дакле не ради о плодоуживању, да ли се заоставштина састоји од шестине годишњег дела прихода? Одговорио сам да је то завештање годишњег дела прихода, осим ако наследник изричито не докаже супротно.]. <https://droitomain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷⁶⁷ А. Катанчевић (2017), 127; вид. више Р. Bonfante, *Corso di diritto romano II: La proprietà*, Milano 1968, 167–179.

⁷⁶⁸ М. Лазић, 63.

⁷⁶⁹ D. Hollander, *Farmers and Agriculture in the Roman Economy*, Oxon New York 2019, 60 фн. 51. Марцано пише да су се у провинцијама, као на пример у Лузитанији (*Lusitania*) и Бетици (*Hispania Baetica*), до 27. године пре Христа *Hispania Ulterior*, у оквиру сеоских имања (*villae rusticae*) често налазиле солане и постројења за сољење рибе. R. I. Curtis, *Garum and Salsamenta. Production and Commerce in Materia Medica*, Leiden 1991, 148; A. Marzano, 53 фн. 27.

⁷⁷⁰ М. Лазић, 63.

Paul. Sent. 3.6.27b:⁷⁷¹ *Quidquid in fundo nascitur vel quidquid inde percipitur, ad fructuarium pertinet: pensiones quoque iam antea locatorum, agrorum, si ipsae quoque specialiter comprehensae sint. Sed ad exemplum venditionis, nisi fuerint specialiter exceptae, potest usufructuarius conductorem repellere.*⁷⁷²

[Što god na zemljištu nastane ili se na njemu ubere pripada uživaocu; tu ulazi i zakupnina koja je od ranije postojala zbog davanja zemljišta u zakup, ukoliko se o tome (u oporuci) posebno (izričito) govori. Ali valja reći da, slično kao i kod kupoprodaje, kad to nije izričito isključeno, uživatelj može otkazati zakupcu.⁷⁷³]

D.7.1.27.pr. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Si pendentes fructus iam maturos reliquisset testator, fructuarius eos feret, si die legati cedente adhuc pendentes deprehendisset: nam et stantes fructus ad fructuarium pertinent.*⁷⁷⁴

[Ако је тестатор завештао сазреле необране плодове, плодоуживалац их може обратити ако их је затекао необраним када је стекао право; јер плодоуживац има право и на необране плодове.]

D.7.1.48.1. *Paulus libro nono ad Plautium: Silvam caeduiam, etiamsi intempestive caesa sit, in fructu esse constat, sicut olea immatura lecta, item faenum immaturum caesum in fructu est.*⁷⁷⁵

[Посечена шума се, иако исечена пре времена, сврстава у плод, маслине сакупљене пре него што sazру, као и сено покошено у погрешно доба године.]

Велики број текстова расправља питање плодоуживачевог обима права на плодове у контексту специфичног објекта права, те због тога не можемо говорити о униформним правилима која би се применила на све случајеве. Пратећи казуистички метод римских правника, аутор у наставку трага за одговорима: да ли је плодоуживалац стицао право на дрвеће и да ли се стабло квалификује као плод земље, као и на који начин плодоуживалац може вршити *uti et frui* ако је објекат права стадо, а на који начин ако је реч о појединачној животињи?

Плодови биљака могу бити двојаки. У првом случају, плод биљке се своди на ботанички плод који одвајањем не задире у њену супстанцу. У другом случају, критеријум разликовања плода и плодноне ствари постављен је у зависности од привредне намене биљке; тако на пример, ако је реч о житарицама, под плодом се подразумева и клас и стабљика (D.7.4.13), а ако је реч о репи, плод је корен биљке.⁷⁷⁶ Када говоримо о дрвећу, треба разликовати неколико ситуација. У првом случају, ако је установљено плодоуживање парцеле на којој расте воће и друго плодноно биље,

⁷⁷¹ Такође D.7.1.59.1. *Paulus libro tertio sententiarum: Quidquid in fundo nascitur vel quidquid inde percipitur, ad fructuarium pertinet, pensiones quoque iam antea locatorum agrorum, ...* . [Плодоуживалац стиче право на све што је добијено од земље или је са ње прикупљено,]; D.7.1.7.pr. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Usu fructu legato omnis fructus rei ad fructuarium pertinet. Et aut rei soli aut rei mobilis usus fructus legatur.* [Када је легирано плодоуживање, сви плодови које даје ствар припадају плодоуживаоцу. Легат плодоуживања може се састојати из непокретних и покретних ствари.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷⁷² <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷⁷³ J. Paulo, *Sentencije* (prevod A. Romac), Zagreb 1989, 137.

⁷⁷⁴ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁷⁶ G. Grosso (1958), 185; M. Bretone, 134; A. Biscardi, 23–24; M. Hebib (2022), 173.

плодоуживалац стиче право на ботаничке плодове, али не и на стабла (D.7.1.13.4).⁷⁷⁷ У другом случају, ако постоји плодоуживање имања на коме расте неплодно дрвеће, поставило се питање да ли плодоуживалац стиче право на стабла и друге делове дрвећа, посебно ако знамо да је плодоуживалац био пасивно легитимисан по *actio legis Aquiliae* и тужби из Закона XII таблица у случају противправне сече дрвећа (*actio de arboribus succussis*) (D.47.7.1⁷⁷⁸). Дилема је индукована правилом *superficies solo cedit* по коме власнику имања припадају све ствари које су сејањем, сађењем или грађењем причвршћене за тло. Као што смо напред видели, постојала су два тумачења: Требације (D.7.1.9.7 = *Fr. Vat.* 70.1) и Павле (*Paul. Sent.* 3.6.27c = D.7.1.59.2) су сматрали да плодоуживалац може користити делове неплодносних биљака – кочеве, трску или пруће у личне и комерцијалне сврхе јер су их класификовали као плодове земље; са друге стране Помпоније (D.7.1.10) и Улпијан (D.7.1.9.7 = *Fr. Vat.* 70.1; 70.2; D.7.1.12.pr) пишу да он може рестриктивно употребљавати делове неплодносног дрвећа: у личне сврхе и на начин како их је користио власник. Јуриспруденти правдају став потребом очувања економске вредности ствари. Иако Требације и Павле *de facto* проширују плодоуживаочев обим права и умањују његову обавезу очувања супстанце, сматрамо да нема места тумачењу по коме би се стабло могло правно квалификовати као плод земље, што не важи за делове дрвета који се могу одвојити без оштећења супстанце и под условом да је плодоуживалац био овлашћен да користи стабла у наведене сврхе. Трећи случај се односи на плодоуживање шуме. Плодоуживалац може сећи и обарати дрвеће, те њиме слободно располагати као свим другим плодовима.⁷⁷⁹ Према Хебибу⁷⁸⁰, објашњење лежи у чињеници да су правници квалификовали шуму као збирну ствар (*universitas rerum / universitas facti*), због чега је плодоуживаоцу било дозвољено да обара стабла и продаје дрва. Међутим, у изворима не проналазимо потврду овог става нити верујемо да се шума може квалификовати као збирна ствар. Наиме, збирне ствари су састављене од других неповезаних ствари које повезује заједнички назив, тако да свака од њих постоји самостално⁷⁸¹, на основу чега произилази да се шума не може третирати као *universitas rerum*. Чињеница да су стабла укорењена у тло резултира применом начела *superficies solo cedit* према коме она нису самосталне неповезане ствари, већ саставни део земљишта који прати његову правну судбину.⁷⁸² Према Катанчевићу⁷⁸³, дрво је део (*pars*) плодносних ствари, то јест земље. Прецизије, дрво је производ земље, а у случају плодоуживања шуме, стабло се третира као плод. Са друге стране, треба имати у виду две ствари: а) способност шуме да се периодично обнавља;

⁷⁷⁷ G. Pugliese, F. Sitzia, L. Vacca, *Istituzioni di diritto romano*, Torino 2012, 289.

⁷⁷⁸ D.47.7.1. *Paulus libro nono ad Sabinum: Si furtim arbores caesae sint, et ex lege Aquilia et ex duodecim tabularum dandam actionem Labeo ait: ...* [Ако се дрвеће сече због крађе, Лабео каже да треба одобрити тужбу и према *Lex Aquilia* и према Закону XII таблица ...]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷⁷⁹ E. Romagnoli, *L'usufrutto dei boschi*, Milano 1950, 23.

⁷⁸⁰ M. Hebib (2022), 178.

⁷⁸¹ M. Милошевић (2016), 232.

⁷⁸² Павле појашњава да дрво постаје својина власника земље јер црпи хранљиве материје из њега, а не због тога што је физички спојено с тлом D.41.1.26.1. *Paulus libro 14 ad Sabinum: Arbor radicitus eruta et in alio posita priusquam coaluerit, prioris domini est, ubi coaluit, agro cedit, et si rursus eruta sit non ad priorem dominum revertitur: nam credibile est alio terrae alimento aliam factam.* [Дрво извађено са корењем и пресађено на друго (земљиште), пре него што пусти корење, је (у својини) претходног власника, а (затим) прираста оном земљишту на које је пресађено. Уколико буде поново извађено, не враћа се у својину првобитног власника. Наиме, вероватније ће бити да постаје туђе, црпећи хранљиве супстанце са туђег земљишта.]. А. Катанчевић (2017), 94; <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 17. април 2023.

⁷⁸³ А. Катанчевић (2017), 130.

и б) њену привредну и економску намену. Уколико плодоуживаоцу не би било омогућено да сече и продаје дрва, Помпоније наводи да он не би имао никакву корист од стеченог права. На основу тога можемо претпоставити да је економски принцип однео превагу. То потврђује и Сервије који прецизира да у *silva caedua* спадају стабла која су намењена за сечу, као и она која су порасла из корена или изданка уместо посечених (D.50.16.30.pr).

D.7.8.22.pr. *Pomponius libro quinto ad Quintum Mucium: Divus Hadrianus, cum quibusdam usus silvae legatus esset, statuit fructum quoque eis legatum videri, quia nisi liceret legatariis caedere silvam et vendere, quemadmodum usufructuariis licet, nihil habituri essent ex eo legato.*⁷⁸⁴

[Божански Хадријан, у случају у коме је завештано право коришћења шуме, сматрао је да треба дозволити и убирање плодова, јер, ако се легатарима не би дозволило да секу и продају дрва, баш као што је то дозвољено плодоуживаоцима, они не би имали никакву корист од легата.⁷⁸⁵]

Када говоримо о дрвећу и праву плодоуживања, постојала је и дилема да ли плодоуживалац стиче право на осушена и оборена стабла.⁷⁸⁶ Према Павловом мишљењу (D.7.1.18), након сушења или пада дрвета због старости, оно постаје својина плодоуживаоца, с тим да он мора засадити ново дрво уместо осушеног; исто тако, морао је засадити нове биљке уместо оних које су оштећене или уништене његовом кривицом (D.7.1.59.pr = Paul. Sent. 3.6.27a). Са друге стране, ако је стабло оборено или поломљено због олује или друге природне непогоде, оно не припада плодоуживаоцу и он нема обавезу да засади ново дрво. Према Хебибу⁷⁸⁷, објашњење се крије у следећем: у првом случају је реч о природном процесу, те плодоуживалац мора обнављати осушена стабла како би очувао супстанцу ствари, док је у другом случају реч о ванредном догађају којим је оштећена власникова, а не плодоуживачева ствар, због чега он нема обавезу обнављања уништених засада. Плодоуживалац стиче дебла и гране у својину јер их Павле, од момента одвајања од тла, третира као плодове земље. Са друге стране, Лабеон (D.7.1.12.pr) и Касије (*Fr. Vat.* 70.2) пишу да плодоуживалац може користити оборена стабла и посећи неишчупана да би направио грађу за поправку оштећених објеката на имању. Међутим, оборена и ишчупана стабла не може користити за огрев. Став је крајње рационалан – уместо да стабло иструли, биће искоришћено за поправку власникових зграда. С тим у вези, Улпијан додаје да плодоуживалац може користити оборена стабла у личне сврхе да би се спречиле злоупотребе, јер би у супротном, под изговором поправке објеката, могао да посече, прода или погори сво дрвеће на имању.

D.7.1.18. *Paulus libro tertio ad Sabinum: Agri usu fructu legato in locum demortuarum arborum aliae substituendae sunt et priores ad fructuarium pertinent.*⁷⁸⁸

[Ако је легирано плодоуживање земље, нова стабла се морају посадити да би заменила она која су се осушила, а стара постају својина плодоуживаоца.]

D.7.1.59.pr (= Paul. Sent. 3.6.27a) *Paulus libro tertio sententiarum: Arbores vi tempestatis, non culpa fructuarii eversas ab eo substitui non placet.*⁷⁸⁹

⁷⁸⁴ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 17. април 2023.

⁷⁸⁵ В. Станојловић (2023a), 165–166.

⁷⁸⁶ Е. Romagnoli, 30–32.

⁷⁸⁷ М. Hebib (2022), 176–177.

⁷⁸⁸ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

[Плодоуживалац није дужан да замени дрвеће које је оборио ветар, а која нису поломљена његовом кривицом.]

D.7.1.12.pr. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Arboribus evolsis vel vi ventorum deiectis usque ad usum suum et villae posse usufructuarium ferre Labeo ait: nec materia eum pro ligno usurum, si habeat unde utatur ligno. Quam sententiam puto veram: alioquin et si totus ager sit hunc casum passus, omnes arbores auferret fructuarius: materiam tamen ipsum succidere quantum ad villae refectioem putat posse: ...*⁷⁹⁰

[Ако се стабла ишчупају или сруше снагом ветра, Лабен наводи да плодоуживалац има право да их користи у личне сврхе или за потребе имања, али да дрво не може користити за огрев под условом да има још један извор огревног дрвета. Сматрам да је ово исправан став јер би иначе, ако би цело имање захватила таква непогода, плодоуживалац могао искористити свако дрво. Међутим, Лабен мисли да плодоуживалац може посећи онолико дрвећа колико је потребно за поправку власникових објеката, ...]

Питање плодоуживања стада и стицање плодова домаћих⁷⁹¹ животиња чини се комплекснијим од претходног. С тим у вези, намеће се неколико питања: шта се подразумева под плодовима стада, коме и у ком тренутку припадају младунци, те може ли плодоуживалац убити животињу из стада?

Питањем обима плодова стада бавили су се римски правници од давнина. У Глави I дисертације видели смо да је 160. године пре нове ере Катон Старији у делу *De agri cultura* дефинисао шта спада у плодове стада; правило понавља Гај три века касније. Према њиховом мишљењу плодови стада су: младунци, млеко, длака и вуна.

D.22.1.28.pr (= I.2.1.37⁷⁹²) *Gaius libro secundo rerum cottidianarum sive aureorum: In pecudum fructu etiam fetus est sicut lac et pilus et lana: itaque agni et haedi et vituli statim pleno iure sunt bonae fidei possessoris et fructuarii.*⁷⁹³

⁷⁸⁹ Ibid.

⁷⁹⁰ Ibid.

⁷⁹¹ У случају дивљих животиња (*res nullius*) важе општа правила стицања својине окупацијом (*occupatio*); G. Inst. 2.66: *Nec tamen ea tantum, quae traditione nostra fiunt, naturali nobis ratione adquiruntur, sed etiam quae occupando ideo adepti erimus, quia antea nullius essent, qualia sunt omnia, quae terra mari caelo capiuntur.* [У начине за преношење својине засноване на природном праву убраја се ипак не само традиција, већ и окупација путем које постајемо... што пре тога није, никоме припадало, какав је случај када се ухвати оно што је на земљи, у мору или у ваздуху.]. Гај, *Институције* (превод О. Станојевић), Београд 2009, 117; I.2.1.12: *Ferae igitur bestiae et volucres et pisces, id est omnia animalia quae in terra mari caelo nascuntur, simulatque ab aliquo capta fuerint, iure gentium statim illius esse incipiunt: quod enim ante nullius est id naturali ratione occupanti conceditur.* ... [Дивље животиње, као и птице и рибе, то јест све животиње које се рађају на земљи, у мору или у ваздуху, чим их неко ухвати, одмах по *ius gentium*-у постају његово власништво: јер оно што је пре било ничије, то по природном разуму припада ономе ко га окупира. ...]. М. Полојац (2023), 142–143. С тим у вези, Касије пише: D.7.1.9.5. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Aucupiorum quoque et venationum redditum Cassius ait libro octavo iuris civilis ad fructuarium pertinere: ergo et piscationum.* [Касије у осмој књизи о цивилном праву наводи да ухваћене дивље птице и ловина припадају плодоуживаоцу; исто важи и за риболов.]. Правило потврђује Павле (Paul. Sent. 3.6.22). <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023. Вид. више А. Катанчевић (2017), 45–60.

⁷⁹² I.2.1.37: *In pecudum fructu etiam fetus est, sicuti lac et pilus et lana: itaque agni et haedi et vituli et equuli statim naturali iure dominii sunt fructuarii. partus vero ancillae in fructu non est, itaque ad dominum proprietatis pertinet: absurdum enim videbatur hominem in fructu esse, cum omnes fructus rerum natura*

[Плодови од стоке су осим младунаца и млеко, длака и вуна. Тако јагњад, јарад и телад одмах (по рођењу) у потпуности су (у својини) савесног држаоца или плодоуживаоца.⁷⁹⁴]

D.7.1.68.1. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Fetus tamen pecorum Sabinus et Cassius opinati sunt ad fructuarium pertinere.*⁷⁹⁵

[Међутим, Сабин и Касије су сматрали да младунци говеда⁷⁹⁶ припадају плодоуживаоцу.]

На основу претходно цитираног Гајевог текста знамо шта се подразумева под плодовима стада, али исто тако и да се, према његовом мишљењу, својина на породу животиње стицала *statim*, то јест да су савесни држалац и плодоуживалац стицали плодве путем *separatio* (видети наслов 1.1.1.3.2. дисертације). Навод је у директној супротности с Јулијановим правилом (D.7.1.12.5) по коме је плодоуживалац у класичном праву стицао својину на плодовима уз *perceptio*, то јест у моменту стицања државине. Бонфанте⁷⁹⁷, Пероци⁷⁹⁸ и Казер⁷⁹⁹ сматрају да је реч о архаизму и правилу које је важило до Јулијановог времена, а Пампалони⁸⁰⁰ да је реч о норми класичног права коју су Јустинијанови компилатори пропустили да интерполирају.⁸⁰¹ Позивајући се на други Гајев текст (D.33.1.8 = I.2.1.36;⁸⁰² такође D.36.1.65.pr), Гросо⁸⁰³ верује да није реч о интерполацији⁸⁰⁴, већ да је и Гај био присталица правила по коме је плодоуживалац стицао плодове перцепцијом, али да је фактичку власт на младунцима стицао у тренутку рођења. Руђеро⁸⁰⁵ и Гросо⁸⁰⁶ додатно појашњавају да се у тренутку

hominum gratia comparavit. [Када се термин *плод* односи на животиње, он обухвата њихове младе, као и млеко, длаку и вуну; тако јагњад, јарад, телад и ждребад, одмах, по природном праву, постају својина плодоуживаоца. Али појам не укључује потомство робиње, које према томе припада њеном господару; јер се чинило апсурдним сматрати људска бића плодовима, када је због човека природа створила све друге плодове.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷⁹³ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷⁹⁴ А. Катанчевић (2017), 128.

⁷⁹⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁷⁹⁶ Бујуклић пише да плодоуживалац није стицао својину на приновама крупне стоке, као што су ждребе или теле. Ж. Бујуклић, 273. Међутим, извори сведоче супротно.

⁷⁹⁷ Бонфанте, позивајући се на Пампалонија, сматра да је плодоуживалац у Јустинијановом праву стицао плодове перцепцијом. Компилатори су, према њиховом мишљењу, извршили ову измену како би уобличио институт као (личну) службеност. Р. Bonfante (1968), 168–169.

⁷⁹⁸ S. Perozzi, 697.

⁷⁹⁹ M. Kaser, „Die natürlichen Eigentumserwerbsarten im altrömischen Recht“, ZSS 65/1 (1947b), 254.

⁸⁰⁰ M. Pampaloni (1910), 135 и даље; W. W. Buckland (1927), 335 фн. 2.

⁸⁰¹ S. Romano, *Appunti sul pegno dei frutti nel diritto romano*, Padova 1931, 57; G. Grosso (1958), 137–138.

⁸⁰² D.33.1.8. *Gaius libro quinto ad legem Iuliam et Papiam: ... cum fructuarius, etiamsi maturis fructibus, nondum tamen perceptis decesserit, heredi suo eos fructus non relinquet.* [... ако плодоуживац умре, а није убрао плодове, иако су они зрели, плодови не припадају његовом наследнику.]; I.2.1.36: *Is ad quem usus fructus fundi pertinet non aliter fructuum dominus efficitur, quam si eos ipse perceperit. et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, decesserit, ad heredem eius non pertinent, sed domino proprietatis adquiruntur. eadem fere et de colono dicuntur.* [Онај коме припада право плодоуживања неког земљишта неће другачије постати власник плодова него када их убере. И зато ако умре, а није убрао плодове, мада су они већ били сазрели, плодови не припадају његовом наследнику, већ власнику земљишта.]. М. Полојац, А. Катанчевић, 70; <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁸⁰³ G. Grosso (1958), 138.

⁸⁰⁴ L. Mitteis, *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur* II (ed. E. Levy, E. Rabel), Weimar 1931, 33.

⁸⁰⁵ R. de Ruggiero (1913), 150.

окота фактичка власт (*corpus*) на животињи протезала и на младунце. За разлику од њих, Бакланд⁸⁰⁷ сматра да је текст нерелевантан за класично право, јер у идентичном одломку који постоји у Јустинијановим Институцијама (I.2.1.37) уз реч *statim* стоји појашњење да норма води порекло из *ius gentium (naturali iure)*. За тренутак ћемо оставити по страни значење речи *statim* у Гајевом тексту и осврнути се на плодуюживаочеву обавезу на *summittere*.

У складу са Помпонијевом и Јустинијановом класификацијом ствари, стадо (*grex*), крдо (*armento*) или ергела коња (*equitium*) су третирано као збирне ствари.⁸⁰⁸ Ако знамо да је збирна ствар састављена од више материјално неповезаних ствари које задржавају самосталност, поставља се питање да ли је плодуюживалац био дужан да одржава бројност стада, крда или ергеле, те да ли је евентуално могао убити животињу и располагати њеном кожом и месом?⁸⁰⁹ По свему судећи, одговор је потврдан, а закључак базирамо на постојању специфичне обавезе *summissio*⁸¹⁰ према којој је плодуюживалац морао да одржава бројност стада која је постојала у тренутку конституисања права (D.7.1.70.4). С тим у вези, намеће се неколико питања.

На првом месту, нејасна је правна природа обавезе. Део извора сугерише да је она била облигационоправне природе (*summittere debet*) – младунци би били у својини плодуюживаоца, а он их је морао предати у својину власнику стада; ако то не би учинио, сопственик би стицао право на тужбу због неизвршења дуговане престације (D.7.1.69; D.7.1.70.pr. и 2).⁸¹¹ Са друге стране, Јулијаново мишљење, које је било прихваћено у класичном⁸¹² и Јустинијановом⁸¹³ праву, указује да је *summissio* био стварноправне природе (D.7.1.70.4).⁸¹⁴ Јулијан пише да је плодуюживалац извршавао обавезу тако што би *dispertire et dividere et divisionem* животиње, то јест одвајањем младунаца из стада (D.7.1.70.5). Чином издвајања би пређашњи власник постајао плодуюживалац (D.7.1.69). Претпоставља се да до тог тренутка животиње нису биле ни у чијој својини, јер Јулијан каже D.7.1.12.5. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: ... cum autem in pendenti est dominium (ut ipse Iulianus ait in fetu qui summittitur et in eo quod servus fructuarius per traditionem accepit nondum quidem pretio soluto, sed tamen ab eo satisfacto),*

⁸⁰⁶ G. Grosso (1958), 139.

⁸⁰⁷ W. W. Buckland (1921), 223 фн. 10.

⁸⁰⁸ R. Siracusa, *La nozione di „universitas“ in diritto romano*, Milano 2016, 77. Са друге стране, иако потпуно нејасно и неаргументовано, Бујуклић наводи да је стадо потрошна ствар чије је плодуюживање омогућено настанком установе *quasi ususfructus*. Ж. Бујуклић, 273.

⁸⁰⁹ G. Pugliese (1956), 295.

⁸¹⁰ J. A. C. Thomas, „A note on *summissio*“, *RIDA* 11 (1964), 255–266; A. Watson (1961), 210–221.

⁸¹¹ W. W. Buckland (1921), 224.

⁸¹² Амиранте сматра да правило није било заступљено у класичном праву и да је Улпијанова реченица D.7.1.70.1. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: ... quae sententia vera est*, којом јуриспрудент потврђује да је норма важила за његовог живота, интерполација. Вотсон указује да не постоје докази за такву тврдњу. L. Amiranте, „*Ususfructus gregis*“, *Studi in Onore di Vincenzo Arangio-Ruiz nel XLV Anno del suo insegnamento* III, Napoli 1953, 287 фн. 16; A. Watson (1961), 212 фн. 4. Текст се не налази у индексу интерполација. Вид. више L. Mettles (1929), 97.

⁸¹³ I.2.1.38: *Sed si gregis usum fructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fetu fructuarius summittere debet, ut et Iuliano visum est, et in vinearum demortuarum vel arborum locum alias debet substituere. recte enim colere debet et quasi bonus paterfamilias uti.* [Плодуюживалац стада, како је сматрао Јулијан, требало би да замени сваку угинулу животињу од младунаца преосталих (животиња) и, ако има плодуюживање имања, сваки осушени чокот винове лозе или стабло; јер (он) мора правилно да обрађује (земљу) и с пажњом доброг домаћина.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁸¹⁴ F. S. Medina, „Exegese de Ulp. D. 7, 1, 68 pr.-2“, *Revista da Faculdade de Direito Universidade de São Paulo* 109 (2014), 832; W. W. Buckland (1921), 224–225.

...⁸¹⁵ [Међутим, кад год пренос својине није коначан (како каже Јулијан, то је у случају младунаца животиња које се узгајају као замена и у случају ствари која је традирана робу на коме имамо плодуживање, а за коју није плаћена цена, али је дато обезбеђење) ...], док Вотсон⁸¹⁶ сматра да је плодуживалац стицао „условну“ својину на подмлатку (D.7.1.70.1), иако Гај Касије (D.7.1.70.1–2) пише да плодуживалац до тренутка одвајања младунаца одговара за *omnis culpa* и да му у случају угинућа припада леш животиње (кожа и месо).⁸¹⁷ Правило се односило на животиње које су се родиле након опадања бројности стада (D.7.1.70.4).⁸¹⁸

На другом месту, нејасно је како чином *summissio* долази до аутоматског преноса права својине, с обзиром на то да не постоји материјални / физички акт предаје. Према једном мишљењу, које потиче од Хуга Донелуса,⁸¹⁹ до преноса својине је долазило посредством *constitutum possessorium*.⁸²⁰ Са друге стране, Вотсон⁸²¹ негира тврдњу и указује да у случају *summissio* не може постојати *constitutum possessorium*, јер обавеза није уговорне природе. Исто тако, не постоје докази да је *constitutum possessorium* у класичном праву преносио својину, јер извори говоре о преносу државине.⁸²² Такође, све и да је било могуће пренети својину на овај начин, то би се искључиво односило на *res nec mancipi*, то јест домаће животиње које се не убрајају међу радну стоку (говеда, коњи или магарци). Према другом мишљењу, *summissio* је аутоматски доводио до преноса права својине јер се стадо посматрало као *corpus ex distantibus*,⁸²³ збир индивидуално одређених ствари које је власник могао да виндицира (*vindicatio gregis*) по престанку права плодуживања.⁸²⁴ Вотсон⁸²⁵, тумачећи D.6.1.1.3. *Ulpianus libro 16 ad edictum* и D.6.1.23.5. *Paulus libro 21 ad edictum*, верује да се *vindicatio gregis* односила на целокупно стадо или крдо, а не на јединке, јер власник ни под којим условима није могао да виндицира туђе животиње. Романиста верује да *summissio* није преносио својину, већ да се власништво на младунцима преносило по престанку права у тренутку враћања стада власнику.⁸²⁶

Пошто смо осветлили плодуживаоачеву обавезу на *summissio*, можемо да се вратимо Гајевом тексту (D.22.1.28.pr) и значењу речи *statim*. Ферини⁸²⁷ и Рамле⁸²⁸, са којима се слаже Гросо⁸²⁹, верују да се израз *statim* односио само на животиње према

⁸¹⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁸¹⁶ A. Watson (1961), 213.

⁸¹⁷ Са друге стране, у случају плодуживања животиње, Гај пише да се месо и кожа угинулих животиња не сматрају плодом, јер се смрћу животиње право гаси: D.7.4.30. *Gaius libro septimo ad edictum provinciale: Caro et corium mortui pecoris in fructu non est, quia mortuo eo usus fructus extinguitur*. Исто тако, ако је легирано плодуживање стада, а број јединки се смањи до те мере да стадо више не постоји, право плодуживања се гаси: D.7.4.31. *Pomponius libro quarto ad Quintum Mucium: Cum gregis usus fructus legatus est et usque eo numerus pervenit gregis, ut grex non intellegatur, perit usus fructus*. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁸¹⁸ A. Watson (1961), 213.

⁸¹⁹ Вид. више М. Полојац, *Аквилујев закона и правна култура*, Београд 2015, 181–183.

⁸²⁰ A. Watson (1961), 216 фн. 23.

⁸²¹ *Ibid.*, 216–218.

⁸²² D.6.1.77; D.41.2.18.pr; D.41.2.19.pr; D.41.2.21.3; D.43.26.6.3; D.43.26.22.pr.

⁸²³ D.6.1.23.5; D.41.3.30.

⁸²⁴ A. Watson (1961), 218.

⁸²⁵ *Ibid.*, 219.

⁸²⁶ *Ibid.*, 220–221.

⁸²⁷ C. Ferrini, *Manuale di Pandette*, Milano 1908, 288.

⁸²⁸ P. Ramelet, 75.

⁸²⁹ G. Grosso (1958), 139.

којима је постојала обавеза на *summissio*. Рамле⁸³⁰ додаје и да је израз *bonae fidei possessor* интерполација⁸³¹. Окосницу њихове теорије чини претпоставка да се младунци третирају као самостални објекти права који се од рођења налазе у својини власника стада. Са друге стране, Тилман⁸³² држи да је наведено тумачење поприлично „натегнуто“ и да се правило о стицању *statim* примењивало на животиње које преостану након попуњавања стада, јер је реч о изузетку од правила по коме плодоуживалац стиче плодове перцепцијом.

D.7.1.68.2.⁸³³ *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Plane si gregis vel armenti sit usus fructus legatus, debebit ex adgnatis gregem supplere, id est in locum capitum defunctorum.*⁸³⁴

[Али ако је легирано плодоуживање стада или крда, плодоуживалац ће бити дужан да одржава бројност стада од младунаца који се накнадно роде, односно да надомести угинуле;]

D.7.1.69. *Pomponius libro quinto ad Sabinum: Vel inutilium alia summittere, ut post substituta fiant propria fructuarii, ne lucro ea res cedat domino. Et sicut substituta statim domini fiunt, ita priora quoque ex natura fructus desinunt eius esse: nam alioquin quod nascitur fructuarii est et cum substituit, desinit eius esse.*⁸³⁵

[или безвредне животиње, док преостале постају својина плодоуживаоца, да се власник не би (бесправно) обогатио. И као што замењена (животиња) одмах припада власнику (стада), тако и плодови (младунци тих животиња) нису његови: јер иначе све што је плод припада плодоуживаоцу, а када он замени (животињу), (она) престаје да буде његова.]

D.7.1.70. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: pr. Quid ergo si non faciat nec suppleat? Teneri eum proprietario Gaius Cassius scribit libro decimo iuris civilis. 1. Interim tamen, quamdiu summittantur et suppleantur capita quae demortua sunt, cuius sit fetus quaeritur. Et Iulianus libro tricensimo quinto digestorum scribit pendere eorum dominium, ut, si summittantur, sint proprietarii, si non summittantur, fructuarii: quae sententia vera est. 2. Secundum quae si decesserit fetus, periculum erit fructuarii, non proprietarii et necesse habebit alios fetus summittere. Unde Gaius Cassius libro octavo scribit carnem fetus demortui ad fructuarium pertinere. 3. Sed quod dicitur debere eum summittere, totiens verum est, quotiens gregis vel armenti vel equitii, id est universitatis usus fructus legatus est: ceterum si singulorum capitum, nihil supplebit. 4. Item si forte eo tempore, quo fetus editi sunt, nihil fuit quod summitti deberet, nunc et "est" post editionem: utrum ex his quae edentur summittere debebit, an ex his quae edita sunt, videndum est. Puto autem verius ea, quae pleno grege edita sunt, ad fructuarium pertinere, sed posteriorem gregis casum nocere debere fructuario. 5. Summittere autem facti est et Iulianus proprie dicit dispertire et*

⁸³⁰ P. Ramelet, 79.

⁸³¹ Вид. више L. Mitteis (1931), 33.

⁸³² G. Thielmann, 92–93.

⁸³³ Такође Paul. Sent. 3.6.20: *Gregis usufructu legato grege integro manente fetus ad usufructuarium pertinent, salvo eo, ut quidquid gregi deperierit, ex fetibus impleatur*. [Kada je kao služnost uživanja ostavljeno stado, pa ono kao takvo to jest cjelina ostane, mladunčad pripada uživaocu, s tim da sve ono što od stada otpadne popunjava od mladunčadi.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023; J. Paulo, *Sentencije* (prevod A. Romac), Zagreb 1989, 135.

⁸³⁴ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁸³⁵ *Ibid.*

*dividere et divisionem quandam facere: quod dominium erit summissorum proprietarii.*⁸³⁶

[Шта ако плодуживалац не поступи као што је горе наведено и не замени (угинулу) стоку? Гај Касије у Десетој књизи о цивилном праву пише да ће бити одговоран власнику. 1. Међутим, у међувремену, док се младунци не распореде и угинуле животиње не замене, коме припадају (младунци)? Јулијан, у тридесет петој књизи Дигеста пише да није јасно у чијој су они својини, те ако се дају као замена, припадају власнику (стада), а ако то није случај, припадају плодуживаоцу. Мишљење је разумно. 2. Сходно томе, ако младунци угину, ризик сноси плодуживалац, а не власник (стада), а овај први ће бити у обавези да да друге младунце као замену. Због тога Гај Касије у осмој књизи каже да њен леш припада плодуживаоцу. 3. Међутим, правило по коме је плодуживалац дужан да да младунца као замену важи само када је легирано плодуживање стада или крда или ергеле коња – односно збирне ствари; штавише, ако је легирано плодуживање једне животиње, плодуживалац ни у ком случају неће бити у обавези да одржава бројност (стада, крда, ергеле). 4. Претпоставимо да се у време када су младунци рођени није ништа догодило што би захтевало да буду дати (власнику стада) као замена, већ да се нешто догодило након њиховог рођења. Питање је да ли плодуживалац мора заменити (угинуле животиње) од оних који су рођени након (што су првобитне угинуле) или мора дати оне које су већ рођене. Сматрам да младунци који се роде када је стадо комплетно припадају плодуживаоцу, с тим да ће (он) и даље морати да одржава бројност стада. 5. Чињенично је питање шта се своди на давање као замена; Јулијан исправно каже да то значи оделити, издвојити, направити неку врсту поделе (животиња). Овим чином власник стиче издвојене животиње (у својину).]

1.1.1.3.2. Моменат и начин стицања плодова

У домаћој литертаури влада уврежено мишљење по коме је плодуживалац постајао власник плодова тек у тренутку када их прикупи (*perceptio*). Међутим, један број романиста, међу којима су најзапаженији Казер⁸³⁷ и Амброзино⁸³⁸, верују да је плодуживалац у преткласичном и раном класичном праву (до Салвија Јулијана) стицао плодове у тренутку одвајања од плодноне ствари (*separatio*); Бретоне⁸³⁹ одбацује њихову аргументацију. Теорија се заснива на такозваном „производном принципу“ (нем. *produktionsprinzip* / лат. *pro cultura et cura*) који је, према мишљењу аутора, био заступљен у Риму све док није призната индивидуална својина на обрадивом земљишту; његова крилатица је гласила: „Ко сеје, тај жање“. У складу са изнетом теоријом, власник плодова је било свако лице у чијој се фактичкој власти налазила плоднона ствар, без обзира на то да ли је он имао ваљан правни основ за стицање плодова. Казер трага за аргументима у архаичној форми виндикације и указује да у најстаријем праву *ius fruendi* не деривира из права претходника,⁸⁴⁰ јер у случају спора није постојала обавеза трећег лица (власника) да пружи правну помоћ стицаоцу

⁸³⁶ *Ibid.*

⁸³⁷ М. Kaser (1947b), 255–256.

⁸³⁸ R. Ambrosino, 217. Такође, М. Pampaloni (1910), 135 и даље; Р. Bonfante (1968), 168–169.

⁸³⁹ М. Bretone, 46–49.

⁸⁴⁰ Према Катанчевићу, плодуживалац (титулар службености) је стицао плодове без воље власника плодноне ствари. А. Катанчевић (2017), 135.

плодова. Дакле, аутор верује да тужени није доказивао својину или друго стварно право на плодносној ствари, по основу кога би правдао стицање својине на плодовима. У супротном је губио спор ако би друга страна указала на непостојање ваљаног правног основа, а парница око својине на плодовима би прерасла у спор око плодносне ствари. У таквој констелацији ствари, једини начин да успе у спору би био да докаже да држи ствар *pro emptore / pro donato* или да је протекао рок за *usus auctoritas*. Како ни једно ни друго не спомињу извори, романиста закључује да је у преткласичном и раном класичном праву плодоуживалац стицао плодове по угледу на окупанта који држи ствар *pro suo*. Међутим, својина се није стицала на основу пуке чињенице да плодоуживалац има фактичку власт на плодносној ствари, већ у складу са *Produktionsprinzip*, то јест због тога што су уложена средства и рад у производњу плодова. Од времена када пољопривредно земљиште почиње да прелази у приватне руке, а да би се ограничило правило по је коме сваки детентор или (не)савесни држалац постајао власник плодова, производни принцип бива замењен такозваним „супстанцијалним принципом“ (нем. *Substantialprinzip*). Он подразумева да је власник плодова само оно лице које има одређено право на плодносној ствари. Савесни држаоци⁸⁴¹ су наставили да као *domini loco* (D.41.1.48.pr) стичу плодове уз *separatio*, док су плодоуживалац и кондуктор (*fruentum locare*) стицали путем *perceptio* (D.22.1.25.1).⁸⁴² Са власником и савесним држаоцем изједначен је закупац вектигалског земљишта.

Казер⁸⁴³ верује да је Јулијан творац правила по коме плодоуживалац од II века стиче плодове кроз *perceptio*. Промена је, према његовом мишљењу, узрокована другачијим схватањем природе плодоуживања, које се више није поимало као функционално подељена својина, већ као самостално *ius utendi fruenti (pars dominii)*. Са друге стране, Тилман⁸⁴⁴ указује да се промена не може довести у везу с питањем правне природе установе. Аргумент у прилог Тилмановој тврдњи о неодрживости Казерове хипотезе је флагрантна нелогичност да се, по Казеровом мишљењу, плодоуживање од II века пре Христа схвата као *pars dominii*, а да плодоуживалац од средине II века нове ере постаје власник плодова перцепцијом; с тим у вези, Казер⁸⁴⁵ указује да је за стицање плодова било релевантно питање да ли је конституисано (самостално) право на плодносној ствари или није. Без обзира на изнету аргументацију, теорија се мора узети с великом резервом, с обзиром на то да не знамо да ли је *Produktionsprinzip* постојао у класичном праву, те ако знамо да је Казер у потоњим радовима одустао од примене теорије функционално подељене својине на настанак плодоуживања; исто тако, не можемо а да се не запитамо зашто би *Produktionsprinzip* уопште био релевантан за стицање плодова ако је плодоуживалац држао ствар *pro suo*? Контрадикторности су бројне, те тако, на пример, славни романиста у свом уџбенику римског права наводи да су и савесни држалац и закупац вектигалског земљишта, али и плодоуживалац *domini loco* којима власник уступа право на плодове.⁸⁴⁶

Упркос уоченим недоследностима, Казерова теорија делује заводљиво, због чега сматрамо да треба консултовати изворе и проверити да ли они пружају потврду о постојању *Produktionsprinzip* у римском праву. Наиме, хипотеза по којој су власник,

⁸⁴¹ Вид. више D. Daube, „The Restoration of Fruits by the *Bona Fide Possessor*“, *CLJ* 9/1 (1945), 31–43; L. Aru, „Sull'acquisto dei frutti naturali da parte del possessore di buona fede“, *BIDR* 45 (1938), 191–259.

⁸⁴² W. W. Buckland (1921), 222; M. Kaser (1947b), 255–256.

⁸⁴³ M. Kaser (1947b), 258.

⁸⁴⁴ G. Thielmann, 93.

⁸⁴⁵ M. Kaser (1947b), 260.

⁸⁴⁶ M. Kaser (1984), 135.

савесни држалац, закупац вектигалског земљишта и плодуживалац стицали плодове путем *separatio*, изграђена је на основу једног Помпонијевог текста из дела *Libri ad Quintum Mucium* који су Јустинијанови компилатори унели у Дигеста:

D.22.1.45. *Pomponius libro 22 ad Quintum Mucium: Fructus percipiendo uxor vel vir ex re donata suos facit, illos tamen, quos suis operis adquisierit, veluti serendo: nam si pomum decerpserit vel ex silva caedit, non fit eius, sicuti nec cuiuslibet bonae fidei possessoris, quia non ex facto eius is fructus nascitur.*⁸⁴⁷

[Супруг или супруга, који по основу поклона имају право на плодове, стичу само оне плодове које су произвели сопственим радом, на пример сејањем. Међутим, ако уберу јабуку или посеку дрво, они, као и сваки други *bonae fidei possessor*, не стичу на њима својину, јер нису производ њиховог рада.]

Текст отвара два велика питања. Прво се односи на постојање производног принципа у преткласичном и раном класичном праву. За разлику од посткласичног права у коме је принцип био заступљен (I.2.1.35⁸⁴⁸), иако поједини романисти сумњају на утицај глосатора, његово постојање у ранијим епохама делује упитно. С тим у вези, једна група аутора верује да је принцип настао у класичном праву, док друга то категорички одбацује. Тако на пример, Тилман⁸⁴⁹ и Албертарио⁸⁵⁰ приписује правило Квинту Муцију, а његово ограничење Помпонију. Казер⁸⁵¹ верује да први део реченице: „*Fructus percipiendo uxor vel vir ex re donata suos facit, ...*“ потиче од Сцеволе, а други „*... quos suis operis adquisierit ...*“ од Помпонија. Тилман⁸⁵², на основу реченице *sicuti nec cuiuslibet bonae fidei possessoris*, за коју држи да је уметнута, претпоставља да су у преткласичном и раном класичном праву савесни држаоци постајали власници само оних плодова које су произвели својим трудом и залагањем. Међутим, позивање на један текст и велика слобода тумачења делују нам крајње спекулативно и не пружају никакву потврду да су Квинт Муције Сцевола или Помпоније творци правила *pro cultura et cura*. У наставку ћемо видети да Јулијан (D.7.1.12.5) и Павле (D.41.1.48.pr⁸⁵³)

⁸⁴⁷ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁸⁴⁸ I.2.1.35: *Si quis a non domino, quem dominum esse crederet, bona fide fundum emerit vel ex donatione aliena qua iusta causa aequae bonae fide acceperit: naturali ratione placuit, fructus quos percepit eius esse pro cultura et cura. et ideo si postea dominus supervenerit et fundum vindicet, de fructibus ab eo consumptis agere non potest. ei vero qui sciens alienum fundum possederit non idem concessum est. itaque cum fundo etiam fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere.* [Ако је неко од невласника, сматрајући га за власника, савесно купио земљиште или га по основу поклона или по неком другом правном основу, исто тако савесно стекао, здраворазумски се сматра да су плодови које је убрао његови, због његове обраде и старања. Стога, уколико се касније појави власник и виндицира земљиште, не може захтевати и плодове које је (овај први) потрошио, али ово није омогућено оном ко држи туђе земљиште знајући (да сам није власник). Стога је обавезно, не само вратити земљиште, већ и надокнадити плодове, све и да су (у међувремену) потрошени.]. А. Катанчевић (2017), 134; <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁸⁴⁹ G. Thielmann, 81.

⁸⁵⁰ E. Albertario, „La responsabilità del *bonae fidei possessor* fino al limite del suo arricchimento nella restituzione dei frutti“, *BIDR* 26 (1913), 251.

⁸⁵¹ M. Kaser (1947b), 257.

⁸⁵² G. Thielmann, 78. За разлику од Тилмана, Бонфанте сматра да је текст од „*illos tamen ...*“ до краја интерполиран. P. Bonfante (1968), 174. Вид. више L. Mitteis (1931), 36.

⁸⁵³ D.41.1.48.pr. *Paulus libro septimo ad Plautium: Bonae fidei emptor non dubie percipiendo fructus etiam ex aliena re suos interim facit non tantum eos, qui diligentia et opera eius pervenerunt, sed omnes, quia quod ad fructus attinet, loco domini paene est. Denique etiam priusquam percipiat, statim ubi a solo separati sunt, bonae fidei emptoris fiunt. Nec interest, ea res, quam bona fide emi, longo tempore capi possit nec ne, ...* [Купац у доброј вери убирући плодове постаје несумњиво њихов власник, иако је (купљена) ствар туђа,

негирају правило и пишу да власник, савесни држалац и закупац вектигалског земљишта стичу својину на свим плодовима у тренутку одвајања, а плодуживалац и кондуктор прикупљањем. Друго питање се односи на даривање брачних другова и Помпонијев навод да стичу плодове као *bonae fidei possessor*. Ако знамо да је Августов *Lex Iulia de maritandis ordinibus* из 18. године пре нове ере забранио даривање супружника⁸⁵⁴, нема сумње да је поклонопримац био несавестан, а уговор о поклону *iniusta causa usucapionis*. Према томе, текст се може тумачити двојако: или да је поклонопримац несавестан држалац кога треба третирати „као да је савестан“ или да се поклонопримац – супруг / супруга, сврстава у категорију савесних држалаца.⁸⁵⁵ Прво тумачење нам се чини смисленијим.

Изједначавање плодуживаоца с власником, савесним држаоцем и закупцем вектигалског земљишта у домену стицања плодова остаје контроверзно. Са друге стране, нема сумње да је од Јулијановог времена плодуживалац стицао плодове перцепцијом^{856 857}. Последица таквог схватања је да плодови, било убрани или неубрани, до тренутка док не дођу у посед плодуживаоца, припадају власнику главне ствари. Због тога плодуживалац, у случају крађе, не може виндицирати плодове или подићи *condictio furtiva* (D.7.1.12.5).

D.22.1.25.1. *Iulianus libro septimo digestorum: In alieno fundo, quem Titius bona fide mercatus fuerat, frumentum sevi: an Titius bonae fidei emptor perceptos fructus suos faciat? Respondi, quod fructus qui ex fundo percipiuntur intellegi debet propius ea accedere, quae servi operis suis adquirunt, quoniam in percipiendis fructibus magis corporis ius ex quo percipiuntur quam seminis, ex quo oriuntur aspicitur: et ideo nemo umquam dubitavit, quin, si in meo fundo frumentum tuum severim, segetes et quod ex messibus collectum fuerit meum fieret. Porro bonae fidei possessor in percipiendis fructibus id iuris habet, quod dominis praediorum tributum est. Praeterea cum ad fructuarium pertineant fructus a quolibet sati, quanto magis hoc in bonae fidei possessoribus recipiendum est, qui plus iuris in percipiendis fructibus habent? Cum fructuarii quidem non fiant, antequam ab eo percipiantur, ad bonae fidei autem possessorem pertineant, quoquo modo a solo separati fuerint, sicut eius qui vectigalem fundum habet fructus fiunt, simul atque solo separati sunt.*⁸⁵⁸

и то власник не само оних плодова који су настали његовом пажњом и радом, већ и свих, јер што се тиче плодова он је скоро у положају власника. Зато и пре него што их убере, чим су они одвојени од земљишта његови су. Није од значаја да ли ће на ствари коју је купио у доброј вери моћи да стекне својину протеклом времена или не ...]. М. Полојац, А. Катанчевић, 70; <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁸⁵⁴ В. Станојловић (2023б), 171–172.

⁸⁵⁵ G. Thielmann, 78.

⁸⁵⁶ Лазих указује да се тренутак физичког одвајања плода (*separatio*) може, а и не мора подударати с моментом убирања (*perceptio*) и да иако подела на „неодвојене“ и „одвојене“ плодове формално није исправна, а термин „неодвојен плод“ правно непостојећа категорија, он може изражавати ствар чији се настанак и стицање очекују, чиме би се омогућило располагање будућом ствари (*emptio rei sperate*) или правном надом (*emptio spei*). М. Лазих, 65 фн. 13.

⁸⁵⁷ C.3.33.5. *Imperator Alexander Severus: Si pater usum fructum praediorum in tempus vestrae pubertatis matri vestrae reliquit, finito usu fructu postquam vos adolevistis, posterioris temporis fructus perceptos ab ea repetere potestis, quos nulla ratione sciens de alieno percepit.* [Ако ти је отац завештао (фарму), а мајци право плодуживања имања док си још био малолетан, након пунолетства и престанка њеног права плодуживања, можеш захтевати од ње плодове које је убрала након тога, јер их је свесно и без правног основа узела из туђе имовине.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁸⁵⁸ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

[На туђој земљи коју је Тиције савесно купио, посејао сам жито. Да ли је савесни купац Тиције прикупљене плодове учинио својим? Одговор је да плодови, који су прикупљени са земље, треба да се посматрају скоро као онакав случај стицања, када се стиче радом робова, јер код прикупљања плодова јаче је право ствари са које су скупљени, него семена, из ког (плод) расте, те тако се никад не доводи у питање да, чак и да си на мом земљишту посејао своје семе, класје и оно што је у жетви прикупљено било би моје. Даље, савесни држалац има над прикупљеним плодовима исто право као и власник. Штавише, ако плододуживаоцу припадају плодови, ма ко да их је посејао, зашто то не би био случај са савесним држаоцима, који имају већа права на прикупљеним плодовима? Иако не постају (својина) уживаоца плодова, пре него што их прикупи (узме у фактичку власт), међутим, постају (својина) савесног држаоца, када се на било који начин одвоје од земље, као што, исто тако, плодови постају (својина) онога ко има вектигалско земљиште, чим се одвоје од земљишта.⁸⁵⁹]

D.7.1.12.5. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Iulianus libro trigensimo quinto digestorum tractat, si fur decerpserit vel desecuerit fructus maturos pendentes, cui condictione teneatur, domino fundi an fructuario? Et putat, quoniam fructus non fiunt fructuarii, nisi ab eo percipiantur, licet ab alio terra separentur, magis proprietario condictionem competere, fructuario autem furti actionem, quoniam interfuit eius fructus non esse ablatos. Marcellus autem movetur eo, quod, si postea fructus istos nactus fuerit fructuarius, fortassis fiant eius: nam si fiunt, qua ratione hoc evenit? Nisi ea, ut interim fierent proprietarii, mox adprehensi fructuarii efficientur, exemplo rei sub condicione legatae, quae interim heredis est, existente autem condicione ad legatarium transit. Verum est enim condictionem competere proprietario: cum autem in pendenti est dominium (ut ipse Iulianus ait in fetu qui summittitur et in eo quod servus fructuarius per traditionem accepit nondum quidem pretio soluto, sed tamen ab eo satisfacto),⁸⁶⁰ dicendum est condictionem pendere magisque in pendenti esse dominium.*

[Јулијан у тридесетпетој књизи Дигеста расправља коме ће лопов, који је убрао или одсекао зреле плодове, који су још били на стаблу, одговорати: власнику земље или плододуживаоцу. Мислим да ће, пошто плодови не постају (својина) плододуживаоца пре него што их он преузме, све и да их је неко други одвојио од земље, кондикција ће пре припасти власнику, док ће плододуживалац имати право на тужбу из крађе, јер он има интерес да му плодови не буду украдени.⁸⁶¹ Марцел, међутим, сматра да ако плододуживалац накнадно преузме плодове, они постају његови. Ако је тако, како се може објаснити да у међувремену плодови припадају власнику, а да чим их плододуживалац преузме, постају његови? Овај случај је аналоган са случајем када је остављено наслеђе под условом; током пенденције услова (ствар) припада наследнику, али чим се услов испуни, прелази код легатара. Истина је да кондикција припада власнику. Међутим, кад год пренос својине није коначан (како каже Јулијан, то је у случају младунаца животиња које се узгајају као замена и у случају ствари која је традирана робу на коме имамо плододуживање, а за коју није плаћена цена, али је дато обезбеђење), правно на кондикцију је условно, а посебно право својине.]

⁸⁵⁹ А. Катанчевић (2017), 129.

⁸⁶⁰ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁸⁶¹ А. Катанчевић (2017), 131.

Захваљујући Јулијану знамо да плодуживалац стиче плодове од момента када их прикупи, иако није прецизно од ког тренутка се плод налази у његовој фактичкој власти. Питање се превасходно односи на ботаничке плодове, јер смо видели да се државина младунчета (највероватније) стицала у тренутку рођења. Одговор на то питање даје Павле и појашњава да се ботанички плод сматра прикупљеним када се пресече струк жита, отресе маслина или убере грозд. Према његовом мишљењу, није неопходно да се ботанички плодови физички издвоје (зрно од класа и стабљике вршидбом), сакупе на једно место (као грозђе после бербе) или прераде (као маслине од којих се прави уље).⁸⁶² Са друге стране, ако је маслина сама отпала, она је и даље у својини власника стабла и припашће плодуживаоцу тек када је физички прикупи. У свим овим примерима плодоносна ствар је земља, а не стабљика, чокот или дрво. Схватање по коме је искључиво земља плодоносна ствар, највероватније је реликт прошлости и потиче из периода доминације пољопривреде у римској економији.

D.7.4.13.⁸⁶³ *Paulus libro tertio ad Sabinum: Si fructuarius messem fecit et decessit, stipulam, quae in messe iacet, heredis eius esse Labeo ait, spicam, quae terra teneatur, domini fundi esse fructumque percipi spica aut faeno caeso aut uva adempta aut excussa olea, quamvis nondum tritum frumentum aut oleum factum vel vindemia coacta sit. Sed ut verum est, quod de olea excussa scripsit, ita aliter observandum de ea olea, quae per se deciderit, Iulianus ait: fructuarii fructus tunc fieri, cum eos perceperit, bonae fidei autem possessoris, mox quam a solo separati sint.*⁸⁶⁴

[Уколико је плодуживалац жњео (жито) па (после тога) умро, стабљика, коју је пожњео, је (својина) његових наследника, каже Лабео, а клас, који је остао (непожњевен) на земљи, је (својина) власника земље, а плодови се сматрају прикупљеним када се класу пресече стабљика, када се грозђе убере или маслина отресе, а не тек онда када се жито оврше, направи уље или заврши берба. Ово је тачно што пише за отресене маслине, али се другачије сматра за оне маслине које саме отпаду, како Јулијан каже: плодови постају (својина) плодуживаоца када их он прикупи, а (својина) савесног држаоца одмах, чим се одвоје од земље.⁸⁶⁵]

Ако би плодуживалац дао у закуп објект права, стицао би право на такозване цивилне плодове. На њихово стицање се не примењују правила о *perceptio*. Тако на пример, ако је предмет права земљиште, плодуживалац би стицао право на целокупан износ закупнине ако су прикупљени сви сезонски плодови, иако календарска година није окончана; ако је прикупљен део плодова, стицао би право на сразмеран износ закупнине, а ако су плодови пропали или ништа није убрано, плодуживалац не би стицао право потраживања према закупцу (D.7.1.58.pr).⁸⁶⁶ Са друге стране, ако је узуфруктуар дао роба у закуп или је роб у његово име понудио *operae* трећем лицу,⁸⁶⁷ плодуживалац би стицао право на накнаду за онолико дана колико је протекло од

⁸⁶² *Ibid.*, 130.

⁸⁶³ D.6.1.78. *Labeo libro quarto pithanon a Paulo epitomatum: ... Perceptionem fructus accipere debemus non si perfecti collecti, sed etiam coepti ita percipi, ut terra continere se fructus desierint: ...* [Плодове сматрамо сакупљеним, ако је започело њихово одвајање од земље.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023; М. Лазих, 65.

⁸⁶⁴ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁸⁶⁵ А. Катанчевић (2017), 130.

⁸⁶⁶ W. W. Buckland (1921), 224.

⁸⁶⁷ Вид. више Р. Ј. du Plessis, *Letting and Hiring in Roman Legal Thought: 27BCE – 284CE*, Leiden Boston 2012, 118–120.

тренутка закључења уговора до момента гашења права плодуживања (D.7.1.25.2; D.7.1.26; D.45.3.18.3). Према Бонфантеу⁸⁶⁸, плодуживалац је најчешће стицао цивилне плодове периодично, из дана у дан, а закупца је био у обавези да плодуживаоцу исплати новчану вредност закупнине (*merces*), који би овај стицао у својину традицијом, а не перцепцијом. У случају неиспуњења дуговане престације, плодуживалац је против кондуктора добијао тужбу *in personam*.⁸⁶⁹

D.7.1.58.pr. *Scaevola libro tertio responsorum: Defuncta fructuaria mense decembri iam omnibus fructibus, qui in his agris nascuntur, mense octobri per colonos sublatis quaesitum est, utrum pensio heredi fructuariae solvi deberet, quamvis fructuaria ante kalendas martias, quibus pensiones inferri debeant, decesserit, an dividi debeat inter heredem fructuariae et rem publicam, cui proprietates legata est. Respondi rem publicam quidem cum colono nullam actionem habere, fructuariae vero heredem sua die secundum ea quae proponerentur integram pensionem percepturum.*⁸⁷⁰

[Плодуживатељка је умрла у децембру, а закупци су обрали све плодове у октобру. Поставило се питање да ли наследнику треба исплатити закупнину, упркос чињеници да је она умрла пре 1. марта, дана када је закупнина доспевала на наплату, или износ треба поделити између наследника и државе којој је припала „гола“ својина на земљи. Одговорио сам да држава нема право на тужбу против закупца и да ће према наведеним чињеницама наследници имати право на целокупан износ закупнине на дан доспећа.]

D.7.1.26. *Paulus libro tertio ad Sabinum: Si operas suas locaverit servus fructuarius et imperfecto tempore locationis usus fructus interierit, quod superest ad proprietarium pertinebit. Sed et si ab initio certam summam propter operas certas stipulatus fuerit, capite deminuto eo idem dicendum est.*⁸⁷¹

[Ако роб у плодуживању изнајми своје услуге, а плодуживање се пре истека уговореног рока угаси, закупнина до окончања уговорне обавезе припада власнику. Опет, ако роб на почетку уговори фиксну суму као накнаду за унапред одређене услуге, исто правило се примењује ако плодуживалац претрпи грађанску смрт.]

1.1.1.4. Располагање правом плодуживања

Право плодуживања је непреносиво правним пословима *inter vivos vel mortis causa*, што значи да плодуживалац не може фактички и правно располагати предметом права (*ius disponendi*). Према Лазићу⁸⁷², непреносивост и ненаследивост права су последица његове функције економског збрињавања титулара права. Као директна последица тога, физичком или грађанском смрћу плодуживаоца долази до гашења⁸⁷³

⁸⁶⁸ Р. Bonfante (1968), 168.

⁸⁶⁹ W. W. Buckland (1921), 224.

⁸⁷⁰ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁸⁷¹ *Ibid.*

⁸⁷² М. Лазић, 21.

⁸⁷³ Разлози гашења права плодуживања могу бити двојаки. На првом месту, право може престати из разлога који леже на страни титулара права: физичка (C.3.33.3; Paul. Sent. 3.6.33; D.7.1.33.pr; D.7.1.51; D.7.4.3.3; D.7.4.5.pr; D.33.2.5) или грађанска (G. Inst. 3.83; Paul. Sent. 3.6.29; D.7.4.1; D.7.4.2.1; D.7.4.21; D.7.4.3; D.33.1.8; D.33.2.23) смрт, одрицање од права (Paul. Sent. 3.6.32), споразумно гашење права,

права о чему постоји *communis opinio* међу јуриспрудентима.⁸⁷⁴ Иако непреносивост права није његова доминантна карактеристика, она служи заштити правног положаја сопственика ствари.⁸⁷⁵

D.27.9.3.5. *Ulpianus libro 35 ad edictum: Nec usus fructus alienari potest, etsi solus fuit usus fructus pupilli.*⁸⁷⁶

[Плодоуживање се не може отуђити, иако само плодоуживање припада пупили.]

Са друге стране, Касије, Пегаз, Јулијан, Помпоније и Улпијан пишу да плодоуживалац може самостално користити предмет права или његово коришћење уступити другом лицу теретним или добротним правним послом (D.7.1.12.2; D.7.1.38).⁸⁷⁷ У тим ситуацијама, па чак иако се послужном ствари користи пословођа без налога (*negotiorum gestor*), неће доћи до гашења права због неупотребе; ако пословођа без налога неовлашћено задржи плодове, плодоуживалац стиче тужбу из пословодства без налога. Цветковић-Ђорђевић⁸⁷⁸ указује да се неовлашћено вршење плодоуживања може квалификовати као објективно туђ посао. Имајући у виду да је

проток рока или наступање раскидног услова (Paul. Sent. 3.6.33; C.6.53.4; D.7.1.37; D.7.1.5; D.7.4.15; D.7.4.17; D.33.2.32.1; D.33.2.37), невршењем (Paul. Sent. 3.6.30; D.7.4.25; D.7.4.28; D.43.16.10), консолидацијом (Paul. Sent. 3.6.28; Fr. Vat. 83; D.7.2.3.2; D.7.4.27), у случају злоупотребе права (D.7.1.15.1) или због неизвршавања обавеза (D.2.9.3). На другом месту, постоји група разлога везана за објекат права која доводи до гашења плодоуживања: пропаст или оштећење послужног добра (Paul. Sent. 3.6.31; D.7.1.2; D.7.1.36.pr; D.7.1.71; D.7.4.5; D.7.4.7; D.7.4.8; D.7.4.9; D.7.4.10; D.7.4.11; D.7.4.12; D.7.4.23; D.7.4.24; D.7.4.31), одузимање послужне ствари у корист државе (експропријација), пленидба и јавна продаја предмета права (D.19.5.10; D.42.3.6; D.42.5.8) и стицање права трећих лица на објекту права (D.7.1.71; D.7.4.29).

⁸⁷⁴ D.10.2.15. *Paulus libro 23 ad edictum: ... nec enim a personis discedere sine interitu sui potest.* [... јер титулар не може пренети плодоуживање, а да се (право) не угаси.]. D.7.4.14. *Pomponius libro quinto ad Sabinum: Excepta capitis minutione vel morte reliquae causae vel pro parte interitum usus fructus recipiunt.* [Осим промене грађанског статуса и смрти, сви остали узроци гашења плодоуживања омогућавају његово делимично гашење.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁸⁷⁵ М. Лазић, 68.

⁸⁷⁶ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁸⁷⁷ Fr. Vat. 41. *Diocletianus et Maximus Constantius Tannoniae Iuliae: Vsum fructum locari et uenumdari posse a fructuario nulli dubium est.* [Нема сумње да плодоуживалац може дати плодоуживање у закуп или (га) продати.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023. Такође, вид. W. W. Buckland (1921), 269; A. Guarino, 663. D.7.1.67. *Julianus libro primo ex Minicio: Cui usus fructus legatus est, etiam invito herede eum extraneo vendere potest.* [Коме је легирано плодоуживање има право да га прода странцу ван породице, чак и уколико се наследник противи.]. D.23.3.66. *Pomponius libro octavo ad Quintum Mucium: Si usus fructus fundi, cuius proprietatem mulier non habebat, dotis nomine mihi a domino proprietatis detur, difficultas erit post divortium circa reddendum ius mulieri, quoniam diximus usum fructum a fructuario cedi non posse nisi domino proprietatis et, si extraneo cedatur, id est ei qui proprietatem non habeat, nihil ad eum transire, sed ad dominum proprietatis reversurum usum fructum. Quidam ergo remedii loco recte putaverunt introducendum, ut vel locet hunc usum fructum mulieri maritus vel vendat nummo uno, ut ipsum quidem ius remaneat penes maritum, perceptio vero fructuum ad mulierem pertineat.* [Ако ми се у мираз уступи плодоуживање земље коју моја жена не поседује, биће потешкоћа око враћања права мојој супрузи након развода, јер смо истакли да плодоуживалац не може пренети плодоуживање било коме осим власнику; а ако се уступи странцу, то јест некоме ко није власник, он неће ништа стећи, а плодоуживање се враћа власнику. Дакле, неки мисле, сасвим исправно, да би то требало решити тако што би муж изнајмио плодоуживање жени или јој га продао по номиналној цени, тако да ће право остати код мужа, а жена ће моћи да убира плодове.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁸⁷⁸ В. Цветковић-Ђорђевић, *Negotiorum gestio у римском праву с освртом на српско право*, Београд 2020, 70–71.

право плодуживања бестелесна ствар, његово неовлашћено вршење изједначено је с неовлашћеном употребом туђе телесне ствари, а ако је пословођа делао у интересу титулара плодуживања, корист се огледа у спречавању гашења права (D.7.1.38).⁸⁷⁹ Уступањем вршења права се није стицало стварно, већ искључиво облигационо право ограниченог трајања, а ограничење је било условљено трајањем плодуживања. Исто тако, било је могуће залагање права или давање послужне ствари у закуп.⁸⁸⁰

D.7.1.12.2. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Usufructuarius vel ipse frui ea re vel alii fruendam concedere vel locare vel vendere potest: nam et qui locat utitur, et qui vendit utitur. Sed et si alii precario concedat vel donet, puto eum uti atque ideo retinere usum fructum, et hoc Cassius et Pegasus responderunt et Pomponius libro quinto ex Sabino probat. Non solum autem si ego locavero, retineo usum fructum, sed et si alius negotium meum gerens locaverit usum fructum, Iulianus libro trigensimo quinto scripsit retinere me usum fructum. Quid tamen si non locavero, sed absente et ignorante me negotium meum gerens utatur quis et fruatur? Nihilominus retineo usum fructum (quod et Pomponius libro quinto probat) per hoc, quod negotiorum gestorum actionem adquisivi.*⁸⁸¹

[Плодуживалац може самостално користити предмет права или његово коришћење препустити другоме, или га изнајмити или продати; јер човек који даје (ствар на коришћење) врши своје право, као и онај који продаје (њено коришћење). Даље, ако плодуживалац да ствар на коришћење другом у прекаријум, или га поклони, сматрам да он тако врши своје право и задржава плодуживање. Мишљење су изнели Касије и Пегаз, а одобрио га је Помпоније у петој књизи *ex Sabino*. Заиста, не само да задржавам плодуживање ако плодуживање дам у закуп, као што Јулијан наводи у тридесет петој књизи, већ ћу га задржати чак и ако то учини пословођа без налога. Шта, међутим, ако ја не дам (ствар) у закуп, али у мом одсуству и без мог знања пословођа без налога то искористи и убере плодове? Задржавам плодуживање као и раније јер сам стекао право на тужбу из пословодства без налога, а став потврђује Помпоније у петој књизи.]

1.1.1.4.1. Уступање вршења права плодуживања

Уступањем вршења права плодуживања власников правни положај остаје непромењен, а узфруктуар може уступити овлашћења из права плодуживања трећим лицима теретним или добротиним правним послом *inter vivos*. Треће лице, то јест вршилац / стицалац права не стиче стварно право, већ облигационо, јер не долази до уступања права плодуживања, већ његовог садржаја – права употребе и прибирања плодова. Према Лазићу⁸⁸², стицалац не ступа на место плодуживаоца, већ му се придружује у вршењу права; он врши право у интересу плодуживаоца, али за свој рачун (D.7.1.12.2; D.7.4.29.pr). Плодуживалац је вршиоцу плодуживања препуштао ствар у детенцију и теретно / добротино уступао право коришћења ствари у обиму у којем је он могао да врши конкретно овлашћење; у случају продаје права употребе плодуживалац је оно лице које је имало право употребе купопродајне цене, а не

⁸⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁸⁰ М. Лазић, 21 и 68–69.

⁸⁸¹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁸⁸² М. Лазић, 73.

послужне ствари.⁸⁸³ Свако уступање је било временски ограничено и условљено трајањем самог права – најдуже до краја живота титулара. Престанком или гашењем права плодуживања престаје и право вршења овлашћења из плодуживања. Са друге стране, смрт сопственика ствари нема утицај на правни однос плодуживалац – вршилац права (C.3.33.10). Као што је вршење права временски ограничено, тако је у појединим случајевима уступање овлашћења могло бити и предметно ограничено; предметно ограничење се могло огледати у уступању појединачних користи које ствар даје.⁸⁸⁴ Због оскудних извора немогуће је дати ширу слику уступања вршења права плодуживања, јер текстови само сумарно потврђују да је таква правна операција била могућа.

D.7.1.40. *Marcianus libro tertio institutionum: Quod si donavero, non alias retineo, nisi ille utatur.*⁸⁸⁵

[Ако поклоним овлашћење на коришћење ствари из плодуживања, више га не могу вршити, осим ако то не чини поклонопримац.]

D.43.19.3.8. *Ulpianus libro 70 ad edictum: Sed et si quis usum fructum emit vel usum vel cui legatus est et traditus, uti hoc interdicto poterit.*⁸⁸⁶

[Али исто тако ако неко купи плодуживање или право коришћења, или ако му је оно завештано и предато, имаће право на овај интердикт (*de itinere*).]

C.3.33.10. *Imperatores Diocletianus, Maximianus: Si domina proprietatis uxori tuae usum fructum locavit sub certa annua praestatione, morte conductricis ei quae locavit etiam utendi fruendi causa non est deneganda.*⁸⁸⁷

[Ако власница имања уступи плодуживање твојој жени у замену за фиксну годишњу накнаду, твоја жена има право да врши плодуживање, упркос смрти власника.]

1.1.1.4.2. Конституисање закупа на послужној ствари

Плодуживалац је могао предмет права дати у закуп трећем лицу (*locare rem*) (D.7.1.27.1). Узуфруктуар је уговором о закупу теретно уступао право коришћења послужне ствари закупцу, а обим права и трајање закупа били су условљени трајањем права плодуживања и обимом плодуживаоачевог права коришћења ствари. Као и у случају уступања вршења права плодуживања, сматрало се да купац врши право у интересу плодуживаоца, али за свој рачун; плодуживалац је имао право употребе

⁸⁸³ D.7.1.38. *Marcianus libro tertio institutionum: Non utitur usufructuarius, si nec ipse utatur nec nomine eius alius, puta qui emit vel qui conduxit vel cui donatus est vel qui negotium eius gerit. Plane illud interest, quod, si vendidero usum fructum, etiamsi emptor non utatur, videor usum fructum retinere*, [Плодуживалац не употребљава предмета плодуживања осим ако га сам не користи или ако то неко други чини у његово име, као на пример, купац, закупцац, поклонопримац или пословођа без налога. Али треба имати у виду следеће: ако продам (употребу плодуживања),]; D.7.1.39. *Gaius libro septimo ad edictum provinciale: quia qui pretio fruitur, non minus habere intellegitur, quam qui principali re utitur fruitur*. [сматра се да човек који има право употребе купопродајне цене заправо има плодуживање, као и онај који користи предмет плодуживања.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁸⁸⁴ М. Лазих, 72.

⁸⁸⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁸⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁸⁷ *Ibid.*

новчане вредности закупнине (*merces*), а не послужне ствари. Као последица оваког схватања, узфруктуар није губио право због невршења (D.7.1.12.2). Марцел пише да је у случају гашења права плодуживања власник могао једнострано раскинути уговор (D.19.2.9.1); за претпоставити је и да је могао ступити у облигациони однос уместо плодуживаоца и одржати уговор на снази. Користећи се аналогijом, јуриспрудент потврђује да је закупац земљишта у плодуживању плаћао кирију као и закупац куће или робовске радне снаге, то јест сразмерно времену коришћења послужне ствари. Са друге стране, ако се уговор не одржи на снази пет година, што је био уобичајен период на који се земља давала у закуп (*lustrum*), закупац неће дуговати власнику накнаду штете која је настала редовном употребом имања.⁸⁸⁸ Међутим, императори Септимије Север и Каракала су у време свог савладарства (198 – 211. године) прописали да ће плодуживалац дуговати накнаду штете власнику (коју је на имању учинио закупац), ако је са закупцем закључио уговор о закупу као да је власник, а не плодуживалац објекта права.

D.19.2.9.1. *Ulpianus libro 32 ad edictum: Hic subiungi potest, quod Marcellus libro sexto digestorum scripsit: si fructuarius locaverit fundum in quinquennium et decesserit, heredem eius non teneri, ut frui praestet, non magis quam insula exusta teneretur locator conductor. Sed an ex locato teneatur conductor, ut pro rata temporis quo fructus est pensionem praestet, Marcellus quaerit, quemadmodum praestaret, si fructuarii servi operas conduxisset vel habitationem? Et magis admittit teneri eum: et est aequissimum. Idem quaerit, si sumptus fecit in fundum quasi quinquennio fruiturus, an recipiat? Et ait non recepturum, quia hoc evenire posse prospicere debuit. Quid tamen si non quasi fructuarius ei locavit, sed si quasi fundi dominus? Videlicet tenebitur: decepit enim conductorem: et ita imperator Antoninus cum divo Severo rescripsit. In exustis quoque aedibus eius temporis, quo aedificium stetit, mercedem praestandam rescripserunt.*⁸⁸⁹

[Овде се може додати оно што је Марцел написао у шестој књизи Дигеста: „Ако плодуживалац да у закуп имање на пет година, а затим (пре истека рока) умре, наследник (имања) није обавезан да омогући (закупцу) коришћење, као што ни закуподавац нема обавезу према закупцу када изгори кућа“. Али Марцел се пита да ли је закупац одговоран за плаћање закупнине сразмерно његовом (стварном) времену коришћења (имања), као што би био одговоран да је изнајмио услуге роба или стан који су у плодуживању. Каже да је одговоран, што је праведно. Затим се пита да ли је обавезан да надокнади трошкове које је направио на имању под претпоставком да ће га користити пет година. Каже да неће бити дужан да их надокнади, јер је требало да предвиди могуће трошкове. Међутим, шта ако му га је (плодуживалац) дао у закуп не представљајући се као плодуживалац, већ као власник имања? Очигледно, он је одговоран, пошто је преварио закупца; тако је цар Антонин заједно са божанским Севером одговорио у рескрипту. Исто тако, у случају да је зграда уништена у пожару, одговорили су да се закупнина плаћа за време док је зграда постојала.]

⁸⁸⁸ Вид. више А. Катанчевић, „*Vis maior* и *locatio conductio fundi*“, *Анали* LXI 2/2013, 214–229; В. Станојловић, „Накнада трошкова одржавања предмета закупа у римском праву“, *Проузроковање штете, накнада штете и осигурање* (ур. З. Петровић, В. Чоловић, Д. Обрадовић), Београд 2021б, 529–542.

⁸⁸⁹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

Могућност давања у закуп послужне ствари у класичном праву делује неупитно. Са друге стране, међу романистима влада контроверза да ли је било могуће дати у закуп право плодуживања (*locare usum fructum*).⁸⁹⁰ На основу четири текста (D.7.1.12.2; D.7.4.29.pr; D.10.3.7.10; D.26.6.66), Пуљезе⁸⁹¹ износи хипотезу по којој су *locare rem* и *locare usum fructum* различити појмови, док Амиранте⁸⁹² указује да је реч о посткласичним глосама и византијском утицају. Бретоне⁸⁹³, Еларт⁸⁹⁴ и Гросо⁸⁹⁵ признају постојање текстуалних измена Јустинијанових компилатора, али сматрају да су оне без суштинског утицаја на постојање закупа права плодуживања. Полазећи са становишта савременог права (посебно Пуљезе), аутори расправљају конкретно питање у контексту дељивости права и разликовање ствари / објеката права (*res / corpus*) и права на ствари (*ius / res incorporales*). Тако на пример, Еларт⁸⁹⁶, након исцрпне анализе текстова и могућности примене *actio communi dividundo (utilis)* на институт плодуживања, сугерише да су класични правници разликовали *locare rem* и *locare usum fructum* како би указали на разлику између права плодуживања и ствари дате у плодуживање, односно да предмет уговора о закупу није ствар (*res*) која се у класичном праву поистовећује с појмом *dominium*, већ да плодуживалац (закуподавац) уступа закупцу право употребе послужног добра које је релативне (облигационоправне) природе. Са друге стране, мислимо да не треба *a priori* одбацити Амирантеову⁸⁹⁷ хипотезу по којој су класични правници увек имали у виду *locare / conducere rem*, то јест да се давање у закуп права плодуживања односило на давање у закуп послужне ствари, јер римски правници тог времена нису имали развијен правно-технички језик.

1.1.1.4.3. Залагање плодуживања

Када говоримо о „залагању плодуживања“ (конституисањем државинске (ручне) или бездржавинске залог (хипотеке)) морамо разликовати три ствари: залагање права плодуживања (заложно право на правима), залагање послужног добра и залагање овлашћења из плодуживања. Терминологија римских правника и недовољно развијен правно-технички језик онемогућавају ову фину дистинкцију. Јуриспруденти углавном говоре о залагању (права) плодуживања, иако заправо мисле на залагање овлашћења из плодуживања (C.8.23.1). Системским тумачењем текстова и њиховим довођењем у везу с правилима о непреносивости права плодуживања (D.27.9.3.5; и слично), закључујемо да је залагање права плодуживања неспојиво с његовим личним карактером. *Argumentum a contrario*, било је могуће заложити стварноправна овлашћења плодуживаоца на употребу ствари и убирање плодова⁸⁹⁸ (на пример, будуће ботаничке плодове (D.22.1.49. *Iavolenus libro tertio ex posterioribus Labeonis*:

⁸⁹⁰ Вид. више J. A. C. Thomas, „*Locare usumfructum*“, *IJ* 6/2 (1971), 367–371.

⁸⁹¹ G. Pugliese (1956), 431 и даље, посебно 433 фн. 4.

⁸⁹² L. Amirante, „*Locare usum fructum*“, *Labeo* 8 (1962), 206–213.

⁸⁹³ M. Bretone, 99–100.

⁸⁹⁴ C. Sánchez Moreno Ellart, „*Locare usum fructum*: Note per l'esegesi di Ulp. 20 'ad ed.' D. 10, 3, 7, 10“, *BIDR* 42/43 (2000/2001), 293–315.

⁸⁹⁵ G. Grosso (1958), 330–333.

⁸⁹⁶ C. Sánchez Moreno Ellart, 313–315.

⁸⁹⁷ L. Amirante, 206–213.

⁸⁹⁸ H. Ankum, E. Pool, 23.

*Fructus rei est vel pignori dare licere*⁸⁹⁹; такође, D.20.1.15.pr; D.20.4.11.3) или закупнину).⁹⁰⁰

D.20.1.11.2. *Marcianus libro singulari ad formulam hypothecariam: Usus fructus an possit pignori hypothecae dari, quaesitum est, sive dominus proprietatis convenerit sive ille qui solum usum fructum habet. Et scribit Papinianus libro undecimo responsorum tuendum creditorem et si velit cum creditore proprietarius agere "non esse ei ius uti frui invito se", tali exceptione eum praetor tuebitur: "si non inter creditorem et eum ad quem usus fructus pertinet convenerit, ut usus fructus pignori sit": nam et cum emptorem usus fructus tuetur praetor, cur non et creditorem tuebitur? Eadem ratione et debitori obicietur exceptio.*⁹⁰¹

[Може ли се плодуживање заложити или дати под хипотеку било од стране власника или плодуживаоца? Папинијан, у једанаестој књизи својих Одговора, пише да повериоца треба заштитити и да ако власник жели да тужи повериоца на основу тога да „нема право да користи или ужива имовину без његовог пристања“, претор ће овом последњем пружити заштиту, „осим ако се поверилац и плодужилац нису договорили да се плодуживање стави под хипотеку“. Ако претор штити купца плодуживања, зашто не би и хипотекарног повериоца? Из истог разлога постоји и приговор против дужника.]

Као што плодуживалац није могао да заложити право плодуживања, тако није могао ни да заложити послужно добро: C.3.33.6. *Imperator Alexander Severus: ... Nam usufructuarius quidem proprietatem pignori non potuit: ...*⁹⁰² Залагање објекта права представља облик правног располагања ствари (*abusus*) који конституисањем права плодуживања задржава власник ствари. Ако би власник заложити ствар на којој је раније установљено право плодуживања, то не би резултирало његовим гашењем.

1.1.1.5. Право на прираштај ствари

Када говоримо о прираштају ствари (*accessio*), конкретно послужном добру, имамо у виду све промене које је претрпео објект права, а који су последица природних догађаја. Наиме, реч је о примерима такозваног прираштаја непокретне ствари непокретној, а који су узроковани деловањем водених токова – прецизније,

⁸⁹⁹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹⁰⁰ D.20.1.15.pr. *Gaius libro singulari ad formulam hypothecariam: Et quae nondum sunt, futura tamen sunt, hypothecae dari possunt, ut fructus pendentes, partus ancillae, fetus pecorum et ea quae nascuntur sint hypothecae obligata: idque servandum est, sive dominus fundi convenerit aut de usu fructu aut de his quae nascuntur sive is, qui usum fructum habet, sicut iulianus scribit.* [Будућа имовина се може ставити под хипотеку, на пример, непожњевени усеви, пород робиње и младунци животиња када се роде. То је тачно, како пише Јулијан, било да је власник тај који се слаже око употребе и плодова животиња или плодуживалац.]; D.20.4.11.3. *Gaius libro singulari ad formulam hypothecariam: Si de futura re convenerit, ut hypothecae sit, sicuti est de partu, hoc quaeritur, an ancilla conventionis tempore in bonis fuit debitoris: et in fructibus, si convenit ut sint pignori, aequae quaeritur, an fundus vel ius utendi fruendi conventionis tempore fuerit debitoris.* [Ако постоји договор да се будућа имовина, као што је потомство робиње, стави под хипотеку, морамо проверити да ли је мајка робиња била својина дужника у време закључења споразума; такође, ако се плодови стављају под хипотеку, (морамо проверити) да ли су имање или (његово) плодуживање били дужникови у тренутку закључења споразума.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹⁰¹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹⁰² *Ibid.*

римски правници разматрају случајеве који се могу подвести под појам *alluvio*.⁹⁰³ Алувијални наноси су повећања на земљишту до којих долази таложењем речног наноса / муља. Имајући у виду да на тај начин неминовно долази до увећања површине послужног добра, јуриспруденти су расправљали да ли плодоуживалац стиче *ius utendi fruendi* и на њима. На први поглед, у изворима проналазимо два опречна мишљења. Павле је децидан и пише да плодоуживалац нема никаква права на алувијалним наносима земљишта у плодоуживању, јер није реч о плодовима ствари (Paul. Sent. 3.6.22). Са друге стране, Улпијан указује како је утврђено / потврђено (јуриспрудент користи реч *placuit* у трећем лицу једнине перфекта актива индикатива глагола *placeō, placēre* у значењу „решити“, „разрешити“, „одлучити“, што може указивати да је о конкретном питању некада постојао спор који је вероватно разрешио неко од старијих правника) да се плодоуживаочево право протеже и на алувијалне наносе (D.7.1.9.4). Међутим, у наставку текста Улпијан појашњава да плодоуживалац стиче плодоуживање алувијалних наноса само у случају незнатног увећања. Са друге стране, ако је реч о значајнијем повећању парцеле или пак настанку речног острва (*insula*), такво увећање, али и речно острво, по Пегазовом и Улпијановом мишљењу, остају ван домашаја плодоуживаоачевог обима права. На основу уочене контрадикторности, чини нам се да можемо извући следећи закључак: први део Улпијановог текста у коме се каже да плодоуживалац стиче право плодоуживања на алувијалним наносима земљишта највероватније је правило које је некада важило (могуће да потиче од Пегаз⁹⁰⁴ или од неког његовог савременика), док се други део текста, у коме јуриспрудент указује да ће се плодоуживаочево право протезати на незнатна, неуочљива алувијална увећања послужног добра, може разумети на начин да је за његовог, али и Павловог живота, правило промењено, те плодоуживалац био лишен права плодоуживања на алувијалним прираштајима.

О другим примерима прираштаја непокретних ствари, као што су на пример, *alveus derelictus* или *avulsio* у контексту постојања права плодоуживања, немамо сачуваних текстова у изворима, али претпостављамо да би се и у тим случајевима применила правила по аналогiji са онима која се односе на *alluvio* и *insula*.

Paul. Sent. 3.6.22: *Accessio ab alluvione ad fructuarium fundum, quia fructus fundi non est, non pertinet: venationis vero et aucupii redditus ad fructuarium pertinent.*⁹⁰⁵

[Повећање земљишта настало наплављивањем не припада уживаоцу, јер то није плод (samog) земљишта; што се пак тиће користи од лова или хватања птица, то припада уживаоцу.⁹⁰⁶]

D.7.1.9.4. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Huic vicinus tractatus est, qui solet in eo quod accessit tractari: et placuit alluvionis quoque usum fructum ad fructuarium pertinere. Sed si insula iuxta fundum in flumine nata sit, eius usum fructum ad fructuarium non pertinere Pegasus scribit, licet proprietati accedat: esse enim veluti proprium fundum, cuius usus fructus ad te non pertineat. Quae sententia non est sine*

⁹⁰³ Вид. више R. Reggi, „Alluvione e usufrutto“, *Archivio giuridico Filippo Serafini* 6/11/1-2 (1952), 90–111.

⁹⁰⁴ Живео у другој половини I века за време владавине припадника Флавијевске династије (69 – 96). Припадао је групи Прокулеанаца и претпоставља се да је био творац *senatus consultum Pegasianum* из 73. године. A. Berger, 687 и 699.

⁹⁰⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹⁰⁶ J. Paulo, *Sentencije* (prevod A. Romac), Zagreb 1989, 137.

*ratione: nam ubi latitet incrementum, et usus fructus augetur, ubi autem apparet separatim, fructuario non accedit.*⁹⁰⁷

[Аналогно горе наведеном је питање које се често разматра у случају прираштаја; а потврђено је да плодоуживалац има право плодоуживања на алувијалним наносима. Међутим, ако настане острво у реци која се граничи са имањем, Пегаз наводи да његово плодоуживање не потпада под плодоуживање тог имања, иако оно припада власнику. Он каже да је острво, такорећи, засебна парцела, чије плодоуживање теби не припада. Ово мишљење није без основа: чињеница је да се тамо где је увећање неприметно, увећава и плодоуживање; али, тамо где је увећање јасно уочљива целина, то није прираштај од којег се плодоуживалац може окористити.]

1.1.2. ОБАВЕЗЕ ПЛОДОУЖИВАОЦА

Постоји неколико теоријских концепција модерног и савременог права по којима се врши класификација најважнијих плодоуживаачевих обавеза, а која се могу пренети на терен римског права. Тако на пример, Лазић⁹⁰⁸ сврстава обавезе титулара плодоуживања у две групе: 1) обавезе које постоје за време трајања права плодоуживања – обавеза очувања супстанце и намене ствари, обавеза поступања с пажњом доброг домаћина (*boni viri arbitratu*) и обавеза сношења терета поводом ствари; те 2) обавезе које постоје након престанка права – дужност враћања посужне ствари власнику (*restituere quod inde extabit*) и накнада евентуалне штете. Са друге стране, Живојин Перих⁹⁰⁹ наводи троделну класификацију плодоуживаачевих обавеза: на оне које плодоуживалац има на почетку вршења права плодоуживања, затим на оне које има током трајања права и напослтеку на оне које постоје након гашења права. С тим у вези, проф. Перих сматра да је основна плодоуживаачева обавеза да ствар врати власнику у стању у каквом ју је добио, а да су све остале обавезе супсидијарног карактера и у функцији испуњења ове обавезе;⁹¹⁰ видећемо да је у римском праву плодоуживалац враћао ствар у стању у каквом је била након редовне употребе, а не у стању у коме се налазила у тренутку конституисања права. Иако наведена систематика није својствена римским правницима, сматрамо да може бити од користи ради прегледнијег сагледавања плодоуживаачевих обавеза. У случају кршења преузетих обавеза, плодоуживалац је дуговао накнаду штете.

1.1.2.1. Настанак и еволуција *cautio usufructuaria*

У најстаријем римском праву плодоуживалац није имао напред листиране обавезе, већ искључиво „општу“ обавезу да се уздржи од сваког противправног понашања којим би причинио штету власнику. Међутим, конституисањем права плодоуживања и делимичним развлашћивањем сопственика, власник је био лишен стварног утицаја на послужно добро. С тим у вези, говорећи о овлашћењима титулара плодоуживања у претходним насловима Главе III дисертације, све време смо указивали на обим, односно границе његових стварноправних овлашћења. Покушајем нормирања права употребе и убирања плодова, али и других супсидијарних правних овлашћења,

⁹⁰⁷ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹⁰⁸ М. Лазић, 78.

⁹⁰⁹ Ж. Перих, *Специјални део грађанског права: Стварно право*, Београд 1920, 283.

⁹¹⁰ *Ibid.*

попут ограниченог права на прираштај ствари, римски правници теже заштити власникових права на послужном добру. Суптилним проучавањем и листирањем најбитнијих аспеката права плодуживања, као и узуфруктуаревог обима права, јуриспруденти настоје да заштите сопственика ствари и укажу да је дејство права својине „апсолутније“ у односу на плодуживање. Увидевши недостатке установе, али пре свега неефикасност заштите власника (D.7.1.13.pr. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: ... nam sicuti debet fructuarius uti frui, ita et proprietatis dominus securus esse debet de proprietate. ...*⁹¹¹), претор ступа на сцену и налаже сваком легатару⁹¹² – плодуживаоцу да, без обзира на предмет легата, пре ступања у положај плодуживаоца, дâ обезбеђење у форми стипулације – *cautio usufructuaria* и обезбеди јемца (Paul. Sent. 3.6.27; C.6.54.7) који ће гарантовати да ће се приликом вршења права понашати као *bonus pater familias* и да ће након гашења плодуживања вратити ствар власнику;⁹¹³ такође, Улпијан појашњава да ће судија, ако се подигне тужба из плодуживања, у пресуди навести и како треба вршити право у будућности (D.7.1.13.1). Садржински, *cautio usufructuaria* није била *promissio*, већ *satisfactio*, што значи да је плодуживалац поред преузимања обавезе на себе (*repromissiones*) морао да обезбеди треће лице (јемца), који ће гарантовати њихово извршење.⁹¹⁴ Доктринарном обрадом института, обавеза давања обезбеђења је проширена и на ситуације када се право плодуживања установљавало фидеикомисом, поклоном за случај смрти или било којим другим правним послом *inter vivos vel mortis causa*, као и у случајевима законског⁹¹⁵ плодуживања (D.7.9.9.1). По основу посебне сенатске одлуке (C.3.33.1⁹¹⁶) непознатог датума и садржине, обавезу

⁹¹¹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹¹² Немогуће је одредити када је претор први пут наметнуо обавезу закључења *cautio usufructuaria*, али можемо претпоставити да је то било у годинама када се плодуживање искључиво или доминантно установљавало у форми легата *per vindicationem vel damnationem* (D.7.9.1.pr). Вотсон с правом пише да не знамо да ли *cautio* потиче из времена републике. М. Bretone, 112; А. Watson (1984a), 218.

⁹¹³ Вид. више G. LeVan, „The Usufructuary's Obligation to Preserve the Property“, *Louisiana Law Review* 22/4 (1962), 808–818.

⁹¹⁴ Б. Благојевић, *Грађански поступак у римском праву*, Београд 1959, 47.

⁹¹⁵ О законском праву плодуживања у римском праву можемо засигурно говорити од времена Октавијана Августа. Наиме, Август је предвидео законско право наслеђивања преминулог супружника у висини од једне десетине заоставштине (*decimae*), то јест $\frac{1}{10}$ уколико имају заједничку децу, као и право удовичког ужитка на $\frac{1}{10}$ имовине покојног супруга или супруге ако су били у браку без деце Ulp. Reg. 15: 1. *Vir et uxor inter se matrimonii nomine decimam capere possunt. Quod si ex alio matrimonio liberos superstites habeant, praeter decimam, quam matrimonii nomine capiunt, totidem decimas pro numero liberorum accipiunt. 2. Item communis filius filiae post nomen diem amissus amissave unam decimam adicit; duo autem post nomen diem amissi duas decimas adiciunt. 3. Praeter decimam etiam usufructum tertiae partis bonorum eius capere possunt, et quandoque liberos habuerint, eiusdem partis proprietatem; hoc amplius mulier, praeter decimam, dotem <capere> potest legatam sibi.* [1. Муџ и жена могу међусобно стјецати десетину по основи брака. Уколико имају живу децу из другог /ранијег/ брака, осим десетине коју стјечу по основи брака, примају и онолико /других/ десетина колики број дјеце имају. 2. Исто тако заједнички син или кћи, који је умро или умрла након давања имена, додаје једну десетину, док двоје умрлих након давања имена додају двије десетине. 3. Осим десетине, они /брачни другови/ могу стећи и право уживања трећине њихове имовине, а ако имају /заједничку/ децу, онда и исти дио власништва; уз то супруга уз десетину може стећи и мираз који јој је остављен као легат.]. Б. Станојловић (2023б), 172 фн. 36; D. Улпијан, *Knjiga regula* (prevod A. Romac), Zagreb 1987, 49; <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹¹⁶ C.3.33.1. *Imperatores Severus, Antoninus: Si usus fructus omnium bonorum testamento uxoris marito relictus est, quamvis cautionem a te prohibuerat exigi, tamen non aliter a debitoribus solutam pecuniam accipere poteris quam oblata secundum formam senatus consulti cautione.* [Ако је жена тестаментом свом мужу завештала плодуживање целокупне имовине и забранила да се захтева било какво осигурање (*cautio*) од њега, (он) ипак не може примити испуњење дугова њених дужника ако претходно, према одлуци Сената, није дао обезбеђење.]; Paul. Sent. 1.11.2: *Usufructuarius et de utendo usufructu satisfacere debet perinde usurum, ac si ipse pater familias uteretur.* [Уживалац је, у вези с коришћењем свог права уживања, дужан дати осигурање, попут камате, па чак и онда када уживање користи отац породице.]. J. Paulo,

давања обезбеђења су имала сва лица, без обзира на сродничку припадност са власником. На тај начин је претор револуционарно изменио институт плодуживања и учинио га онаквим каквим га познаје већина савремених законодавстава. Наметањем обавеза давања обезбеђења у форми стипулације, претор уводи облигационоправне елементе у плодуживање и омогућава власнику ствари да путем *condictio incerti* (*actio ex stipulatu*) потражује накнаду штете у случају кршења преузетих обавеза. Формула тужбе је гласила:

QUOD A^s A^s DE N^o N^o INCERTUM STIPULATUS EST, QUIDQUID OB EAM REM N^m N^m A^o A^o DARE FACERE OPORTET, EIUS IUDEX N^m N^m A^o A^o CONDEMNATO, S. N. P. A.⁹¹⁷

Тумачећи норму, класични правници су поред две основне обавезе извели закључак да давање обезбеђења подразумева: обавезу понашања према ствари с пажњом доброг домаћина, обавезу предаје ствари власнику након гашења права, обавезу накнаде нужних трошкова и јавних дажбина, обавезу очувања супстанце ствари и обавезу очувања намене ствари. Корелативно обавезама плодуживаоца, власник је био у обавези да му преда ствар и омогући вршење права, да се суздржи од вршења права на начин којим би ограничио права узфруктуара, као и да надокнади трошкове који не падају на терет плодуживаоца. Давање обезбеђења постало је *conditio sine qua non* постојања права, јер у супротном власник не би био у обавези да омогући и допусти плодуживаоцу вршење права; *a contrario*, узфруктуар не би имао право на тужбу за остварење свог права (*denegatio actionis*) (D.7.1.13.pr; D.36.4.6.pr⁹¹⁸). Без обзира на то, Елверс⁹¹⁹ сматра да се *cautio usufructuaria* ни у посткласичном праву није сматрала интегралним делом права плодуживања, већ се морала уговорати сваки пут када би дошло до његовог конституисања *inter vivos vel mortis causa*; са друге стране, Хорват⁹²⁰, Стојчевић⁹²¹ и Бујуклић⁹²² наводе да су обавезе из *cautio usufructuaria* постале законске природе и да су обавезивале плодуживаоца и када нису посебно уговорене и када није био гарантован јемац.

Paul. Sent. 3.6.27: *Usufructu legato de modo utendi cautio a fructuario solet interponi, et ideo perinde omnia se usurum, ac si optimus pater familias uteretur, fideiussoribus oblatis cavere cogitur.*⁹²³

[Kod uživanja po osnovi legata potrebno je da uživatelj dade osiguranja (garanciju) o načinu na koji će pravo koristiti; stoga on treba garantirati da će se svime služiti onako kako bi se (stvarima, pravom) služio veoma pažljiv otac porodice

Sentencije (prevod A. Romac), Zagreb 1989, 63; <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹¹⁷ M. Horvat (1980), 255 фн. 7.

⁹¹⁸ D.36.4.6.pr. *Iulianus libro 38 digestorum: Si pecuniae numeratae usus fructus legatus esset et in testamento cautum, ne eo nomine satis daretur, proprietates non est legata, sed legatario permittendum satisdare et usum fructum pecuniae habere: et propemodum in hac propositione nullae praetoris erunt partes, quia, nisi satisdatur, agi cum herede non poterit.* [Ако се легат плодуживања састоји од новчића, а наведено је у тестаменту да не треба дати обезбеђење, легат неће пренети својину (на новцу), али се легатару мора омогућити да да обезбеђење и тако стекне плодуживање новца: у супротном претор неће моћи никако да делује, јер ако се не да обезбеђење, (легатар) неће моћи да тужи наследника.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹¹⁹ R. Elvers, 551.

⁹²⁰ M. Horvat (1980), 161.

⁹²¹ Д. Стојчевић, *Римско приватно право*, Београд 1985, 174.

⁹²² Ж. Бујуклић, 273.

⁹²³ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

(uživalac je, dakle, odgovarao i za laku nepažnju – *culpa levis in abstracto*); to je osiguranje dužan dati uz ponuđene poruke (jamce).^{924]}

D.7.1.13.pr. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Si cuius rei usus fructus legatus erit, dominus potest in ea re satisfactionem desiderare, ut officio iudicis hoc fiat: nam sicuti debet fructuarius uti frui, ita et proprietatis dominus securus esse debet de proprietate. Haec autem ad omnem usum fructum pertinere Iulianus libro trigensimo octavo digestorum probat. Si usus fructus legatus sit, non prius dandam actionem usufructuario, quam satisdederit se boni viri arbitrato usum fructum: sed et si plures sint, a quibus usus fructus relictus est, singulis satisfacere oportet.*⁹²⁵

[Ако је некое легирано плодоуживање на некој ствари, сопственик ствари може захтевати да му се пружи гаранција, која се даје по налогу судије. Наиме као што плодоуживалац треба да користи ствари и да убира плодове, тако и сопственик треба да буде сигуран за своју својину. Ово се примењује за свако плодоуживање са чиме се слаже Јулијан у 38. књизи Дигеста. Ако је легатом установљено право плодоуживања, плодоуживаоцу се неће дати тужба пре него што према процени добрих људи положи гаранцију за коришћење (ствари) и убирање плодова. А ако има више оних који су оставили право плодоуживања, свакоме од њих појединачно дужан је да пружи гаранцију.^{926]}

D.7.9.1. *Ulpianus libro 79 ad edictum: pr. Si cuius rei usus fructus legatus sit, aequissimum praetori visum est de utroque legatarium cavere: et usum se boni viri arbitrato et, cum usus fructus ad eum pertinere desinet, restitutum quod inde exstabit. 1. Haec stipulatio, sive mobilis res sit sive soli, interponi debet, 2. illud sciendum est ad fideicommissa etiam aptari eam debere. Plane et si ex mortis causa donatione usus fructus constituatur, exemplo legatorum debebit haec cautio praestari: sed et si ex alia quacumque causa constitutus fuerit usus fructus, idem dicendum est. 3. Cavere autem debet viri boni arbitrato perceptu iri usum fructum, hoc est non deteriore se causam usus fructus facturum ceteraque facturum, quae in re sua faceret. 4. Recte autem facient et heres et legatarius, qualis res sit, cum frui incipit legatarius, si in testatum redegerint: ut inde possit apparere, an et quatenus rem peiorem legatarius fecerit. 5. Utilis autem visum est stipulatione de hoc cavere, ut, si quis non viri boni arbitrato utatur, committatur stipulatio statim, nec expetabimus, ut amittitur usus fructus. 6. Habet autem stipulatio ista duas causas, unam, si aliter quis utatur quam vir bonus arbitrabitur, aliam de usu fructu restituendo: quarum prior statim committetur, quam aliter fuerit usus, et saepius committetur, sequens committetur finito usu fructu. 7. Sed quod diximus id quod inde exstabit restitutum iri, non ipsam rem stipulatur proprietarius (inutiliter enim rem suam stipulari videretur), sed stipulatur restitutum iri quod inde exstabit. Interdum autem inerit proprietatis aestimatio, si forte fructuarius, cum possit usucapionem interpellare, neglexit: omnem enim rei curam suscipit.*⁹²⁷

[Када је легирано плодоуживање неке ствари, претор је сматрао правичним да легатар треба да се обавезе двојачко: да ће ствар користити *arbitrium boni viri* и да ће, након престанка плодоуживања, врати оно што је преостало од ствари. 1. Ову стипулацију треба дати без обзира да ли је предмет

⁹²⁴ J. Paulo, *Sentencije* (prevod A. Romac), Zagreb 1989, 137.

⁹²⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹²⁶ J. Даниловић, О. Станојевић, 189.

⁹²⁷ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

плодоуживања покретна ствар или земљиште. 2. Исто важи и за фидеикомис (ако је плодуживање установљено фидеикомисом). Такође, ако је плодуживање конституисано поклоном за случај смрти, ово осигурање треба дати по аналогiji са легатом, а ако је плодуживање створено на било који други начин, важи исто правило. 3. Плодуживалац мора гарантовати да ће вршити плодуживање као што би то чинио пажљив човек, то јест да неће проузроковати погоршање вредности ствари на којој постоји плодуживање и да ће се у свим осталим аспектима понашати као према сопственој ствари: 4. Међутим, када легатар ступи у вршење права, на обострану корист је и наследника и легатара да постоје сведоци који би потврдили стање имовине у том тренутку, како би се (касније) утврдило да ли је легатар умањио вредност ствари. 5. Препоручује се да осигурање буде дато у форми стипулације, јер ако плодуживалац не би користио ствар као пажљив човек, могуће је покренути тужбу из стипулације, без чекања да се плодуживање угаси. 6. По основу ове стипулације могу се утужити две ситуације: ако плодуживалац користи ствар супротно стандардима пажљивог човека и ако након престанка права не врати ствар. Прва ситуација постаје утужива чим плодуживалац прекрши обавезу и може се утужити са сваким новим кршењем обавезе; друга по престанку права плодуживања. 7. Да се вратимо на ситуацију да ће плодуживалац након престанка права морати да врати оно што је преостало од ствари: власник нема у виду саму ствар, јер не би могао по основу стипулације да утужи враћање сопствене ствари; он тражи повраћај (вредности) онога што је од ње остало. Понекад се процењена вредност имовине може навести приликом давања осигурања, како би се предупредила непредвиђена ситуација, као на пример, када плодуживање престане услед невршења, јер се он (плодуживалац) обавезао да ће стално бринути о ствари.]

Трагајући за структуралним везама и изворном садржином *cautio usufructuaria* у Улпијановом одломку из Јустинијанових Дигеста (D.7.9.1), Ото Ленел у својој чувеној реконструкцији Вечитог едикта (*Edictum perpetuum*) предлаже следећи текст:

*CUIUS REI USUS FRUCTUS TESTAMENTO LUCII TITII TIBI LEGATUS EST, EA RE BONI VIRI ARBITRATU USURUM FRUITURUM TE ET, CUM USUS FRUCTUS AD TE, PERTINERE DESINET, ID QUOD INDE EXTABIT RESTITUTUM IRI DOLUMQUE MALUM ABESSE AFUTURUMQUE ESSE SPONDESNE? SPONDEO.*⁹²⁸

На основу Ленелове реконструкције закључујемо да се плодуживалац обавезивао да ће: 1) вршити право с пажњом доброг домаћина; 2) по престанку права ствар вратити власнику;⁹²⁹ и 3) поступати *sine dolo*^{930 931}.

⁹²⁸ О. Lenel (1907), 420–421. Имајући у виду да се према Ленеловој реконструкцији текста *cautio usufructuaria* плодуживалац обавезивао на недолжно понашање, можемо закључити да је у случају кршења преузете обавезе власник имао на располагању и *actio doli*. То је посебно значајно за одређивање времена настанка преторске стипулације. Наиме, ако знамо да је тужбу увео претор Гај Аквиле Гал 66. године пре нове ере, то би могао бити *terminus post quem* настанка *cautio usufructuaria*.

⁹²⁹ D.12.2.30.5. *Paulus libro 18 ad edictum: Si iuravero usum fructum mihi dari oportere, non aliter dari debet, quam si caveam boni viri arbitrato me usum et finito usu fructu restitutum.* [Ако се закунем да ми припада плодуживање, требало би да стекнем право само ако дам осигурање за коришћење (ствари) као *boni viri arbitrato* и за повраћај ствари након гашења права.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹³⁰ D.7.9.5.pr. *Ulpianus libro 79 ad edictum: Huic stipulationi "dolum malum abesse afuturumque esse" continetur: et cum in rem sit doli mali mentio concepta, omnium dolum comprehendere videtur successorum et adoptivi patris.* [Ова стипулација садржи „да превара није нити ће бити учињена“, и, како је ова одредба

Као што смо већ истакли, еволутивни пут *cautio usufructuaria* текао у смеру њене неодвојивости од права плодуживања. Из конституције Александра Севера из 225. године (С.6.54.7; такође С.3.33.1) сазнајемо да су цареви Марко Аурелије и Комод предвидели да је било немогуће тестаментом ослободити легатара од обавезе давања обезбеђења (*remissio cautionis*); исто правило се односило и на „голог“ власника, то јест конституисање плодуживања правним послом *inter vivos* (D.7.9.9.1⁹³²; D.12.2.30.5; С.3.33.4; С.6.54.9). Ако би плодуживалац одбио или пропустио да дâ обезбеђење, а власник му је неким случајем предао објекат права у детенцију, сопственик је могао да захтева индивидуално одређену ствар реивиндикацијом⁹³³ (D.7.9.7.pr⁹³⁴; D.7.9.12⁹³⁵) или да га утужи кондикцијом⁹³⁶, ако је предмет права била потрошна ствар (D.7.5.5.1); на два места у Јустинијановим Дигестама (D.10.4.9.4; D.19.5.10) проналазимо Марцелово и Јаволеново мишљење да је власник (селегатар) против плодуживаоца имао *actio in factum*, а не *condictio*.⁹³⁷ Но, изузеци од давања *cautio usufructuaria* постојали су у тачно одређеним – листираним случајевима када:

- 1) поклонодавац поклања имовину / ствар задржавајући право плодуживања;
- 2) отац има законско право плодуживања синовљеве *bona adventicia*;
- 3) плодуживалац након одређеног временског периода треба да стекне предмет права у својину;
- 4) супруг има законско право плодуживања миразне имовине;

о превари у оквиру (тужбе) *in rem*, сматра се да покрива превару на страни било кога, било да је он наследник или усвојитељ.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹³¹ F. Camacho de los Ríos, „*Cautio usufructuaria, irrenunciabilidad y dispensa*“, *Los derechos reales: actas del II Congreso Internacional y V Iberoamericano de Derecho Romano* (2001), 686.

⁹³² D.7.9.9. Ulpianus libro 51 ad edictum: 1. Illud sciendum est sive iure ipso quis usum fructum habet sive etiam per tuitionem praetoris, nihilo minus cogendum esse fructuarium cavere aut actiones suscipere. 4. Si plures domini sint proprietatis, unusquisque pro sua parte stipulabitur. [Требао би разумети да, без обзира на то да ли неко има плодуживање по основу закона или уз заштиту претора, може бити приморан у оба случаја да дâ обезбеђење и да се брани од свих тужби.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹³³ F. Camacho de los Ríos, 688–690.

⁹³⁴ D.7.9.7.pr. Ulpianus libro 79 ad edictum: Si usus fructus nomine re tradita satisdatum non fuerit, Proculus ait posse heredem rem vindicare, et si obiciatur exceptio de re usus fructus nomine tradita, replicandum erit. Quae sententia habet rationem: ... [Ако је ствар предата у плодуживање, а није дато обезбеђење, Прокул сматра да наследник може подићи реивиндикацију, а ако тужени истакне приговор да је ствар предата због плодуживања, (власник) треба да реплицира. Ово мишљење је разумно: ...]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹³⁵ D.7.9.12. Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Si vasa ipsorum usus fructus relictus sit, non erit cautio senatus consulti necessaria, sed illa sola "boni viri arbitratu usum fructum". Si igitur tradita sunt fruendi causa, nemo dubitat non fieri eius qui accepit: non enim viri arbitratu traduntur, ut dominium recedat ab eo qui tradit, sed ut utatur fruatur legatarius. Ergo cum non fiant fructuarii vasa, vindicari a proprietario possunt cautione non data. Videndum est de conditione, an possit locum habere: et proditum est neminem rem suam nisi furi condicere posse. [Ако је легирано плодуживање посуђа, не тражи се обезбеђење по *senatus consulta*, осим да ће (плодуживалац) „користити и убирати плодове као *boni viri arbitratu*“. Дакле, ако се посуђе традира због плодуживања, нико не сумња да неће постати својина (плодуживаоца); чињеница је да оно није традирано да би се пренела својина, већ да би их легатар имао у плодуживању. Сходно томе, пошто посуђе не постаје својина плодуживаоца, власник их може виндицирати ако није дато обезбеђење. Треба размотрити да ли је могућа кондикција; утврђено је да се ствар може захтевати кондикцијом само од лопова.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹³⁶ A. Watson (1984b), 12.

⁹³⁷ Текст је веома загонетан и романисти нису успели да проникну у његово значење, иако је претпоставка да се ради о интерполацији или сукобу мишљења прокулеанаца и сабинијанаца који су компилатори изоставили у Дигестама. P. Gröschler, *Actiones in factum*, Berlin 2002, 224–236.

- 5) супруга има законско право плодуживања на издржавању или покретним стварима покојног супруга, а закључила је други брак (C.5.9.6.1);⁹³⁸
6) плодуживалац је *Fiscus* (D.36.3.1.18).⁹³⁹

1.1.2.2. Разлози за увођење *cautio usufructuaria*

Суштинско разграничење права својине и права плодуживања Римљани су остваривали у судском поступку. Власник је стицао право на тужбу којом је могао да утужи свако понашање плодуживаоца које је задирало у корпус његових права, као и сваку штету која је настала његовом кривицом. Међутим, у прво време ефекат заштите је био ограничен. У годинама пре наметања обавезе давања обезбеђења, власник је имао неколико, по свему судећи, неефикасних процесних могућности за заштиту својих правних интереса.⁹⁴⁰

На првом месту, сопственик је могао подићи такозвану негативну тужбу (*actio negativa*) (G. Inst. 4.3), која је у Јустинијановом праву названа и структурирана као *actio negatoria*. Њоме је тужилац негирао постојање такозваног секторског права, то јест другог стварног права на својој ствари (D.7.6.5.pr). Формула тужбе је гласила:

SI PARET N° N° IUS NON ESSE EO FUNDO Q. D. A. UTI FRUI INUITO A° A°
NEQUE EA RES ARBITRIO TUO A° A° RESTITUETUR Q. E. R. E. et rel.⁹⁴¹

Међутим, ако је постојање права плодуживања било неспорно, али се плодуживалац оглушио о захтеве власника послужног добра и својим понашањем причинио штету, одговарао би деликтно као свако треће лице које је противправно уништило или оштетило туђу ствар. Под условом да је плодуживалац проузроковао штету активном и непосредном, директном радњом (*damnum corpori corpore datum*), власник ствари је био активно легитимисан по цивилној *actio legis Aquiliae*;⁹⁴² као супсидијарна процесна средства могао је користити *interdictum quod vi aut clam* и *actio*

⁹³⁸ Удовица је у почетку имала моралну обавезу да у случају закључења другог брака сва добра која је стекла у плодуживање од првог супруга уступи деци. Од 392. године њена морална обавеза прераста у законску. Р. Bonfante, *Corso di diritto romano I: Diritto di Famiglia*, Milano 1963, 539–540; S. Dixon, 50; H. Ankum, 150–151.

⁹³⁹ F. Camacho de los Ríos, 695.

⁹⁴⁰ Бартолучи, тумачећи D.39.2.9.5. *Ulpianus libro 53 ad edictum*, пише да је власник имао на располагању и *actio prohibitoria*: ... *Idem ait eum quoque fructuarium, qui non reficit, a domino uti frui prohibendum: ergo et si de damno infecto non cavet dominusque compulsus est repromittere, prohiberi debet frui*. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023. Према мишљењу аутора, ако би плодуживалац прекорачио границе плодуживања, власник није могао да подигне негативну тужбу, јер би на тај начин негирао постојање права, већ би имао на располагању тужбу којом би забрањивао одређено понашање (*uti frui prohibere*). Конкретним процесним средством се није негирало право, већ санкционисао одређени аспект вршења права који би надилазио обим стеченог *uti frui*. Иако је тужба иницијално санкционисала понашања која су била резултат активне радње плодуживаоца, временом се односила и на акте нечињења или пропуштања, а њена примена је престала у класичном праву. G. Bortolucci, „Sulla *cautio usufructuaria*“, *BIDR* 21 (1909), 115–126. Вид. критику G. Grosso (1958), 274–277. С друге стране, засигурно знамо да се против плодуживаоца могла подићи тужба из пословодства без налога (D.7.1.48.pr), као и тужба коју помиње Гај Касије због кршења обавезе на *summissio* (D.7.1.70.pr).

⁹⁴¹ O. Lenel (1907), 149.

⁹⁴² О Аквилејевом закону и тужби *Lex Aquilia* вид. више A. J. B. Sirks „Delicts“, *The Cambridge Companion to Roman Law* (ed. D. Johnston), New York 2015, 258–265; F. Cursi, „The Scope and Function of Civil Wrongs in Roman Society“, *The Oxford Handbook of Roman Law and Society* (ed. P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori), Oxford 2016, 600–604; M. Полојац (2015).

*furti*⁹⁴³ (D.7.1.13.2; D.47.2.46.6; D.47.7.1), а у случају противправне сече дрвећа и посебну пеналну тужбу коју прописује Закон XII таблица (*actio de arboribus succussis*), а по којој је штетник морао да плати казну од двадесет пет аса по посеченом стаблу (Plin. NA 17.1.7; 47.9.9; D.47.7.1). Аквилијев закон о штети (*Lex Aquilia de damno iniuria dato*), плебисцит из 287. или 286. године пре Христа, прописивао је да ће штетник одговарати ако противправно убије туђег роба / робињу или четвороножну животињу из реда стоке (D.9.2.2.pr–1), односно ако нанесе штету тако што противправно запали (*urere*), поломи (*frangere*) или уништи (*rumpere*) туђу ствар (D.9.2.27.5).⁹⁴⁴ Међутим, ако је штета проузрокована посредно, као и нечињењем или пропуштањем, санкција је изостајала. С тим у вези, намеће се питање да ли је власник и у овим ситуацијама могао да утужи насталу штету?

По свему судећи, ако је плодоуживалац проузроковао штету посредно, власник је имао на располагању преторску *actio in factum ad exemplum legis Aquiliae* (или *actio utilis*⁹⁴⁵) (D.9.2.9.2⁹⁴⁶; D.9.2.27.12 (= *Coll.* 12.7.10); D.9.2.27.19; D.9.2.27.35; D.9.2.30.2; D.9.2.49.pr). Преторска тужба *in factum concepta* је проистекла из Аквилијевог закона како би се превазишли уочени недостаци цивилне тужбе. Њен први помен проналазимо у Улпијановој парафрази Офилијевог текста (D.9.2.9.3), Цицероновог и Цезаревог пријатеља и ученика Сервија Сулпиција Руфа,⁹⁴⁷ а разлоге због којих је уведена објашњава Помпоније (D.19.5.11⁹⁴⁸). Услов за примену преторске *actio in factum ad exemplum legis Aquiliae* било је постојање имовинског губитка (*damnum*) физичким оштећењем ствари (*laesio corporis*) (D.9.2.49.pr), без директног физичког контакта

⁹⁴³ У овом специфичном случају и власник и плодоуживалац су стицали право на *actio furti*, с тим што би плодоуживалац могао да утужи лопова за износ до висине вредности плодоуживања, а власник за онај део који је превазилази. R. Zimmermann, 935–936.

⁹⁴⁴ М. Полојац (2015), 40–42.

⁹⁴⁵ D.9.2.27.9. *Ulpianus libro 18 ad edictum: Si fornicarius servus coloni ad fornacem obdormisset et villa fuerit exusta, Neratius scribit ex locato conventum praestare debere, si negligens in eligendis ministeriis fuit: ceterum si alius ignem subiecerit fornaci, alius negligenter custodierit, an tenebitur qui subiecerit? Nam qui custodit, nihil fecit, qui recte ignem subiecit, non peccavit: quid ergo est? Puto utilem competere actionem tam in eum qui ad fornacem obdormivit quam in eum qui negligenter custodit, nec quisquam dixerit in eo qui obdormivit rem eum humanam et naturalem passum, cum deberet vel ignem extinguere vel ita munire, ne evagetur.* [Превод: Ако је ложац, роб закупца, заспао поред пећи, и вила изгори, Нерације пише да (закупац) треба да одговара на основу закљученог закупа, ако је био немаран у избору сарадника, али, ако је један запалио ватру у пећи, а други непажљиво чувао, да ли ће бити одговоран онај који је запалио? Јер онај који је чувао, није учинио ништа, а ко је исправно запалио ватру, није учинио ништа неисправно: о чему је дакле овде реч? Мислим да треба дати тужбу из разлога корисности како против онога ко је заспао поред пећи, тако и против онога који је немарно чувао, и нека нико не каже да се ономе који је заспао догодила људска и природна ствар, јер је требало или да угаси ватру, или да је заштити тако да се не прошири.]. М. Полојац (2015), 97–98; <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹⁴⁶ D.9.2.9.2. *Ulpianus libro 18 ad edictum: Si quis hominem fame necaverit, in factum actione teneri Neratius ait.* [Превод: Ако неко убије роба глађу, Нерације каже да одговара по тужби на темељу чињеница.]. М. Полојац (2015), 96; <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹⁴⁷ М. Полојац (2015), 65–67.

⁹⁴⁸ D.19.5.11. *Pomponius libro 39 ad Quintum Mucium: Quia actionum non plenus numerus esset, ideo plerumque actiones in factum desiderantur. Sed et eas actiones, quae legibus proditae sunt, si lex iusta ac necessaria sit, supplet praetor in eo quod legi deest: quod facit in lege Aquilia reddendo actiones in factum accommodatas legi Aquiliae, idque utilitas eius legis exigit.* [Превод: Због тога што тужбе нису потпуне по броју (свеобухватне) често су неопходне тужбе на основу чињеница. Али ове тужбе које су установљене законом, ако је закон правичан и неопходан, претор ће удопунити оним што недостаје: што чини у случају Аквилијевог закона установљавајући тужбе *in factum* прилагођене Аквилијевом закону, како налаже корисност (примене) закона.]. М. Полојац (2015), 66 фн. 140; <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

између учиниоца и оштећене ствари,⁹⁴⁹ а претор је одобравао тужбу након што претходно размотри све околности случаја.⁹⁵⁰ Тако на пример, анализирајући парафразирани Лабеонов текст у коме се говори о штети коју је причинио гипсар који је пробушио резервоар за вино (D.9.2.27.35⁹⁵¹), Полојац⁹⁵² указује да је Лабео давао *actio in factum ad exemplum legis Aquiliae*, а не *actio legis Aquiliae* (иако је постојао елемент *corpore suo*), јер се штета огледала у истицању вина, а не у непосредној радњи гипсара, то јест бушењу резервоара.

Међутим, ако је штета настала нечињењем или пропуштањем, односно ако умањење активе није било последица физичког оштећења ствари (на пример, одвезивањем животиње или ослобађањем роба), плодуживалац не би одговарао, јер нису постојале претпоставке за примену *actio legis Aquiliae* или *actio in factum ad exemplum legis Aquiliae*. Следствено, намеће се питање да ли је власник и у тим ситуацијама стицао право на тужбу? По мишљењу једне групе аутора⁹⁵³, сопственик је од претора добијао посебну *actio in factum arbitraria* на основу које би, уз присуство арбитра и на месту спорне ствари, доказивао да је плодуживалац вршио право супротно објективном стандарду понашања доброг домаћина; у прилог ове тврдње може ићи претпоставка да је претор, у ситуацијама када је дошло до увећања пасиве, без видљивих материјалних недостатака или уништења ствари, одобравао самосталну („обичну“) *actio in factum* која није била наслоњена на Аквилијев закон о штети (D.9.2.27.21⁹⁵⁴). Сачувани текстови у Јустинијановим Дигестама помињу самосталну преторску тужбу и арбитра у контексту постојања права плодуживања и сугеришу да је власник могао на овај начин приморати (*cogere*) плодуживаоца да врши своје право на „исправан“ начин, али по свему судећи, само ако је предмет права била непокретна ствар – извори говоре о плодуживању земљишта и куће:

D.7.1.7. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: 2. Quoniam igitur omnis fructus rei ad eum pertinet, reficere quoque eum ad aedes per arbitrum cogi Celsus scribit Celsus*

⁹⁴⁹ Фрајер сматра да су се захтевала три услова за примену *actio in factum ad exemplum legis Aquiliae*: непостојање физичке везе између учиниоца и штете, власништво над оштећеним предметом и физичко оштећење ствари. B. W. Frier, „Prototypical Causation in Roman Law“, *Loyola Law Review* 34/3 (1988), 498.

⁹⁵⁰ М. Полојац (2015), 67 и 83. Такође, Р. Pauw, „Actio in Factum and the Lex Aquilia“, *South African Law Journal* 97/2 (1980), 288.

⁹⁵¹ D.9.2.27.35. *Ulpianus libro 18 ad edictum: Item si tectori locaveris laccum vino plenum curandum et ille eum pertudit, ut vinum sit effusum, Labeo scribit in factum agendum.* [Превод: Такође, ако унајмиш гипсара да поправи резервоар пун вина и он га пробуши, тако да вино исцури, Лабео пише да треба тужити на основу чињеничног стања.]. М. Полојац (2015), 74; <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹⁵² М. Полојац (2015), 74.

⁹⁵³ R. de Ruggiero, „Sulla cautio usufructuaria“, *Studi di diritto romano, di diritto moderno e di storia del diritto pubblicati in onore di Vittorio Scialoja nel XXV anniversario del suo insegnamento I*, Milano 1905, 71–89; F. Camacho de los Ríos, 684; O. Karlowa, 539; G. Grosso (1958), 272–277; M. Bretone, 112.

⁹⁵⁴ D.9.2.27.21. *Ulpianus libro 18 ad edictum: Si quis de manu mihi nummos excusserit, Sabinus existimat damni iniuriae esse actionem, si ita perierint, ne ad aliquem pervenirent, puta si in flumen vel in mare vel in cloacam ceciderunt: quod si ad aliquem pervenerunt, ope consilio furtum factum agendum, quod et antiquis placuit. Idem etiam in factum dari posse actionem ait.* [Превод: Ако ми неко избаци новац из руке, Сабин процењује да постоји тужба због противправне штете, ако су новчићи изгубљени на тај начин да не могу никоме припасти, на пример ако су пали у реку, или у море, или у канализацију. А ако су неке припали, требало би тужити за крађу (извршену) уз (нечију) помоћ и савет, што су и стари мислили. Каже да се на исти начин може дати, такође, и тужба на основу чињеничног стања.]. М. Полојац (2015), 82–83; <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023. Међутим, велики број романиста негира постојање разлика између *actio in factum ad exemplum legis Aquiliae* и „обичне“ *actio in factum*, тврдећи да су постојала два назива за једну тужбу. О контроверзи вид. више М. Полојац (2015), 66 фн. 140.

*libro octavo decimo digestorum, hactenus tamen, ut sarta tecta habeat: ... 3. Cassius quoque scribit libro octavo iuris civilis fructuarium per arbitrum cogi reficere, quemadmodum adserere cogitur arbores: et Aristo notat haec vera esse.*⁹⁵⁵

[2. Стога, пошто сви плодови предмета права плодуюживања припадају плодуюживаоцу, Целз нам у осамнаестој књизи Дигеста каже да се (плодуюживалац) може приморати, молбом арбитру, да поправи кућу, до те мере у којој је потребно како би се кућа одржавала у добром стању. ... 3. Касије такође пише у осмој књизи коментара грађанског права, да се молбом арбитру, плодуюживалац може приморати да изврши неопходне поправке, као што се може приморати да засади дрвеће; и Аристон примећује да је ово тачно. ...]

D.7.1.9.pr. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Item si fundi usus fructus sit legatus, quidquid in fundo nascitur, quidquid inde percipi potest, ipsius fructus est, sic tamen ut boni viri arbitrato fruatur. Nam et Celsus libro octavo decimo digestorum scribit cogi eum posse recte colere.*⁹⁵⁶

[Stoga onome kome je plodouživanje zemljišta ostavljeno legatom pripada sve što na tom zemljištu nastaje, pa što se tu može ubrati ide njemu u korist, ali razumljivo, da je on dužan zemljište koristiti na način kako bi to odredio trezven (dobar) čovjek. I Celzo piše u osamanestoj knjizi Digesta da se on (plodouživalac) može prisiliti da zemljište obrađuje onako kako treba.⁹⁵⁷]

D.7.1.13.2. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: De praeteritis autem damnis fructuarius etiam lege Aquilia tenetur et interdicto quod vi aut clam, ut Iulianus ait: nam fructuarium quoque teneri his actionibus nec non furti certum est, sicut quemlibet alium, qui in aliena re tale quid commiserit. Denique consultus, quo bonum fuit actionem polliceri praetorem, cum competat legis Aquiliae actio, respondit, quia sunt casus, quibus cessat Aquiliae actio, ideo iudicem dari, ut eius arbitrato utatur: nam qui agrum non proscindit, qui vites non subserit, item aquarum ductus conrumpi patitur, lege Aquilia non tenetur. Eadem et in usuario dicenda sunt.*⁹⁵⁸

[Због причињене штете плодуюживалац је одговарао по *Lex Aquilia*, а против њега се могао подићи и *interdictum quod vi aut clam*, каже Јулијан: нема сумње да је плодуюживалац одговарао по овим основама, али и по тужби због крађе, као и свако друго лице које на овај начин умањи туђу имовину. Напоследку консултован (Јулијан), зашто претор даје (посебну) тужбу, када је (плодуюживалац) одговарао по *Lex Aquilia*, одговорио је да постоје случајеви који не спадају у опсег аквилијанске тужбе, па се именовао судија, како би (плодуюживалац) извршио његову одлуку; ако не успе да изоре целокупно имање, или да засади винову лозу, или ако дозволи да водоток усахне, не одговара по *Lex Aquilia*. Иста правила важе и за онога ко има право коришћења.]

Но, постојање *actio in factum arbitraria* је крајње упитно, а њена примена рестриктивна. О њеном постојању не постоји директна потврда у изворима, иако се помиње у Павловим и Улпијановим парафразама Целзовог и Јулијановог текста; прецизно говорећи, ни Целз ни Јулијан не помињу посебну *actio in factum (arbitraria)*, већ Целз пише да је арбитар могао приморати (*cogi*) плодуюживаоца да се понаша с

⁹⁵⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹⁵⁶ *Ibid.*

⁹⁵⁷ A. Romac (1973), 261.

⁹⁵⁸ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

пажњом доброг домаћина, док је Улпијанова парафраза Јулијановог мишљења (D.7.1.13.2) штура и неелегантна, па је текст практично неупотребљив за отклањање дилеме да ли је конкретна тужба постојала; Јулијан пише да се у ситуацијама када плодоуживалац не узоре имаће или не засади виноград или дозволи да водоток пресуши није могла подићи тужба из Аквилијевог закона, већ да је претор давао (неку) посебну тужбу (*actionem polliceri praetorem*). Да ли је реч о *actio in factum arbitraria*, *actio in factum ad exemplum legis Aquiliae* или некој трећој, самосталној *actio in factum*, остаје непознаница. Због тога Руђеро⁹⁵⁹ и Гросо⁹⁶⁰ сматрају да власник, у ситуацији када је штета настала нечињењем или пропуштањем, није имао право на адекватну заштиту и у тој претпоставци трагају за мотивима којима се водио претор приликом наметања обавезе закључења процесне стипулације; заправо, видели смо да је Улпијан појашњава да је *cautio usufructuaria* настала како би власник добио адекватну заштиту „голе“ својине (D.7.1.13.pr), јер су дотадашња процесна средства била (делимично или у потпуности) неделотворна. Према мишљењу романиста, давање обезбеђења је било нужно како би се санкционисало свако понашање које иде на штету власника, то јест наследника ствари.

1.1.2.3. Правна природа *cautio usufructuaria*

Преторске стипулације⁹⁶¹ (*stipulationes praetoriae*), у које спада и *cautio usufructuaria*, су вербални и апстрактни уговори које стране у облигационом односу нису закључивале по сопственој иницијативи, већ по налогу претора у конкретно одређеној ситуацији или у случају који је био унапред предвиђен едиктом.⁹⁶² Циљ је био осигурати интересе странака који нису имали адекватну заштиту или омогућити несметано вођење судског поступка⁹⁶³ пред претором или судијом. Према природи интереса који су се штитили преторским стипулацијама, оне су се делиле на *stipulationes iudiciales*, *stipulationes cautionales* et *stipulationes communes*:

D.46.5.1.pr. *Ulpianus libro 70 ad edictum: Praetoriarum stipulationum tres videntur esse species, iudiciales cautionales communes.*⁹⁶⁴

[Постоје три врсте преторских стипулација: судске, оне којима се даје обезбеђење и универзалне.]

*Stipulationes cautionales*⁹⁶⁵ су вансудске стипулације које су закључивала поједина лица како би стекла специјалне обавезе. Према Улпијановим речима, у ове стипулације су спадале: обавеза татора на *cautio rem pupilli salvam fore*, без које му претор није дозвољавао преузимање управе над имовином пупиле,⁹⁶⁶ обавеза наследника на *cautio de legatis* којом се универзални сукцесор обавезивао да ће извршити легате у складу с

⁹⁵⁹ R. de Ruggiero (1905), 71–89.

⁹⁶⁰ G. Grosso (1958), 271–274.

⁹⁶¹ F. von Woeß, „Die prätorischen Stipulationen und der römische Rechtsschutz“, ZSS 53/1 (1933), 372–408.

⁹⁶² И. Пухан (1974), 432.

⁹⁶³ Вид. више J. M. Kelly, *Roman Litigation*, Oxford 1966.

⁹⁶⁴ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹⁶⁵ Реч *cautio* (у буквалном преводу „опрез“, „сигурност“, „јемство“) у латинском језику има двојако значење: то је писана исправа о закључењу неког правног посла, али и преузимање обавезе (одговорности) за испуњење неке радње која није била заштићена законом. Најчешће је настајала у форми стипулације, а могла се састојати и у давању обезбеђења од стране трећег лица (*sponsio*) или у полагању заклетве (*cautio iuratoria*). A. Romas (1983), 52.

⁹⁶⁶ М. Милошевић (2016), 159 фн. 53.

тестаментом, те обавеза власника грађевине склоне паду на *cautio damni infecti* којом се обавезивао суседу да плати накнаду у случају штете под претњом *missio in possessionem* и губитка права својине на објекту (D.46.5.1.2), али и обавеза плодоуживаоца на *cautio usufructuaria*. Ако титулар плодоуживања не би пристао на закључење процесне стипулације, претор није имао на располагању механизме принуде, већ му је у оквиру свог империјума могао ускратити тужбу за заштиту права (*vindicatio ususfructus / actio confessoria*).⁹⁶⁷ У случају права плодоуживања, стипулација није била *promissio*, већ *satisfactio*, што значи да је плодоуживалац поред преузимања обавезе понашања с пажњом доброг домаћина и враћања ствари након гашења права, давао и јемца који је гарантовао за извршење преузетих обавеза. Милошевић⁹⁶⁸ наводи да су ове стипулације биле замена за тужбе или допуне тужби због чега су, према његовом мишљењу, спадале у процесна средства.

Stipulationes iudicales су према Улпијановим речима (D.46.5.1.1) омогућавале несметано вођење судског поступка, али у ову категорију су спадале и *stipulationes et restipulationes tertiae partis* које су закључиване на име губитника спора, *cautio de rato data* коју је закључивао прокуратор одсутног лица и *cautio iudicatum solvi data* које је закључивао прокуратор туженог у судском спору (D.46.5.1.6; D.46.7.1).⁹⁶⁹ Према Милошевићевом⁹⁷⁰ мишљењу, ове стипулације су омогућиле настанак поступка *per sponsionem* у коме су се решавали државински спорови.

Stipulationes communes су закључиване у циљу несметаног вођења судског поступка и заштите конкретног интереса, то јест, њима се према Улпијановим речима, обезбеђивало присуство туженог пред претором или судијом; оне су закључиване *iudicio sistendi causa* (D.46.5.1.3).⁹⁷¹

1.1.2.4. Садржина *cautio usufructuaria*

1.1.2.4.1. Обавеза очувања супстанце ствари

Плодоуживаочев обим права највише је био ограничен наметањем обавезе очувања супстанце ствари (*salva rerum substantia*). На тај начин учињена је јасна дистинкција између права сопственика и права плодоуживаоца на послужном добру, јер за разлику од власника који коришћењем може захватити целокупну супстанцу, узифруктуар не може. У пракси је то значило да власник задржава основну (економску) вредност ствари, а да узифруктуар стиче само користи са / од послужне ствари. Плодоуживалац је могао држати и употребљавати супстанцу, али не и њоме располагати, јер ју је након престанка права морао вратити власнику. Са друге стране, у случају такозваног *quasi ususfructus* титулар права је враћао искључиво њену вредност.

Карактер послужног добра одређује карактер супстанце ствари. Према томе, она може бити ствар, то јест њен квантитет, квалитет, форма и материја, или вредност имовине.⁹⁷² Лазић⁹⁷³ дефинише супстанцу као језгро својине – биће ствари или матицу

⁹⁶⁷ Б. Благојевић, 47; И. Пухан (1974), 433; М. Милошевић (2016), 198.

⁹⁶⁸ М. Милошевић (2016), 198.

⁹⁶⁹ И. Пухан (1974), 433.

⁹⁷⁰ М. Милошевић (2016), 197–198.

⁹⁷¹ И. Пухан (1974), 433.

⁹⁷² М. Лазић, 79.

⁹⁷³ *Ibid.*

која је уједно и главна ствар која даје периодичне производе (плодове), а чије захватање је забрањено уживаоцу. Са друге стране, супстанца се може схватити у чисто економском смислу, па би према томе плодуюживалац био овлашћен и на супстанцу ствари у мери у којој њена измена не би утицала на економску вредност објекта права.⁹⁷⁴ Уколико се осврнемо на текстове римских правника, делује да је економски принцип очувања супстанце био преовлађујући приликом нормирања права употребе и уско повезан с обавезом очувања намене ствари, о чему ће бити више речи у наставку дисертације. На то јасно указује напред цитирани Улпијанов текст у коме се каже да плодуюживалац може учинити ствар бољом, али не и лошијом, алудирајући на њену економску и употребну вредност, као и карактер послужног добра. Тако на пример, титулар права није могао давати у закуп просторије куће путницима (*deversoria*) или перачима рубља (*fullonica*), делити зграду на мање станове за издавање (*meritoria*), отворати јавно купатило или претворити објекат за становање или пекару у шталу за чување теглећих животиња (D.7.1.13.8). У другом тексту јуриспрудент прецизира да узифруктуар може издавати радње за продају било које врсте робе, ако је претходно у њима власник обављао трговину. Једино ограничење које постоји у овом случају је да плодуюживалац не сме коришћењем уништити карактер (супстанцу) ствари или вршити своје право на увредљив или неуобичајен начин (D.7.1.27.1). Последице уништења супстанце ствари су драстичне. У том тренутку је долазило до гашења права, а власник је стицао право на накнаду штете, под условом да ствар није пропала деловањем више силе:

D.7.4.10. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: 5. Si massae usus fructus legetur et ex ea vasa sint facta vel contra, Cassius apud Urseium scribit interire usum fructum: quam sententiam puto veram. 6. Proinde et ornamentum dissolutum aut transfiguratum extinguit usum fructum. 7. In navis quoque usu fructu Sabinus scribit, si quidem per partes refecta sit, usum fructum non interire: si autem dissoluta sit, licet isdem tabulis nulla praeterea adiecta restaurata sit, usum fructum extinctum: quam sententiam puto veriore. Nam et si domus fuerit restituta, usus fructus extinguitur. 8. Quadrigae usu fructu legato si unus ex equis decesserit, an extinguatur usus fructus quaeritur. Ego puto multum interesse, equorum an quadrigae usus fructus sit legatus: nam si equorum, supererit in residuis, si quadrigae, non remanebit, quoniam quadriga esse desiit.*⁹⁷⁵

[5. Ако је легирана одређена количина / маса (метала) у плодуюживање и од ње се израде предмети или обрнуто, Касијево мишљење, како наводи Урсеј, је било да се плодуюживање гаси. Сматрам да је ово мишљење исправно. 6. Исто тако, ако се украс истопа или му се промени облик, то доводи до гашења његовог плодуюживања. 7. У случају плодуюживања брода, Сабин каже да ако се брод постепено обнавља, плодуюживање се не гаси; али ако се брод растави, па чак иако поново буде изграђен од истих дрвених делова, без иједног (новог) елемента, плодуюживање се гаси. Сматрам да је ово исправно мишљење; јер чак иако се кућа поново изгради, плодуюживање се гаси. 8. Ако је легирано плодуюживање четворопрега и један од коња умре, да ли се тиме гаси право плодуюживања? Моје мишљење зависи од тога да ли је легирано плодуюживање коња или четворопрега. Ако су предмет легата коњи, плодуюживање ће постојати на преосталим; али ако је предмет легата четворопрег, плодуюживање се гаси, јер четворопрег више не постоји,]

⁹⁷⁴ G. LeVan, 811.

⁹⁷⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

D.7.4.11. *Paulus libro tertio ad Sabinum: nisi alius ante diem legati cedentem substitutus sit.*⁹⁷⁶

[осим ако се угинули коњ не замени другим пре прихватања наслеђа.]

Међутим, плодуюживалац је био овлашћен да у појединим случајевима захвата и супстанцу ствари на основу изричите, претпостављене или прећутне сагласности власника. Тако на пример, у случају плодуюживања шуме, узуфруктуар је могао да сече и продаје стабла, чиме је неминовно задирао у њену супстанцу. У том случају рекли бисмо да постоји претпостављена сагласност власника, јер у супротном, што потврђује цар Хадријан, не би постојала никаква корист од установљеног права. Са друге стране, ако је послужно добро била обрадива површина, плодуюживалац је могао отварати руднике и вадити руду, камен или песак чиме је *de facto* уништавао супстанцу ствари. Као што смо напред истакли, делује да је у класичном праву то могао чити само на основу дозволе власника, а да је пред крај класичног периода и у Јустинијановом праву могао рударити на послужном добру без обзира на то да ли се сопственик с тим сагласио, јер су рудна добра схватана као плодови земље. Но, казуистички метод римских правника чини немогућим извлачење униформног правила, већ се супстанца ствари и плодуюживаочев обим права морао процењивати од случаја до случаја у зависности од карактера и особина послужног добра. Илустративни примери би били плодуюживање гардеробе и позоришних костима (D.7.1.15.4–5). У првом случају, Улпијан пише да плодуюживалац мора користити одећу тако да се она не потроши (уништи), али и да је не може дати у закуп, јер је пажљив човек (*vir bonus*) не би на тај начин користио. У другом случају, ако је легирно плодуюживање позоришних костима, завеса или опреме, плодуюживалац их не може користити нигде осим на сцени, али их може изнајмљивати, чак иако их оставилац није давао у закуп, већ на послугу; исто правило је важило и за погребну одећу.

1.1.2.4.2. Обавеза очувања намене ствари

Обавеза очувања намене ствари је скопчана с обавезом очувања њене супстанце, посебно ако имамо у виду економски принцип по коме би очување супстанце подразумевало очување економске вредности послужног добра. Но, обавеза очувања намене објекта права је постављена уже у односу на обавезу очувања супстанце и подразумева да плодуюживалац не може мењати њену привредну функцију. Дакле, плодуюживалац мора одржати привредну намену објекта који је он имао у тренутку конституисања права. Уколико жели да послужно добро комерцијално експлоатише, морао је пословати у складу с општим правилима која су важила за конкретну привредну грану. Такође, узуфруктуар је имао и специфичне дужности које зависе од карактера послужног добра: тако на пример, морао је одржавати пољопривредне културе на имању, поправљати привредне и некомерцијалне објекте, пошумљавати шуму (D.7.1.18) и слично, а могао је и вршити преуређења у незнатном обиму (D.7.1.13.7).

У складу с општим правилом да плодуюживалац може учинити ствар бољом и вреднијом, али не и лошијом, Улпијан сматра да ако је плодуюживаоцу легирано пољопривредно земљиште, он на њему може узгајати винову лозу. На тај начин не долази до промене намене ствари, те самим тим ни до гашења права. Са друге стране,

⁹⁷⁶ *Ibid.*

ако је легирано плодуживање шуме, па узуфруктуар искрчи дрвеће да би добио слободно земљиште за узгајање пољопривредних култура, право ће се угасити:

D.7.4.10.4. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Non tamen, si arvi usus fructus legetur et ibi vineae sint positae vel contra, puto extinguui. Certe silvae usu fructu legato si silva caesa illic sationes fuerint factae, sine dubio usus fructus extinguitur.*⁹⁷⁷

[Ако је легирано плодуживање обрадивог земљишта и на њему се засаде виногради, или обрнуто, не мислим да ће се плодуживање угасити. Али свакако, ако је легирано плодуживање шуме, а она се посече и земља претвори у обрадиву површину, плодуживање се без сумње гаси.]

Посебан и веома интересантан случај којим су се бавили јуриспруденти у контексту правилне употребе послужног добра односи се на плодуживање робова. С тим у вези, плодуживалац је стицао општу обавезу недолозног понашања (D.7.1.15.1. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: ... usus fructus legato non debet abuti, ...*⁹⁷⁸) и једну специфичну према којој је морао користити услуге робова сходно њиховом образовању и вештинама (D.7.1.17.1). То би конкретно значило да се роб преписивач књига не може послати на сеоско газдинство да обавља тешке физиче послове, да се роб глумац не може претворити у помоћног радника у термама или да се роб свирач не може поставити за чистача тоалета. Такво понашање не само да представља промену намене послужне ствари, већ доводи до оштећења и умањења њене вредности, а поврх свега се тумачи и као злоупотреба легираног права (D.7.1.15.1). Са друге стране, ако је тестатор легирао у плодуживање неквалификованог роба, плодуживалац је могао да га образује и подучи разним вештинама како би користито његова знања и умећа (D.7.1.27.2). Ово правило је у складу с општим правилом по коме плодуживалац може учинити ствар бољом, али не и лошијом.

D.7.1.15.1. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Mancipiorum quoque usus fructus legato non debet abuti, sed secundum condicionem eorum uti: nam si librarium rus mittat et qualum et calcem portare cogat, histrionem balniatorem faciat, vel de symphonia atriensem, vel de palaestra stercorandis latrinis praeponat, abuti videbitur proprietate.*⁹⁷⁹

[Ако су неке легатом остављени робови на плодуживање, он то (право) не треба злоупотребљавати, него их користити према њиховом знанју (спреми, могућностима). Стога, ако неко роба, преписивача књига, пошаље на имanje и тјера га да носи кошаре и vapно, или ако глумца претвори у купалишног слугу, или свирача у чувара куће или циркусног артиста постави за чистача zahода, сматра се да он time злоупотребљава (туђе) власништво.⁹⁸⁰]

D.7.4.12.1. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: Proinde et si histrionis reliquerit usum fructum et eum ad aliud ministerium transtulerit, extinctum esse usum fructum dicendum erit.*⁹⁸¹

[Слично, ако је легирано плодуживање глумца, а он га пошаље да ради нешто друго, плодуживање се гаси.]

⁹⁷⁷ Ibid.

⁹⁷⁸ Ibid.

⁹⁷⁹ Ibid.

⁹⁸⁰ A. Romac (1973), 261.

⁹⁸¹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

D.7.1.27.2. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Si servi usus fructus legatus est, cuius testator quasi ministerio vacuo utebatur, si eum disciplinis vel arte instituerit usufructuarius, arte eius vel peritia utetur.*⁹⁸²

[Претпоставимо да је легирано плодуживања роба кога је оставилац користио, ако смем да употребим израз, за непродуктивне послове. Ако га плодуживалац образује или га научи некој вештини, он може искористити његову вештину или знање које му је на тај начин пренео.]

Изузетак од правила да плодуживалац не сме мењати (привредну) намену ствари постоји у случају отварања рудника. Наиме, плодуживалац је могао искрчити виноград или маслињак да би ту копао руду, под условом да је приход од рударења већи од прихода бављења пољопривредом. Иако су Улпијан (D.7.1.13.4) и Павле (D.7.1.14) указали да критеријум увећања тржишне вредности ствари није релевантан с аспекта процене допуштености плодуживаоачеве радње којом се мења намена ствари, није немогуће да су римски правници сматрали да у конкретном примеру постоји корист и за власника и за плодуживаоца, па су допустили овај изузетак.

1.1.2.4.3. Обавеза поступања с пажњом доброг домаћина

Плодуживалац се у облигационом односу морао понашати с пажњом доброг домаћина (*boni viri arbitrato*, то јест *bonus pater familias*, иако аутори попут Хебиба⁹⁸³ наводе да синтагме *boni viri arbitrato* и *bonus pater familias* нису синоними); овај степен дуговане пажње се у Јустинијановом праву означавао као *culpa levis in abstracto*. Према Лазићу⁹⁸⁴, пажња доброг домаћина се дефинише као: „Правни стандард који захтева поступање плодуживаоца саобразно поступању просечно пажљивог и уредног човека исте струке и занимања у средини у којој се врши право“. Реч је о дугованој радњи која подразумева да се плодуживалац морао понашати на одређени начин приликом вршења права употребе и убирања плодова. Власник може у сваком тренутку захтевати њено поштовање и у случају непоштовања тражити престанак права и накнаду штете. Према Лазићевом⁹⁸⁵ мишљењу, то није претпостављена пажња власника, већ просечна пажња која може бити мања или већа у односу на пажњу сопственика ствари. Овај правни стандард се конкретизује проценом правних и фактичких радњи плодуживаоца, чија допуштеност је зависила од карактера послужног добра и уобичајеног понашања; на пример, ако је плодуживалац започео радове на земљи који изискују доста радника или берача, тако да су промене више него што власник може да издржи, сматраће се да не врши право као *boni viri arbitrato* (D.7.1.13.6).

C.3.33.4. *Imperator Alexander Severus: Usu fructu constituto consequens est, ut satisfactio boni viri arbitrio praebeatur ab eo, apud quem id commodum pervenit, quod nullam laesionem ex usu proprietati adferat. Nec interest, sive ex testamento sive ex voluntario contractu usus fructus constitutus est.*⁹⁸⁶

[Када се даје плодуживање, произилази да човек који прима ову корист треба да дâ обезбеђење, по мерилима поштеност човека, да неће проузроковати

⁹⁸² *Ibid.*

⁹⁸³ М. Хебиб (2022), 165.

⁹⁸⁴ М. Лазић, 80.

⁹⁸⁵ *Ibid.*, 81.

⁹⁸⁶ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

штету приликом коришћења ствари. Није битно да ли је плодуюживање настало тестаментом или уговором.]

Но, у класичном праву уочава се тренд објективизације плодуюживаоачеве одговорности скопчан с проширивањем његовог обима права на послужном добру. Наиме, Лабен је, водећи се словом преторовог едикта, сматрао да се узифруктуар у случају плодуюживања покретне ствари морао понашати „умерено“ (*tenere debere*) како је не би „покварио“ (*corrumpō, corrumpere*) „бруталном / жестоком“ (*feritās, feritātis*) и „насилном“ (*saevitia, saevitiae*) употребом, јер би у супротном, свакако (*alioquin*) одговарао и по Аквилејевом закону. Са друге стране, Павле пише да плодуюживалац одговара за кустодију⁹⁸⁷ (*custodiam praestare debet*). *Custodia* се уобичајено дефинише као објективна одговорност за чување ствари (у Јустинијановом праву *culpa in custodiendo*) која искључује дејства *vis maior*.⁹⁸⁸ Међу романистима је спорно да ли је реч о степену одговорности који обухвата *casus minores*⁹⁸⁹ или се појам односи на дуговану радњу у облигационом односу, то јест понашање лица које има обавезу да ствар сачува (*custodiam praestare debuit*).⁹⁹⁰ Било да је реч о дугованој радњи или степену одговорности, кустодија подразумева да ће дужник бити обавезан да повериоцу надокнади штету ако ствар буде оштећена, пропадне или нестане без кривице дужника.⁹⁹¹ Узимајући у обзир широк обим права које је плодуюживалац стицао на послужном добру, те мотивима којима се водио претор приликом наметања обавезе закључења процесне стипулације, реч је о још једном настојању да се власнику омогући свеобухватна заштита „голе“ својине. По свему судећи, реч је о доктринарној разради правила *salva rerum substantia*. С тим у вези, Лазих⁹⁹² напомиње да плодуюживалац не одговара за умањења која су последица правилне употребе ствари (D.7.1.15.3), што се у римском праву процењује од случаја до случаја и у зависности од природе послужног добра. Тако на пример, Помпоније каже да ако је легирано плодуюживање одеће, плодуюживалац неће дуговати накнаду штете ако се врати гардероба која је похабана ношењем (D.7.9.9.3).

D.7.1.15.3. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Et generaliter Labeo ait in omnibus rebus mobilibus modum eum tenere debere, ne sua feritate vel saevitia ea corrumpat: alioquin etiam lege Aquilia eum conveniri.*⁹⁹³

[Лабен наводи опште правило да је у случају покретне имовине сваке врсте, плодуюживалац дужан да се понаша умерено, како је не би покварио грубом употребом; заиста, ако то не учини, против њега се може подићи аквилејанска тужба.]

D.7.9.2. *Paulus libro 75 ad edictum: Nam fructuarius custodiam praestare debet.*⁹⁹⁴

⁹⁸⁷ Вид. више G. Wesener, „*Custodia – haftung des usufruktuars*“, *Syntelesia Vincenzo Arangio-Ruiz* I, Napoli 1964, 191–197.

⁹⁸⁸ B. Nicholas, 170.

⁹⁸⁹ A. Romac (1981), 270–271; M. Horvat (1980), 220.

⁹⁹⁰ R. Zimmermann 194; М. Милошевић (2016), 315; О односу појмова *custodia* и *periculum* у римском праву вид. више М. Полојац, „*Periculum* и теорија ризика“, *Зборник радова Правни капацитет Србије за европске интеграције* (ур. С. Лилић), Београд 2010, 93–104.

⁹⁹¹ В. Станојловић (2022), 585.

⁹⁹² М. Лазих, 80.

⁹⁹³ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹⁹⁴ *Ibid.*

[Наиме плодoуживалац је дужан да одговара за кустодију.⁹⁹⁵]

Римски правници су се у великом броју текстова бавили плодoуживањем робова и питањем у којим ситуацијама се плодoуживалац није понашао као добар домаћин.⁹⁹⁶ На неколико наредних примера видећемо како су јуриспруденти конкретизовали овај апстрактни правни стандард и какве је последице вукло његово непоштовање. Аристон, Гај, Павле и Улпијан постављају генерална правила о поступању према робовима у плодoуживању. Према Гајевом мишљењу, плодoуживалац је морао хранити и лечити роба (D.7.1.45⁹⁹⁷), док Павле додаје да роб није смео бити мучен, бичеван нити кривицом плодoуживаоца доведен у лошије стање (Paul. Sent. 3.6.23⁹⁹⁸). Аристон пише да га плодoуживалац није смео унакажавати ожиљцима (D.7.1.17.1), а Улпијан да му се морало обезбедити довољно хране и одеће (D.7.1.15.2⁹⁹⁹). С тим у вези, Улпијан прописује критеријуме на основу којих се процењивало долозно понашање према робовима. Наиме, примена санкције према робу, то јест квантитет и квалитет хране и одеће који му се мора обезбедити, зависио је од његове „употребне“ и тржишне вредности. Образован и вешт роб вреди више на тржишту, па га плодoуживалац мора третирати другачије од робова пољопривредника или рудара. Исто тако, ако је власник купио роба уз уговорну казну да се не сме користити за одређене послове, ово ограничење мора поштовати и плодoуживалац, јер би се у супротном сматрало да се није понашао као добар домаћин (D.7.1.27.5). Ова дискриминаторна норма заправо је рефлексивна схватања класичних правника по којој су робови ствари које говоре и којима се може слободно трговати на тржишту.

У случају кварења роба (*servi corrupti*) римски правници су предвидели посебну тужбу (*actio de servo corrupto*). Ако је плодoуживалац „покварио“ роба, то јест умањео његову вредност мучењем, власник је имао неколико процесних механизма за заштиту свог права. Могао је тужити плодoуживаоца аквилијанском тужбом (*actio legis Aquiliae*), тужбом због кварења роба и тужбом из инијурије (*actio iniuriarum*). У конкретном случају сопственик је бирао између више деликтних тужби водећи се најпотпунијим задовољењем својих интереса. Не треба искључити ни право на тужбу из стипулације, то јест *condictio incerti* (*actio ex stipulatu*). Ако би власник или треће лице долозно покварило роба, плодoуживалац је имао *actio de servo corrupto utilis* (D.11.3.9.1; D.11.3.14.3).

D.7.1.66. *Paulus libro 47 ad edictum: Cum usufructuario non solum legis Aquiliae actio competere potest, sed et servi corrupti et iniuriarum, si servum torquendo deteriore fecerit.*¹⁰⁰⁰

⁹⁹⁵ Ј. Даниловић, О. Станојевић, 189.

⁹⁹⁶ G. Grosso (1958), 234–236.

⁹⁹⁷ D.7.1.45. *Gaius libro septimo ad edictum provinciale: Sicut impendia cibariorum in servum, cuius usus fructus ad aliquem pertinet, ita et valetudinis impendia ad eum respicere natura manifestum est.* [Као што је дужност човека, који има роба у плодoуживању, да сноси трошкове његове исхране, јасно је да, наравно, мора сносити и трошкове лечења.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹⁹⁸ Paul. Sent. 3.6.23: *Servos neque torquere neque flagellis caedere neque in eum casum facto suo perducere usufructuarius potest, quo deteriores fiant.* [Робови не могу бити ни мучени ни бичевани, нити смiju поступцима (кривњом) уживаоца бити доведени у горе стање.]. J. Paulo, *Sentencije* (prevod A. Romac), Zagreb 1989, 137; <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

⁹⁹⁹ D.7.1.15.2. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Sufficenter autem alere et vestire debet secundum ordinem et dignitatem mancipiorum.* [Такође, мора да обезбеди робовима довољно хране и одеће, сваком према рангу и вредности.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

¹⁰⁰⁰ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

[Ако плодуживалац умањи вредност роба мучећи га, не само да се против њега може подићи аквилијанска тужба, већ ће бити одговоран и по тужби за умањење (вредности) роба и тужби за увреду.]

D.11.3.14.3. *Paulus libro 19 ad edictum: Si is, in quo usum fructum habeo, servum meum corruperit, erit mihi actio cum domino proprietatis.*¹⁰⁰¹

[Ако онај (роб), на коме имам плодуживање, исквари мог роба, могу тужити (његовог) власника.]

D.7.1.17.1. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Ex eo, ne deteriore conditionem fructuarii faciat proprietarius, solet quaeri, an servum dominus coercere possit. Et aristo apud Cassium notat plenissimam eum coercionem habere, si modo sine dolo malo faciat: quamvis usufructuarius nec contrariis quidem ministeriis aut inusitatis artificium eius corrumpere possit nec servum cicatricibus deformare.*¹⁰⁰²

[Као резултат правила да власник не сме погоршати положај плодуживаоца, често се поставља питање да ли господар може казнити роба у плодуживању. Аристон, у напомени Касију, наводи да он има право да га казни, ако се не понаша долозно, иако плодуживалац не сме кварити роба, тако што га приморава да ради неприкладне или неуобичајене послове, или да га унакажава ожиљцима.]

1.1.2.4.4. Обавеза накнаде трошкова

Право употребе и убирања плодова носи са собом обавезу одржавања послужног добра и плаћања јавних дажбина. У зависности од природе издатака, терет накнаде трошкова деле плодуживалац и власник.

Према Павловим речима (D.50.16.79.pr-2), сви трошкови се деле на нужне (*impensae necessariae*) – оне без којих би ствар пропала или би се њено стање погоршало, односно без којих би дошло до умањења вредности, корисне (*impensae utiles*) – оне који увећавају корисност, то јест вредност и луксузне (*impensae voluptariae*) – оне који улепшавају ствар, али је не чине кориснијом (скупocene слике, мозаици, статуе, декорације и слично).¹⁰⁰³ Читајући текстове римских правника, извлачимо

¹⁰⁰¹ Ibid.

¹⁰⁰² Ibid.

¹⁰⁰³ D.50.16.79. *Paulus libro sexto ad Plautium: pr. "Impensae necessariae" sunt, quae si factae non sint, res aut peritura aut deterior futura sit. 1. "Utiles impensas" esse fulcinius ait, quae meliorem dotem faciant, non deteriore esse non sinant, ex quibus redditus mulieri adquiratur: sicuti arbusti pastinationem ultra quam necesse fuerat, item doctrinam puerorum. Quorum nomine onerari mulierem ignorantem vel invitam non oportet, ne cogatur fundo aut mancipiis carere. In his impensis et pistrinum et horreum insulae dotali adiectum plerumque dicemus. 2. "Voluptariae" sunt, quae speciem dumtaxat ornant, non etiam fructum augent: ut sint viridia et aquae salientes, incrustationes, loricationes, picturae.* [пр. „Нужни трошкови“ су они који да нису предузети, ствар би или пропала или би се њено стање убудуће погоршало. 1. Фулциније каже да су „корисни трошкови“ они који мираз чине бољим, а не они који не дозвољавају да пропадне, то јест они услед којих жена стиче приходе, као што је, на пример, припрема тла за сађење преко онога што би било неопходно или образовање робова. У оквиру тога, не треба наметати обавезу жени (да сноси корисне трошкове) уколико за њих не зна или их не жели, под изговором да на тај начин може изгубити корист од земљишта или робова. Међу те трошкове углавном убрајамо пекару и житницу које су додате кући датој у мираз. 2. „Луксузни трошкови“ су они који само украшавају ствар, али не повећавају и плодове од ње, као што су, на пример, зеленило и фонтане, зидне декорације, плочници, слике.]. В. Станојловић (2021a), 24–25; <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

закључак да је плодуживалац био у обавези да сноси нужне трошкове одржавања ствари (*modica igitur refectio*) настале њеном правилном употребом, како она за време трајања права не би постала безвредна; отуда је реч о такозваним редовним трошковима. Правило је разумљиво, а проистиче из обавезе да се ствар сачува (*salva rerum substantia*) и по престанку права врати власнику. Тако на пример, Целз и Марцел пишу да је плодуживалац био у обавези да одржава кућу о свом трошку (D.7.1.7.2), а император Гордијан да то подразумева и замену крова (C.3.33.7¹⁰⁰⁴). Са друге стране, неће бити одговоран ако објекат пропадне због старости, већ искључиво ако штету проузрокује он лично или чланови његове породице (D.7.1.65.pr), односно ако пропусти да изврши радње које би требало да очувају објекат права; Улпијан (D.7.1.64) и Павле (D.7.1.48.pr) додају да се узуфруктуар могао ослободити одговорности ако би се одрекао права, док Папинијан пише да се ни под којим условима не може избећи одговорност за штету (D.7.1.65.pr). Власник послужног добра је сносио такозване ванредне трошкове, а његова обавеза проистиче из непосредног интереса да се ствар сачува и да му се након гашења права врати. Није сасвим јасно да ли је реч о императивној или факултативној обавези, јер из наведених примера произилази да је власник могао допустити да ствар пропадне услед старости и на тај начин посредно допринесе гашењу плодуживаоачевог права. Са друге стране, ако наследник одсутног плодуживаоца изврши неопходне поправке, имаће право на накнаду штете по тужби из пословодства без налога (D.7.1.48.pr). Нерације указује да власник не може забранити узуфруктуару да врши редовна одржавања ствари, као што му не може забранити да оре или обрађује земљу, али ни да дода украсе у виду фрески, мозаика, тротоара и слично (D.7.1.7.3); за очекивати је да је плодуживалац након гашења права могао украсе понети са собом (*ius tollendi*). Са друге стране, плодуживалац не може дограђивати објекат или умањивати његову корисност, чак иако верује да на тај начин побољшава ствар (D.7.1.8). Јасно је да се у последњем примеру ради о обавези очувања супстанце и забрани промене карактера ствари (*mutatio rei*).

D.7.1.7. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: 2. ... Unde Celsus de modo sarta tecta habendi quaerit, si quae vetustate corruerunt reficere non cogitur: modica igitur refectio ad eum pertinet, quoniam et alia onera agnoscit usu fructu legato: ut puta stipendium vel tributum vel salarium vel alimenta ab ea re relictas. Et ita Marcellus libro tertio decimo scribit. 3. Cassius quoque scribit libro octavo iuris civilis fructuarium per arbitrum cogi reficere, quemadmodum adserere cogitur arbores: et Aristo notat haec vera esse. Neratius autem libro quarto membranarum ait non posse fructuarium prohiberi, quo minus reficiat, quia nec arare prohiberi potest aut colere: nec solum necessarias refectiones facturum, sed etiam voluptatis causa ut tectoria et pavimenta et similia facere, neque autem ampliare nec utile detrahare posse,*¹⁰⁰⁵

[2. ... Отуда Целз разматра питање обима обавеза плодуживаоца да одржава кућу у добром стању, јер не може бити приморан да обнови оно што је пропало због старости. Сходно томе, он нам каже да је плодуживалац одговоран само за обичне поправке, будући да, како му је плодуживање легирано, преузима одговорност и за друге терете, као што су порези, намети,

¹⁰⁰⁴ C.3.33.7. *Imperator Gordianus: Eum, ad quem usus fructus pertinet, sarta tecta suis sumptibus praestare debere explorati iuris est. Proinde si quid ultra quam impendi debeat erogatum potes docere, sollemniter reposces.* [Правило је јасно да лице које има плодуживање (куће) мора о свом трошку поправити кровове. Али ако може да докаже да је за то утрошио више него што је био дужан да плати, (новац) може да поврати на уобичајен начин.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

¹⁰⁰⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

земљишна рента или друге накнаде на ствари одређене тестаментом. Ово наводи Марцел у својој тринаестој књизи. 3. Касије такође наводи у осмој књизи свог коментара цивилног права, да се судским путем плодуживалац може приморати да изврши поправке, као што може бити приморан да сади дрвеће; Аристон примећује да је ова изјава тачна. Опет, Нерације нам у четвртој књизи својих Мембрана каже да се плодуживалац не може спречити да врши поправке ни мање ни више, као што се може спречити да оре или обрађује земљу; и не само да плодуживалац може да изврши потребне поправке, већ може додати украсе, на пример, фреске, мозаик тротоара и слично. Међутим, он не може повећати зграду или уклонити било шта што је од користи:]

D.7.1.8. *Ulpianus libro 40 ad edictum: quamvis melius repositurus sit: quae sententia vera est.*¹⁰⁰⁶

[иако су му намере биле да побољша ствар; ово мишљење је исправно.]

Ако тестатор није другачије одредио (D.7.1.52), плодуживалац је поред обавезе одржавања ствари и накнаде нужних (редовних) трошкова имао обавезу плаћања свих јавноправних дажбина.¹⁰⁰⁷ Јуриспруденти прецизирају да обавеза подразумева:

- 1) редовне и ванредне¹⁰⁰⁸ порезе, „друге“ јавне намете и земљишну ренту (D.7.1.7.2; D.7.1.52¹⁰⁰⁹);
- 2) накнаду за коришћење и одржавање канализације, аквадукта и јавног пута (D.7.1.27.3¹⁰¹⁰);
- 3) ратне и муниципалне намете (D.7.1.27.3).

¹⁰⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁰⁷ Вид. више S. Solazzi, „D.7.1.52. e i carichi di godimento nell'usufrutto“, *SDHI* 23 (1957), 306–310.

¹⁰⁰⁸ D.33.2.28. *Paulus libro 13 responsorum: Quaero, si usus fructus fundi legatus est et eidem fundo indictiones temporariae indictae sint, quid iuris sit. Paulus respondit idem iuris esse et in his speciebus quae postea indicuntur, quod in vectigalibus dependendis responsum est: ideoque hoc onus ad fructuarium pertinet.* [Питама какво је правно становиште ако је легирано плодуживање имања на чији терет су наметнути привремени порези. Павле је одговорио да код накнадних пореза важи исто као и код редовних; дакле, овај намет сноси плодуживалац]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

¹⁰⁰⁹ D.7.1.52. *Modestinus libro nono regularum: Usu fructu relicto si tributa eius rei praestentur, ea usufructuarium praestare debere dubium non est, nisi specialiter nomine fideicommissi testatori placuisse probetur haec quoque ab herede dari.* [Ако је завештано плодуживање, а предметна имовина подлеже опорезивању, нема сумње да порези падају на терет плодуживаоца, осим ако је оставилац изричито наложио да и ове накнаде сноси наследник.]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 17. април 2023.

¹⁰¹⁰ D.7.1.27.3. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Si quid cloacarii nomine debeatur vel si quid ob formam aquae ductus, quae per agrum transit, pendatur, ad onus fructuarii pertinebit: sed et si quid ad collationem viae, puto hoc quoque fructuarium subiturum: ergo et quod ob transitum exercitus confertur ex fructibus: sed et si quid municipio, nam solent possessores certam partem fructuum municipio viliori pretio addicere: solent et fisco fusiones praestare. Haec onera ad fructuarium pertinebunt.* [Ако се дугује накнада за канализацију или за канал аквадукта који прелази преко имања, она пада на терет плодуживаоца. Опет, ако нешто треба да се плати као допринос за одржавање пута, моје мишљење је да ће плодуживалац морати да сноси и овај трошак. Сходно томе, ако се нешто мора допринети од добити имања када пролазе трупе или ако се нешто дугује општинским властима, то су обавезе које ће морати да сноси плодуживалац; у ствари, власници земље углавном продају део плодова са имања општинским властима по ниској цени, а често на исти начин плаћају порезе царској благајни.]. У одломку Улпијан говори и о такозваном *colonia patria*, специфичном облику закупа код кога се закупнина плаћала у плодовима. Колон и локатор су делили ризик ако принос буде неочекивано мали, због чега је, према Гајевом мишљењу, реч о специфичном облику уговора о ортаклуку (D.19.2.25.6). М. Полојац (2023), 267; <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

1.1.2.4.5. Обавеза враћања ствари

Обавеза враћања ствари (послужног добра) власнику је директна последица закључења *cautio usufructuaria* и уношења облигационоправних елемената у право плодуюживања. Плодуюживалац је морао вратити ствар власнику у стању у коме се налазила након правилне употребе, прецизније у стању у коме се послужно добро затекло у тренутку гашења права, а након што га је узифруктуар користио с пажњом доброг домаћина, редвно одржавао и старао се о очувању његове економске намене (D.7.9.1.7).¹⁰¹¹ У случају умањења вредности или оштећења ствари, плодуюживалац је дуговао накнаду штете. Да би се предупредили спорови, у неким ситуацијама је, пре уступања ствари плодуюживаоцу, вршена процена имовине (D.7.9.1.7). Лазих¹⁰¹² напомиње да узифруктуар није одговарао за штету која би настала упркос чињеници да се титулар права понашао с дужном пажњом, те да је био ослобођен обавезе враћања ствари ако је она пропала због *vis maior*. То је јасно ако знамо да се у случају измене (*mutatio rei*) или уништења ствари, право плодуюживања гасило.

1.1.2.5. Обавеза трпљења права власника и трећих лица

Власник је, поред права својине на послужном добру, могао имати и (друга) супсидијарна права. Такође, и трећа лица су могла имати стварна права на предмету плодуюживања конституисана пре права плодуюживања. Због тога се узифруктуар, у следећим случајевима, морао уздржати од вршења права употребе послужног добра чије је коришћење било ограничено другим правима с првенственим рангом.¹⁰¹³

У првом реду, реч је о такозваним теретима (правима) „општег“ типа, односно постојању других стварних права на туђој ствари. Наиме, ако би власник zaloжио послужно добро, плодуюживалац је могао остати без њега у случају принудног намирања сопственикових поверилаца (D.13.7.18.1). У том случају, заложни поверилац је страна у облигационом односу поводом предмета плодуюживања. Затим, узифруктуар је морао дозволити трећим лицима да врше стечена овлашћења по основу земљишних службености које су установљене на објекту права пре конституисања права плодуюживања.

D.7.1.27.4. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Si qua servitus imposita est fundo, necesse habebit fructuarius sustinere: unde et si per stipulationem servitus debeatur, idem puto dicendum.*¹⁰¹⁴

[Ако је земљиште, на било који начин, оптерећено службеношћу, плодуюживалац ће бити дужан да то трпи; сходно томе, ако постоји обавеза установљавања службености, моје мишљење је да важи исто правило.]

Другу групу намета чине обавезе специфичне природе које се односе на могућност сахрањивања оставиоца или трећег лица на имању у плодуюживању.¹⁰¹⁵ Сходно томе, треба разликовати две ситуације. Јулијан, са којим се слаже Улпијан и чије мишљење понавља, сматра да наследник може, без сагласности плодуюживаоца,

¹⁰¹¹ М. Лазих, 90.

¹⁰¹² *Ibid.*

¹⁰¹³ *Ibid.*, 87.

¹⁰¹⁴ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

¹⁰¹⁵ G. Grosso (1958), 267.

сахранити оставиоца на имању у плодуюживању ако не постоји прикладније место за сахрану (D.7.1.17.pr; D.11.7.2.7; D.11.7.46.pr). У сваком другом случају, и то *favor religionis*, наследник може сахранити треће лице само уз сагласност плодуюживаоца. У супротном, узфруктуар може преторском тужбом (*actio in factum*) забранити власнику да сахрани покојника (D.11.7.8.4). Разлог за то се крије у правним последицама сахрањивања. Наиме, од тренутка инхумације долази до промене правног режима земљишта и ствар која је била *res in commercio* постаје *res extra commercium divini iuris*, то јест *res religiosa*¹⁰¹⁶. Због тога је титулар плодуюживања остајао без права на непокретности, иако је у тој ситуацији добијао *actio utilis (utilis hereditatis petitio)* јер је дошло до умањења вредности легата (D.11.7.46.pr). Са друге стране, плодуюживалац ни под којим условима није могао сахранити покојника на имању, а власник је то могао да забрани специјалном *actio in factum* (D.11.7.8.4).

D.11.7.2.7. *Ulpianus libro 25 ad edictum: Si usum fructum quis habeat, religiosum locum non facit. Sed et si alius proprietatem. Alius usum fructum habuit, non faciet locum religiosum nec proprietarius, nisi forte ipsum qui usum fructum legaverit intulerit, cum in alium locum inferri tam oportune non posset: et ita Iulianus scribit. Alias autem invito fructuario locus religiosus non fiet: sed si consentiat fructuarius, magis est ut locus religiosus fiat.*¹⁰¹⁷

[Ако неко има плодуюживање, не може земљу претворити у *res religiosa*. С друге стране, ако један има својину, а други плодуюживање, ни власник не може то место учинити религиозним, осим ако ту не сахрани оставиоца, а није било могуће нигде другде прикладно га сахранити; тако пише Јулијан. У супротном, место не може постати религиозно противно жељи плодуюживаоца; али ако се плодуюживалац сложи, место може постати религиозно.]

D.11.7.46.pr. *Scaevola libro secundo quaestionum: Si plura praedia quis habuit et omnium usum fructum separatim legaverit, poterit in unum inferri et electio erit heredis et gratificationi locus: sed fructuario utilem actionem in heredem dandam ad id recipiendum, quod propter eam electionem minutus est usus fructus.*¹⁰¹⁸

[Ако је неко поседовао више имања и легирао плодуюживање сваког од њих понаособ, (оставилац) може бити сахрањен на једном од њих; избор је на наследнику, и при доношењу одлуке може изабрати оно које му се највише допада. Али плодуюживаоцу треба дати *actio utilis* против наследника за добијање надокнаде због умањења вредности плодуюживања које је последица његовог избора.]

D.7.1.17.pr. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Locum autem religiosum facere potest consentiente usufructuario: et hoc verum est favore religionis. Sed interdum et solus proprietatis dominus locum religiosum facere potest: finge enim eum testatorem inferre, cum non esset tam oportune, ubi sepeliretur.*¹⁰¹⁹

[Уз сагласност плодуюживаоца, власник може земљу претворити у *res religiosa*. Ово је дозвољено из поштовања према религији. Заиста, у неким случајевима, власник може претворити земљу у *res religiosa* и без дозволе, на

¹⁰¹⁶ Вид. више А. Маленица, „*Res sanctae* у римском претхришћанском периоду“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 48/1 (2014), 7–24.

¹⁰¹⁷ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

¹⁰¹⁸ *Ibid.*

¹⁰¹⁹ *Ibid.*

пример, ако у њу закопа тело оставиоца, јер не постоји друго место где би он могао бити прикладно сахрањен.]

1.2. ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ВЛАСНИКА СТВАРИ

Излажући о правима и обавезама титулара плодуживања, посредно смо говорили и о правном положају власника ствари, па ћемо у овом поглављу дисертације допунити његов приказ уз нагласак на специфичности овог правног односа. Као што смо већ рекли, конституисањем права плодуживања највећи део власничких овлашћења на ствари бивао је преношен на плодуживаоца. Сопственик је као „голи“ власник задржавао државину ствари и право располагања (*ius abutendi*), што значи да је могао послужно добро продати, оптеретити хипотеком или (изузетно) стварном службеношћу. Исто тако, сопственик је стицао право на део налаза блага (*thesaurus inventus*¹⁰²⁰) које је закопано у послужном добру или које је пронашао његов роб у плодуживању (D.41.1.63.3), а као што смо већ видели, могао је *locus* трансформисати у *locus religiosus* (D.7.1.17.pr; D.11.7.2.7; D.11.7.46.pr) или ослободити роба (D.7.4.15). Са друге стране, његово *ius abutendi*, иако стварноправне природе, трпи извесна ограничења, јер власник није могао да врши своја овлашћења на начин који би отежао плодуживаоцев положај или довео до умањења, ограничења или гашења установљеног права (D.7.1.15.6; D.7.1.17.1). Што се тиче преостала два стварноправна овлашћења, власник је плодуживаоцу у целости уступао *ius fruendi*, а *ius utendi* у веома широком обиму, иако је вршење права употребе трпело извесна ограничења која су последица постојања плодуживаоцеве обавезе понашања с пажњом доброг домаћина и враћања ствари; власник је био дужан да плодуживаоцу омогући употребу и убирање плодова са послужне ствари, али не и да му организује вршење ових права.¹⁰²¹

У наставку дисертације ћемо се подробније осврнути на најважнија овлашћења власника ствари у које спадају: право располагања, право на ванредне плодове, право вршења надзора и право повраћаја објекта права, те обавезе које се састоје од: предаје ствари, омогућавања вршења права, уздржавања од сваког (позитивног) чињења и накнаде ванредних трошкова одржавања послужног добра.

1.2.1. ОВЛАШЋЕЊА ВЛАСНИКА СТВАРИ

Најважнија овлашћења власника ствари у плодуживању су: право располагања послужним добром, право на ванредне плодове, право вршења надзора и право на повраћај послужне ствари. Иако су његове обавезе, у начелу, биле негативне природе, поставило се питање да ли „голи“ власник може имати неке користи од ствари у плодуживању и да ли стиче право на чињење док се ствар налази у плодуживању. О овом питању, које су римски правници конкретизовали кроз право / могућност стицања права преко потчињених лица у плодуживању, говоре два опречна мишљења.

Наиме, поставило се питање да ли власник роба у плодуживању може имати некакве користи од њега. Општеприхваћен став је да установљавањем права

¹⁰²⁰ Вид. више I. Siklósi, „Treasure trove in Roman law, in legal history, and in modern legal systems. A brief summary“, *Journal on European History of Law* 6/2 (2015), 97–102; А. Павићевић, „Појам скривеног блага“, *Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније* II (ур. С. Ђорђевић), Крагујевац 2014, 323–338; А. Катанчевић (2017), 117–126.

¹⁰²¹ О. Станковић, *Стварно право*, Београд 2014, 224; З. Рашовић, 351.

плодоуживања долази до значајног развлашћивања власника који, иако задржава право фактичког и правног располагања ствари и не може имати никакве користи од послужног добра. Међутим, делује да су правници допуштали изузетке. У првом тексту који проналазимо у Гајевим Институцијама јуриспрудент пише да роб у плодуживању ни под којим условима не може ништа стицати за „голог“ власника. Врло вероватно је реч о правилу које је важило у годинама када је Гај писао своје Институције. Са друге стране, Улпијан започиње текст о стицању права преко потчињених лица констатацијом да роб у плодуживању може стицати за плодуживаоца (D.7.1.25.pr; D.7.1.25.6–7). Међутим, у наставку цитира Јулијана који пише да ако је роб нешто купио и од власниковог и од плодуживачевог новца, ствар ће бити у сусвојини, а висина удела ће зависити од тога колико је ко учествовао у плаћању купопродајне цене (D.7.1.25.1). Исто тако, „голи“ власник може имати користи из стипулације којом роб изнајмљује своје услуге. Наиме, ако роб изнајми стипулацијом своје услуге на годину дана, закупнина ће припасти плодуживаоцу све док се право не угаси, али по престанку права, правни посао ће остати на снази и сва корист која настане из уговора припастиће „голому“ власнику (D.7.1.25.2). Коначно, Јулијан је категоричан да у ситуацији када се нешто не може стећи за плодуживаоца, корист из таквог правног посла припада „голому“ власнику. Такође, ако роб у плодуживању стипулише у корист или по налогу „голог“ власника, из имовине „голог“ власника (D.7.1.25.4) или из власникове имовине у плодуживању, стицаће за овог другог (D.7.1.25.3). Улпијан додаје и да је Јулијан прописао опште правило по коме роб у плодуживању не може закључити никакав правни посао са плодуживаоцем, осим ако прави посао није закључен у корист „голог“ власника D.7.1.25.5. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: ... Et regulariter definiit: quod quis ab alio stipulando mihi acquirit, id a me stipulando nihil agit: nisi forte, inquit, nominatim domino suo stipuletur a me vel conducatur.*¹⁰²² Следствено, можемо претпоставити да је правило, које је највероватније важило до Гаја, Салвије Јулијан радикално изменио и омогућио „голому“ власнику да има корист од ствари (роба) у плодуживању. Правило се уклапа са општом концепцијом по којој је Јулијан заслужан за коначно уобличавање плодуживања као *ius in re aliena*, што значи да власник и плодуживалац имају два садржински различита стварна права на послужном добру. Следствено, сваки од њих је, сходно стеченом обиму права, имао (неки) утицај на ствар.

G. Inst. 3.166. *Sed qui nudum ius Quiritium in seruo habet, licet dominus sit, minus tamen iuris in ea re habere intellegitur quam usufructuarius et bonae fidei possessor. nam placet ex nulla causa ei adquiri posse, adeo ut, etsi nominatim ei dari stipulatus fuerit seruus mancipioe nomine eius acceperit, quidam existiment nihil ei adquiri.*¹⁰²³

[Али, онај који има голу квинитску својину, иако се сматра власником, ипак има мање права у свему овоме него плодуживалац или савесни држалац, јер се сматра да ни по ком основу (роб) не прибавља њему, и то у тој мери да, како неки мисле, иако роб у закљученој стипулацији именује свог (формалног) господара (*stipulatio nominatim*) или ако у његово име прими нешто манципацијом, није њему ништа прибавио.¹⁰²⁴]

D.7.1.25.3. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Quaestionis est, an id quod adquiri fructuario non potest proprietario adquiratur. Et Iulianus quidem libro trigensimo*

¹⁰²² <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

¹⁰²³ *Ibid.*

¹⁰²⁴ Гај, *Институције* (превод О. Станојевић), Београд 2009, 257.

*quinto digestorum scripsit, quod fructuario adquiri non potest proprietario quaeri. Denique scribit eum, qui ex re fructuarii stipuletur nominatim proprietario vel iussu eius, ipsi adquirere. ...*¹⁰²⁵

[Питање је, да ли се оно, што се не може стећи за плодуживаоца, стиче за „голог“ власника. Јулијан у тридесет петој књизи Дигеста каже да оно што се не може стећи за плодуживаоца припада „голоом“ власнику. Такође, (Јулијан) пише да ће роб који стипулише из имовине плодуживаоца, али изричито у корист или по налогу „голог власника“, стећи за овог другог. ...]

1.2.1.1. Право располагања ствари – *ius abutendi*

Установљењем права плодуживања долазило је до конкуренције два садржински различита стварна права на једној ствари. Својина се сводила на право фактичко и правног располагања ствари. У суштини, она је била независна у односу на плодуживаочево право употребе и убирања плодова, иако се због испражњености често сводила на пуку апстракцију.¹⁰²⁶ Два, у суштини независна, самостална и одвојена овлашћења која осликавају динамику односа власник – плодуживалац, трпела су извесна ограничења. Власник, по правилу, није имао никакво право позитивног деловања према ствари, а своје *ius abutendi* је морао вршити тако да ни у једном тренутку не ограничи или повреди плодуживаочев обим права. Са друге стране, плодуживалац је морао сачувати ствар и вратити је власнику након гашења права, па није могао мењати њену економску намену или исцрпљивати њену супстанцу. До момента обнављања (*ius recadentiae*) сопственикове пуне власти на ствари (*plena in re potestas*), власник је имао такозвану „ голу“ својину. Њу је тешко дефинисати, али је можемо дескриптивно описати као право својине ограничено плодуживањем чији титулар, лишен фактичке власти на ствари, права коришћења (*ius utendi*) и убирања плодова (*ius fruendi*), задржава право фактичког и правног располагања (*ius abutendi*). Све док је својина оптерећена плодуживањем, власник, у начелу, не може ни на који начин приходовати од употребе ствари, због чега је ослобођен плаћања трошкова одржавања послужног добра и сношења јавноправних намета.¹⁰²⁷ Према Лазићевом¹⁰²⁸ мишљењу, оно што „ голу“ својину чини *реалним* субјективним правом је правна нада да ће поново доћи до обнављања пуне садржине права својине (*consolidatio*) и да вредност „голе“ својине расте с опадањем вредности плодуживања:

Paul. Sent. 3.6.28: *Ususfructus amissus ad proprietatem recurrit.*¹⁰²⁹

[Prestalo uživanje vraća se u okvir vlasništva (vlasničkog ovalšćenja).¹⁰³⁰]

„Голи“ власник је могао теретно или доброчином располагати послужним добром, оптеретити га заложним правом или у изузетним ситуацијама, око чега постоји спор међу јуриспрудентима, конституисати стварну службеност¹⁰³¹ (D.7.1.15.7; D.7.1.16) – Јулијан је сматрао да може, а Улпијан да не може. Према Улпијановом и Павловом мишљењу, власник је могао конституисати стварну службеност само када би

¹⁰²⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

¹⁰²⁶ М. Лазић, 92.

¹⁰²⁷ *Ibid.*

¹⁰²⁸ *Ibid.*

¹⁰²⁹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

¹⁰³⁰ J. Paulo, *Sentencije* (prevod A. Romac), Zagreb 1989, 137.

¹⁰³¹ G. Grosso (1958), 264–267.

то ишло у корист плодуюживаоца, а Јулијан пише да је могао то учинити и без његове сагласности. Из Помпонијевог навода (D.7.6.2) закључујемо да је ипак могао то да чини, али да је у том случају дуговао накнаду због умањења вредности плодуюживања. Власник није могао правним пословима умањити плодуюживачев обим права или физички мењати објекат права. Међутим, ако је плодуюживање настало након залагања послужног добра, имовина у плодуюживању је могла послужити за намирење власниковог заложног повериоца. Исто тако, ако је плодуюживање роба било установљено под раскидним условом – док се он не ослободи од власти, власник је могао у сваком тренутку извршити манумисију¹⁰³²; у тренутку започињања процеса, плодуюживање се гасило *ipso iure*. У супротном је власник могао ослободити роба и угасити плодуюживање само уз изричиту сагласност плодуюживаоца (D.40.2.2; D.40.9.27.1). Међутим, ако је власник ослободио роба без сагласности плодуюживаоца, Јустинијан пише да је према старом правилу (*antiquam observationem*) роб остајао слободан, али да је био *servus sine domino in usu fructu* (C.7.15.1.pr); иако формално слободан, плодуюживање се није гасило и он је био под „влашћу“ плодуюживаоца све док га овај не ослободи или на други начин угаси плодуюживање, а правило је уведено како би се избегла забуна у чије је име роб стицао имовину. Исто тако, власник је могао без сагласности плодуюживаоца сахранити оставиоца на послужном добру, а треће лице само уз изричиту сагласност узуфруктуара (D.7.1.17.pr; D.11.7.2.7; D.11.7.46.pr).

D.13.7.18.1. *Paulus libro 29 ad edictum: Si nuda proprietas pignori data sit, usus fructus, qui postea adcreverit, pignori erit: eandem causa est alluvionis.*¹⁰³³

[Ако је заложена „гола“ својина, плодуюживање које је настало након (залагања) ће служити за намирење заложног повериоца; исто је за алувијалне наносе.]

D.7.4.15. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Interdum proprietarius ad libertatem perducet, si forte usus fructus fuerit tamdiu legatus, quamdiu manumittatur: nam incipiente proprietario manumittere extinguetur usus fructus.*¹⁰³⁴

[Понекад „голи“ власник може ослободити роба у плодуюживању, ако је (на пример) плодуюживање легирано (под раскидним условом) да траје док роб не буде ослобођен; чим власник започне процес ослобађања, плодуюживање се гаси.]

1.2.1.2. Право на ванредне плодове

Ванредни плодови се могу дефинисати као непериодични производи или приходи ствари који захватају њену супстанцу. Плодуюживалац није стицао право на ванредне плодове и морао их је предати власнику послужног добра. Тако на пример, осим под одређеним условима о којима смо напред говорили, узуфруктуар није стицао права на стабла које обори ветар (D.7.1.12.pr; D.7.1.59.pr= Paul. Sent. 3.6.27a). Лазих¹⁰³⁵ додаје да је власник стицао право на сва побољшања ствари након гашења права, а да је плодуюживалац имао *ius tollendi* у погледу луксузних трошкова, те да је у случају

¹⁰³² G. Grosso (1958), 268; вид. више I. Espinosa Goedert Thea, „Manumisión del servus fructuarius“, *IVRA* 37 (1986), 59–87.

¹⁰³³ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

¹⁰³⁴ *Ibid.*

¹⁰³⁵ М. Лазих, 94.

прекомерног коришћења ствари и захватања супстанце послужног добра, дуговао накнаду штете.

У категорију ванредних плодова, поред стабла дрвета, можемо сврстати и пород робиње. Републикански правници су заузели јасан став да плодоуживалац не стиче никаква права на деци робиње и да она од тренутка рођења припадају мајчином господару. С тим у вези, проналазимо занимљив текст у Гајевим Институцијама (G. Inst. 2.50). Јуриспрудент потврђује правило преткласичних правника и додаје да плодоуживалац не чини крађу ако прода или поклони дете верујући да му оно припада. Дакле, ако је узифруктуар био у заблуди, па добродично или теретно располагао породом робиње, Гај појашњава да у том случају не постоји деликт крађе (*furtum*), јер није било намере да се ствар украде (*affectus furandi*). У том је случају стицалац могао, протеком рока за одржај, да стекне дете у својину; супротно, да је реч о крађи, стицалац не би могао да постане власник, јер је римско право забрањивало одржај украдених ствари (*res furtiva*) (C.7.26.7).¹⁰³⁶ У другом тексту, Павле потврђује да се (природни) плодови, деца робиња и приплод стоке могу стицати узупапијом (D.41.3.4.5), а Требације (D.41.10.4.pr) појашњава да стицалац мора бити савестан у тренутку успостављања државине над мајком, то јест пре зачећа детета; Помпоније сматра супротно и пише да се својина на детету могла стећи иако је мајка украдена, под условом да је њен власник познат, али да се није могао обавестити где се робиња налази и да је родила дете.¹⁰³⁷

G. Inst. 2.50 (= D.41.3.36.1. и D.41.3.37.pr): *Vnde in rebus mobilibus non facile procedit, ut bonae fidei possessori usucapio competat, quia qui alienam rem uendit et tradidit, furtum committit; idemque accidit etiam, si ex alia causa tradatur. Sed tamen hoc aliquando aliter se habet; nam si heres rem defuncto commodatam aut locatam uel apud eum depositam existimans eam esse hereditariam, uendiderit aut donauerit, furtum non committit; item si is, ad quem ancillae ususfructus pertinet, partum etiam suum esse credens uendiderit aut donauerit, furtum non committit; furtum enim sine affectu furandi non committitur. Aliis quoque modis accidere potest, ut quis sine uitio furti rem alienam ad aliquem transferat et efficiat, ut a possessore usucapiatur.*¹⁰³⁸

[Отуда се не догађа лако да савесни држалац покретних ствари постане одржајем сопственик, јер онај који туђу ствар прода и преда извршио је крађу. Исто се дешава и када преда по неком другом основу. Ипак ово понекад и другачије бива. Тако ако наследник ствар, која је покојнику била дата на послугу или у закуп, прода или поклони, верујући да се сврстава у заоставштину, не чини крађу; такође, онај, који има право плодоуживања на робињи, не чини крађу када прода или поклони њен пород, сматрајући да му он припада, јер се не може извршити крађа без намере да се краде (*affectus furandi*). И на друге начине се може догодити да неко без деликта крађе пренесе туђу ствар некоме и тако омогући да је држалац стекне одржајем.¹⁰³⁹]

D.41.3.4.5. *Paulus libro 54 ad edictum: Fructus et partus ancillarum et fetus pecorum, si defuncti non fuerunt, usucapi possunt.*¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁶ А. Катанчевић (2022), 53–73.

¹⁰³⁷ *Ibid.*, 163–164.

¹⁰³⁸ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

¹⁰³⁹ Гај, *Институције* (превод О. Станојевић), Београд 2009, 113.

¹⁰⁴⁰ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

[Плодови, деца робиња и приплод стоке, уколико преживе, могу се стећи узупапијом.¹⁰⁴¹]

1.2.1.3. Право вршења надзора

Како би контролисао и утицао на плодуюживаочев манир вршења права, власник послужног добра је имао такозвано право вршења надзора.¹⁰⁴² У случају да се плодуюживалац није понашао као добар домаћин или да се понашао на било који начин којим се крше преузете обавезе, власник је могао захтевати накнаду штете. Исто тако, могао се обратити арбитру и захтевати да судија примора плодуюживаоца да врши своје право у складу са стеченим обимом права; у случају наступања штете, стицао је право и на деликтне тужбе. Помпоније пише да је сопственик могао вршити право надзора лично или посредством других лица, прецизније преко управника имања или шумара или закупца. Власник је у сваком тренутку могао да се увери да ли плодуюживалац врши стечено право сходно преузетим обавезама и за то му није била потребна дозвола узупруктуара (узуара). У конкретном случају власник има интерес да се његова ствар сачува, односно да се употребљава на ваљан начин. Јуриспрудент појашњава да је сопственик стицао право надзора без обзира на то како је право конституисано, *inter vivos vel mortis causa*.

D.7.8.16.1. *Pomponius libro quinto ad Sabinum: Dominus proprietatis etiam invito usufructuario vel usuario fundum vel aedes per saltuarium vel insularium custodire potest: interest enim eius fines praedii tueri. Eaque omnia dicenda sunt, quolibet modo constitutus usus fructus vel usus fuerit.*¹⁰⁴³

[Власник има право надзора над имањем или кућом преко управника имања или шумара или станара (закупца), чак и без сагласности плодуюживаоца или узуара, јер је у његовом интересу да сачува границе свог поседа. Ово важи без обзира на то како је настало право плодуюживања или право употребе.]

1.2.1.4. Право на повраћај послужне ствари

По окончању плодуюживања власникова својина се обнавља у пуном обиму, па је сопственик у тренутку гашења права стицао право да захтева повраћај послужне ствари. Ако би плодуюживалац одбио да врати индивидуално одређену ствар (*species*), власник је стицао право на реивиндикацију, а у случају генеричних ствари (*genera*), кондикцију. Право сопственика да захтева повраћај ствари је корелативно обавези плодуюживаоца да након гашења права врати ствар, што је, као што смо напред видели, једна од његових основних обавеза коју је преузимао у тренутку конституисања права.

1.2.2. ОБАВЕЗЕ ВЛАСНИКА СТВАРИ

Конституисањем права плодуюживања, власник је стицао негативне обавезе према плодуюживаоцу, односно морао се уздржавати од свих позитивних чињења која су усмерена ка послужном добру. Видели смо напред да је правило трпело изузетке

¹⁰⁴¹ А. Катанчевић (2022), 53.

¹⁰⁴² М. Hebib (2022), 190.

¹⁰⁴³ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 17. април 2023.

(*exceptio firmat regulam*). Сопственик је, у првом реду, морао да плодуюживаоцу: преда ствар у детенцију, омогући вршење права, то јест употребу послужног добра, да се уздржи од позитивног делања према послужном добру, али и да у случају доложног кршења преузетих обавеза надокнади штету и сноси ванредне трошкове одржавања ствари.

1.2.2.1. Обавеза предаје и омогућавања употребе послужне ствари

Установљавањем права плодуюживања на покретној ствари, власник је морао плодуюживаоцу да преда ствар у детенцију, односно, у случају непокретних ствари, да му омогући приступ непокретности („улаз у посед ствари“). Обавеза је корелативна праву плодуюживаоца да захтева предају ствари. Према Помпонијевим речима (D.7.1.19.1), ако ветар обори стабла која блокирају приступ имању или пут који плодуюживалац може да користи за долазак на имање, узуфруктуар је могао захтевати од власника да му омогући приступ, то јест употребу ствари и несметано вршење права. Уколико би сопственик одбио да поступи по захтеву плодуюживаоца или одлагао увођење у посед непокретности, узуфруктуар је стицао право на накнаду штете. То јасно произилази из Јулијанове парафразе Сабиновог мишљења (D.7.1.35.pr). Наиме, ако тестамент садржи *ususfructus legatus*, па тестаментарни наследник (због тога) одлаже да прихвати наследство (очигледно је *mala fide*), плодуюживалац је стицао право на накнаду штете. Исто тако, ако је легирано годишње плодуюживање имања, а наследник не омогући плодуюживаоцу да отпочне вршење права на почетку године, већ од неког каснијег датум, па узуфруктуар закасни с пољопривредним радовима, биће у обавези да надокнади штету за целу годину (D.33.1.2). Слично томе, ако је легирано свакодневно коришћење роба, а наследник не омогући легатару да врши право од раног јутра (већ од шестог сата дана), дуговаће накнаду штете за цео дан (D.33.2.6). Правило је директна последица схватања класичних правника да је стицање права условљено ступањем у посед ствари (D.7.3.1.2 (= *Fr. Vat.* 60) и 4¹⁰⁴⁴). Наиме, јуриспруденти су сматрали да плодуюживалац стиче право од тренутка уласка у посед послужног добра / предаје ствари у детенцију, а не од тренутка смрти тестатора (*dies cedens*).

D.7.1.19.1. *Pomponius libro quinto ad Sabinum: Si arbores vento deiectas dominus non tollat, per quod incommodior is sit usus fructus vel iter, suis actionibus usufructuario cum eo experiundum.*¹⁰⁴⁵

¹⁰⁴⁴ D.7.3.1. *Ulpianus libro 17 ad Sabinum: 2. Dies autem usus fructus, item usus non prius cedit quam hereditas adeatur: tunc enim constituitur usus fructus, cum quis iam frui potest. Hac ratione et si servo hereditario usus fructus legetur, Iulianus scribit, quamvis cetera legata hereditati adquirantur, in usu fructu tamen personam domini expectari, qui uti et frui possit. 4. Non solum autem usus fructus ante aditam hereditatem dies non cedit, sed nec actio de usu fructu: idemque et si ex die fuerit legatus usus fructus: denique Scaevola ait agentem ante diem usus fructus nihil facere, quamvis alias qui ante diem agit, male agit. [2. Међутим, плодуюживање, а тиме и право коришћења, се не гаси пре стицања заоставштине, јер је плодуюживање конституисано тек када (плодуюживалац) буде у поседу ствари. Из истог разлога, ако је плодуюживање остављено као легат робу који је део заоставштине, Јулијан каже да упркос чињеници што се могу стећи други легати, у случају плодуюживања, легат мирује док власник (не омогући) робу да ужива имовину која је предмет легата. 4. Не само да плодуюживалац не стиче право пре стицања заоставштине, већ не стиче ни право на тужбу из плодуюживања. Исто правило важи ако је одређено легатом да (плодуюживалац) стиче право од тачно одређеног дана. Отуда Сцевола наводи да особа која поднесе тужбу пре тог рока не може успети у спору, јер наравно, невезано за овај случај, ко поднесе тужбу пре одређеног дана (од којег стиче право на тужбу), чини то на неваљан начин (противправно).]. <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.*

¹⁰⁴⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

[Ако ветар обори дрвеће, а власник га не уклони, што спречава плодоуживаоца да користи имање или пут преко њега, плодоужилац има право на одговарајућу тужбу.]

D.7.1.35.pr. *Iulianus libro primo ad Urseium Ferozem: Si usus fructus legatus est, sed heres scriptus ob hoc tardius adit, ut tardius ad legatum perveniretur, hoc quoque praestabitur, ut Sabino placuit.*¹⁰⁴⁶

[Ако је легирано плодоуживање, али тестаментарни наследник због тога одлаже да прихвати наследство, па се и стицање заоставштине одлаже, онда се губитак који је плодоуживац претрпео мора надокнадити, како мисли Сабин.]

D.33.1.2. *Pomponius libro sexto ad Sabinum: In annos singulos heres damnatus sinere me frui fundo si initio anni, quo colere deberem, moram fecerit, licet postea patiatur, quia cultura sim exclusus, tamen totius anni nomine mihi tenebitur: quemadmodum si diurnas operas Stichus dare damnatus non a mane sed a sexta diei hora det, totius diei nomine tenetur.*¹⁰⁴⁷

[Када је наследник обавезан да ми легатом дозволи годишње плодоуживање фарме, ако ми то не омогући на почетку године у којој треба обрађивати (имање), онда, иако ми је касније то омогућио, биће у обавези да ми надокнади штету за целу годину, јер сам био спречен да обрађујем (имање). Слично томе, ако је легатом обавезан да ми стави на располагање свакодневни рад (роба) Стиха, али ми то не омогући од раног јутра, већ од шестог сата дана, одговоран је да ми надокнади штету за цео дан.]

D.33.2.6. *Pomponius libro 15 ad Sabinum: Si usus fructus mihi in biennium continuum a morte testatoris legatus sit et per heredem steterit, quo minus eum mihi daret, praeterito biennio nihilo minus tenetur (quemadmodum teneretur, si res legata in rerum natura esse desisset, quam quis deberet, moratusque esset in ea danda), ut peti quidem iam usus fructus qui legatus sit non possit, quia alius futurus sit quam qui legatus fuerit, sed aestimatio eius bima dumtaxat facienda sit.*¹⁰⁴⁸

[Ако ми је легирано плодоуживање на две узастопне године од смрти оставиоца, а наследник ме спречи да га вршим, он је одговоран и када протекну две године (као што би био одговоран да је легирана ствар, коју је неко дуговао и није је благовремено предао, а она у међувремену пропадне), иако се плодоуживање које је легирано тада заиста не може захтевати, јер би то било у супротности с легатом, али би његову вредност за те две године требало надокнадити.]

На основу напред наведеног, јасно је да ће власник одговарати само у случају ако је био крив, то јест ако је свесно занемарио своју обавезу и на тај начин онемогућио плодоуживаоцу да врши стечено право. С тим у вези, поставило се питање да ли ће власник одоговарати за случајну пропаст ствари док је био у доцњи (*mora debitoris*) и како у том случају треба обрачунати вредност накнаде штете (D.7.1.36.2). Наиме, у случају испуњења услова за постојање дужничке доцње, долазило је до пооштравања одговорности дужника, то јест он би у класичном праву одговарао и за случајну пропаст ствари. Сходно томе, ако је наследник био у доцњи, односно није на време

¹⁰⁴⁶ *Ibid.*

¹⁰⁴⁷ *Ibid.*

¹⁰⁴⁸ *Ibid.*

предао плодуюживаоцу ствар (роба) у детенцију, након чега је ствар пропала због више силе (*casus maior / vis maior*), плодуюживалац је стицао право на затезну камату и накнаду штете. Штета се дуговала од дана падања у доцњу до тренутка пропасти ствари (смрти роба). Ако је у међувремену и плодуюживалац преминуо, његови наследници су стицали потраживање према власнику послужног добра. Штета се обрачунавала од дана од кога је наследник био у доцњи, па до дана смрти титулара плодуюживања.

D.7.1.36.2. *Africanus libro quinto quaestionum: Usus fructus servi Titio legatus est: cum per heredem staret, quo minus praestaretur, servus mortuus est: aliud dici non posse ait, quam in id obligatum esse heredem, quanti legatarii intersit moram factam non esse, ut scilicet ex eo tempore in diem, in quo servus sit mortuus, usus fructus aestimetur. Cui illud quoque consequens esse, ut si ipse Titius moriatur, similiter ex eo tempore, quo mora sit facta, in diem mortis aestimatio usus fructus heredi eius praestaretur.*¹⁰⁴⁹

[Тицију је легирано плодуюживање роба. Док је наследник био у доцњи, јер није извршио обавезу, роб је умро. Консултовани сматра да обавеза наследника одговара износу (затезне) камате која припада легатару од дана падања у доцњу; односно, вредност плодуюживања треба процењивати од првог дана доцње до дана када је роб умро. Из овога произилази да ако Тиције умре, износ, који одговара вредности плодуюживања од дана када је наследник у доцњи, до дана Тицијеве смрти, припада Тицијевом наследнику.]

Власник је имао општу обавезу да плодуюживаоцу омогући употребу послужног добра. Међутим, поставља се питање шта то подразумева, односно шта је власник дужан да учини како би плодуюживалац био у позицији да несметано врши своје право. Одговор на то питање даје Улпијан. Наиме, власник је био у обавези да учини све што је неопходно, сходно природи предмета права, како би плодуюживалац могао да користи и ужива послужно добро D.7.6.1.1. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: Usus fructus legatus adminiculis eget, sine quibus uti frui quis non potest.*¹⁰⁵⁰ ... [Ако је легирано плодуюживање, потребно је (урадити) све без чега се не може вршити *uti (et) frui*.]; правило потврђује и Помпоније (D.7.6.1.3). У првом реду, правило се односило на установљивање стварних службености (*iter vel via*) како би плодуюживалац могао да приступи имању. Лабеон и Нерва, са којима се слаже Марцел, пишу да плодуюживалац није стицао право на тужбу против трећих лица којом је могао захтевати конституисање стварних службености (*vindicatio servitutis*), већ да је могао тужбом из плодуюживања утужити наследника и захтевати да он, за његов рачун, конституише стварну службеност (D.7.6.1.pr); Бретоне¹⁰⁵¹ сматра да се од Лабеона *vindicatio ususfructus* могао подићи и против трећих лица, а не искључиво против власника послужне ствари, што је према његовом мишљењу доказ да се у првим годинама принципата формирало самостално и аутономно право (*res incorporales*), које је као *pars domini* било одвојено од ствари на којој је конституисано. У супротном, ако је легирано имање без права приступа, а службеност је потребно установити на имању које је део заоставштине, плодуюживалац је могао да тужити наследника и захтева установљивање стварне службености (D.7.6.1.2). Надовезујући се на Лабеоново, Нервино и Марцелово мишљење, Улпијан пише да је власник дужан да учини све што је неопходно како би се плодуюживаоцу омогућило вршење права. У наставку

¹⁰⁴⁹ *Ibid.*

¹⁰⁵⁰ *Ibid.*

¹⁰⁵¹ M. Bretonne, 82.

појашњава да се то превасходно односи на обавезу сопственика да узуфруктуару омогући *iter et via*, али се може односити и на *aquaehaustus* или обезбеђивање сунчеве светлости (*servitus luminis*). Реч је о норми императивне природе, јер ако је тестатор ослободио наследника ове обавезе, ослобођење остаје без правног дејства (D.7.6.1.1). Ако је реч о правима (службеностима) без којих се право могло вршити, власник није био дужан да их установи у корист плодоуживаоца.

D.7.6.1. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: pr. Si fundo fructuario servitus debeatur, Marcellus libro octavo apud Iulianum Labeonis et Nervae sententiam probat existimantium servitutum quidem eum vindicare non posse, verum usum fructum vindicaturum ac per hoc vicinum, si non patiatur eum ire et agere, teneri ei, quasi non patiatur uti frui. 1. Usus fructus legatus adminiculis eget, sine quibus uti frui quis non potest: et ideo si usus fructus legetur, necesse est tamen ut sequatur eum aditus, usque adeo, ut, si quis usum fructum loci leget ita, ne heres cogatur viam praestare, inutiliter hoc adiectum videatur: item si usu fructu legato iter ademptum sit, inutilis est ademptio, quia semper sequitur usum fructum. 2. Sed si usus fructus sit legatus, ad quem aditus non est per hereditarium fundum, ex testamento utique agendo fructuarius consequetur, ut cum aditu sibi praestetur usus fructus. 3. Utrum autem aditus tantum et iter an vero et via debeatur fructuario legato ei usu fructu, Pomponius libro quinto dubitat: et recte putat, prout usus fructus perceptio desiderat, hoc ei praestandum. 4. Sed an et alias utilitates et servitutes ei heres praestare debeat, puta luminum et aquarum, an vero non? Et puto eas solas praestare compellendum, sine quibus omnino uti non potest: sed si cum aliquo incommodo utatur, non esse praestandas.*¹⁰⁵²

[Ако имање у плодоуживању има корист од службености, Марцел у осмој књизи у част Јулијана, одобрава Лабеонов и Нервин став да плодоуживалац не може подићи *vindicatio servitutis*, али да може *vindicatio ususfructus*, што значи да ако комшија не дозволи плодоуживаоцу да пролази пешке или колима преко имања, биће одговоран плодоуживаоцу, као да му ускраћује вршење права. 1. Ако је легирано плодоуживање, потребно је (урадити) све без чега се не може вршити *uti (et) frui*. Дакле, ако је легирано плодоуживање, неопходно је да уз њега иде и *via*; ако је легирано плодоуживање дела земље под условима, наследник није дужан да му омогући *via*, овај услов ће бити ништав. Слично томе, ако је легирано плодоуживање, али не и *iter*, ускраћивање овог права је без дејства, јер *iter* увек иде уз плодоуживање. 2. Међутим, ако је легирано плодоуживања имања без права приступа преко имања које је део заоставштине, плодоуживалац може тужбом (*ex testamento*) тражити да му се уз плодоуживање омогући приступ (имању). 3. Помпоније, у петој књизи, није сигуран да ли, када је легирано плодоуживање, плодоуживалац има само право приступа, а самим тим и *iter*, или он може захтевати и *via*. Његово мишљење, које је исправно, је да плодоуживаоцу треба стави на располагање неопходна права за вршење плодоуживања. 4. Да ли ће наследник морати да му обезбеди и друга права и службености, као што су право на воду и светло, или не? Моје мишљење је да он може бити приморан да му обезбеди само она права без којих не би ни на који начин могао да користи имање; али ако би могао да га користи, иако не без неких потешкоћа, права не морају бити омогућена.]

¹⁰⁵² <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

D.30.44.9. *Ulpianus libro 22 ad Sabinum: Si duos fundos habens testator alterius mihi usum fructum, alterum Titio leget, aditum mihi legatarius non debebit: sed heres cogitur redimere aditum et praestare.*¹⁰⁵³

[Ако оставилац има два имања и једно завешта Тицију, а плодуюживање другог мени, легатар неће бити у обавези да ми омогући приступ (имању), већ наследник треба да откупи право приступа и уступи га мени.]

Видели смо напред да је у преткласичном праву само власник могао бити пасивно легитимисан по *vindicatio ususfructus*, а да је у класичном праву, и то највероватније од Лабеоа и свако треће лице (D.7.6.1.pr–4). Исто тако, видели смо да су Лабео, Нерва, Улпијан и Марцел (D.7.6.1.pr–4; D.7.1.15.7; D.30.44.9) сматрали да плодуюживалац не стиче право на *vindicatio servitutis* и да не може тражити конституисање стварне (сеоске или градске) службености у корист објекта права плодуюживања. Међутим, Јулијан, супротно мишљењима других јуриспрудената, пише да је узуфруктуар могао подићи *vindicatio servitutis* против комшије и захтевати да се суседни објекат не чини вишим; карактеристично је да Павле користи исти пример како би објаснио да плодуюживалац не може забранити суседу да подиже грађевину у висину, већ да се мора обратити власнику, који је у том случају имао активну легитимацију (D.7.1.16). Међутим, Салвије Јулијан је сматрао да плодуюживалац стиче право на *vindicatio servitutis* у овом случају, али и у свим другим случајевима када је неопходно постојање службености како би се сачувао објекат права или омогућила његова употреба. Са друге стране, није стицао тужбу против власника послужног добра. Ако је власник надограђивао свој објекат, није му била потребна сагласност плодуюживаоца, јер је на тај начин вршио својинскоправна овлашћења. Међутим, ако власник чињењем измени ствар или на било који начин умањи вредност плодуюживања, узуфруктуар је стицао право на заштиту стеченог права (*petere usum fructum debebit*). Као што смо напред истакли, сматрамо да је ово још једна од потврда да је плодуюживање, бар у радовима Салвија Јулијана, схватано као стварно право на туђој ствари, то јест *pars dominii*, јер је плодуюживалац стицао право на *vindicatio servitutis* против трећих лица, али не и против власника ствари, против кога је могао подићи само *vindicatio ususfructus*.

D.43.25.1.4. *Ulpianus libro 71 ad edictum: Item Iuliano placet fructuario vindicandarum servitutum ius esse: secundum quod opus novum nuntiare poterit vicino et remissio utilis erit. Ipsi autem domino praedii si nuntiaverit, remissio inutilis erit: neque sicut adversus vicinum, ita adversus dominum agere potest ius ei non esse invito se altius aedificare. Sed si hoc facto usus fructus deterior fiat, petere usum fructum debebit. Idem Iulianus dicit de ceteris, quibus aliqua servitus a vicino debetur.*¹⁰⁵⁴

[Исто тако, Јулијан сматра да плодуюживалац има право на *vindicatio servitutis*, па може опоменути комшију због грађевинских радова и то ће се сматрати пуноважним. Али ако тужи власника земљишта, тужба ће бити без дејства. Јер он не може тужити власника и забранити му да гради преко одређене висине без његовог пристанка, као што може комшију. Али ако (власниково) чињење учини плодуюживање горим, он има право на заштиту свог права. Јулијан каже исто и за друге комшијске службености.]

¹⁰⁵³ *Ibid.*

¹⁰⁵⁴ *Ibid.*

D.7.1.15.7. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum: ... proprietatis dominus ne quidem consentiente fructuario servitutem imponere potest,*¹⁰⁵⁵

[... Власник не може оптеретити земљиште службеношћу, чак и ако има дозволу плодоуживаоца,]

D.7.1.16. *Paulus libro tertio ad Sabinum: nisi per quam deterior fructuarii condicio non fiat, veluti si talem servitutem vicino concesserit ius sibi non esse altius tollere.*¹⁰⁵⁶

[осим ако се ради о оној која користи плодоуживаоцу, као на пример, када власник забрани суседу да гради у висину.]

1.2.2.2. Обавеза накнаде ванредних трошкова

Једна од ретких обавеза власника послужног добра која се састоји у чињењу тичала се накнаде такозваних ванредних трошкова. Плодоуживалац је имао обавезу да сноси редовне (нужне) трошкове и јавне дажбине, док би сви остали намети падали на терет сопственика ствари, јер је он био непосредно заинтересован да се ствар сачува. Реч је о теретима који се не јављају стално и који нису последица редовне и правилне употребе послужног добра. Ако би ствар пропала без плодоуживачеве кривице, није био дужан да је обнавља, а ако је извршио неопходне радове уместо власника, за претпоставити је да је стицао тужбу из пословодства без налога.¹⁰⁵⁷ Захваљујући Помпонију знамо да је власник дуговао накнаду штете ако би ствар пропала због његове немарности, а штета се одмеравала као разлика у вредности имовине у тренутку смрти бившег плодоуживаоца и вредности имовине покојника да се плодоуживање није угасило.

D.7.1.47. *Pomponius libro quinto ex Plautio: Quod si heres hoc non fecisset et ob id fructuarius frui non potuisset, heres etiam fructuarii eo nomine habebit actionem, quanti fructuarii interfuisset non cessasse heredem, licet usus fructus morte eius interisset.*¹⁰⁵⁸

[Када наследник пропусти да изврши поправке, па плодоуживалац због тога није могао да има никакву корист од свог права, наследник плодоуживаоца ће имати право на тужбу по овом основу, при чему се штета одмерава као разлика између онога што има и што би имао да је власник извршио неопходне поправке, иако је плодоуживање престало смрћу плодоуживаоца.]

1.2.2.3. Обавеза уздржавања

Конституисањем права плодоуживања власник је био дужан да плодоуживаоцу преда ствар у детенцију, те да му омогући коришћење послужног добра и убирање плодова. Његова обавеза, негативне приоде, као и сваког трећег лица према објекту права, састојала се у забрани сваког позитивног делања према послужном добру. То јасно произилази из Улпијановог текста D.7.1.15.6. *Ulpianus libro 18 ad Sabinum:*

¹⁰⁵⁵ *Ibid.*

¹⁰⁵⁶ *Ibid.*

¹⁰⁵⁷ М. Лазић, 87.

¹⁰⁵⁸ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

*Proprietatis dominus non debet impedire fructuarium ita utentem, ne deteriore eus condicionem faciat. ...*¹⁰⁵⁹ [Власник не треба да спречи плодуживаоца да нешто користи тако, да то не доведе у горе стање. ...¹⁰⁶⁰]. Реч је о последици апсолутног, *erga omnes*, дејства права плодуживања. Власник је морао трпети све промене на предмету права које су последица правилне и сврсисходне употребе ствари, а ни он ни трећа лица нису могла мењати ствар и задирати у њену супстанцу; обавезу идентичне садржине је стицао и плодуживалац, с тим да је реч о различитој природи обавеза.¹⁰⁶¹ У првом случају, негативна обавеза власника ствари и трећих лица је стварноправне природе, а у другом случају, за узуфруктуара, облигационоправне. Изузетно, власник је могао имати и позитивне обавезе. У претходном наслову овог поглавља дисертације видели смо да је власник сносио такозване ванредне трошкове. Ако је понашање власника довело до умањења вредности плодуживања, узуфруктуар је стицао право на накнаду штете. У том случају, судија је био дужан да упореди вредност послужног добра у тренутку литисконтестације, са вредношћу заоставштине, непосредно пре конституисања плодуживања.

D.7.6.2. *Pomponius libro quinto ad Sabinum: Si ab herede ex testamento fundi usus fructus petitus sit, qui arbores deiecisset aut aedificium demolitus esset aut aliquo modo deteriore usum fructum fecisset aut servitutes imponendo aut vicinorum praedia liberando, ad iudicis religionem pertinet, ut inspiciat, qualis ante iudicium acceptum fundus fuerit, ut usufructuario hoc quod interest ab eo servetur.*¹⁰⁶²

[Ако се против тестаментарног наследника, који је посекао дрвеће или порушио зграду или на било који други начин умањио вредност плодуживања, као на пример наметањем службености имању или ослобађањем суседног имања од службености, поднесе тужбе из плодуживања, дужност судије је да води рачуна о стању заоставштине пре стицања (плодуживања), како би заштитио интересе плодуживаоца.]

Исто тако, ако би власник самоиницијативно присвојио послужно добро чинио би *furtum possessionis*, што би плодуживаоцу давало право на *actio furti* (D.47.2.15.1).¹⁰⁶³ Захваљујући Гају (G. Inst. 3.203–207), знамо да су у систему римског *ius civile* и власник и лица с правним интересом (*cuius interest rem salvam esse*) имала активну легитимацију по основу тужбе из крађе. Конкретно, реч је о лицима која су одговрала за кустодију, а у која се према Павловим (D.7.9.2) речима сврстава и плодуживалац.

D.47.2.15.1. *Paulus libro quinto ad Sabinum: Dominus, qui rem subripuit, in qua usus fructus alienus est, furti usufructuario tenetur.*¹⁰⁶⁴

[Власник који одузме ствар плодуживаоцу одговараће по *actio furti*.]

Обавеза уздржавања власника није постојала само у погледу делања према објекту права, већ се у одређеним ситуацијама сопственик морао уздржати и од чињења на својој ствари која није оптерећена плодуживањем, ако би његово понашање погоршало плодуживаочев положај. Тако на пример, Павле парафразира Марцелово

¹⁰⁵⁹ *Ibid.*

¹⁰⁶⁰ С. Аличић (2017), 145.

¹⁰⁶¹ М. Лазић, 97.

¹⁰⁶² <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

¹⁰⁶³ М. Милошевић (2016), 398.

¹⁰⁶⁴ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 2. април 2023.

мишљење по коме је власник могао подићи објекат у висину, чак иако би на тај начин ускратио светлост плодоуживаоцу. Мађутим, Павле је допунио ово правило и стао на становиште да власник може надограђивати објекат све дотле док плодоуживаочева кућа не остане у потпуном мраку, јер је светлост неопходна за нормалан живот.

D.7.1.30. *Paulus libro tertio ad Sabinum: Si is, qui binas aedes habeat, aliarum usum fructum legaverit, posse heredem Marcellus scribit alteras altius tollendo obscurare luminibus, quoniam habitari potest etiam obscuratis aedibus. Quod usque adeo temperandum est, ut non in totum aedes obscurantur, sed modicum lumen, quod habitantibus sufficit, habeant.*¹⁰⁶⁵

[Ако неко ко има две куће легира плодоуживање на једној од њих, Марцел пише да наследник може заклањати светлост првој кући подизањем висине друге, пошто је могуће живети у мрачној кући. Ово правило мора бити допуњено следећим: кућа не сме бити у потпуном мрак, већ мора имати довољну количину светлости, која је неопходна за живот њених станара.]

¹⁰⁶⁵ *Ibid.*

ЗАКЉУЧАК

Најстарији помен права плодуюживања проналазимо у две Плаутове комедије, Трговац и Касина, које су настале пред крај III и почетком II века пре нове ере. Чињеница да је институт познат писцу правном лаику, али и широком аудиторијуму за који су дела писана, може указивати да је у том тренутку реч о распрострањеној и фундираној установи. Први правници, зачетници римске јуриспруденције, интересовали су се за право плодуюживања средином II века пре Христа; реч је о Манију Манилију, Марку Јунију Бруту и Публију Муцију Сцеволи. Сва тројица, разматрају суптилно питање плодуюживаоачевог обима *ius fruenti* и установљавају правило о својини на породу робиње које прихватају класични и Јустинијанови правници. Интересовање за институт плодуюживања није јењавало ни у позној републици, а дилеме правника су се множиле и усложњавале. Захваљујући ставовима Гаја Аквилија Гала, Гаја Елија Гала, Публија Алфена Вара, Гаја Требација Тесте и других непознатих јуриспрудената чије су расправе о плодуюживању сачуване, али и славног говорника и филозофа Цицерона, држимо да је у освит принципата плодуюживање био заокружен институт.

Но, упркос наведеном, сваки покушај прецизног датирања настанка установе чини се илузорним и спекулативним. Разлог томе лежи у најмање две чињенице: 1) не постоје извори у којима се говори о праву плодуюживања пре краја III века пре Христа, нити постоје текстови у којима се говори настанку и еволуцији института; 2) плодуюживање је, по свему судећи, потекло из сфере обичајног права, да би потом, могуће заслугом јуриспрудената или претора, постало део *ius civile*. Због свега наведеног, морамо се задовољити оквирним тренутком у коме је установа могла да настане. По нашем мишљењу, *terminus post quem* настанка установе је средина или крај IV века пре нове ере, то јест свакако у деценијама након доношења Закон XII таблица, а *terminus ad quem* средина III века пре Христа. Постоје три опредељујућа мотива за овакву тврдњу: 1) децемвирски закон не помиње право плодуюживања нити односе који могу личити на ову установу; 2) сложеност института, његова правна природа и динамика односа власник – плодуюживалац не одговарају архаичном и лапидарном карактеру Закона XII таблица; и 3) чињеница да о установи пред крај III века старе ере пише комедиограф, сугерише да је реч о познатом и распрострањеном правном феномену.

Право плодуюживања је настало као облик легатског располагања оставиоца у корист супруге из брака без мануса. Број текстова у којима се говори о настанку права плодуюживања легатом, као и постојање специфичних правила о *ususfructus legatus* (о *dies cedens* и праву прираштаја) иду у прилог ове тврдње. Аутор верује да је тестатор изворно препуштао удовици право убирања плодова на кући са окућницом, а да су временом све ствари, па чак и имовина могли бити предмет легата. Са друге стране, институт је створен како би се премостиле негативне последице брака без мануса. Од III века пре Христа, када брак *sine manu* постаје најчешћи међу Римљанима, долази до актуелизације питања наслеђивања супружника. С обзиром на то да жена из брака без мануса није била мужевљев агнатски сродник, није могла да га законски наслеђује. Уколико би пак муж сачинио тестамент у корист супруге, ризиковао би да након њене смрти, због, у почетку непостојеће, а касније условљене активне тестаментарне способности, његова имовина припадне жениним агнатима. Решење је изнађено у форми легата тако што би тестатор именовао децу за наследника, а жену за легатара, чиме су сви чланови породице биле збринуте из заоставштине покојног супруга и оца.

Због тога су мотиви за настанак установе двојаки: на првом месту је алиментациона функција права плодуживања, а на другом спречавање да титулар имовине постане лице ван круга породице.

Највећа непознаница остаје правна природа установе у најстаријем праву. Један број романиста, чије ставове делимо, трагајући за пореклом *vindicatio ususfructus* из *legis actio sacramento in rem*, те процесној заштити власника ствари које је против плодуживаоца имао на располагању *actio negatoria*, а не *rei vindicatio*, стао је на становиште да је право плодуживања од свог настанка имало стварноправни карактер и да је схватано као *pars dominii*; тако схватано право подразумева алокацију *ius utendi et fruendi* са власника на плодуживаоца, при чему би сопственику, као „голом“ власнику, остајало *ius abutendi*. У прилог томе може ићи и чињеница да скоро сви текстови, сем једног, говоре о конституисању права легатом, а да се оно засигурно тек од Квинта Муције Сцеволе могло установити судском петицијом. Такође, све до наметања обавезе закључења процесне стипулације, плодуживалац је имао општу обавезу да се уздржи од проузроковања штете, а ако би она настала без физичког оштећења ствари, власник не би стицао право на њену накнаду. Са друге стране, нема дилеме да је право плодуживања у класичном праву схватано као стварно право на туђим стварима (*ius in re aliena*). У прилог томе иду следеће чињенице: променом власника послужног добра не долази до гашења плодуживања, највећи број текстова у Јустинијановим Дигестима говори о плодуживању као *pars dominii*, индивидуалност и садржај права указују на органску повезаност са правом својине и његово дејство *erga omnes*, плодуживалац је за заштиту права стицао стварноправну тужбу (*vindicatio ususfructus*) и према власнику и према трећим лицима, као и *vindicatio servitutis*, *actio legis Aquiliae utilis*, *actio de servo corrupto utilis*, *actio aquae pluviae arcendae utilis*, *utilis hereditatis petitio*, *actio finium regundorum*, *actio communi dividundo*, те посесорне интердикте, а рок за *usucapio libertatis* је износио две године. Највероватније од времена деловања Бејрутске школе, плодуживање је сврстано међу личне службености.

Скуп права и обавеза које стичу власник и плодуживалац осликава садржину права плодуживања. Плодуживалац је изворно стицао право на фактичку власт (детенцију), право коришћења послужног добра, право убирања плодова, право располагања овлашћењима из плодуживања и ограничено право на прираштај ствари. Са друге стране, имао је искључиво општу обавезу да се уздржи од сваког чињења којим би уништио или оштетио власникову ствар. Власник је задржавао право располагања ствари.

До развоја динамике односа власник – плодуживалац, то јест уношења облигациониправних елемената у право плодуживања долази наметањем обавезе закључења процесне стипулације којом је плодуживалац давао јемца и гарантовао да ће се према ствари понашати с пажњом доброг домаћина и да ће ствар након гашења права вратити власнику. Иако не знамо када је претор почео да условљава стицање права давањем *cautio ususfructuaria*, знамо да је то учињено како би се власнику омогућила ефикасна заштита „голе“ својине. По свему судећи, до тог момента у историји, власник је имао неефикасне механизме заштите својине, јер није могао да утужи штету која је настала без физичког оштећења ствари. Треба напоменути и да претор није имао механизме принуде којима би приморао плодуживаоца да пружи

обезбеђење у предвиђеном облику, већ му је у случају недавања гаранције ускраћивао право на процесну заштиту. *Cautio usufructuaria* се морала дати без обзира на то којим правним послом је плодуживање конституисано, те без обзира на то ко је био титулар права, осим у неколико изузетних случајева. У науци је спорно да ли је *cautio usufructuaria*, то јест њена садржина, постала интегративни део римског плодуживања или је реч о интервенцији глосатора и постглосатора.

Постојеће две примарне обавезе, које су биле у функцији очувања послужног добра, су доктринарном обрадом института проширене, па се дошло до тога да је плодуживалац био обавезан да сачува супстанцу и намену ствари, да се у облигационом односу морао понашати с пажњом доброг домаћина, да је морао да сноси све нужне (редовне) трошкове ствари и да је по окончању права ствар морао да врати владику. Супротно, власник је морао да преда ствар плодуживаоцу у детенцију, то јест да му омогући улаз у посед ствари, да му омогући употребу послужног добра, што се пре свега односило на конституисање стварних службености, да сноси све ванредне трошкове и да се уздржава од сваког позитивног делања према ствари. Са друге стране, поред права располагања, сопственик је стицао право на ванредне плодове, право вршења надзора и право да захтева повраћај послужног добра након гашења права. Наравно, реч је о најупечатљивијим правима и обавезама власника и плодуживаоца која су постојала без обзира на особине послужног добра. У изузетним случајевима, условљеним природом и карактеристикама предмета права, постојала су специфична права и обавезе за обе стране.

ИНДЕКС ИЗВОРА

ПРАВНИ ИЗВОРИ

Хамурабијев законик	2.31, 40 фн. 172, 73 фн. 391, 74, 87
133, 67 фн. 340	2.32, 40 фн. 172, 73 фн. 391, 74
134, 67 фн. 340	2.45, 64
135, 67 фн. 340	2.49, 64
171, 67 фн. 340	2.50, 35
172, 67 фн. 340	2.54, 83, 84
180, 67 фн. 340	2.66, 135 фн. 791
181, 67 фн. 340	2.93, 116
<i>Lex agraria</i>	2.102, 97
50, 72	2.193, 100
52, 72	2.197, 101
82, 72	2.201, 100
<i>Lex Antonia de Termessibus</i>	2.206, 105 фн. 635
I 24, 72	2.207, 105 фн. 635
I 32, 72	2.208, 105 фн. 635
<i>Gaii Institutiones</i>	2.209, 100
1.9, 34	2.212, 101
1.53, 29 фн. 59	2.216, 100
1.110, 92 фн. 542	2.218, 101
1.111, 94, 95	2.220, 101
1.112, 94	2.224, 99
1.113, 95	3.83, 146 фн. 873
1.114, 98 фн. 588	3.145, 74, 75
1.115, 98 фн. 588	3.166, 178
1.115a, 98 фн. 587	3.203, 189
1.115b, 93 фн. 544, 98	3.204, 189
2.7, 72, 73 фн. 391	3.205, 189
2.14, 60, 83, 87, 89	3.206, 189
2.28, 60	3.207, 189
2.30, 40 фн. 172, 73 фн. 391, 74	4.3, 82, 87, 160

4.139, 43, 117 фн. 698 и 699	24.27, 44
<i>Pauli sententiarum ad filium libri quinque</i>	26.1, 99
5.6.8a–b, 63	<i>Mosaicarum et Romanarum legum collatio</i>
1.11.2, 155 фн. 916	3.3.1, 29 фн. 59
3.6.19, 35, 36	3.3.2, 29 фн. 59
3.6.21, 128	3.3.3, 29 фн. 59
3.6.22, 135 фн. 791, 152, 153	12.7.10, 160
3.6.23, 170 фн. 998	<i>Iuris anteiustiniani fragmenta quae dicuntur</i>
3.6.24, 121	<i>Vaticana</i>
3.6.25, 121	41, 147 фн. 877
3.6.26, 106 фн. 641, 107	45, 40 фн. 172, 87
3.6.27, 154, 156	46, 40 фн. 172, 87
3.6.27a, 134, 180	47, 40 фн. 172, 87, 103
3.6.27b, 131	48, 40 фн. 172, 87
3.6.27c, 54, 55, 133	49, 40 фн. 172, 87
3.6.28, 65, 146 фн. 873, 179	50, 40 фн. 172, 60 фн. 316, 87
3.6.29, 146 фн. 873	51, 40 фн. 172, 87
3.6.30, 57 фн. 295, 146 фн. 873	52, 40 фн. 172, 87
3.6.31, 146 фн. 873	53, 40 фн. 172, 87
3.6.32, 146 фн. 873	54, 40 фн. 172, 87
3.6.33, 146 фн. 873	59, 73
<i>Tituli ex corpore Ulpiani</i>	60, 105, 106, 183
11.14, 99	62, 105
15.3, 47	68, 58, 61, 62, 65, 86
16.11a, 101	70.1, 54, 55, 65, 133
19.11, 40 фн. 172	70.2, 55, 65, 133, 134
19.17, 99	71, 129, 130
20.15, 98	72.2, 125 фн. 737
24.12, 106 фн. 641, 107	77, 106
24.13, 106, 107	78, 106
24.25, 100	83, 65, 146 фн. 873
24.26, 91	85, 101, 104

86, 45	8.54.2, 89
87, 45	<i>Digesta</i>
88, 45	1.1.4, 34 фн. 126
89, 57 фн. 295	1.2.2.6, 37 фн. 139
90, 43, 44, 116 фн. 687	1.2.2.38, 31, 33
91, 43, 111, 119	1.2.2.39, 33 фн. 111, 38 фн. 150
92, 111, 119	1.2.2.40, 37 фн. 142
93, 111, 119	1.2.2.41, 39 фн. 156, 39 фн. 161, 168, 48 фн. 238
283, 89	1.2.2.42, 39 фн. 168
<i>Corpus Iuris Civilis</i>	1.2.2.44, 51 фн. 261
<i>Codex</i>	1.5.4.1, 34 фн. 126
3.33.1, 155 фн. 916, 158	1.8.1.1, 84 фн. 470
3.33.2, 109 фн. 667	1.12.1.8, 29 фн. 59
3.33.3, 146 фн. 873	2.8.15.1, 71, 116
3.33.4, 158, 169	2.9.3, 146 фн. 873
3.33.5, 143 фн. 857	2.15.8.23, 40 фн. 172
3.33.6, 152	4.6.23.2, 117
3.33.7, 172 фн. 1004	5.3.20.3, 35
3.33.9, 115 фн. 683	5.3.27.pr, 35
3.33.10, 149	6.1.1.3, 138
3.33.14.pr-1, 25 фн. 9	6.1.23.5, 138 фн. 823
3.33.16, 25 фн. 9	6.1.44, 131
5.9.6.1, 159	6.1.77, 138 фн. 822
6.37.20, 115	6.1.78, 145 фн. 863
6.42.6, 100 фн. 604	7.1.1, 14, 90, 123
6.53.4, 146 фн. 873	7.1.2, 83, 91
6.54.7, 154, 158	7.1.3.pr, 73 фн. 389
6.54.9, 158	7.1.3.2, 85
7.15.1.pr, 180	7.1.4, 81
7.26.7, 64, 181	7.1.5, 146 фн. 873
7.27.2, 64	7.1.7.pr, 132 фн. 771
8.23.1, 151	

7.1.7.2, 172, 174	7.1.15.4–5, 167
7.1.7.3, 173	7.1.15.6, 122, 123, 177, 188
7.1.8, 173	7.1.15.7, 179, 186, 187
7.1.9.pr, 162	7.1.16, 179, 187
7.1.9.2, 128 <i>фн.</i> 751	7.1.17.pr, 175, 176, 177, 180
7.1.9.3, 128 <i>фн.</i> 751	7.1.17.1, 167, 171, 177
7.1.9.4, 152, 153	7.1.18, 134, 167
7.1.9.5, 135 <i>фн.</i> 791	7.1.19.1, 183
7.1.9.6, 122 <i>фн.</i> 722	7.1.25.pr, 177
7.1.9.7, 54, 61, 65, 133	7.1.25.1, 177
7.1.10, 54, 55, 133	7.1.25.2, 145, 178
7.1.11, 51, 52, 65	7.1.25.3, 178
7.1.12.pr, 54, 129, 130, 133, 134, 180	7.1.25.4, 178
7.1.12.1, 125 <i>фн.</i> 737	7.1.25.5, 178
7.1.12.2, 147, 148, 149, 150	7.1.25.6–7, 177
7.1.12.3, 57 <i>фн.</i> 295, 124	7.1.26, 145, 146
7.1.12.4, 57 <i>фн.</i> 295	7.1.27.pr, 132
7.1.12.5, 136, 137, 142, 143, 144	7.1.27.1, 149, 165
7.1.13.pr, 154, 156, 163	7.1.27.2, 168
7.1.13.1, 154	7.1.27.3, 174 <i>фн.</i> 1010
7.1.13.2, 160, 163	7.1.27.4, 175
7.1.13.3, 111 <i>фн.</i> 676	7.1.27.5, 171
7.1.13.4, 125 <i>фн.</i> 734, 126, 132, 168	7.1.29, 58
7.1.13.5, 126, 128, 129	7.1.30, 189
7.1.13.6, 128, 169	7.1.33.pr, 146 <i>фн.</i> 873
7.1.13.7, 125, 126, 167	7.1.35.pr, 183
7.1.13.8, 125, 127, 165	7.1.36.pr, 146 <i>фн.</i> 873
7.1.14, 126, 127, 168	7.1.36.2, 184
7.1.15.pr, 52 <i>фн.</i> 267	7.1.37, 146 <i>фн.</i> 873
7.1.15.1, 146 <i>фн.</i> 873, 167, 168	7.1.38, 120, 121, 147, 148 <i>фн.</i> 883
7.1.15.2, 171 <i>фн.</i> 999	7.1.39, 120, 148 <i>фн.</i> 883
7.1.15.3, 170	7.1.40, 149

7.1.42.pr, 121	7.1.70.5, 137, 139
7.1.44, 124	7.1.71, 58, 64, 119, 146 фн. 873
7.1.45, 170 фн. 997	7.1.73, 128
7.1.47, 188	7.2.1.pr, 106
7.1.48.pr, 160 фн. 940, 172, 173	7.2.1.3, 105, 106
7.1.48.1, 132	7.2.1.4, 106
7.1.51, 146 фн. 873	7.2.3.2, 65, 146 фн. 873
7.1.52, 174 фн. 1009	7.2.8, 45
7.1.53, 52 фн. 271	7.2.10, 106
7.1.56, 61 фн. 320	7.3.1.pr, 73, 105
7.1.57.pr, 110 фн. 669	7.3.1.1, 105
7.1.57.1, 106 фн. 642	7.3.1.2, 105, 106, 183 фн. 1044
7.1.58.pr, 145	7.3.1.3, 105
7.1.58.1–2, 131 фн. 766	7.3.1.4, 105, 183 фн. 1044
7.1.59.pr, 134, 180	7.4.1.1, 105
7.1.59.1, 131 фн. 771	7.4.2.1, 146 фн. 873
7.1.59.2, 54, 55, 133	7.4.3.3, 146 фн. 873
7.1.61, 124	7.4.5.3, 52, 53, 57 фн. 294 и 299, 102, 104, 105
7.1.62.pr–1, 125 фн. 738	7.4.6, 57 фн. 294 и 300
7.1.64, 172	7.4.7, 57 фн. 294 и 301, 120 фн. 711, 146 фн. 873
7.1.65.pr, 172, 173	7.4.8, 146 фн. 873
7.1.66, 171	7.4.9, 146 фн. 873
7.1.67, 147 фн. 877	7.4.10, 146 фн. 873
7.1.68.pr, 33, 35, 36, 61, 65	7.4.10.1, 53
7.1.68.1, 136	7.4.10.4, 127 фн. 744, 167
7.1.68.2, 139	7.4.10. 5–6, 166
7.1.69, 137, 139	7.4.11, 146 фн. 873, 166
7.1.70.pr, 137, 139, 160 фн. 940	7.4.12.pr, 53, 146 фн. 873
7.1.70.1, 137 фн. 812, 138, 139	7.4.12.1, 168
7.1.70.2, 137, 138, 139	7.4.13, 132, 145
7.1.70.3, 139	7.4.14, 146 фн. 874
7.1.70.4, 137, 138, 139	

7.4.15, 146 фн. 873, 177, 180	7.9.12, 158, 159 фн. 935
7.4.17, 146 фн. 873	8.1.1, 88 фн. 503
7.4.19, 109	8.3.1.pr, 78 фн. 417
7.4.20, 120 фн. 714	8.3.7.pr, 79 фн. 428
7.4.21, 146 фн. 873	8.3.8, 79 фн. 423
7.4.23, 146 фн. 873	8.5.2.pr, 82
7.4.24, 146 фн. 873	8.5.2.2, 114 фн. 681
7.4.25, 57 фн. 295, 146 фн. 873	8.5.2.3, 118
7.4.27, 65, 146 фн. 873	8.5.6.2, 50 фн. 255
7.4.28, 146 фн. 873	9.2.2.pr-1, 160
7.4.29.pr, 148, 150	9.2.9.2, 160, 161 фн. 946
7.4.30, 138 фн. 817	9.2.9.3, 161
7.4.31, 138 фн. 817, 146 фн. 873	9.2.11.10, 110 фн. 670
7.5.1-3, 44, 47	9.2.12, 110 фн. 670
7.5.5.1, 159	9.2.27.5, 160
7.5.11, 44	9.2.27.9, 160 фн. 945
7.6.1.pr-4, 63, 110, 185, 186	9.2.27.12, 160
7.6.2, 179, 189	9.2.27.19, 160
7.6.5.pr, 81 фн. 447, 110 фн. 669, 160	9.2.27.21, 162 фн. 954
7.6.5.1, 63 фн. 329, 110	9.2.27.26, 51, 52, 56
7.6.5.6, 63	9.2.27.27, 56
7.8.10.1, 70	9.2.27.35, 160, 161 фн. 951
7.8.14.1, 121, 122	9.2.30.2, 160
7.8.16.1, 182	9.2.49.pr, 161
7.8.22.pr, 134	10.1.4.9, 111 фн. 675
7.8.23, 114	10.2.15, 146 фн. 874
7.9.1.pr-7, 154 фн. 912, 157, 174	10.3.7.10, 111, 150
7.9.2, 170, 189	10.4.9.4, 159
7.9.5.pr, 158 фн. 930	11.3.9.1, 110, 171
7.9.7.pr, 158 фн. 934	11.3.14.3, 110, 171
7.9.9.1, 155, 158	11.7.2.7, 175, 176, 177, 180
7.9.9.3, 170	11.7.8.4, 175

11.7.46.pr, 111, 175, 176, 177, 180
 12.2.30.5, 158 фн. 929
 13.6.5.15, 75
 13.7.18.1, 175, 180
 15.1.57.1, 100 фн. 604
 19.2.9.1, 149, 150
 19.2.25.6, 174 фн. 1010
 19.5.10, 146 фн. 873, 159
 19.5.11, 161 фн. 948
 20.1.11.2, 151
 20.1.15.pr, 151 фн. 900
 20.4.11.3, 151 фн. 900
 22.1.19.pr, 27 фн. 40, 50, 62, 65
 22.1.25.1, 141, 143
 22.1.28.pr, 135, 138
 22.1.28.1, 35, 36, 130
 22.1.45, 141
 22.1.49, 151
 22.3.21, 100 фн. 604
 23.3.66, 147 фн. 877
 24.1.51, 39 фн. 167
 26.6.66, 150
 27.9.3.5, 147, 151
 28.5.75(74), 49, 61
 28.6.39.pr, 100
 30.28.pr, 100 фн. 604
 30.37.pr, 100 фн. 604
 30.39.10, 100 фн. 604
 30.41.2, 100 фн. 604
 30.44.9, 186
 30.75.1, 100 фн. 604
 30.105, 100 фн. 604

31.66.6, 100 фн. 604, 110 фн. 669
 31.76.2, 110 фн. 669
 31.77.20, 77
 32.7.2, 100 фн. 604
 32.29.1, 100
 33.1.8, 136 фн. 802, 146 фн. 873
 33.1.22, 100 фн. 604
 33.2.1, 44, 88 фн. 502
 33.2.5, 146 фн. 873
 33.2.6, 183, 184
 33.2.8, 61 фн. 320
 33.2.12, 52, 61, 64
 33.2.23, 146 фн. 873
 33.2.28, 174 фн. 1008
 33.2.31, 56, 61, 62, 106 фн. 640
 33.2.32.1, 146 фн. 873
 33.2.32.2–3, 122, 131
 33.2.37, 115, 122, 146 фн. 873
 33.5.20, 100 фн. 604
 34.7.1.pr, 31
 34.3.31.pr, 100 фн. 604
 35.1.7.pr, 39 фн. 166
 35.1.28.1, 100 фн. 604
 35.1.31, 105 фн. 636
 35.2.1.9, 58, 61, 62, 65, 86, 110 фн. 669
 35.2.1.10, 100 фн. 604
 35.2.69, 44
 36.1.65.pr, 136
 36.3.1.18, 159
 36.4.6.pr, 156 фн. 918
 38.6.1.pr, 99
 39.1.1.20, 110

39.1.2, 110	43.16.10, 146 фн. 873
39.2.9.5, 159 фн. 940	43.16.3.10, 119
39.3.3.4, 111 фн. 679	43.16.3.13, 43, 118
39.3.22.pr, 111 фн. 674, 119	43.16.3.14, 43, 119 фн. 709
39.5.27, 64	43.16.3.15, 43, 118 фн. 706
40.2.2, 180	43.16.3.16, 43
40.9.27.1, 180	43.16.3.17, 43, 64 фн. 339, 117, 118
40.12.8.pr. и 2, 111	43.16.9.1, 57, 119, 120
40.12.9.pr, 111	43.17.4, 43, 118
40.12.23.pr, 40, 60, 62, 103 фн. 624, 104	43.19.3.4, 118
41.1.26.1, 133 фн. 782	43.19.3.5, 118 фн. 708
41.1.48.pr, 141, 142 фн. 853	43.19.3.8, 118
41.1.61.1, 49 фн. 246	43.20.4.pr, 119
41.1.63.3, 177	43.24.12, 111, 119
41.2.3.pr, 116	43.24.13.pr, 110 фн. 671
41.2.12.pr, 64, 116	43.24.16.1, 111, 119
41.2.18.pr, 138 фн. 822	43.25.1.4, 111, 119, 187
41.2.19.pr, 138 фн. 822	43.26.6.2, 116
41.2.21.3, 138 фн. 822	43.26.6.3, 138 фн. 822
41.2.52.pr, 73, 116 фн. 687	43.26.22.pr, 138 фн. 822
41.3.2, 95	43.27.1.4, 119
41.3.4.5, 181	44.2.14.1, 106 фн. 643, 110 фн. 669
41.3.4.6, 64	45.1.38, 73 фн. 389
41.3.4.26, 116	45.1.56.6–7, 73 фн. 389
41.3.4.28, 60	45.1.58, 73 фн. 389
41.3.30, 138 фн. 823	45.1.75.3, 73 фн. 389
41.3.36.1, 35, 181	45.3.18.3, 145
41.3.37.pr, 35, 181	46.1.70.2, 83
41.10.4.pr, 181	46.2.9.2, 73 фн. 389
42.3.6, 146 фн. 873	46.5.1.pr, 164
42.5.8.pr, 89 фн. 513	46.5.1.1, 164
43.3.1.8, 118	46.5.1.2, 164

46.5.1.3, 165

46.5.1.6, 165

46.7.1, 165

47.2.15.1, 111 фн. 678, 189

47.2.46.6, 160

47.7.1, 133 фн. 778, 160

50.16.30.pr, 54 фн. 281, 133

50.16.77, 50

50.16.79.pr-2, 172

50.16.80, 99

50.16.86, 85

50.16.115, 71 фн. 371

50.16.120, 99

50.16.130, 99

50.16.157, 50

50.17.29, 31

50.17.202, 77

Institutiones

2.1.12, 135 фн. 791

2.1.35, 142 фн. 848

2.1.36, 136 фн. 802

2.1.37, 35, 135 фн. 792, 136

2.1.38, 137 фн. 813

2.4.pr, 14, 88, 90, 123

2.4.2, 44 фн. 203

2.5.6, 88

2.6.2, 64

2.6.3, 64

2.20.15, 100 фн. 604

2.22.pr, 99

3.29.2, 48

4.15.pr, 117

Novellae

22.2.pr, 99

ВАНПРАВНИ ИЗВОРИ

Апијан из Александрије

Bellum Civile

1.88, 39 фн. 157

4.5–20, 41 фн. 186

Арнобије Старији

Adversus gentes / nationes

4.20.2, 93

Аул Корнелије Гелије

Noctes Atticae

3.2.12–13, 92 фн. 540, 94, 95, 96

3.3.14, 26 фн. 17

6.15.1, 34 фн. 122

7.5.1, 51 фн. 261

10.21.2, 49 фн. 251

16.5.3, 49 фн. 251

17.7.1, 64

Аниције Боетије

De topicis differentiis

3.14, 92

Валерије Максим

*Factorum ac dictorum memorabilium
libri IX*

2.5, 37 фн. 139

Гај Петроније

Satyricon (liber)

75, 29 фн. 57

Дионисије из Халикарнаса

Antiquitates Romanae

2.25.2, 94 фн. 556

Јероним Стридонски

Temporum liber / Chronicon

145.1, 26 фн. 16 и 25

Катон Старији

De agri cultura

1, 27 фн. 38

5, 27 фн. 38

93, 27 фн. 37

150, 27 фн. 39, 31, 32, 65

Квинт Хорације Флак

Saturae / Sermones

1.3.130, 51 фн. 260

2.1.4, 53 фн. 279

Луције Местрије Плутарх

Marcus Cato

1.1, 30 фн. 64, 67, 68

1.3, 30 фн. 69, 71

1.6, 30 фн. 72

1.10–11, 30 фн. 73

1.16, 30 фн. 75

1.23, 30 фн. 76

1.26, 31 фн. 78

1.27, 30 фн. 77

20.7, 31 фн. 85

Marcus Tullius Cicero

1.1, 40 фн. 174, 175

1.2, 40 фн. 175

1.3, 41 фн. 180

1.4, 41 фн. 181

1.6, 41 фн 182	<i>Brutus</i>
1.9, 41 фн 183	16, 27 фн. 37
1.14–23, 41 фн 184	60, 26 фн. 23
1.48, 41 фн 186	61, 30 фн. 65
Макробије Амброзије Теодосије	80, 30 фн. 65
<i>Saturnaliorum Libri Septem</i>	89, 30 фн. 65
6.8, 49 фн. 249	108, 33 фн. 109, 37 фн. 147
Марко Валерије Марцијал	239, 37 фн. 147
<i>Epigrammaton libri</i>	<i>De finibus bonorum et malorum</i>
1.58, 29 фн. 58	1.4.12, 33, 35, 38, 44, 65
2.44, 29 фн. 58	1.12, 37 фн. 147
3.62, 29 фн. 58	<i>De Haruspicum Responsis</i>
3.71, 29 фн. 58	12, 37 фн. 139
6.66, 29 фн. 57	<i>De inventione</i>
6.71, 29 фн. 57	2.148, 99
Марко Теренције Варон Реаћанин	<i>De legibus</i>
<i>De lingua latina</i>	1.21.55, 78 фн. 417
4.2, 49 фн. 250	2.21.53, 101
4.10, 49 фн. 250	2.47–57, 37 фн. 147
5.6, 27 фн. 37	<i>De officiis</i>
5.7, 49 фн. 250	1.22, 34 фн. 125, 35, 46, 131 фн. 764
5.21, 27 фн. 37	2.47, 37 фн. 147
5.31, 27 фн. 37	3.60, 48 фн. 236
9.20, 27 фн. 37	<i>De oratore</i>
Марко Тулије Цицерон	1.171, 31 фн. 81
<i>Ad familiares</i>	2.32.142, 34 фн. 120
2.12.2, 27 фн. 40	212, 33 фн. 108, 37 фн. 147
7.22, 53 фн. 277	<i>De re publica</i>
7.29.1, 69	1.18, 33 фн. 108
7.30.2, 69	2.54, 30 фн. 74

Cato Maior de senectute

10, 30 фн. 65

14, 30 фн. 65

32, 30 фн. 65

38, 31 фн. 84

50, 26 фн. 23

In Verrem

II 3.32, 27 фн. 37

II 3.48, 27 фн. 38

II 3.69, 27 фн. 37

II 3.114, 27 фн. 38

II 3.198, 27 фн. 38

II 3.227, 27 фн. 37

II 4.114, 27 фн. 38

Laelius de amicitia

1.1, 39 фн. 160

Pro Aulus Caecina

11, 42, 45, 61, 62

19, 42, 45, 61, 62

78, 48 фн. 239

94, 43, 45, 61, 62, 64

Pro Cluentio

51.141, 34 фн. 119

Pro Flacco

84, 94

Pro Quinctio

1.17, 48 фн. 241

Topica

14, 96

15, 46, 48, 61, 64

17, 44, 47, 48, 61, 62

21, 47, 61, 62, 104

Папируси и инскрипције

P. Berlin 9010, 68 фн. 340

P. Оху. II 237. Col. XII 35–36, 69

CIL VIII 24094, 109 фн. 666

Плиније Млађи

Epistulae

3.14, 29 фн. 59

Плиније Старији

Naturalis Historia

17.1.7, 160

Публије Вергилије Марон

Ecloga / Bucolics

1.6–10, 31 фн. 94

6.6, 51 фн. 263

9.26, 51 фн. 263

Публије Корнелије Тацит

Ab excessu divi Augusti (Annales)

4.16, 94 фн. 561

Rhetorica ad Herennium

1.23.1, 99

Секст Помпеј Фест

De verborum significatione

371.50, 79 фн. 423

516.50, 74

Сенека Млађи

Naturales quaestiones

1.16.1, 29 фн. 59

Сенека Петор

Controversiae

4.10, 29 фн. 57	120, 41 фн 186
Сервије Граматичар	Тит Макције Плаут
<i>In libros Vergili Georgicon</i>	<i>Captivi</i>
1.31, 92	4.2.818–820, 31 фн. 93
Тит Ливије	<i>Casina</i>
<i>Ab Urbe Condita</i>	4.4.22, 29, 44, 62, 65
32.7.12, 33 фн. 108	<i>Mercator</i>
34.1–8, 30 фн. 74	5.5.1, 28, 61, 62

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Аврамовић, Сима, „Епиклера, кадестаи и епибалонти – спорне установе раногрчког гортинског права“, *Анали* XXVII 5–6/1979.
- [2] Аврамовић, Сима, Војислав Станимировић, *Упоредна правна традиција*, Београд 2019.
- [3] Albertario, Emilio, „La responsabilità del *bonae fidei possessor* fino al limite del suo arricchimento nella restituzione dei frutti“, *BIDR* 26 (1913).
- [4] Аличић, Самир, *Јустинијанова Дигеста. Девета књига* (превод), Тутин 2013.
- [5] Аличић, Самир, „Винске посуде (*vasa vinaria*) у римском праву“, *Анали* LXV 1/2017.
- [6] Аличић, Самир, *Гај и форма тестамената у класичном римском праву*, Источно Сарајево 2023.
- [7] Ambrosino, Rodolfo, „*Usus fructus e Communio* (profilo storico dell'usufrutto)“, *SDHI* 16 (1950).
- [8] Amirante, Luigi, „*Ususfructus gregis*“, *Studi in Onore di Vincenzo Arangio-Ruiz nel XLV Anno del suo insegnamento* III, Napoli 1953.
- [9] Amirante, Luigi, „*Locare usum fructum*“, *Labeo* 8 (1962).
- [10] Ankum, Hans, „*Quelques remarques sur le fideicommissum d'un usufruit legue dans le droit-romain classique*“, *RIDA* 24 (1977).
- [11] Ankum, Hans, Eric Pool, „*Rem in bonis esse and rem in bonis meam esse: Traces of the Development of Roman Double Ownership*“, *New Perspectives in the Roman Law of Property. Essays for Barry Nicholas* (ed. P. Birks), Oxford 1989.
- [12] Aru, Luigi, „*Sull'acquisto dei frutti naturali da parte del possessore di buona fede*“, *BIDR* 45 (1938).
- [13] Astin, Alan, „*Cato Tusculanus and the Capitoline Fasti*“, *JRS* 62 (1972).
- [14] Astin, Alan, *Cato the Censor*, Oxford 1978.
- [15] Ацовић, Дејан, *Тит Макције Плаут. Седам комедија*, Београд 2021.
- [16] Badian, Ernest, „*Q. Mucius Scaevola and the province of Asia*“, *Athenaeum* 34 (1956).
- [17] Baldessarelli, Franco, „*A proposito della rilevanza giuridica della distinzione tra res corporales e res incorporales nel diritto romano classico*“, *RIDA* 37 (1990).
- [18] Baldessarelli, Franco, „*La ricostruzione giuridica italiana del concetto romano di usufructus*“, *RIDA* 38/3 (1991).
- [19] Baldus, Christian, „*Possession in Roman Law*“ (translated by D. Kerr), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society* (ed. P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori), Oxford 2016.
- [20] Barbero, Domenico, *L'usufrutto e i diritti affini*, Milano 1952.
- [21] Bartholomä, Andreas, „*Legal Laughter*“, *The Cambridge Companion to Roman Comedy* (ed. M. T. Dinter), Cambridge 2019.
- [22] Bauman, Richard, „*Personal Names, Adoptions and Families of the Roman Jurists*“, *ZSS* 108/1 (1991).
- [23] Beare, Wiliam, „*Titus Maccus Plautus*“, *CR* 53/4 (1939).

- [24] Beauchet, Ludovic, *Histoire du droit privé de la République athénienne* III, Paris 1897.
- [25] Beghini, Marta, „In tema di legato di usufrutto di denaro: a partire da Ulp. 18 *ad Sab. D.* 7.5.5.1“, *TSDP* 16 (2023).
- [26] Benferhat, Yasmina, „Cicero and the Small World of Roman Jurists“, *Cicero's Law. Rethinking Roman Law of the Late Republic* (ed. P. J. du Plessis), Edinburgh 2016.
- [27] Berger, Adolf, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953.
- [28] Bernstein, Alvin, „Prosopography and the Career of Publius Mucius Scaevola“, *CP* 67/1 (1972).
- [29] Biondi, Biondo, *La categoria romana delle „servitutes“*, Milano 1938.
- [30] Biondi, Biondo, „Usufructus“, *IVRA* 4 (1953).
- [31] Biondi, Biondo, *Le servitu' prediali nel diritto romano*, Milano 1954.
- [32] Biondi, Biondo, *Istituzioni di diritto romano*, Milano 1972.
- [33] Birks, Peter, „An Unacceptable Face of Human Property“, *New Perspectives in the Roman Law of Property. Essays for Barry Nicholas* (ed. P. Birks), Oxford 1989.
- [34] Biscardi, Arnaldo, *La problema della divisione dell' usufrutto in relazione al codice civile*, Milan 1971.
- [35] Благојевић, Борислав, *Грађански поступак у римском праву*, Београд 1959.
- [36] Богишић, Валтазар, *Метод и систем кодификације имовинског права у Црној Гори* (приредио Т. Никчевић), Београд 1967.
- [37] Bonfante, Pietro, *Corso di diritto romano I: Diritto di Famiglia*, Milano 1963.
- [38] Bonfante, Pietro, *Corso di diritto romano II: La proprietà*, Milano 1968.
- [39] Bonfante, Pietro, *Corso di diritto romano III: Diritti reali*, Milano 1972.
- [40] Bortolucci, Giovanni, „Sulla cautio usufructuaria“, *BIDR* 21 (1909).
- [41] Бордам, Џон, Џаспер Грифин, Озвин Мари, *Оксфордска историја римског света*, Београд 1999.
- [42] Bozza, Francesca, *La possessio dell'ager publicus*, Milano 1939.
- [43] Bretone, Mario, *La nozione romana di usufrutto* I, Napoli 1962.
- [44] Broughton, Annie Leigh, „The Menologia Rustica“, *CP* 31/4 (1936).
- [45] Briscoe, John, *A Commentary on Livy, Books XXXI–XXXIII*, Oxford 1973.
- [46] Будимир, Милан, Мирон Флашар, *Преглед римске књижевности – De auctoribus romanis*, Београд 1996.
- [47] Бујуклић, Жика, *Римско приватно право*, Београд 2012.
- [48] Bund, Elmar, „Begriff und Entwicklung der Servituten im römischen Recht“, *ZSS* 73/1 (1956).
- [49] Burdese, Alberto, *Studi sull'ager publicus*, Torino 1952.

- [50] Buckland, William Warwick, *The Roman Law of Slavery. The Condition of the Slave in Private Law from Augustus to Justinian*, Cambridge 1908.
- [51] Buckland, William Warwick, *Elementary Principles of the Roman Private Law*, Cambridge 1912.
- [52] Buckland, William Warwick, *A Text-Book of Roman Law From Augustus to Justinian*, Cambridge 1921.
- [53] Buckland, William Warwick, „The Conception of Usufruct in Classical Law“, *LQR* 43/3 (1927).
- [54] Buckland, William Warwick, Arnold D. McNair, *Roman Law and Common Law – A Comparison in Outline*, Cambridge 1974.
- [55] Van Warmelo, Paul, „Aspects of Joint Ownership in Roman Law“, *TRG* 25/2 (1957).
- [56] Vaucher, René, *Usufruit et pars dominii. Étude sur la notion Romaine de l'usufruit considérée par rapport à la propriété*, Lausanne 1940.
- [57] Villey, Michel, „Du sens de l'expression *jus in re* en droit romain classique“, *RIDA* 2/3 (1949).
- [58] Voigt, Moritz, *Römische Rechtsgeschichte I*, Leipzig 1892.
- [59] Volk, Katharina, *The Roman Republic of Letters. Scholarship, Philosophy, and Politics in the Age of Cicero and Caesar*, Oxford 2021.
- [60] Von Albrecht, Michael, *Vergil. Bucolica, Georgica, Aeneis*, Heideiberg 2007.
- [61] Von Lübtow, Ulrich, *Schenkungen der Eltern an ihre minderjährigen Kinder und der Vorbehalt dinglicher Rechte*, Lahr 1949.
- [62] Von Savigny, Friedrich Carl, *Das Recht des Besitzes*, Wien 1865.
- [63] Von Woeß, Friedrich, „Die prätorischen Stipulationen und der römische Rechtsschutz“, *ZSS* 53/1 (1933).
- [64] Voci, Pasquale, *Diritto ereditario romano*, Milano 1963.
- [65] Вујовић, Огњен, *Римски деликт furtum у старом и класичном праву*, докторска дисертација, Београд 2013.
- [66] Вулетић, Владимир, *Римска класична јуриспруденција. Дилеме и правне контроверзе у Гајевом делу*, Београд 2017.
- [67] Gaertner, Jan Felix, „Law and Roman Comedy“, *The Oxford Handbook of Greek and Roman Comedy* (ed. M. Fontaine, A. C. Scafuro), Oxford New York 2014.
- [68] Gamauf, Richard, „Slavery: Social Position and Legal Capacity“, *The Oxford Handbook of Roman Law and Society* (ed. P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori), Oxford 2016.
- [69] Gardner, Jane, *Women in Roman Law and Society*, Bloomington Indianapolis 1986.
- [70] Gaffiot, Félix, *Dictionnaire illustré latin-français*, Paris 1934.
- [71] Giltaij, Jacob, „Greek Philosophy and Classical Roman Law. A Brief Overview“, *The Oxford Handbook of Roman Law and Society* (ed. P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori), Oxford 2016.

- [72] Girard, Paul Frédéric, *Manuel élémentaire de droit romain*, Paris 1918.
- [73] Gordon, Gregory, *Atrocity Speech Law: Foundation, Fragmentation, Fruition*, Oxford 2017.
- [74] Gratwick, Adrian, „A Matter of Substance: Cato's Preface to the *De Agri Cultura*“, *Mnemosyne* IV 55/1 (2002).
- [75] Grosso, Giuseppe, „Problemi di origine e costruzione giuridica“, *Studi in onore di Vincenzo Arangio-Ruiz nel XLV del suo insegnamento* I, Napoli 1953.
- [76] Grosso, Giuseppe, *Usufrutto e figure affini nel diritto romano*, Turin 1958.
- [77] Grosso, Giuseppe, „Forma e contenuto nella teoria romana dell'usufrutto“, *Studi in onore di Emilio Betti* II, Milano 1962.
- [78] Grosso, Giuseppe, *I legati nel diritto romano*, Turin 1962.
- [79] Gröschler, Peter, *Actiones in factum*, Berlin 2002.
- [80] Guarino, Antonio, *Diritto privato romano*, Napoli 1976.
- [81] Dalby, Andrew, *Cato: On Farming – De Agricultura*, London 1998.
- [82] Даниловић, Јелена, Обрад Станојевић, *Текстови из римског права. Практикум за вежбе*, Београд 1996.
- [83] Daube, David, „The Restoration of Fruits by the *Bona Fide Possessor*“, *CLJ* 9/1 (1945).
- [84] De Ruggiero, Roberto, „Sulla *cautio usufructuaria*“, *Studi di diritto romano, di diritto moderno e di storia del diritto pubblicati in onore di Vittorio Scialoja nel XXV anniversario del suo insegnamento* I, Milano 1905.
- [85] De Ruggiero, Roberto, *Usufrutto e diritti affini (c.d. servitù personali). Lezioni del Prof. Roberto de Ruggiero in supplenza del Prof. Carlo Fadda*, Napoli 1913.
- [86] Di Marzo, Salvatore, „Sulla definizione romana dell'usufrutto“, *Studi in onore di Carlo Fadda* I, Napoli 1906.
- [87] Diliberto, Oliviero, „Law and Literature. The Case of Roman Jurisprudence in Latin Literary Works“, *Jurists and Legal Science in the History of Roman Law* (ed. F. Nasti, A. Schiavone; translated by P. Christie), London New York 2022.
- [88] Diódsi, György, *Ownership in Ancient and Preclassical Roman Law*, Budapest 1970.
- [89] Diódsi, György, *Contract in Roman Law: From the Twelve Tables to the Glossators*, Budapest 1981.
- [90] Dixon, Suzanne, *The Roman Mother*, London New York 2013.
- [91] D'Angelo, Giacomo, „Sulla *lex Scribonia de usucapione servitutum*“, *Annali* 56 (2013).
- [92] Grubbs, Judith Evans, *Women and the Law in the Roman Empire. A Sourcebook of Marriage, Divorce and Widowhood*, London New York 2002.
- [93] Eilers, Claude, Nicholas Milner, „Q. Mucius Scaevola and Oenoanda: A New Inscription“, *Anatolian Studies* 45 (1995).
- [94] Elvers, Rudolf, *Die römische Servitutenlehre*, Marburg 1856.
- [95] Енгелс, Фридрих, *Порекло породице, приватне својине и државе*, Београд 1950.

- [96] *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/>.
- [97] Espinosa Goedert Thea, Isabel, „Manumisión del servus fructuarius“, *IVRA* 37 (1986).
- [98] Estavan, Lawrence, „Roman Law in Plautus“, *SLR* 18/5 (1966).
- [99] Живковић, Милош, „Уређење личних службености у Српском грађанском законик“, *Српски грађански законик – 170 година* (ур. М. Полојац, З. С. Мирковић, М. Ђурђевић), Београд 2014.
- [100] Zanzucchi, Pier Paolo, „Rivista della letteratura romanistica italiana 1907–1908“, *ZSS* 30/1 (1909).
- [101] Zimmermann, Reinhard, *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Pretoria 1990.
- [102] Zorić, Vladimir, „Banished With no Force: Exile and Metonymy in Cicero's Pro Caecina Oratio“, *Diacritics* 40/4 (2012).
- [103] Zuccotti, Ferdinando, „Partus ancillae in fructu non est“, *Antecessori oblata. Cinque studi dedicati ad Aldo Dell'Oro*, Milano 2001.
- [104] Iliffe, John, „The Usufructuary as Plaintiff under the *Lex Aquilia* According to the Classical Jurists“, *RIDA* 12 (1965).
- [105] Јасић, Стојан, *Закони Старог и Средњег вијека. Хамурабијев законик*, Београд 1968.
- [106] Johnson, Van, „Natalis urbis and Principium anni“, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 91 (1960).
- [107] Jordan Bannon, Cynthia, *Gardens and Neighbors. Private Water Rights in Roman Italy*, Ann Arbor 2009.
- [108] Jordan Bannon, Cynthia, „A Short Introduction to Roman Water Law“, *Memoirs of the American Academy in Rome* 66 (2021).
- [109] Jörs, Paul, Wolfgang Kunkel, Leopold Wenger, *Römisches Privatrecht*, Berlin Heidelberg 1935.
- [110] Jörs, Paul, Wolfgang Kunkel, Leopold Wenger, *Römisches Privatrecht* (in Vierter Auflage neu bearbeitet von H. Honsell, T. Mayer-Maly, W. Selb), Berlin Heidelberg 1987.
- [111] Kagan, Kopel, „The Nature of *Ususfructus*“, *CLJ* 9/2 (1946).
- [112] Karlowa, Otto, *Römische Rechtsgeschichte* II, Leipzig 1885.
- [113] Kaser, Max, „Geteiltes Eigentum im älteren römischen Recht“, *Festschrift Paul Koschaker* I, Berlin 1939.
- [114] Kaser, Max, „René-F. Vaucher, Usufruit et pars domini, Etude sur la notion romaine de l'usufruit considéré par rapport à la propriété, Lausanne (Imprimerie La Concorde), 1940. 151p“, *ZRG* 65/1 (1947a).
- [115] Kaser, Max, „Die natürlichen Eigentumserwerbsarten im altrömischen Recht“, *ZSS* 65/1 (1947b).
- [116] Kaser, Max, *Das altrömische ius: Studien zur Rechtsvorstellung und Rechtsgeschichte der Römer*, Göttingen 1949.

- [117] Kaser, Max, *Eigentum und Besitz im älteren römischen Recht*, Cologne Graz 1956.
- [118] Kaser, Max, „Partus ancillae“, *ZRG* 75/1 (1958).
- [119] Kaser, Max, „Zum Fruchterwerb des Usufruktuars“, *Studi in onore di Gaetano Scherillo* 1 (1972).
- [120] Kaser, Max, *Roman private law* (translated by R. Dannenbring), Pretoria 1984.
- [121] Kaser, Max, „Zur legis actio sacramento in rem“, *ZSS* 104/1 (1987).
- [122] Катанчевић, Андреја, „Vis maior и locatio conductio fundi“, *Анали* LXI 2/2013.
- [123] Катанчевић, Андреја, *Начини стицања својине у римском праву*, Београд 2017.
- [124] Катанчевић, Андреја, *Преткласични услови узукатије*, Београд 2022.
- [125] Катанчевић, Андреја, *Рана историја римског легата*, Београд 2023.
- [126] Kelly, John Maurice, *Roman Litigation*, Oxford 1966.
- [127] Kübler, Bernhard, „Der Process des Quinctius und C. Aquilius Gallus“, *ZSS* 14/1 (1893).
- [128] Kunkel, Wolfgang, *Herkunft und soziale Stellung der römischen Juristen*, Köln Weimar Wien 2001.
- [129] La Rosa, Renato, „In iure cessio partis usus fructus“, *Studi per Giovanni Nicosia* IV, Milano 2007.
- [130] La Rosa, Renato, *Usus fructus. Modelli di riferimento e sollecitazioni concrete nella costruzione giuridica*, Napoli 2008.
- [131] Лазић, Мирослав, *Личне службености – ususfructus, usus, habitatio*, Ниш 2000.
- [132] LeVan, Gerald, „The Usufructuary's Obligation to Preserve the Property“, *Louisiana Law Review* 22/4 (1962).
- [133] Lévy-Bruhl, Henri, „Les Origines Du Mariage Sine Manu“, *TRG* 14/4 (1933).
- [134] Lenel, Otto, *Palingenesia iuris civilis* I, Leipzig 1889a.
- [135] Lenel, Otto, *Palingenesia iuris civilis* II, Leipzig 1889b.
- [136] Lenel, Otto, *Das Edictum Perpetuum* (2. Auflage), Leipzig 1907.
- [137] Lefebvre, Gustave, „Nouvel acte de fondation de l'Ancien Empire à Tehnèh“, *Revue égyptol* 1/1 (1919).
- [138] Long, George, *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, London 1875.
- [139] Longo, Carlo, „La categoria delle servitutes nel diritto romano classico“, *BIDR* 11 (1898).
- [140] Looper-Friedman, Susan, „The Decline of Manus-Marriage in Rome“, *TRG* 55/3 (1987).
- [141] Маленица, Антун, *Јустинијанова Дигеста. Прва књига* (превод), Београд 1999.
- [142] Маленица, Антун, *О методу историјскоправне науке*, Београд 2012.
- [143] Маленица, Антун, „Res sanctae у римском претхришћанском периоду“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 48/1 (2014).
- [144] Маленица, Антун, *Манципација у Гајевим Институцијама*, Нови Сад 2023.

- [145] Marshall, Bruce, „The Date of Q. Mucius Scaevola's Governorship of Asia“, *Athenaeum* 54 (1976).
- [146] Masson, Pierre, „Essai sur la Conception de l'usufruit en Droit Romain“, *Revue historique de droit français et étranger* 13/1 (1934).
- [147] Marrone, Matteo, *La posizione possessoria del nudo proprietario nel diritto romano*, Palermo 1961.
- [148] Marrone, Matteo, „Su rivendica e azione negatoria di usufrutto. Contributo all'analisi di D. 39.6.42 pr. (Papin. 13 resp.)“, *Studi per Giovanni Nicosia* V, Milano 2007.
- [149] Marzano, Annalisa, *Roman Villas in Central Italy. A Social and Economic History*, Leiden Boston 2007.
- [150] MacCary, Thomas, „The Comic Tradition and Comic Structure in Diphilos' Kleroumenoi“, *Hermes* 101/2 (1973).
- [151] Машкин, Николај Александрович, *Историја старог Рима*, Београд 2005.
- [152] Mayer-Maly, Theo, „Studien zur Frühgeschichte der Usucapio I“, *ZSS* 77/1 (1960).
- [153] Medina, Francisco Sabadin, „Exegese de Ulp. D. 7, 1, 68 pr.-2“, *Revista da Faculdade de Direito Universidade de São Paulo* 109 (2014).
- [154] Metro, Antonio, „Il legatum partitionis“, *Labeo* 9 (1963).
- [155] Millar, Fergus, „The Greek East and Roman Law: The Dossier of M. Cn. Licinius Rufinus“, *JRS* 89 (1999).
- [156] Милинковић, Слађана, *Тум Макције Плаут. Трговац*, Нови Сад 2004.
- [157] Милошевић, Мирослав, „О пореклу *possessio agri publici*“, *Анали* XXVIII 3–4/1980.
- [158] Милошевић, Мирослав, „*Ager privatus* и цивилно право у римској републици“, *Развој правног система Србије и хармонизација са правом ЕУ. Прилози пројекту 2006* (ур. Ј. Тркуља, приредио С. Таборошки), Београд 2007.
- [159] Милошевић, Мирослав, „Проблеми аграрног закона из 111. године п. х.“, *Анали* LV 2/2007.
- [160] Милошевић, Мирослав, „*Patrimonium principis*“, *Анали* LVIII 1/2010.
- [161] Милошевић, Мирослав, *Римско право*, Београд 2016.
- [162] Mitteis, Ludwig, *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur* I (ed. E. Levy, E. Rabel), Weimar 1929.
- [163] Mitteis, Ludwig, *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur* II (ed. E. Levy, E. Rabel), Weimar 1931.
- [164] Mitteis, Ludwig, *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur* III (ed. E. Levy, E. Rabel), Weimar 1935.
- [165] Mitchell, Thomas, *Cicero. The Senior Statesman*, New Haven London 1991.
- [166] Мирковић, Мирослава, *Историја римске државе. Од Ромула, 753. године пре Христа, до смрти Константина, 337. године*, Београд 2018.

- [167] Мојовић, Никола, *Римско право. Књига I. Историја римског права*, Бања Лука 2008.
- [168] Monier, Raymond, *Manuel élémentaire de droit romain I*, Paris 1947.
- [169] Moore, Timothy, *The Theater of Plautus. Playing to the Audience*, Austin 1998.
- [170] Mouritsen, Henrik, *The Roman Elite and the End of the Republic. The Boni, The Nobles and Cicero*, Cambridge 2023.
- [171] Nicholas, Barry, *An Introduction to Roman Law*, Oxford 2008.
- [172] Nicolò, Rosario, „Dell' usufrutto, dell' uso e dell' abitazione“, *Commentario D'Amelio-Finzi*, Firenze 1942.
- [173] Novaković, Darko, „Prijevod: Plaut, Trgovac“, *Latina et Graeca* 1/25 (1985).
- [174] North, John, „The Limits of the “Religious” in the Late Roman Republic“, *HR* 53/3 (2014).
- [175] O'Gorman, Ellen, „Cato the Elder and the Destruction of Carthage“, *Helios* 31 (2004).
- [176] Ourliac, Paul, Jehan de Malafosse, *Histoire du Droit privé*, Paris 1961.
- [177] Павићевић, Александра, „Појам скривеног блага“, *Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније II* (ур. С. Ђорђевић), Крагујевац 2014.
- [178] Pampaloni, Muzio, „Sull'oggetto del quasi-usufrutto“, *BIDR* 19 (1907).
- [179] Pampaloni, Muzio, „Il concetto classico dell'usufrutto“, *BIDR* 22 (1910).
- [180] Patrich, Joseph, *Studies in the Archaeology and History of Caesarea Maritima*, Leiden Boston 2011.
- [181] Paulson, Lex, *Cicero and the People's Will. Philosophy and Power at the End of the Roman Republic*, Cambridge 2023.
- [182] Pauw, Pieter, „Actio in Factum and the Lex Aquilia“, *South African Law Journal* 97/2 (1980).
- [183] Перић, Живојин, *Специјални део грађанског права: Стварно право*, Београд 1920.
- [184] Perozzi, Silvio, *Istituzioni di diritto romano I*, Firenze 1908.
- [185] Pietrini, Stefania, *Deducto usu fructu. Una nuova ipotesi sull'origine dell'usufrutto*, Milano 2008.
- [186] Platschek, Johannes, „Der auctor defensionis in Ciceros Rede für A. Caecina“, *ZSS* 121/1 (2004).
- [187] Plessis, Paul J. du, *Letting and Hiring in Roman Legal Thought: 27BCE – 284CE*, Leiden Boston 2012.
- [188] Pomeroy, Sarah, „The Relationship of the Married Woman to her Blood Relatives in Rome“, *Ancient Society* 7 (1976).
- [189] Полојац, Милена, „Periculum и теорија ризика“, *Зборник радова Правни капацитет Србије за европске интеграције* (ур. С. Лилић), Београд 2010.
- [190] Полојац, Милена, *Аквилијев закон и правна култура*, Београд 2015.
- [191] Полојац, Милена, Андреја Катанчевић, *Практикум за римско право (I)*, Београд 2015.

- [192] Полојац, Милена, *Римско право. Порекло и темељи приватног права*, Београд 2023.
- [193] Попов, Даница, „Појам и предмет права плодуживања у преднацрту Грађанског законика Републике Србије“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 4/2017.
- [194] Поповић, Павле Арс, „Уважење човека: Плаутус у сувачи, и којој пекаръ Квинтилианъ“, *Сербскій Народній Листъ* год. 2 число XVI (18. април 1837), <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=numerated&id=3236&m=2#page/140/mode/2up>, последњи приступ 15. септембар 2023.
- [195] Поповић, Реља, „Ропство у римском праву“, *Архив за правне и друштвене науке* XVIII 6/1929.
- [196] Proudhon, Jean Baptiste Victor, *Traité des droits d'usufruit, d'usage personnel et d'habitation* I, Dijon 1836.
- [197] Pugliese, Giovanni, „*Res corporales, res incorporales e il problema del diritto soggettivo*“, *Studi in onore di Vincenzo Arangio-Ruiz nel XLV Anno del suo insegnamento* III, Napoli 1953.
- [198] Pugliese, Giovanni, *Usufrutto, uso e abitazione*, Torino 1956.
- [199] Pugliese, Giovanni, „On Roman Usufruct“, *TLR* 40/3 (1965/66).
- [200] Pugliese, Giovanni, Francesco Sitzia, Letizia Vacca, *Istituzioni di diritto romano*, Torino 2012.
- [201] Phillips, David, *The Law of Ancient Athens*, Ann Arbor 2013.
- [202] Пухан, Иво, „Superficies solo cedit“, *Анали* I 3–4/1953.
- [203] Пухан, Иво, *Римско право*, Београд 1974.
- [204] Ramelet, Pierre, *L'acquisition des fruits par l'usufruitier et par la possessor bonae fidei: Étude de droit romain classique*, Lausanne 1945.
- [205] Рашовић, Зоран, *Стварно право*, Београд 2005.
- [206] Reggi, Roberto, „Alluvione e usufrutto“, *Archivio giuridico Filippo Serafini* 6/11/1-2 (1952).
- [207] Reinhardt, Tobias, *Marcus Tullius Cicero. Topica*, Oxford 2003.
- [208] Richard, Carl, *Why We're All Romans. The Roman Contribution to the Western World*, Maryland 2010.
- [209] Richlin, Amy, *Rome and the Mysterious Orient: Three Plays by Plautus*, Berkeley Los Angeles 2005.
- [210] Rodger, Alan, „A Very Good Reason for Buying a Slave Woman?“, *LQR* 123 (2007).
- [211] Romagnoli, Emilio, *L'usufrutto dei boschi*, Milano 1950.
- [212] Romano, Silvio, *Appunti sul pegno dei frutti nel diritto romano*, Padova 1931.
- [213] Ромац, Анте, *Стварање феудалних односа и римско посткласично право*, докторска дисертација, Београд 1963.

- [214] Ромац, Анте, „Робови и ропство у Марцијаловим епиграмима“, *Анали* XII 2–3/1964.
- [215] Romac, Ante, *Izvori rimskog prava*, Zagreb 1973.
- [216] Romac, Ante, „Pravnici i pravosuđe u Juvenalovim Satirama“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 4/1974.
- [217] Romac, Ante, „Rimski advokati u Juvenalovim satirama“, *Odvjetnik* 7–8/1974.
- [218] Romac, Ante, *Rimsko pravo*, Zagreb 1981.
- [219] Romac, Ante, *Rječnik rimskog prava*, Zagreb 1983.
- [220] Romac, Ante, *Domicije Ulpijan. Knjiga regula* (prevod), Zagreb 1987.
- [221] Romac, Ante, *Julije Paulo. Sentencije* (prevod), Zagreb 1989.
- [222] Romac, Ante, *Justinijan. Institucije* (prevod), Zagreb 1994.
- [223] Roselaar, Saskia, *Public Land in the Roman Republic. A Social and Economic History of Ager Publicus in Italy, 396–89 bc*, Oxford 2010.
- [224] Ростовцев, Михаил, *Историја старог света. Грчка и Рим*, Нови Сад 1990.
- [225] Rubinelli, Sara, *Ars Topica. The Classical Technique of Constructing Arguments from Aristotle to Cicero*, Berlin Heidelberg 2009.
- [226] Rudorff, Adolfus Fridericus, Friedrich Bluhme, Karl Lachmann, *Die Schriften der römischen Feldmesser*, Berlin 1852.
- [227] Sanfilippo, Cesare, *Instituzioni di Diritto romano*, Soveria Mannelli 2002.
- [228] Sánchez Moreno Ellart, Carlo, „Locare usum fructum: Note per l'esegesi di Ulp. 20 ‘ad ed.’ D. 10, 3, 7, 10“, *BIDR* 42/43 (2000/2001).
- [229] Segal, Erich, *Roman Laughter. The Comedy of Plautus*, New York Oxford 1987.
- [230] Siani-Davies, Mary, „Cicero's Topica“, *CR* 46/2 (1996).
- [231] Siklósi, Iván „Treasure trove in Roman law, in legal history, and in modern legal systems. A brief summary“, *Journal on European History of Law* 6/2 (2015).
- [232] Simón, Francisco Marco, Gonzalo Fontana Elboj, „Sponsio matrimonial en la Roma arcaica“, *RIDA* 43 (1996).
- [233] Siracusa, Raffaella, *La nozione di „universitas“ in diritto romano*, Milano 2016.
- [234] Sirks, Adriaan Johan Boudewijn, „Delicts“, *The Cambridge Companion to Roman Law* (ed. D. Johnston), New York 2015.
- [235] Сич, Магдолна, *Практикум из римског приватног права*, Нови Сад 2002.
- [236] Solazzi, Siro, *Requisiti e modi di costituzione delle servitù prediali*, Napoli 1947.
- [237] Solazzi, Siro, „L'usufrutto della cosa propria“, *SDHI* 18 (1952).
- [238] Solazzi, Siro, „D.7.1.52. e i carichi di godimento nell'usufrutto“, *SDHI* 23 (1957).
- [239] Sohm, Rudolph, *The Institutes. A Textbook of the History and System of Roman Private Law*, Oxford 1907.

- [240] Станковић, Емилија, Срђан Владетић, „Универзалност правила римског права везаних за институт службености“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу* LVII 79/2018.
- [241] Станковић, Емилија, Срђан Владетић, „Августова реформа брака и породице“, *Српска политичка мисао* 25/62 (4/2018).
- [242] Станковић, Обрен, *Стварно право*, Београд 2014.
- [243] Станојевић, Обрад, *Римско право*, Београд 1997.
- [244] Станојевић, Обрад, *Гајеве Институције* (превод), Београд 2009.
- [245] Станојевић, Обрад, *Gaivs Noster*, Београд 2010.
- [246] Станојловић, Вукашин, *Habitatio у римском и српском праву*, мастер рад, Београд 2021а.
- [247] Станојловић, Вукашин, „Накнада трошкова одржавања предмета закупа у римском праву“, *Проузроковање штете, накнада штете и осигурање* (ур. З. Петровић, В. Чоловић, Д. Обрадовић), Београд 2021б.
- [248] Станојловић, Вукашин, „Одговорност послугопримца за штету у класичном римском праву“, *Проузроковање штете, накнада штете и осигурање* (ур. З. Петровић, В. Чоловић, Д. Обрадовић), Београд 2022.
- [249] Станојловић, Вукашин, „Службеност употребе (*usus*) у римском и српском праву“, *Анали* LXXI 1/2023а.
- [250] Станојловић, Вукашин, „Веридба у римском праву – корак ка брачности или брак?“, *Изазови и перспективе развоја правних система у XXI вијеку* III/3 (ур. И. Милинковић, Б. Влашки, М. Мишкић), Бања Лука 2023б.
- [251] Stevens, Horace William Pettit, „Roman Law in the Roman Drama“, *Journal of the Society of Comparative Legislation* 13/3 (1914).
- [252] Stewart, Roberta, *Plautus and Roman Slavery*, West Sussex 2012.
- [253] Стојчевић, Драгомир, „*Uti legassit* Закон од XII таблица“, *Анали* VII 3–4/1959.
- [254] Стојчевић, Драгомир, „Од римског роба до колона“, *Анали* IX 2–3/1961.
- [255] Стојчевић, Драгомир, *Римско приватно право*, Београд 1985.
- [256] Стојчевић, Драгомир, Анте Ромац, *Dicta et regulae iuris*, Београд 1989.
- [257] Stockton, David, *The Gracchi*, Oxford 1979.
- [258] Stocquart, Emile, „Marriage in Roman Law“, *Yale Law Journal* 16/5 (1906–1907).
- [259] Scott, Samuel Parsons, *The Digest or Pandects of Justinian. Book VII* (Translation), Cincinnati 1932, <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>.
- [260] Schaps, David, *Economic Rights of Women in Ancient Greece*, Edinburgh 1979.
- [261] Schiavone, Aldo, *Giuristi e nobili nella Roma repubblicana*, Bari 1987.
- [262] Schiller, Arthur, „Trade Secrets and the Roman Law: The *Actio Servi Corrupti*“, *Columbia Law Review* 30/6 (1930).
- [263] Scullard, Howard Hayes, *Festivals and Ceremonies of the Roman Republic*, London 1981.

- [264] Schulz, Fritz, *History of Roman Legal Science*, Oxford 1946.
- [265] Schulz, Fritz, *Derecho romano clásico* (traducido José Santa Cruz Teigeiro), Barcelona 1960.
- [266] Schwarz, Fritz, „Die Rechtswirkungen der *Lex Falcidia*“, *ZSS* 63/1 (1943).
- [267] Тебер, Ивон, „Роб“, *Ликови старог Рима* (приредио А. Ђардина; превод М. Самарџић, Ј. Видић, Ј. Косовац), Београд 2006.
- [268] Tellegen, Jan Willem, Olga Tellegen-Couperus, „Joint Usufruct in Cicero’s *Pro Caecina*“, *New Perspectives in the Roman Law of Property. Essays for Barry Nicholas* (ed. P. Birks), Oxford 1989.
- [269] Tellegen-Couperus, Olga, „C. Aquilius Gallus dans le discours *Pro Caecina* de Cicéro“, *TRG* 59/1 (1991).
- [270] Теодоридес, Аристид, „Својина и њени деривати у старом Египту“, *Анали* XXXI 6/1983.
- [271] Tomulescu, Constantin, „Sur la loi Scribonia *de usucapione servitutium*“, *RIDA* 17 (1970).
- [272] Tafaro, Sebastiano, „*Pars rei e proprium quiddam*“, *Labeo* 18 (1972).
- [273] Treggiari, Susan, *Roman Marriage. Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*, Oxford 1991.
- [274] Tuori, Kaius, „The Myth of Quintus Mucius Scaevola: Founding Father of Legal Science?“, *TRG* 72/3 (2004).
- [275] Thayer, Bill, *De finibus bonorum et malorum Documentation* (second edition), Harvard 1931.
- [276] Thielmann, Georg, „Produktion als Grundlage des Fruchterwerbs“, *ZRG* 94/1 (1977).
- [277] Thomas, J. A. C., „A note on *summissio*“, *RIDA* 11 (1964).
- [278] Thomas, J. A. C., „*Locare usumfructum*“, *IJ* 6/2 (1971).
- [279] Thomas, Philip, „A Barzunesque View of Cicero: From Giant to Dwarf and Back“, *Cicero’s Law. Rethinking Roman Law of the Late Republic* (ed. P. J. du Plessis), Edinburgh 2016.
- [280] Feenstra, Robert, „*Dominium* and *ius in re aliena*“, *New Perspectives in the Roman Law of Property. Essays for Barry Nicholas* (ed. P. Birks), Oxford 1989.
- [281] Ferrini, Contardo, *Manuale di Pandette*, Milano 1908.
- [282] Fiorentini, Mario, „*Usus servitutis e abuso, non usus e usucapio libertatis*“, *Index: quaderni camerti di studi romanistici, international survey of roman law* 46 (2018).
- [283] Frier, Bruce W., *Landlords and Tenants in Imperial Rome*, New Jersey 1980.
- [284] Frier, Bruce W., *The Rise of the Roman Jurists. Studies in Cicero’s pro Caecina*, Princeton 1985.
- [285] Frier, Bruce W., „Prototypical Causation in Roman Law“, *Loyola Law Review* 34/3 (1988).
- [286] Frier, Bruce W., „Autonomy of Law and the Origins of the Legal Profession“, *Cardozo Law Review* 11/2 (1989).

- [287] Fraenkel, Eduard, *Horace*, Oxford 1957.
- [288] Fraenkel, Eduard, „Some Notes on Cicero's Letters to Trebatius“, *JRS* 47/1–2 (1957).
- [289] Fraenkel, Eduard, *Plautine Elements in Plautus* (translated by T. Drevikovskiy, F. Muecke), Oxford 2007.
- [290] Harries, Jill, „Servius, Cicero and the *Res Publica* of Justinian“, *Cicero's Law. Rethinking Roman Law of the Late Republic* (ed. P. J. du Plessis), Edinburgh 2016.
- [291] Hebib, Mirza, *Plodouživanje (ususfructus): primjena rimskog koncepta u dubrovačkom pravu*, doktorska disertacija, Sarajevo 2022.
- [292] Hebib, Mirza, „Koncept i pravna priroda plodouživanja u rimskoj pravnoj tradiciji“, *Pravni vjesnik* 1/40 (2024).
- [293] Hilder, Jennifer, „Jurors, Jurists and Advocates: Law in the *Rhetorica ad Herennium* and *De Inventione*“, *Cicero's Law. Rethinking Roman Law of the Late Republic* (ed. P. J. du Plessis), Edinburgh 2016.
- [294] Hodge, Grose, *Cicero in Twenty Eight Volumes. 9: The Speeches: Pro lege Manilia, Pro Caecina, Pro Cluentio, Pro Rabirio, Perduellionis*, Cambridge 1927.
- [295] Hollander, David, *Farmers and Agriculture in the Roman Economy*, Oxon New York 2019.
- [296] Honoré, Tony, *Ulpian. Pioneer of Human Rights* (second edition), Oxford 2002.
- [297] Horvat, Marijan, *Rimska pravna poviest*, Zagreb 1943.
- [298] Horvat, Marijan, *Rimsko pravo*, Zagreb 1980.
- [299] Camacho de los Ríos, Fermín, „*Cautio usufructuaria*, irrenunciabilidad y dispensa“, *Los derechos reales: actas del II Congreso Internacional y V Iberoamericano de Derecho Romano* (2001).
- [300] Campbell, Brian, *The Writings of the Roman Land Surveyors. Introduction, Text, Translation and Commentary*, London 2000.
- [301] Cantarella, Eva, „Women and Patriarchy in Roman Law“, *The Oxford Handbook of Roman Law and Society* (ed. P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori), Oxford 2016.
- [302] Cardilli, Riccardo, „§ 49 Nutzungsrechte (*usus fructus, usus, habitatio*)“, *Handbuch des Römischen Privatrechts I* (ed. U. Babusiaux, C. Baldus, W. Ernst, F. S. Meissel, J. Platschek, T. Rübner), Tübingen 2023.
- [303] Cardinali, Giuseppe, *Enciclopedia Italiana II. Agro (lat. ager)*, Roma 1929.
- [304] Carcopino, Jérôme, *Daily Life in Ancient Rome. The People and the City at the Height of the Empire* (ed. H. T. Rowell; translated by E. O. Lorimer), London 1941.
- [305] Castellani, Victor, „Roman Comedy-in-law“, *Анали* LXI 3/2013.
- [306] Цветић, Раденка, „Регулисање стварноправних односа у Србији – већ виђено?“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 3/2006.
- [307] Цветковић-Ђорђевић, Валентина, *Negotiorum gestio у римском праву с освртом на српско право*, Београд 2020.

- [308] Colognesi, Luigi Capogrossi, „Ownership and Power in Roman Law“ (translated by T. Roberts), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society* (ed. P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori), Oxford 2016.
- [309] Corbett, Percy Ellwood, *Roman Law of Marriage*, Oxford 1930.
- [310] Couch, John Andrew, „Woman in Early Roman Law“, *Harvard Law Review* 8/1 (1894).
- [311] Црепајац, Љиљана, *Корнелије Тацит. Анали* (превод), Београд 2006.
- [312] Crifò, Giuliano, „Cicerone, top. 3.17 e il quasi-usufrutto“, *RIDA* 24 (1977).
- [313] Crook, John, *Law and Life of Rome*, London New York 1967.
- [314] Crook, John, *Legal Advocacy in the Roman World*, Ithaca New York 1995.
- [315] Cursi, Floriana, „The Scope and Function of Civil Wrongs in Roman Society“, *The Oxford Handbook of Roman Law and Society* (ed. P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori), Oxford 2016.
- [316] Curtis, Robert Irvin, *Garum and Salsamenta. Production and Commerce in Materia Medica*, Leiden 1991.
- [317] Чајкановић, Веселин, *Тита Макција Плаута одабране комедије*, Београд 1923.
- [318] Čoláková, Dita, „Rights and Duties of Women in Roman Law of Succession – Analysis of D. 5. 2. 28.“, *Iustoria* (2020).
- [319] Чучковић, Вера, „In iure cessio ususfructus“, *Годишњак Правног факултета у Сарајеву* XXIII (1975).
- [320] Шалабалић, Радмила, *Римска лирика. Децим Јуније Јувенал. Живот роба у римској кући*, Београд 1964.
- [321] Watson, Alan, „The Acquisition of young in the *usufructus gregis*“, *IVRA* 12/1 (1961).
- [322] Watson, Alan, „*Usu, farre(o), coemptione*“, *SDHI* 29 (1963).
- [323] Watson, Alan, *The Law of Persons in the Later Roman Republic*, Oxford 1967.
- [324] Watson, Alan, „Morality, Slavery and the Jurists in the Later Roman Republic“, *TLR* 42/2 (1968).
- [325] Watson, Alan, *The Law of Succession in the Later Roman Republic*, Oxford 1971.
- [326] Watson, Alan, *Rome of the XII Tables. Persons and Property*, New Jersey 1975.
- [327] Watson, Alan, „The Origins of *Usus*“, *RIDA* 23 (1976).
- [328] Watson, Alan, „Roman Slave Law and Romanist Ideology“, *Phoenix* 37/1 (1983).
- [329] Watson, Alan, *The Law of Property in the Later Roman Republic*, Oxford 1984a.
- [330] Watson, Alan, *The Law of Obligations in the Later Roman Republic*, Darmstadt 1984b.
- [331] Watson, Alan, *The Digest of Justinian* (Volume 1) (Translation), Philadelphia 1985.
- [332] Watson, Alan, *The Digest of Justinian* (Volume 2) (Translation), Philadelphia 1985.
- [333] Watson, Alan, „A Slave's Marriage: Dowry of Deposit“, *Journal of Legal History* 12/2 (1991).

- [334] Wesener, Gunter, „Julians Lehre vom *ususfructus*“, SZ 81/1 (1964).
- [335] Wesener, Gunter, „*Custodia* – haftung des usufruktuars“, *Synteleia Vincenzo Arangio-Ruiz* I, Napoli 1964.
- [336] Westrup, Carl Wium, *Recherches sur les formes antiques de mariage dans l'ancien droit romain*, København 1943.
- [337] Wiseman, Timothy Peter, *New Men in the Roman Senate, 139 B.C. – A.D. 14*, Oxford 1971.
- [338] Wlassak, Moritz, „Vindikation und Vindikationslegat“, ZSS 31/1 (1910).
- [339] Wolff, Hans Julius, „Trinoctium“, TRG 16/2 (1935).

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Вукашин Станојловић је рођен 21. јануара 1996. године у Ваљеву (Република Србија) где је завршио Основну школу „Сестре Илић“ и „Ваљевску гимназију“. Основне академске студије права уписао је 2015. године на Правном факултету и на њему дипломирао 23. јануара 2020. Мастер академске студије на Правноисторијском модулу, Романистичком подмодулу, уписао је на истом факултету и окончао их 20. септембра 2021. године, одбранивши мастер рада под називом „*Habitatio* у римском и српском праву” са одликом. У школској 2021/2022. години уписао је докторске академске студије, Правноисторијска ужа научна област, на Правном факултету Универзитета у Београду.

Од 1. октобра 2021. до 19. фебруара 2022. године, био је ангажован као демонстратор на предмету Римско приватно право на Правном факултету. Након тога, од 19. априла 2022. године до 25. септембра 2023. године, радио је на истом факултету као сарадник у настави. Тренутно је у звању асистента. Као адвокатски приправник-волонтер, стажирао је у „Заједничкој адвокатској канцеларији Буквић, Звијер, Јелачић, Томашевић и сарадници“ од 1. јуна до 1. октобра 2021. године и адвокатској канцеларији „Kosić” од 18. фебруара 2020. године.

Током докторских студија, у периоду од 7. јуна до 7. августа 2023. године, боравио је на усавршавању на Правном факултету Универзитета Фридрих II у Напуљу. Учествовао је на десет међународних конференција и израдио дванаест научних радова, а био је ангажован на три домаћа научна пројекта. Члан је Међународног друштва за античка права Фернанд де Вишер (*Société Internationale Fernand De Visscher pour l'Histoire des Droits de l'Antiquité* – SIHDA).

Говори енглески (ниво B2, FCE) и француски језик (ниво A2, DELF), а служи се италијанским и латинским језиком.

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Име и презиме аутора: **Вукашин Станојловић**

Број индекса: **ДС 2021-23**

ИЗЈАВЉУЈЕМ

да је докторска дисертација под насловом

„НАСТАНАК И САДРЖИНА ПРАВА ПЛОДОУЖИВАЊА У КЛАСИЧНОМ РИМСКОМ ПРАВУ“

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 1. маја 2024. године

Вукашин Станојловић

ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ ДОКТОРСКОГ РАДА

Име и презиме аутора: **Вукашин Станојловић**

Број индекса: **ДС 2021-23**

Студијски програм: **Право**

Наслов рада: **„Настанак и садржина права плодуживања у класичном римском праву“**

Ментор: **проф. др Андреја Катанчевић**

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао ради похрањивања у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 1. маја 2024. године

Вукашин Станојловић

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„НАСТАНАК И САДРЖИНА ПРАВА ПЛОДОУЖИВАЊА У КЛАСИЧНОМ РИМСКОМ ПРАВУ“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (*Creative Commons*) за коју сам се одлучио.

1. Ауторство (CC BY)

2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)

5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)

6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци. Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 1. маја 2024. године

Вукашин Станојловић

1. **Ауторство.** Дозвољаваће умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваће умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваће умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваће умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваће умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваће умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.